

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АРТЕМЕНКО ЛЮБОВ ІВАНІВНА

УДК: [373.5.026:51]:[373.5.016:811.161.2'367](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ 9 КЛАСУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Л. І. Артеменко

Науковий керівник – Бакум Зінаїда Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету

Кривий Ріг – 2024

АНОТАЦІЯ

Артеменко Л. І. Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка. – Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2024.

Дисертаційну працю присвячено дослідженню проблеми формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови. У контексті компетентнісної парадигми освіти актуальності набуває питання гармонійного розвитку особистості, здатної критично мислити, влучно й логічно висловлюватися, комунікувати в різних сферах діяльності. Однією з пріоритетних умов модернізації сучасної школи є формування математичної компетентності здобувачів, що сприяє їхній повноцінній самореалізації упродовж життя. Відтак виникає потреба в розробленні ефективної методики навчання синтаксису української мови, спрямованої на формування математичної компетентності, що передбачає: здатність розв'язувати проблемні ситуації математичними методами, моделювати процеси із застосуванням математичного апарату; готовність послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням під час комунікування в особистісній і суспільній сферах.

Метою дослідження є обґрунтування, розроблення й експериментальна перевірка методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Об'єкт дослідження – процес навчання синтаксису української мови на компетентнісній основі.

Предмет дослідження – методи, прийоми, засоби формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

У дисертації з'ясовано лінгвістичні засади навчання синтаксису української мови. Відзначено особливу роль синтаксису у формуванні умінь і навичок правильної вербальної комунікації з використанням усіх нормативних правил побудови зв'язних висловлень. Обґрунтовано різні підходи до дослідження синтаксису, поміж яких визначено три найважливіші: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, або семантичний, комунікативний, або функційний. Поєднання аспектів через встановлення взаємозв'язків і взаємодії продемонстровано в логіко-семантичному, логіко-граматичному, структурно-семантичному, функційно-прагматичному напрямках. Окрім низки провідних, у навчанні синтаксичної будови мови конкретизовано основні (логічний, комунікативний, когнітивний), що найповніше сприяють розвитку компетентних мовців, здатних спілкуватися в різних життєвих ситуаціях. Ключовою одиницею синтаксису, що реалізує найважливіші функції мови (комунікативну й пізнавальну), виокремлено речення.

Встановлено, що навчання синтаксису на компетентнісній основі порушено у психолого-педагогічних, лінгводидактичних студіях. Категорії «математична компетентність учнів у навчанні української мови» і «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови» є новими в освітньо-мовному середовищі й недостатньо вивченими. Аналіз наукової літератури уможливив обґрунтування й визначення теоретичних засад формування математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови.

Обґрунтовано змістові характеристики базових понять дослідження: «компетентність», «ключові компетентності», «математична компетентність», «математична компетентність учнів у навчанні української мови», «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови».

Уточнено зміст поняття «математична компетентність» – притаманні людині математичні навички й уміння, сформовані за допомогою знань у процесі навчання, що надають їй унікальну здатність знаходити через застосування законів математики та логіки істинно правильні рішення в думках, помислах, діях та реалізовувати їх на практиці для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Потлумачено поняття: «математична компетентність учнів у навчанні української мови» (набуті за допомогою знань у процесі навчання математичні навички й уміння, що надають учням унікальної здатності вивчати українську мову засобами логічного, алгоритмічного, критичного мислення задля правильного їх застосування в різних життєвих ситуаціях); «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови» (інтегрована здатність особистості здійснювати навчальну й мовленнєву діяльність із використанням математичного апарату (застосовувати математичні методи під час навчання синтаксису; інтерпретувати інформацію різними способами (схема, модель, таблиця, діаграма тощо); формувати поняття; логічно обґрунтовувати власну позицію) та готовність послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням в усному й писемному комунікуванні для повноцінної самореалізації в суспільстві).

У роботі обґрунтовано структурні компоненти математичної компетентності: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення ролі математичних знань, умінь і навичок, необхідних у майбутній суспільній і професійній діяльності); когнітивний (розуміння сутності, принципів математичного апарату задля оформлення думок, досягнення мети, перетворення інформації з однієї форми в іншу тощо); логічний (послуговування математичним, логічним, критичним мисленням у навчальній і мовленнєвій діяльності); комунікативний (успішне володіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації в різних сферах життєдіяльності).

Задля ефективності формування математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови виокремлено психологічні чинники за компонентами: мотиваційно-ціннісний (мотивація внутрішня – бажання, мета, інтереси, потреби; зовнішня – визнання, очікування); когнітивний (система пізнавальних механізмів, що ґрунтується на здатності до нових знань через відчуття і сприймання, пам'ять й увагу, мислення й уяву); логічний (мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація), у процесі яких здобувачі здатні розв'язувати проблемні питання різної складності, логічно обґрунтовувати думку); комунікативний (манера і стиль поведінки спілкування в

різних життєвих ситуаціях, критичне оцінювання власних і чужих думок тощо).

Доведено, що навчання синтаксису української мови сприятиме формуванню математичної компетентності учнів 9 класу, якщо реалізувати лінгводидактичні засади: підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний); принципи (загальнодидактичні – традиційні й сучасні, лінгводидактичні – загальнометодичні та специфічні (використання математичного апарату, принцип проблемності, креативності, переконливого обґрунтування позиції); методи (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ); прийоми (пояснення, інтерпретація, зіставлення, аналіз, конкретизація, узагальнення, абстрагування, коментування, обговорення, доведення, конструювання, трансформація, моделювання); систему вправ (когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні); мережеві засоби (сайти, Google-сервіси, вебзастосунки («QR-Code», «Word Art», «Word Cloud», «Word It Out», «Mind», «Canva», «Visme»), онлайн-платформи («Classtime», «Learning Apps», «Learning.ua»).

Аналіз навчально-методичного забезпечення з української мови свідчить про те, що в підручниках та посібниках автори дещо обмежено презентують навчальний матеріал, який сприяє формуванню математичної компетентності.

Для оцінювання рівня сформованості математичної компетентності схарактеризовано критерії: аксіологічний (система мотивів і цінностей, що відображають прагнення здобувачів до опанування математичної компетентності, осмислення її необхідності задля повноцінної самореалізації в суспільстві); гносеологічний (здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки під час засвоєння знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної діяльності); технологічний (система знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичним апаратом); інтелектуальний (набір когнітивних здібностей, що уможливають орієнтування в різних життєвих ситуаціях). Виокремлено показники до кожного критерію й ураховано чотирирівневу систему (початковий, середній, достатній, високий) оцінювання сформованості математичної компетентності.

Результати діагностування рівнів сформованості математичної компетентності засвідчили середні показники компонентів означеної компетентності, що вказує на потребу впровадження в навчання синтаксису української мови на компетентнісній основі. Доведено необхідність створення методики формування математичної компетентності учнів 9 класу, які потребують послуговування: 1) різними способами інтерпретування інформації (схема, модель, таблиця, діаграма тощо), зокрема за допомогою Google-сервісів, вебзастосунків (ментальна карта, хмара слів, колаж та ін.), що стимулює мислення й творчу уяву, слугує кращому розумінню й запам'ятовуванню навчального матеріалу, сприяє активній діяльності; 2) математичним апаратом (поняття, методи) у процесі навчання синтаксису української мови задля навичок аналізу й узагальнення, формулювання висновків, чіткого й зрозумілого висловлення, доведення власної думки; 3) математичним, логічним і критичним мисленням під час усного й письмового комунікування, що уможлиблює встановлення зв'язків між ідеями та аргументами, структуруванню й переконливому обґрунтуванню власної позиції.

Відповідно до розробленої програми експериментального дослідження визначено мету й завдання формульованого етапу педагогічного експерименту, методи, прийоми, засоби, які забезпечують ефективну реалізацію запропонованої методики.

Упродовж означеного етапу розроблено й апробовано систему вправ: когнітивно-розвивальні (сприйняття й усвідомлення нової інформації; порівняння мовних понять, явищ, фактів; формулювання висновків на основі аналізу); логіко-конструктивні (навички граматичного й пунктуаційного оформлення складних речень; готовність до пошуку способів розв'язання завдань, приймати рішення; уміння застосовувати математичний апарат (методи, мова), логічно формулювати думки, доводити власну позицію з аргументуванням); мовленнєво-комунікативні (побудова складних речень за поданими схемами, сюжетно-тематичними зображеннями, цитатами, визначеннями математичних понять (площа, периметр, арифметичне ціле); доповнення іншими частинами, цитатами; самостійне оформлення мовленнєвих конструкцій (діалог, есе, висловлення, поради) за

поданим текстом або ілюстрацією; висунення припущень; обґрунтоване доведення або спростування думки; формулювання гіпотез; аргументування власної позиції, відповіді; розв'язування комунікативної ситуації).

На контрольному етапі педагогічного експерименту з'ясовано, що рівень сформованості математичної компетентності суттєво підвищився в експериментальних класах, тоді як в учнів контрольних груп майже не змінився. Підтверджено ефективність виокремлених підходів, принципів, методів, прийомів, засобів і вправ формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *уперше обґрунтовано* методи, прийоми, засоби формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови; *уточнено* змістове наповнення поняття «математична компетентність»; *витлумачено* ключові поняття дослідження: «математична компетентність учнів у навчанні української мови», «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису»; *конкретизовано* структурні компоненти математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний); *з'ясовано* психологічні чинники, що впливають на формування математичної компетентності; *визначено* підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний), принципи (загальнодидактичні – традиційні й сучасні, лінгводидактичні – загальнометодичні та специфічні (використання математичного апарату, принцип проблемності, креативності, переконливого обґрунтування позиції), методи (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ), прийоми (пояснення, інтерпретація, зіставлення, аналіз, конкретизація, узагальнення, абстрагування, коментування, обговорення, доведення, конструювання, трансформація, моделювання), що сприяють формуванню математичної компетентності здобувачів; *створено* систему вправ (когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні) задля формування математичної компетентності дев'ятикласників під час навчання синтаксису; *схарактеризовано*

критерії, показники й рівні сформованості математичної компетентності; *подальшого розвитку* набули теоретико-практичні й психолого-педагогічні аспекти формування математичної компетентності навчання синтаксису української мови.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні, обґрунтуванні й апробації методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови за реформою Нової української школи. Результатами дослідження можуть послуговуватися: 1) учителі української мови в практичній діяльності в закладах загальної середньої освіти; 2) викладачі під час підготовки бакалаврів-філологів на заняттях з методики навчання української мови у вищій школі; 3) консультанти центрів професійного розвитку педагогічних працівників; 4) ментори й коучі навчальних курсів; 5) спікери в організації проведення семінарів, тренінгів, вебінарів. Узагальнені положення, висновки вагомі в розробленні програм, курсів (онлайн-курсів) для навчання української мови на компетентнісній основі, створенні підручників і навчально-методичного забезпечення (посібників, робочих зошитів) з навчання української мови; у дослідженнях математичної компетентності в навчанні української мови.

Достовірність результатів дослідження забезпечена науковою обґрунтованістю вихідних теоретичних положень і прикладних аспектів дослідження, використанням традиційних та інноваційних методів, упровадженням розробленої методики формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови, аналізом одержаних результатів експериментального навчання.

Дисертація не претендує на остаточне розв'язання проблеми формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні й розробленні методичного супроводу формування математичної компетентності учнів 9 класу не лише в процесі навчання синтаксису, а й під час навчання української мови загалом (фонетики, лексикології, морфології тощо).

Ключові слова: навчання української мови; підходи до навчання; компетентність; ключова компетентність; математична компетентність; математична компетентність учнів у навчанні української мови; математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису; стратегія мислення; дидактичні принципи; методи навчання; прийоми навчання; Google-сервіси; навчальні видання; експериментальна робота.

ABSTRACT

Artemenko L. I. Formation of mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences, branch of knowledge 01 Education/Pedagogy. – Kryvyi Rih State Pedagogical University. Kryvyi Rih, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the problem of forming the mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language. In the context of the competency-based education paradigm, the issue of harmonious development of a personality capable of critical thinking, accurate and logical expression, and communication in various fields of activity is becoming increasingly relevant. One of the priority conditions for modernizing a modern school is the formation of students' mathematical competence which contributes to their full self-realization throughout their lives. Therefore, there is a need to develop an effective methodology for teaching the syntax of the Ukrainian language aimed at forming mathematical competence that involves: the ability to solve problem situations using mathematical methods, to model processes using mathematical apparatus; readiness to use mathematical, logical and critical thinking when communicating in personal and social spheres.

The aim of the research is to substantiate, develop and experimentally test methods, techniques and means of forming the mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language.

The object of the research is the process of teaching the syntax of the Ukrainian language on the competence-based basis.

The subject of the study is methods, techniques, and means of forming the mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language.

The linguistic foundations of teaching the syntax in the Ukrainian language are elucidated in the dissertation. The special role of syntax in the formation of skills and abilities of correct verbal communication using all the normative rules for building coherent statements is emphasized. Different approaches to the study of the syntax are substantiated, among which the three most important are identified: formal-syntactic, semantic-syntactic, or semantic, communicative, or functional. The combination of aspects through the establishment of interrelations and interaction is demonstrated in the logical-semantic, logical-grammatical, structural-semantic, functional-pragmatic directions. In addition to a number of leading ones, the main ones (logical, communicative, cognitive) are specified in teaching the syntactic structure of language, which most fully contribute to the development of competent speakers capable of communicating in different life situations. The sentence is singled out as the key unit of syntax that realizes the most important functions of language (communicative and cognitive).

It has been established that teaching the syntax on the competence-based basis is neglected in psychological, pedagogical, and linguistic studies. The categories of "mathematical competence of students in teaching the Ukrainian language" and "mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching Ukrainian syntax" are new in the educational and linguistic environment and have not been sufficiently studied. The analysis of scientific literature has made it possible to substantiate and define the theoretical foundations of the formation of mathematical competence in the process of teaching the Ukrainian syntax.

The content characteristics of the basic concepts of the study are substantiated: "competence", "key competences", "mathematical competence", "mathematical competence of students in teaching the Ukrainian language", "mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language".

The content of the concept of "mathematical competence" is clarified - the inherent mathematical skills and abilities of a person, formed with the help of knowledge in the learning process, which give him or her a unique ability to find, through the application of the laws of mathematics and logic, the truly correct solutions in thoughts, actions and to implement them in practice for full self-realization in society. The concepts are explained: "mathematical competence of students in teaching the Ukrainian language" (mathematical skills and abilities acquired through knowledge in the learning process that give students a unique ability to learn the Ukrainian language by means of logical, algorithmic, critical thinking for their correct application in various life situations); "mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language" (integrated ability of a person to carry out educational and speaking activities using the mathematical apparatus (to apply mathematical methods while teaching the syntax; to interpret information in different ways (a scheme, a model, a chart, a diagram, etc.); to form concepts and readiness to use mathematical, logical and critical thinking in verbal and written communication for self-realization in a society; to justify their own position logically).

The paper substantiates the structural components of mathematical competence: motivational and valuable (awareness of the role of mathematical knowledge, skills and abilities necessary in future social and professional activities); cognitive (understanding the essence, principles of the mathematical apparatus for the formulation of thoughts, achieving goals, converting information from one form to another, etc.).

To ensure the effectiveness of the formation of mathematical competence in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language, psychological factors are distinguished by components: motivational and valuable (internal motivation – desire, purpose, interests, needs; external one – recognition, expectations); cognitive (a system of cognitive mechanisms based on the ability to acquire new knowledge through sensation

and perception, memory and attention, thinking and imagination) logical (mental operations: analysis, synthesis, comparison, abstraction, concretization), in the course of which applicants are able to solve problematic issues of varying complexity, logically justify their opinions); communicative (manner and style of communication in different life situations, critical assessment of their own and other people's opinions, etc.)

It is proved that teaching the syntax of the Ukrainian language will contribute to the formation of mathematical competence of ninth-grade students if linguodidactic principles are implemented: approaches (personality-oriented, competence-based, activity-based); principles (general didactic – traditional and modern, linguodidactic – general methodological and specific (use of mathematical apparatus, principle of problematic, creativity, convincing justification of the position); methods (verbal presentation of the material by the teacher, conversation, students' observation of the language, work with a textbook, exercise method); techniques (explanation, interpretation, comparison, analysis, concretization, generalization, abstraction, commenting, discussion, proof, construction, transformation, modeling); a system of exercises (cognitive and developmental, logical and constructive, speaking and communicative); network tools (websites, Google services, webapplications ("QR-Code", "Word Art", "Word Cloud", "Word It Out", "Mind", "Canva", "Visme"), online platforms ("Classtime", "Learning Apps", "Learning.ua").

The analysis of teaching and learning materials in the Ukrainian language shows that in textbooks and manuals, the authors present somewhat limited educational material that contributes to the formation of mathematical competence.

To assess the level of mathematical competence, the following criteria are characterized: axiological (a system of motives and values that reflect the desire of applicants to master mathematical competence, understanding its necessity for full self-realization in society); epistemological (the ability to think, to draw logically sound conclusions when acquiring knowledge of the syntax as a system of units of communicative activity); technological (a system of knowledge that characterizes the awareness of the syntactic theory and mastery of mathematical skills). The indicators for each criterion are identified and a four-level system (initial, intermediate, sufficient, high)

for assessing the formation of mathematical competence is taken into account.

The results of diagnosing the levels of mathematical competence showed the average indicators of the components of this competence which indicates the need to introduce competence-based teaching of the Ukrainian language syntax. The necessity of creating a methodology for the formation of mathematical competence of ninth-grade students who need to be served by: 1) different ways of interpreting information (a scheme, a model, a table, a diagram, etc.), in particular with the help of Google services, webapplications (a mental map, a word cloud, a collage, etc.), which stimulates thinking and creative imagination, serves for better understanding and memorization of educational material, promotes active work; 2) mathematical apparatus (concepts, methods) in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language for the skills of analysis and generalization, formulation of conclusions, clear and understandable expression, proving one's own opinion; 3) mathematical, logical and critical thinking in verbal and written communication, which makes it possible to establish links between ideas and arguments, structure and convincingly justify one's own position.

In accordance with the developed program of experimental research, the purpose and tasks of the formative stage of the pedagogical experiment, methods, techniques, and means that ensure the effective implementation of the proposed methodology are determined.

During this stage, a system of exercises was developed and tested: cognitive and developmental (perception and awareness of new information; comparison of linguistic concepts, phenomena, facts; formulation of conclusions based on analysis); logical and constructive (skills of grammatical and punctuation of complex sentences; readiness to find ways to solve problems, make decisions; ability to apply mathematical apparatus (methods, language), logically formulate thoughts, prove one's own position with arguments); speaking and communicative (building complex sentences based on diagrams, plot and thematic images, quotes, definitions of mathematical concepts (an area, a perimeter, an arithmetic whole); supplementing with other parts, quotes; independent design of speaking constructions (a dialogue, an essay, a statement, advice) based on a text or an illustration; making assumptions; substantiating or refuting an

opinion; formulating hypotheses; arguing one's own position, answer; solving a communicative situation).

At the control stage of the pedagogical experiment, it was found that the level of mathematical competence significantly increased in the experimental classes, while the level of mathematical competence of the control group students remained almost unchanged. The effectiveness of the identified approaches, principles, methods, techniques, exercises and means of forming mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language has been confirmed.

The scientific novelty of the research results is that: for the first time the methods, techniques, means of forming mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language are *substantiated*; the content of the concept of "mathematical competence" is *clarified*; the key concepts of the study are *interpreted*: "mathematical competence of students in teaching the Ukrainian language", "mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax"; the structural components of mathematical competence (motivational and valuable, cognitive, logical, communicative) are *specified*; psychological factors influencing the formation of mathematical competence are *clarified*; approaches (personality-oriented, competence-based, activity-based), principles (general didactic - traditional and modern, linguodidactic – general methodological and specific (using mathematical apparatus, a principle of problematic, creativity, convincing justification of the position), methods (verbal presentation of the material by the teacher, conversation, students' observation of the language, work with a textbook, exercise method), techniques (explanation, interpretation, comparison, analysis, specification, generalization, abstraction, commenting, discussion, proof, construction, transformation, modeling) that contribute to the formation of mathematical competence of students; a system of exercises (cognitive-developmental, logical-constructive, speaking and communicative) for the formation of ninth-graders' mathematical competence in teaching the syntax was *created*; the criteria, indicators and levels of mathematical competence were *characterized*; theoretical, practical and psychological-pedagogical aspects of the formation of mathematical competence in teaching the syntax of the Ukrainian language were *further*

developed.

The practical significance of the research results lies in the development, substantiation and testing of methods, techniques and means of forming mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax of the Ukrainian language according to the New Ukrainian School reform. The results of the study can be used by: 1) teachers of the Ukrainian language in their practical work in general secondary education institutions; 2) teachers in the training of bachelors of philology in classes on methods of teaching the Ukrainian language in higher education; 3) consultants of professional development centers for teachers; 4) mentors and coaches of training courses; 5) speakers in the organization of seminars, trainings, webinars. The generalized provisions and conclusions are important in the development of programs, courses (online courses) for teaching the Ukrainian language on a competency basis, the creation of textbooks and teaching materials (manuals, workbooks) for teaching the Ukrainian language; in research on mathematical competence in teaching the Ukrainian language.

The reliability of the research results is ensured by the scientific validity of the initial theoretical positions and applied aspects of the study, the use of traditional and innovative methods, the implementation of the developed methodology for the formation of mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the Ukrainian language syntax, and the analysis of the results of experimental training.

The dissertation does not claim to be the final solution to the problem of forming ninth-grade students mathematical competence in the process of teaching the Ukrainian syntax. Prospects for further research are seen in the theoretical substantiation and development of methodological support for the formation of mathematical competence of ninth-grade students not only in the process of teaching the syntax, but also in teaching the Ukrainian language in general (phonetics, lexicology, morphology, etc.).

Key words: teaching the Ukrainian language; approaches to teaching; competence; key competence; mathematical competence; mathematical competence of students in teaching the Ukrainian language; mathematical competence of ninth-grade students in the process of teaching the syntax; thinking strategy; didactic principles; teaching methods; teaching techniques; Google services; educational publications; experimental work.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Наукові статті, опубліковані в наукових виданнях, унесених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Артеменко Л. І. Категорія «математична компетентність» у мовній освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів. 2021. Випуск 3(47). С. 170–181. ISSN видання 2410-0897. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2021-3-47-170-181> URL: <http://visn-ped.gnpu.edu.ua/index.php/uk/home1/66-visnyk-hlukhivskoho-natsionalnoho-pedahohichnoho-universytetu-imeni-oleksandra-dovzhenka-2021-vyp-3-47>

2. Артеменко Л. І., Бакум З. П. Підходи до вивчення синтаксичних одиниць української мови в основній школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України. Київ : Міленіум, 2021. Вип. 32(1–2022). С. 191–203. ISSN видання 2309-9763. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32> URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/259467>

3. Артеменко Л. І. Дидактичні засади формування математичної компетентності учнів у процесі навчання українського синтаксису. *Освітній вимір*. 2024. ISSN видання 2708-4612. DOI: <https://doi.org/10.55056/ed.657>

4. Артеменко Л. І. Методи, прийоми й засоби формування математичної компетентності здобувачів освіти в навчанні синтаксису української мови. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2023. Вип. 95. С. 5–11. ISSN видання 2311-5491. DOI: <http://dx.doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2023.95.01> URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/nc-95>

5. Артеменко Л. І. Критерії, показники формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Серія «Психологія». Серія*

«Медицина». 2024. Вип. 3(37). С. 72–83. ISSN видання 2786-4952. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-72-83](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-72-83) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/10014>

Наукові статті в наукових періодичних виданнях інших держав, які включено до переліку міжнародних наукових і наукометричних видань

6. Artemenko L. Psychologiczne podstawy kształtowania kompetencji matematycznych dziewiątej klasy (uczniów) w nauce języka ukraińskiego. *Roczniki Pedagogiczne*. 2023. Vol. 15, № 2. P. 163–178. ISSN видання 2080-850X. DOI: <https://doi.org/10.18290/rped23152.10> URL: <https://czasopisma.tnkul.pl/index.php/rped/article/view/239>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Бакум З., Артеменко Л. Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : зб. наук. пр., м. Хмельницький, 19–20 березня, 2021 р. / Хмельницький національний університет, кафедра слов'янської філології. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2021. Вип. 9. С. 12–17. URL: <https://ksf.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/10/2021-1.pdf>

8. Артеменко Л. І. Когнітивний напрям у навчанні синтаксису української мови. *Topical issues of practice and science* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–21 травня 2021 р. London, Great Britain, 2021. P. 384–386. DOI: <https://doi.org/10.46299/isg.2021.i.xxvi> URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=cB8vEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA384&dq=info:Aa-5D0SkpbAJ:scholar.google.com&ots=VRf65Aquvs&sig=hONsjNqgJkTeIZQujkwAYrm33pE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

9. Артеменко Л. І. Проблема математичної компетентності учнів як ключової. *Scientific Collection «InterConf»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 серпня 2021 р. Orléans, France: Epi, 2021. Issue 71. P. 85–90. DOI:

<https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2021.009>

10. Артеменко Л. І. «Математична компетентність» у контексті навчання української мови. *Нова українська школа й підготовка вчителя до забезпечення базової середньої освіти* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Глухів, 2021 р. / МОН України; Департамент освіти і науки Сумської ОДА; Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. Ч. І. С. 155–161. URL: <http://gnpu.edu.ua/>

11. Артеменко Л. І. Математична компетентність учнів у процесі навчання української мови: філософський аспект. *Українська мова і література в школах України*. Київ : «Педагогічна преса», 2021. № 5. С. 3–6.

12. Бакум З. П., Артеменко Л. І. Формування математичної компетентності в навчанні синтаксису української мови: система вправ. *Всеосвіта* : вебсайт. 2024. URL: <https://vseosvita.ua/library/bakum-zp-artemenko-li-formuvannia-matematichnoi-kompetentnosti-v-navchanni-syntaksysu-ukrainskoi-movy-systema-vprav-797037.html?rl=3909426>

Публікації, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

13. Артеменко Л. І. Категорія «мислення» як складник формування математичної компетентності здобувачів освіти в процесі навчання української мови. *Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах* : збірник науково-методичних праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. Вип. 8. С. 10–12. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8506>

14. Артеменко Л. І. Роль учителя-практика в підготовці бакалаврів-філологів. *Модернізація змісту освіти в підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кривий Ріг, 21 квітня 2023 р. / Міністерство освіти і науки України, Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. С. 12–15. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7071/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%202023_%D0%9A%D0%9F%D0%9C%D0%A2%D0%9E.pdf#page=13

15. Артеменко Л. І., Березовська-Савчук Н. А. Навчання синтаксису

української мови в умовах дистанційної освіти: допрофільний рівень. *Сучасні тенденції методики навчання: мовно-літературна царина* : колективна монографія / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2023. С 71–97. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/7077> URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7077>

16. Артеменко Л. Аналогія як ефективний спосіб організації математичного мислення в процесі навчання синтаксису української мови. *Методи компетентнісного навчання української мови* : зб. матеріалів кругл. столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича, м. Київ, 28 вересня 2023 р. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки НАПН України, Відділ навчання української мови та літератури. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 101–104.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА КОМПЕТЕНТІСНІЙ ОСНОВІ	31
1.1. Лінгвістичні основи навчання синтаксису.....	31
1.2. Проблема формування математичної компетентності як об’єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці.....	49
1.3. Психологічні чинники формування математичної компетентності учнів 9 класу.....	69
1.4. Лінгводидактичні засади формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису.....	82
<i>Висновки до першого розділу</i>	112
РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ МЕТОДИКИ МОВИ	116
2.1. Аналіз навчально-методичного забезпечення в контексті досліджуваної проблеми.....	116
2.2. Критерії, показники та рівні сформованості математичної компетентності учнів 9 класу.....	127
2.3. Констатувальний етап дослідження.....	141
<i>Висновки до другого розділу</i>	158
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ	161
3.1. Перебіг експериментально-дослідного навчання	161
3.2. Контрольний етап педагогічного експерименту.	178
<i>Висновки до третього розділу</i>	189

ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	221

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасне суспільство знаходиться в процесі змін і трансформацій, тому потребує компетентної особистості, відкритої до взаємообміну, готової до викликів, здатної підвищувати рівень знань, розв'язувати складні завдання, приймати обґрунтовані рішення, змінювати свою стратегію, поведінку й підходи відповідно до вимог. Особливої ваги набувають уміння аналізувати, логічно й критично мислити, комунікувати, генерувати ідеї, адаптуватися до змін. Відтак основне завдання освіти полягає у формуванні компетентностей здобувачів, необхідних для повноцінної соціалізації в суспільстві.

Поетапне реформування шкільної освіти актуалізує необхідність зміни традиційної системи навчання. Одним із пріоритетних напрямів модернізації є усталена компетентнісна парадигма, спрямована на досягнення інтегральних результатів, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Ключові забезпечують наступність і послідовність навчання упродовж усього життя, накопичуються залежно від рівня освіти; предметні – пов'язані зі спеціальністю та спеціалізацією (закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, концепція «Нова українська школа», Державний стандарт базової і повної освіти, Державний стандарт базової середньої освіти). Оновлена мета, структура і зміст навчання передбачає розвиток компетентної особистості, здатної ефективно діяти в різних сферах життя.

Зміст мовно-літературної освітньої галузі [67] зорієнтовує на розвиток компетентних мовців і читачів із гуманітарним світоглядом, які володіють українською мовою, що є засобом спілкування і взаєморозуміння, навчання й виховання, самореалізації особистості, користуються мовленнєвими засобами не лише в суспільному житті, а й у міжкультурному діалозі для збагачення досвіду та розвитку здібностей, оволодівають мовами інших народів для духовного,

культурного і національного самовираження.

Науковці, колегія МОН та вчителі-практики зауважують, що стан навчання на сьогодні характеризується зниженням рівня якості знань, навичок, інтересу учасників освітнього процесу, що пов'язано з невмінням учнів висловлювати власну думку, будувати й формулювати висловлення через недостатнє засвоєння мовної теорії та застосування практичних навичок у повсякденному житті, критично мислити, виокремлювати головну й другорядну інформацію, добирати аргументи й факти, перетворювати відомості та повідомлення з однієї форми в іншу, сформулювати основні положення тексту тощо. Відповідно, докорінного перегляду потребує вивчення розділів науки про мову загалом і синтаксису зокрема, оскільки саме синтаксис уречевлює комунікативну функцію мови.

Оновлені стратегії навчання синтаксису української мови через упровадження встановленої у світовому просторі сучасної компетентнісної теорії уможлиблює піднесення українськомовної освіти на якісно новий рівень. Однією з ключових компетентностей є математична, що сприяє розвитку математичного мислення, його стратегії задля розв'язання складних завдань у повсякденному житті, удосконаленню учнівського мовлення: висловлюватися точно, логічно, послідовно; моделювати процеси та ситуації за допомогою математичних концепцій і методів; комунікувати.

Під час аналізу наукових розвідок з'ясовано, що різні аспекти формування компетентностей є об'єктом дослідження таких науковців: З. Бакум, Н. Гавриш, Т. Груба, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, Л. Овсієнко, С. Омельчук, О. Павлик, М. Пентилюк та ін. Навчання синтаксису вивчають: З. Бакум, О. Біляєв, О. Божко, Н. Бондаренко, Л. Галаєвська, О. Горошкіна, Т. Гнаткович, Н. Голуб, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, Т. Кушнір, І. Кухарчук, А. Нікітіна, С. Омельчук, В. Сидоренко, М. Пентилюк, О. Пономарів, Л. Попова, І. Хом'як та ін. Зміст поняття «математична компетентність» і структурні її компоненти розглядають: П. Абрантес, К. Авраменко, О. Глобін, М. Головань, Н. Глузман, Л. Дегтяренко, Г. Захарова, І. Зіненко, В. Кірман, Н. Маланюк, Н. Михайличенко, М. Нісс,

Н. Пономарева, А. Прус, С. Раков, Л. Романишина, І. Сафонова, С. Скворцова, Л. Стояніна, Н. Тарасенкова, В. Хом'юк. Формування математичної компетентності здобувачів закладів загальної середньої освіти досліджують В. Ачкан, О. Глобін, М. Головань, Л. Дегтяренко, І. Зіненко, А. Прус, І. Сафонова, Н. Тарасенкова; під час професійної підготовки фахівців різних спеціальностей – К. Авраменко, Н. Глузман, Т. Кисіль, О. Кучерук, Н. Маланюк, К. Михайличенко, С. Раков, Л. Романишина, С. Скворцова, В. Хом'юк.

Водночас у контексті обраної теми дисертації виявлено низку суперечностей між:

– актуалізацією світових тенденцій компетентнісної парадигми навчання та обмеженими можливостями їх упровадження в Україні;

– модернізацією освіти й неможливістю реалізувати заплановані зміни внаслідок війни та тривалого дистанційного навчання, упродовж якого акцентується увага не на розвиток компетентностей, а набуття базового рівня знань і умінь;

– необхідністю цілеспрямованого формування математичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти й відсутністю апробованих методик;

– потребою у створенні комплексу інноваційних завдань задля формування математичної компетентності та наявним навчально-методичним забезпеченням у закладах освіти;

– об'єктивною потребою в розробленні системи оцінювання (критерії, показники) математичної компетентності в процесі навчання української мови загалом і синтаксису зокрема та відсутністю стандарту й нормативно-правових документів, у яких регламентовано цей процес.

Окреслені проблеми, потреба в розробленні спеціальних методів, прийомів, засобів зумовили вибір теми дослідження: **«Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови»**.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну працю виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки Криворізького

державного педагогічного університету «Теоретико-методологічні засади підготовки майбутнього вчителя в умовах модернізації неперервної педагогічної освіти» (реєстраційний номер 0119U102693), теми науково-дослідної роботи та індивідуального плану аспірантки Криворізького педагогічного університету. Тему дисертації затверджено на засіданні кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 4 від 22 жовтня 2020 року) та Вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 5 від 10 грудня 2020 року) у формулюванні «Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови».

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробленні й експериментальній перевірці методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Дослідити лінгвістичні засади навчання синтаксису.
2. З'ясувати й уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження.
3. Визначити психолого-педагогічні й лінгводидактичні чинники формування математичної компетентності учнів 9 класу.
4. Проаналізувати зміст навчально-методичного супроводу в контексті формування математичної компетентності учнів.
5. Виокремити критерії, показники й рівні сформованості означеної компетентності.
6. Експериментально перевірити ефективність обґрунтованих методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови.

Об'єктом дослідження є процес навчання синтаксису української мови на компетентнісній основі.

Предмет дослідження – методи, прийоми, засоби формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Теоретико-методологічною основою, що визначає стратегію дисертаційної

праці, обрано дослідження науковців у різних царинах: концептуальні засади психології та педагогіки (І. Бех, Н. Бібік, П. Гончарук, Дж. Дьюї, Л. Засекіна, І. Зязюн, Д. Кирик, С. Куранова, С. Максименко, І. Мартинюк, А. Маслоу, О. Полозенко, Л. Омельченко, В. Рибалка, В. Шапар, С. Яшник); лінгвістики й психолінгвістики (Й. Андерш, Л. Булаховський, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, О. Доценко, П. Дудик, С. Єрмоленко, Т. Живон, А. Загнітко, М. Каранська, М. Кобилянська, М. Плющ, О. Пономарев, М. Русанівський, О. Селіванова, І. Слинько, Н. Файфер, У. Чейф, К. Шульжук); досягнення в царині лінгводидактики, пов'язані з формуванням компетентної особистості, її розвитку в процесі навчання (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, Р. Дружененко, С. Караман, О. Караман, О. Копусь, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова, М. Степаненко). Ураховано положення законодавчих документів і сучасних концепцій мовної освіти в Україні.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання її завдань використано такі **методи:**

– *теоретичні:* вивчення й аналіз наукової літератури (філософської, лінгвістичної, психологічної, педагогічної, лінгводидактичної) і нормативно-правових документів задля визначення поняттєво-категорійного апарату й обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження; класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення наукових положень із проблеми для розроблення методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів; порівняння, аналіз і синтез результатів експериментального навчання;

– *емпіричні:* опитування, анкетування, тестування суб'єктів дослідження сприяли обґрунтуванню компонентів математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови; спостереження за освітнім процесом задля виявлення стану сформованості математичної компетентності; педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний та контрольний етапи для апробування й перевірки ефективності запропонованих методів, прийомів і засобів;

– *статистичні:* методи математичної статистики для оброблення кількісних

і якісних даних педагогічного експерименту.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечено науковими та методологічними засадами; кореляцією методів дослідження з його метою та завданнями; кількісним і якісним аналізом теоретичного й практичного матеріалу; результатами педагогічного експерименту; висвітленням основних положень упродовж наукових і науково-методичних заходів міжнародного, усеукраїнського й регіонального рівнів; упровадженням методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів 9 класу в процес навчання синтаксису української мови.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне навчання проводилася в таких закладах загальної середньої освіти: Криворізька гімназія № 90 Криворізької міської ради (довідка № 01-07/85 від 12.06.2023 р.), Криворізький ліцей № 77 Криворізької міської ради (довідка № 252 від 12.06.2023 р.), Криворізький ліцей № 113 Криворізької міської ради (довідка № 346 від 16.06.2023 р.), Осокорівський заклад повної загальної середньої освіти Нововоронцовської селищної ради Херсонської обл. (довідка № 51 від 09.06.2023 р.), Спеціалізована школа № 194 «Перспектива» Оболонського району м. Києва (довідка № 127 від 29.06.2023 р.). До експериментальної роботи було залучено 305 здобувачів освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше в Україні науково *обґрунтовано* методи, прийоми, засоби формування математичної компетентності учнів 9 класів у процесі навчання синтаксису української мови; *уточнено* змістове наповнення поняття «математична компетентність»; *витлумачено* ключові поняття дослідження: «математична компетентність учнів у навчанні української мови», «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови»; *конкретизовано* структурні компоненти математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний); *описано* психологічні чинники, що впливають на формування математичної компетентності; *визначено* підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний), принципи (загальнодидактичні – традиційні й сучасні,

лінгводидактичні – загальнометодичні та специфічні (використання математичного апарату, принцип проблемності, креативності, переконливого обґрунтування позиції), методи (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ) і прийоми (пояснення, інтерпретація, зіставлення, аналіз, конкретизація, узагальнення, абстрагування, коментування, обговорення, доведення, конструювання, трансформація, моделювання), що сприяють формуванню математичної компетентності здобувачів; *створено* систему вправ (когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні) задля реалізації авторської методики; *схарактеризовано* критерії, показники й рівні сформованості математичної компетентності; *подальшого розвитку* набули змістові й технологічні аспекти навчально-методичного супроводу навчання синтаксису української мови.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні, обґрунтуванні й апробації методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови за реформою Нової української школи. Результатами дослідження можуть послуговуватися: 1) учителі української мови в практичній діяльності в закладах загальної середньої освіти; 2) викладачі під час підготовки бакалаврів-філологів на заняттях з методики навчання української мови у вищій школі; 3) консультанти центрів професійного розвитку педагогічних працівників; 4) ментори й коучі навчальних курсів; 5) спікери в організації проведення семінарів, тренінгів, вебінарів. Узагальнені положення, висновки вагомі в розробленні програм, курсів (онлайн-курсів) для навчання української мови на компетентнісній основі, створенні підручників і навчально-методичного забезпечення (посібників, робочих зошитів) з навчання української мови; у дослідженнях математичної компетентності в навчанні української мови.

Апробацію результатів дослідження обговорено на кафедрі української мови Криворізького державного педагогічного університету, кафедрі педагогіки Криворізького державного педагогічного університету; презентовано на

дванадцяти наукових і науково-практичних конференціях, зокрема на шести – міжнародних: «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (м. Хмельницький, 19 березня 2021 р.), «Topical issues of practice and science» (м. Лондон, 18–21 травня 2021 р.), «Current issues and prospects for the development of scientific research» (м. Орлеан, Франція, 19–20 серпня 2021 р.), «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (м. Кам'янець-Подільський, 11–13 жовтня 2021 р.), «Глобалізація й інтернаціоналізація філологічної науки» (м. Кривий Ріг, 18 лютого 2022 р.), «Світ мови – світ у мові» (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.); чотирьох – усеукраїнських: «Нова українська школа й підготовка вчителя до забезпечення базової середньої освіти» (м. Глухів, 29 жовтня 2021 р.), «Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців» (м. Кривий Ріг, 21 квітня 2023 р.), «Слово вчителя (на пошанування Людмили Кожуховської)» (м. Переяслав, 16 листопада 2023 р.), «Методи компетентнісного навчання української мови», присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (м. Київ, 28 вересня 2023 р.); двох – регіональних: «Інноваційний розвиток сучасної освіти: від теорії до практики» (м. Кривий Ріг, 18 травня 2022 р.), «Українське слово в науковому вимірі», приурочена до 90-річчя від дня народження професора Явір Валентини Василівни (м. Кривий Ріг, 28 лютого 2024 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 16 наукових праць, із них: 12 – одноосібні, 4 – у співавторстві. Зокрема, 5 статей розміщено в наукових виданнях, унесених на дату опублікування до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б», 1 стаття в зарубіжному виданні, 1 – у колективній монографії, 1 публікація в інших наукових виданнях, 1 – в електронній освітній інформаційній системі, 7 тез конференцій.

Особистий внесок здобувача в публікаціях зі співавторами. У статті «Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект», написаній у співавторстві із З. Бакум, визначено лінгвістичні засади навчання синтаксису української мови в умовах компетентнісної парадигми освіти; виокремлено синтаксичні одиниці, які доцільно

з'ясувати у змісті мовної освіти в основній школі. У статті «Підходи до вивчення синтаксичних одиниць української мови в основній школі» (співавтор З. Бакум), конкретизовано й обґрунтовано основні підходи до вивчення синтаксичної будови мови, які спрямовані на підвищення рівня знань здобувачів освіти. У розділі монографії «Навчання синтаксису української мови в умовах дистанційної освіти: допрофільний рівень», опублікованій із Н. Березовською-Савчук, теоретично й методично обґрунтовано та з'ясовано можливості онлайн-технологій навчання синтаксису української мови.

Структура й обсяг дисертації. Наукове дослідження складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (210 позицій, із них – 10 іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 318 сторінок, із яких 175 – основного тексту. Робота містить 16 таблиць і 13 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА КОМПЕТЕНТНІСНІЙ ОСНОВІ

1.1. Лінгвістичні основи навчання синтаксису

Інтегрування України в європейський простір сприяє утвердженню усталеної у світі компетентнісної парадигми, спрямованої на розвиток інтелектуальної особистості, яка через практичну свідому діяльність і спілкування формується певною системою компетентностей суб'єктів освітнього процесу.

Поняття компетентнісної освіти наразі визначають поєднанням знань, навичок і установок, де знання складаються з фактів, цифр, понять, ідей і теорій, які передбачають розуміння певної галузі або предмета; навички визначають як здібність і здатність здійснювати процеси й використовувати отримані знання для досягнення результатів; установки, що описують схильність та розумові здібності діяти або реагувати на ідеї, людей або ситуації [81, с. 6].

Означена проблема стрімко актуалізується поміж більшості науковців, які мають різні погляди й підходи до окресленого поняття. Сучасна мовна освіта ґрунтується на компетентнісній основі, тому в її зміст покладено вдосконалення здібностей та обдарувань особистості, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, формування і застосування відповідних компетентностей, визначених державними стандартами з опертям на Рекомендації Ради ЄС (Євросоюзу). Окрім того, навчання в школі покликане виховувати компетентну мовну особистість, що володіє системою мовознавчих знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [95, с. 162]. Відповідно, у навчанні одне з чільних місць посідає питання лінгвістичної теорії, у якій розглянуто мову як складну систему з її ієрархічною структурою та типами відношень.

З-поміж досліджень у лінгвістичній науці мовознавці надають вагомого значення синтаксису, оскільки вважають його рушійною силою граматики й мови загалом; своєрідним «*perpetuum mobile*» (з лат. – вічний рух), що невтомно організовує роботу всіх одиниць мовної системи [187, с. 161], функціонування яких

забезпечує процес мислення й спілкування людей. Отже, навчання синтаксису є фундаментальним у формуванні та розвитку вмінь і навичок правильної вербальної комунікації з використанням усіх нормативних правил побудови зв'язних висловлень.

Українські науковці (К. Плиско [150, с. 63], І. Вихованець [41, с. 3]) вважають синтаксичні знання основою для вивчення функційної значущості мовних одиниць усіх інших рівнів. Доводять, що саме навчання синтаксису створює умови для засвоєння норм літературної мови, розвитку логічного та стратегічного мислення й мовлення учнів, формування пунктуаційної грамотності та навичок виразного читання. І. Олійник, В. Іваненко, Л. Рожило, О. Скорик [124, с. 252] додають до значеннєвого діапазону переваг ще й опанування елементів стилістики. Думку попередників поділяють і сучасні лінгводидакти, як-от: З. Бакум, І. Гайдаєнко, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, А. Нікітіна, Т. Окуневич, М. Пентиліук [162, с. 157].

М. Каранська [94, с. 5] наголошує на тому, що знання синтаксису сприяє формуванню вмінь послуговуватися типами речень. Учневі, щоб висловити неосяжну кількість окремих повідомлень та запитань, які щоденно вживаються у мовленні, необхідно вибудувати думку не тільки для спілкування, а й для вдосконалення грамотності, розвитку лінгвістичного мислення, плекання мовної стійкості.

Істотною для нашого дослідження вважаємо думку С. Омельчука [138, с. 26], який у дисертації «Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису» підкреслює, що синтаксис передбачає, по-перше, оволодіння вміннями розуміти мовлення; по-друге, ознайомлення з комунікативними функціями мови, особливо функцією спілкування, котра активізує мовленнєво-комунікативну діяльність учнів основної школи; по-третє, доцільне використання синтаксичних конструкцій у мовленнєвій діяльності.

Т. Гнаткович [48, с. 27] стверджує, що формування мовної та мовленнєвої компетентностей здійснюється найефективніше на уроках синтаксису української

мови, оскільки всі одиниці мовної системи реалізуються в сукупності на синтаксичному рівні, у зв'язних висловленнях (текстах) різних стилів, типів і жанрів.

Практичне значення опанування синтаксису Н. Бондаренко [38, с. 11] вбачає в тому, що означений розділ створює базу для розвитку граматичного ладу мовлення учнів, засвоєння синтаксичних норм української літературної мови; забезпечує мовленнєвий розвиток учнів у процесі комунікативно-мовленнєвої діяльності; створює підґрунтя для оволодіння правописними навичками. І. Попова [160, с. 11] у дисертації також підтримує думку, що «синтаксис – це той рівень структури мови, який не лише визначає специфіку її граматичного ладу, а й забезпечує процес спілкування».

Вивчення синтаксичного рівня мовної системи в основній школі, з погляду Т. Кушнір [116, с. 36], становить ефективне формування в учнів граматичної компетентності, збагачення їх досвідом духовно-практичної творчої діяльності, здатність спілкуватися в процесі практично спрямованої діяльності в щоденному житті, створює умови щодо досягнення й оволодіння всіма виражально-зображувальними ресурсами української мови, забезпечуючи цим глибоке проникнення молоді у слово рідного народу й уможливаючи самореалізацію особистісного потенціалу як способу людського буття.

Дослідниця І. Попова [160, с. 15] у праці «Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах» акцентує на важливості синтаксису як граматичного рівня мови, у якому акумулюється й набуває комунікативної значущості все, що формується, класифікується й функціонує на попередніх мовних ярусах як певні одиниці фонології, лексикології, морфології. Також доводить, що комбінації цих одиниць і навіть кожна з них окремо, функційно детермінуючись, а нерідко й переосмислюючись, стають фактом мовлення з усіма мовленнєвими властивостями й особливостями.

Р. Дружененко [75, с. 114], аналізуючи аспекти синтаксису, висловлює думку про те, що «навчання синтаксису учнів загальноосвітніх закладів має не стільки

осмислення структурної наповненості одиниці мови, що є далеким від життя та мовленнєвої діяльності, скільки заглиблення в комунікативну суть її з проєкцією на формування умінь і навичок адекватного вибору та використання варіантів висловлень у ситуації спілкування з неодмінною умовою досягнення мети».

З огляду на сказане підсумуємо, що синтаксису належить чільне місце у формуванні мовної особистості, оскільки саме завдяки цьому розділові створено умови для розвитку в учнів мовно-мовленнєвих здібностей. Зважаючи на те, що всі одиниці нижчих рівнів діють у мові не самостійно, а тільки у складі одиниць синтаксису – реченнях і текстах, то функційна цінність мовних одиниць виявляється в досягненні комунікативної мети. Тому навчання здобувачів освіти синтаксису на компетентнісній основі передбачає не лише оволодіння системою мовних знань, набуття комунікативних умінь і навичок, а й уміння застосовувати здобутий досвід у різних мовленнєвих ситуаціях для розв’язання проблем, які виникають у реальному житті.

Заглиблення в синтаксичну теорію, що сприяє удосконаленню усного й писемного мовлення учнів, передбачає врахування таких підходів – формально-граматичного, семантико-синтаксичного, власне семантичного, комунікативного, прагматичного (Ф. Бацевич, І. Білодід, Л. Булаховський, К. Бюлер, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, П. Дудик, О. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Загнітко, Н. Іваницька, М. Кобилянська, О. Курило, О. Мельничук, І. Огієнко, О. Потебня, М. Плющ, М. Русанівський, О. Синявський, В. Сімович, І. Слинько, С. Смеречинський, Ф. де Соссюр, М. Сулима, К. Фосслер та ін.).

Опрацювання досліджень науковців дає підстави зробити висновки щодо неодностайного визначення українськими мовознавцями та лінгводидактами синтаксису як науки. С. Караман у співавторстві з О. Караман, О. Копусь, М. Степаненком [185, с. 305] витлумачують синтаксис як граматичне вчення про структуру, семантику і функції синтаксичних одиниць (членів речення, словосполучень, речень). М. Плющ [157] розширює систему одиниць і додає словоформу та складне синтаксичне ціле. П. Дудик і Л. Прокопчук [77, с. 7, 16] виокремлюють ще слова-речення і розглядають синтаксис як розділ граматики, що

вивчає будову і функціонування речень та словосполучень, членів речення, способи поєднання слів у словосполученнях і реченнях та комунікативні нечленореченнєві одиниці (слова-речення). І. Вихованець, К. Шульжук [205, с. 7] наголошують на системі синтаксичних одиниць (речення, словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця – компонент речення або словосполучення) і правил їх функціонування. В. Коломийцева [187, с. 9] розглядає синтаксис як розділ мовознавства, що вивчає засоби і способи розбудови зв'язного мовлення, де виокремлює речення й текст, як лише ті синтаксичні одиниці, котрі здійснюють власне комунікативну функцію. А. Загнітко [83, с. 12] схиляється до думки, що це розділ мовознавства, який «вивчає систему лінгвістичних понять про синтаксичну будову мови, яка реалізує закономірності поєднання синтаксичних форм між собою і в якій виражається певна семантика». Основними синтаксичними одиницями є синтаксичне слово, словосполучення та речення. Водночас професор не уникає думки, що до них «прилягає складне синтаксичне ціле, що є конструктивним складником тексту» [83, с. 357].

Автори «Методики вивчення української мови» О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук [123, с. 149] тлумачать синтаксис як розділ граматики, що вивчає значення форм слів, які виникають у поєднанні з іншими словами і формами, синтаксичні одиниці і відношення між ними, правила побудови зв'язних висловлень. Синтаксичними одиницями є форма слова (оскільки вона зумовлена синтаксичною функцією і синтаксичними зв'язками з іншими словами), словосполучення, член речення, речення, текст (як сукупність тематично, функційно і граматично об'єднаних речень). Основними поміж поданих одиниць визначають словосполучення і речення.

І. Попова [160, с. 60–80], детермінуючи синтаксис як розділ граматики, називає його вершинним рівнем структури мови, який регулює взаємодію всіх інших мовних рівнів у мовленнєвому ланцюзі й урешті забезпечує оформлення основного лінгвістичного продукту – тієї чи тієї комунікативно значущої одиниці спілкування. Уводить до системи синтаксичних одиниць словоз'єднання та надфразну єдність, яку науковці трактують як складне синтаксичне ціле. Перше

поняття дослідниця тлумачить як сполучення слів, побудоване не на основі підрядного зв'язку, як у словосполученні, а на якихось інших семантико-граматичних, що актуалізуються, наприклад, за сурядного, позасистемного, напівпредикативного чи навіть предикативного зв'язку. Надфразною єдністю називає поєднання двох і більше речень, які пов'язані між собою формальними лінгвістичними засобами лексичного чи граматичного характеру й об'єднані спільністю теми, настановою на змістову повноту окремого акту комунікації.

Більшість дослідників сходяться на тому, що синтаксис – це розділ граматики, предметом якого є синтаксичні одиниці, їх структура й семантика, зв'язки та відношення. Щодо одиниць, які виконують власне комунікативну функцію і можуть слугувати засобом повідомлення думки, погляди науковців різняться. А. Загнітко [83, с. 357] констатує, що деякі лінгвісти обмежуються тільки реченням, інші розширюють коло й уналежнюють до їх переліку словосполучення, складне синтаксичне ціле, період, абзац, текст, пряму мову. З огляду на зазначене підсумуємо, що синтаксична система може бути:

1) двокомпонентна, що складається з двох СО (синтаксична одиниця) – словосполучення й речення (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук, К. Плиско);

2) трикомпонентна: склад СО, з погляду мовознавців, дещо різниться компонентами та загалом становить лише три: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення (І. Вихованець, А. Загнітко, К. Шульжук), або члени речення, словосполучення, речення (С. Караман, О. Караман, О. Копусь, М. Степаненко);

3) чотирикомпонентна: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле (Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. Кобилянська, І. Слинько);

4) п'ятикомпонентна: словоформа, словосполучення, словоз'єднання, текст, надфразна єдність (І. Попова);

5) шестикомпонентна: слово і словоформи, словосполучення, сполучення слів, члени речення, речення, функціональні замітники речення (слова-речення) (П. Дудик, Л. Прокопчук).

Та найбільш поширеною є думка про визначення трьох синтаксичних одиниць: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення і речення, що є репродукованими. Це пояснюють процесом розвитку науки про мову з огляду об'єктивних (природа й особливості функціонування, взаємовідношення, специфіка будови) й суб'єктивних (осмислення значущості (вагомості) вивчення певних синтаксичних феноменів та їх історичного розвитку) чинників.

На підставі сказаного можемо зробити висновок, що науковці одноставно до синтаксичних одиниць уналежнюють речення і словосполучення. Мінімальна синтаксична одиниця є складником речення або словосполучення. Однак погляди різняться щодо визначення основної з-поміж описаних одиниць. Наприклад, на думку К. Плиско, речення є основною синтаксичною одиницею, яка слугує для формулювання, вираження і повідомлення думок, емоцій, почуттів [150, с. 11]. І. Попова зафіксувала й віддала перевагу таким базовим одиницям: слово і конструкцію як основу формування всього комплексу наступних синтаксичних утворень [160, с. 82]. Ми вважаємо, що речення є ключовою одиницею синтаксису, бо завдяки йому реалізуються найважливіші функції мови: комунікативна (мова як засіб спілкування) й пізнавальна (мова як процес пізнання та відображення дійсності, засіб вираження думки). Тому його називають самостійною одиницею мовного спілкування. Словосполучення ж – номінативна одиниця, якій не властива інтонаційна завершеність та інші ознаки речення.

Речення належить до предикативних одиниць, бо його зміст через модально-часові відношення співвіднесений з дійсністю. Словосполучення є непредикативною синтаксичною одиницею – компонентом речення, – тому що через нього подається розгорнута назва тієї чи тієї реалії. Речення і словосполучення розрізняють за кількісним складом: перше може виражатися й одним словом і тим самим вказує на унікальність будови, словосполучення ж – двома й більше повнозначними словами, пов'язаними між собою засобами синтаксичного зв'язку. Мінімальна синтаксична одиниця функціонує лише в межах речення чи словосполучення. У формально-синтаксичній структурі простого речення мінімальними одиницями є члени речення, у семантико-синтаксичній –

синтаксеми. Члени речення виокремлюють на основі синтаксичних зв'язків, а синтаксеми – семантико-синтаксичних відношень.

Отже, в ієрархії між одиницями синтаксису діють відносини субординації, де словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця підпорядковані реченню. Зазначені відмінності зумовлені граматичними ознаками, а за лексичним спрямуванням подані одиниці рівнозначні, тому за змістом можуть бути тотожні.

Для повного осмислення сутності синтаксису не достатньо розглянути визначення лінгвістичних засад навчання в ЗЗСО (зкладах загальної середньої освіти) синтаксичних одиниць. Потрібно з'ясувати його фундамент – граматичну структуру мови. З-поміж основних – поняття про систему синтаксичних одиниць, типологію синтаксичних зв'язків, семантико-синтаксичні відношення, синтаксичні значення, форми і категорії, особливості семантики синтаксичних конструкцій, статус елементарних і неелементарних синтаксичних одиниць, їх співвідношення та ієрархію.

Ґрунтовне вивчення синтаксичних одиниць відбувається з різних аспектів, що стало основою для появи та формувань певних напрямів у лінгвістиці, які максимально з'ясовують значення, роль, залежність, відношення означеного поняття й слугують формою його прояву. Сучасні теоретики переважно виокремлюють три підходи: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний або семантичний, комунікативний або функційний.

Формально-синтаксичний враховує структуру речення, синтаксичні форми його компонентів (членів речення), синтаксичні зв'язки між ними (предикативність, сурядність і підрядність). Такий підхід реалізується в працях провідних учених, як-от: Л. Булаховський [106], І. Вихованець [41] та ін. Суттєвим у такій організації є розмежування членів речення за категоріями (головні – підмет, присудок, головний член односкладного речення; другорядні – додаток, означення, обставина). З-поміж синтаксичних форм і зв'язків тут постають предикативний, сурядний і підрядний. Отже, прибічники такого підходу обмежувались вивченням граматичних форм слів і словосполучень. Унаслідок цього роз'єднувалася мова й мислення, форма і зміст.

О. Селіванова [184, с. 454] пропонує структурно-статичний напрям – синтаксична будова словосполучень і речень, їхні типи й ознаки, структурні схеми, не пов'язані з контекстом і ситуацією мовлення. І. Попова [160, с. 63] ж титулує окреслений аспект вивчення й опису синтаксичних конструкцій структурним, що передбачає як аналіз їхнього складу й матеріальної організації, так і дослідження лінгвістичних механізмів синтезу, способів побудови мовленнєвих ланцюгів заданого комунікативного призначення; передбачає вивчення моделей синтаксичних одиниць і явищ, моделей аналізу й синтезу. А. Загнітко та Г. Миронова [82, с. 10] класифікують його як формально-граматичний або власне-синтаксичний, основними поняттями якого називають член речення, синтаксичну форму члена речення та форму синтаксичного зв'язку.

Семантично-синтаксичний рівень спрямовує мовця на роль об'єкта і суб'єкта в реченні, відображає його ставлення до уявного фрагмента (простежується семантичне наповнення слівформ у реченні й окреслюється взаємозв'язок будови і значення). Н. Файфер [199, с. 103] зауважує, що ідея глибинної структури речення (значення) презентує його семантичні складники, які отримують різні синтаксичні втілення або реалізації, отримала семантичне інтерпретування, тому семантичний синтаксис є результатом подальшого розвитку генеративного, доповненого семантичним компонентом. Дослідження таких відношень посприяли виникненню терміна «синтаксеми», яка є мінімальним носієм елементарного змісту, конструктивним компонентом речення й має відповідний набір синтаксичних функцій [184, с. 457]. І. Попова [160, с. 63] називає такий аспект процесуальним, спрямованим на виявлення й опис тих семантико-граматичних відношень і власне синтаксичних зв'язків, які реалізуються між компонентами тих чи тих мовленнєвих ланцюгів.

Цікаве й вагоме виявлення означеного погляду проілюстровано в концепціях відомих лінгвістів: І. Вихованця [41], К. Городенської [56], Н. Гуїванюк [62], А. Загнітка [83] та ін. Предметом зацікавлення дослідників семантичного підходу синтаксису стала пропозиція, яка є семантичним інваріантом, спільним для всіх членів парадигми речення і похідних від речення конструкцій (словосполучень,

зворотів тощо). Це стабільне семантичне ядро, об'єктивна семантична константа речення, яка відображає структуру ситуації, події. Структуру ж пропозиції визначає предикат, який вказує на характер ситуації (позначає дію, процес, стан або якість предмета) і на відповідні місця для предметів – учасників ситуації (актантів, аргументів), зумовлює їх кількість і семантичні функції (ролі) [41, с. 121–122]. Поняття пропозиції (речення) дає змогу побачити у простому за будовою реченні кілька смислових комбінацій (ситуацій), встановити його семантичну неелементарність (ускладненість).

Предикативні відношення різних типів та їх властивості також є предметом дослідження семантичного синтаксису. О. Доценко [74, с. 11] в монографії «Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності» пояснює це тим, що тип предиката, характер його зв'язку з актантами визначає предикативність як питому ознаку речення, тобто його здатність функціювати як одиниці, придатної для спілкування, і такої, що виражає часову й модальну актуалізацію того, про що йдеться. Подібно до того, як слова іменують речі, якості, відношення, дії тощо, так само і речення іменують те, що можна назвати станом речей. Причому висловлення може позначати не тільки реальний стан речей, але й можливі чи бажані ситуації.

Важливим є комунікативний підхід вивчення синтаксичних явищ, ключовим поняттям якого є функція, що, на думку дослідників, транспонована з фізіології, філософії та математики. Такий підхід активно втілюють науковці міжконтинентальних просторів. Функційний орієнтований на вияв співвідношення ситуації й речення з метою реалізації відомого (даного) і нового. Чеський мовознавець Вілем Матезіус, досліджуючи функційний синтаксис, створив вчення про актуальне членування речення. Голландський лінгвіст Симон-Корнеліс Дік наголошує на взаємовідношенні функційного й системного напрямку. Американські вчені Чарльз Філлмор та Уолес Чейф поділяють думку про об'єктивно-смисловий зміст речення як відображення явищ позамовної дійсності [185, с. 306]. Така концепція реалізується й у працях відомих українських науковців (І. Вихованець [42], К. Городенська [56], Н. Гуїванюк [175], Н. Іваницька [89],

С. Єрмоленко [78], М. Пентилюк [145], М. Плющ [157], І. Слинсько [175], К. Шульжук [205] та ін.). На думку вчених, саме цей напрям забезпечить засвоєння синтаксичної системи як засобу спілкування.

А. Загнітко та Г. Миронова [82, с. 11] основною одиницею комунікативного рівня визначають комунікату, що диференціюється на тему й рему. Такий підхід вивчає властивості речення як комунікативної одиниці та описує його як елемент мовленнєвого акту або тексту.

Прагматично орієнтованими можуть бути одиниці всіх рівнів мовної системи, проте особливого значення науковці приділяють прагматиці синтаксичного рівня. У межах прагматичного досліджують використання речень в актах мовлення, ефект якого досягається структурним членуванням висловлення, одбором та використанням мовних, мовленнєвих, позамовних засобів. Мовознавці, характеризуючи речення знаковою мовною одиницею, наголошують, що прагматичний аспект допомагає побачити висловлення в «живому» функціонуванні [31, с. 30]. Такий підхід лінгвістичної парадигми побудований на теоретичній концепції Б. де Куртене, який довів, що сутність мови – в її мовленнєвій діяльності, а сам механізм мови можна осягнути тільки через дослідження живого мовлення. Задля вивчення природи мови науковець оперує поняттями функції як дії організму: лише за умови аналізу функції мови стає зрозумілим розвиток самої мови [75, с. 106].

А. Загнітко [82, с. 11] виокремлює основну одиницю прагматичного аспекту – «прагмату», що передбачає встановлення умови та мети реалізації в мовленнєвій ситуації, визначення позицій мовців (та сама фраза з тим самим змістом може вимовлятися з різною метою: обіцянка, попередження, погроза тощо), визначення прагматичних типів речень-висловлень (речення-повідомлення (констативи), речення-обіцянки (промісиви), речення-погрози (менасиви), речення-перформативи (дія речення дорівнює її реалізації), речення-спонування (директиви), речення-питання (квеситиви)).

У мовознавстві розглядають ще логічний підхід – учення про способи вираження думки: речення дорівнює судженню, умовиводу, члени речення

представлені як логічні складники. Хоч вважається, що зазначений підхід як і сам термін «синтаксис» був застосований ще стоїками, в основу вчення яких покладено європейські синтаксичні традиції аналізу логічного змісту речень. Вони ж увели поняття «категорема» на позначення предиката як складника висловлення, корелятами в реченні вважали відмінки. Послідовник напряду Й. Андерш [12] вважає, що думки відображаються структурними схемами і визначають рівень синтаксичних членів речення.

Згідно з визначенням Д. Кирика, узятого з філософського енциклопедичного словника, «судження» – форма мислення, у якій стверджується або заперечується що-небудь стосовно предметів і явищ, їхніх зв'язків і відношень. Мовним еквівалентом є розповідне речення. Питальні, наказові та ін., котрі не можна схарактеризувати як істинні або хибні, не належать судженню. Однак Д. Кирик судження ідентифікує реченням, оскільки складниками його є суб'єкт (S), предикат (P) і зв'язка «є», «не є», де суб'єкт і предикат – терміни. Якщо до складу судження входять лише два терміни, на думку філолога, воно називається простим, більше – складним. Складні ж утворюються з простих за допомогою логічних зв'язок «і» (кон'юнкція), «або» (диз'юнкція), «якщо.., то...» (імплікація) «якщо і тільки якщо.., то...» (еквіваленція або подвійна імплікація) [200, с. 615]. У сучасних логічних теоріях замість терміна судження вживають «висловлення», але багато авторів безпідставно вважають їх синонімами. Речники такого напряду об'єднували логічні категорії з граматичними, ототожнювали судження і речення, зміст і форму. Члени речення вивчалися за різними ознаками: головні – за комунікативною функцією, другорядні – за смисловим та граматичними зв'язками їх з головними членами й між собою.

Науковці досліджували й психологічний підхід, який дозволив здійснити часткову внутрішню упорядкованість синтаксичних одиниць, наблизитися до об'єктивного розуміння багатьох граматичних явищ та категорій. Адже зв'язок синтаксису з психолінгвістикою обумовлюється тим, що синтаксис вивчає породження мовлення, яка є частиною психолінгвістики як теорії мовленнєвої діяльності людини. О. Станіслав [179, с. 207] зазначав, що прибічники (В. Вундт,

Г. Пауль, О. Потебня, Г. Штейнталь) такого вчення синтаксичних явищ заперечували зв'язок між граматиною й логікою, однак розглядали зміст речення, який мав комунікативно-психологічну інтерпретацію. Французький основоположник психологічного структуралізму Ж. Галіше стверджував, що думка – це «наше внутрішнє мовлення; мова є і тіло, і душа водночас». О. Потебня вважав, що речення не паралельне і не тотожне судженню, бо граматичних категорій значно більше, ніж логічних. За словами К. Плиско [150, с. 9], видатний український дослідник дотримувався погляду, що «речення виражає психологічне судження: поєднання двох уявлень, які утворюють складне уявлення».

Починаючи з другої половини ХХ ст., у дослідженні синтаксичних явищ формується структурно-семантичний підхід. Найповніше його вираження схарактеризовано в роботах українських лінгвістів – І. Вихованця [43], Н. Гуйванюк [63], П. Дудика [77], А. Загнітка [83], Л. Кадомцевої [91], М. Каранської [94], К. Шульжука [205] та ін. Розвиток такого напрямку зберігає традиції синтаксичної теорії та плідно забезпечує новими ідеями. Представники його досліджують речення як багатопланову єдність, що усвідомлюється на рівнях формальної, семантичної та комунікативної організації [206, с. 23]. Оскільки мова як така, що становить собою систему систем, постійно розвивається та тісно пов'язана з мисленням і мовленням. Тому важливим є вивчення й аналіз функціонування одиниць синтаксису в мовленні. Посилена увага до структури синтаксичних одиниць сприяла появі в сучасній лінгвістиці низки напрямів: конструктивний синтаксис, структурний синтаксис, статичний синтаксис, пасивний синтаксис тощо.

Аналізуючи дослідження, натрапляємо на вчення про генеративний або трансформаційний синтаксис, розробником якого є американський лінгвіст Н. Хомський [4]. В основу концепції професора покладено вчення про систему правил, способи їх трансформації, що сприяло побудові граматично правильних конструкцій речень. Як зазначає О. Селіванова [184, с. 454], генеративний синтаксис американського дослідника оперував універсальними глибинними й поверхневими синтаксичними структурами, встановлював універсальні правила

синтаксичних трансформацій й обмеження на них, виявляв уроджені принципи й параметри, які коригувалися процесом мовної соціалізації.

У загальнодоступній вільній багатомовній онлайн-енциклопедії зазначено, що «синтаксис у генеративній граматиці складається з двох частин: 1) базовий компонент (задає варіанти глибинних структур мови); 2) трансформаційний блок (правила перетворення ядерних простих структур на складні)». Згідно з такими принципами за допомогою обмеженого набору граматичних правил та понять людина може створити необмежену кількість речень. Н. Файфер [199, с. 102], розглядаючи провідні напрями дослідження синтаксису, зазначив, що генеративний синтаксис розвивається як метод аналізу готових речень, котрий дозволяє розв'язувати проблему омонімії синтаксичних структур шляхом їх перетворення за допомогою операцій субституції, додавання, редукції та випущення, оскільки схожі синтаксичні конструкції можуть зазнавати різних трансформацій.

Набуває поширення когнітивний напрям (А. Загнітко [84], О. Селіванова [184] та ін.), витoki якого беруть початок із часів Вільгельма фон Гумбольдта, де навчання мови відбувається у зв'язку з розумовою діяльністю. О. Селіванова [184, с. 438] зазначає, що «когнітивний принцип у граматиці не є новим, оскільки відповідає постулатам логічного універсалізму або слідує розробленому В. Гумбольдтом етноцентричному психологічному підходові». А. Загнітко [84 с. 57] у монографії «Теорія сучасного синтаксису», розглядаючи основні сучасні теорії, значну увагу якої приділено генеративному синтаксису, схарактеризував вияви когнітивного завдяки об'єднанню двох дослідницьких теорій – лінгвістичної Н. Хомського та психологічної Дж. Міллера.

Основним твердженням когнітивного синтаксису є думка про те, що висловлення відображає когнітивні структури: людської свідомості, мислення й пізнання. Такий підхід вивчає мову через синтаксичні моделі, які є інструментом пізнання. Речення-висловлення створюється за синтаксичною формулою, що має граматичне значення, а синтаксична модель відображає певну денотативну ситуацію.

Поміж американських лінгвістів у когнітивному напрямі працював Уоллес Чейф [3], який досліджував динаміку свідомості під час розмови, мовні кореляти рухомих «фокусів свідомості». Когнітивний синтаксис, із його погляду, – підґрунтя побудови дискурсу завдяки когнітивним мотиваціям: уживання займенників, іменних груп, вибір підмета тощо.

У пізній праці «Синтаксис: функціонально-типологічний вступ» Т. Живон [9, с. 893] говорить про те, що граматика маніпулює інтелектом, а інтелект інтерпретує текст. На його думку, граматичні сигнали, що кодуєть референційну зв'язність, мають відношення до двох когнітивних складників: активації уваги й пошуку в довготривалій пам'яті. Референти-топіки (комплекс взаємопов'язаних ідей (референтів, подій, станів), які перебувають у напівактивній свідомості) схарактеризовано як «файли» або «вузли», у яких накопичено інформацію, що надходить. Коли референт-топик активізується, він використовується як адреса вузла для нової інформації, що міститься в тій же предикації, що й референт. У подальшому ця інформація зберігається у вузлі епізодичної пам'яті.

Когнітивним підґрунтям у мові, за словами О. Селіванової [184, с. 469–471], є образно-метафоричні й парадоксальні засоби вираження змісту. Тобто такі нестандартні висловлення із зазначеним компонентом уможливають розроблення нової моделі синтаксису, що передбачає мережу зв'язків різних психічних функцій свідомості людини. Саме тому традиційні позиційні схеми повинні поступитися нелінійним когнітивним моделям, які мали б високу пояснювальну здатність й адекватно змогли б описати механізми побудови висловлень із метафорично-образними компонентами та їхнє поєднання з буквальною інформацією в тексті, позаяк без такого поєднання адресатові було б важко дешифрувати чужий алюзивний світ, зрозуміти його концептуальну сутність.

Досліджуючи синтаксис задля формування системи синтаксичних одиниць на основі базових в їхній ієрархії й узаємодії І. Попова [160, с. 63] вирізняє кваліфікаційний аспект синтаксичних досліджень, який розглядають під час виокремлення в синтаксисі таких його підсистем: 1) синтаксис слова, 2) синтаксис

словосполучення, 3) синтаксис простого речення, 4) синтаксис складного речення й елементарних безсполучникових фрагментів тексту, 5) синтаксис форми слова; або, більш узагальнюючи, як: 1) синтаксис частин мови, 2) синтаксис речення, 3) синтаксис тексту, або актуальний синтаксис. Філологиня ілюструє послідовність його становлення й вибудовує такий порядок, починаючи зі словоформи, словосполучення й словоз'єднання, що дають структурну детермінацію базових синтаксичних одиниць; через комунікативну детермінацію мовленнєвий ланцюг перетворюється у речення й далі в надфразну єдність, а вже комунікативно-прагматична детермінація деякого синтаксичного утворення перевтілює його в текст [160, с. 80].

Колектив авторів «Сучасної української мови» [186, с. 271], урахувавши різноманітні визначення предмета синтаксису, який передбачає утворення інших мовознавчих дисциплін, що вивчають синтаксичну будову мови, розглядають низку таких аспектів: соціально-психологічний, семіотичний, мовленнєвий, комунікативний, історичний, нейролінгвістичний, системний, функційний тощо.

У зв'язку із зазначеним констатуємо, що досягнення науковців у дослідженнях сучасного синтаксису щодо аспектного вивчення синтаксичних одиниць неоднозначні. Складність такої ієрархічної системи зумовлена історичним розвитком лінгвістичної теорії, великою кількістю невивчених раніше систем та концепцій. Одні пов'язані із семантикою речень, інші – з їх будовою, які, порівняно з попереднім більш глибоким, знаходять вираження в засобах побудови синтаксичних одиниць, доступніші для спостережень їхніх структурних властивостей.

Психологічний тісно пов'язаний із логічним, який часто розчинявся в структурному та комунікативному, але згодом отримав нове бачення у поглядах аналізу мови й перетворився в теорію мовленнєвих актів і прагматику. За словами О. Селіванової [184, с. 455], у генеративному синтаксисі Н. Хомського розглядався семантичний складник синтаксичних структур, але як вторинний, інтерпретаційний, і не впливав на процеси синтаксизації. Проблему співвідношення когнітивного синтаксису й зовнішньої семантики речень розглядав

А. Загнітко, демонструючи такою схемою: речення – судження – події [84, с. 62].

Розглядаючи певний підхід, не можна не торкнутися інших, оскільки одні й ті ж граматичні засоби обслуговують різні аспекти. І. Попова [160, с. 118] констатує: «Жоден із основних аспектів – кваліфікаційний, процесуальний, структурний і функційно-змістовий – наукових і науково-методичних пошуків синтаксичної одиниці як лінгвістичної категорії, що є важливим складником предмета синтаксису, не може відбуватися без опертя на ту чи ту систему матеріальних об'єктів, які з різним рівнем мотивування кваліфікують як синтаксичну одиницю». Наприклад, функційно-змістовий як один з-поміж основних чотирьох, запропонованих нею, передбачає вивчення й опис мовленнєвих ланцюгів, пов'язаний із дослідженням змісту й сфери функціонування різних синтаксичних побудов у певних умовах комунікації з урахуванням тієї чи тієї настанови. Однак, як зазначає сама авторка дисертації, змістовий аспект мовленнєвих ланцюгів, навіть якщо йдеться лише про синтаксичну семантику, потребує іноді виходу за межі власне граматики [160, с. 63].

Важливі відкриття граматики до психологічного та логічного мислення, які розглянуто в межах формально-синтаксичного підходу, вважаючи речення психологічним судженням, виражене словами. Надалі, відмежувавшись від традиційного синтаксису, лінгвістичне визначення речення як одиниці мови розуміли як комунікативну. Наразі комунікативна основа забезпечує засвоєння синтаксичної системи як засобу спілкування. Можна сказати, що головною функцією послідовності слів висловлення є виокремлення комунікативного центру судження, але безпомилковим є те, що логічний, структурний та інші підходи обслуговують порядок слів у реченні. Тому через взаємозв'язок аспектів увага окремих лінгвістів була зосереджена на поєднанні підходів (логіко-семантичний, логіко-граматичний, структурно-семантичний, функційно-прагматичний тощо) або утворення зовсім інших напрямків (комп'ютерний, когнітивний, прагматичний), що дозволило з нових позицій дати аналіз інших особливостей та властивостей одиниць синтаксису.

Пріоритетним у навчанні на сучасному етапі розвитку мовної освіти, на

думку Р. Дружененко, стає прагматичний, оскільки допомагає сформувати «уміння лідерської комунікативної позиції, уміння досягати ілюктивного та перлюктивного ефекту» [76, с. 8]. Ми схиляємося до думки, що логічний та комунікативний підходи серед вивчення змістового аспекту речення – основні, оскільки є засобом створення, вираження та повідомлення думки, що, враховуючи нові умови освітньої програми, допомагає формувати мовну компетентну особистість. Вагомим для синтаксису вважаємо також когнітивний аспект, завдяки якому мовець отриману інформацію може привести в систему та удосконалити мовлення. Пов'язана з процесом пізнання свідомість впливає на діяльнісний характер мислення та за допомогою синтаксичних моделей формує здатність представляти набуті знання й перетворювати інформацію у формі логічного викладу думок із наведенням аргументацій. Хоч представники такого напрямку схиляються до лексикології, оскільки граматичні значення не можна обирати за бажанням, а лексичний потенціал багатший та найповніше увиразнює мову людини.

Отже, синтаксис вивчає граматичну будову словосполучень і речень у мові як основних конструктивних та комунікативних одиниць, що тісно пов'язані зі структурою стратегічного мислення, опануванням граматичних, лексичних, орфоепічних, акцентологічних норм мовлення, адже мова відповідно до потреб сьогодення має схильність до розвитку через збагачення її системних знаків, що забезпечують процес комунікації.

Зазначимо, що метою чинної навчальної програми з української мови, яка відображає засадничі вимоги Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та ідеї концепції «Нова українська школа», є формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості. Зміст навчального матеріалу визначає компетентнісний підхід провідним, оскільки передбачає розвиток не лише предметної, а ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знаннєвого на діяльнісний освітній результат. Тому оволодіння мовою як засобом спілкування сприяють синтаксичні уміння й навички, які формують комунікативну компетентність мовця.

1.2. Проблема формування математичної компетентності як об'єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці

Сучасний стан освіти передбачає реформування новітніх досягнень науки, культури й соціальної практики, важливими чинниками яких є компетентність особистості, що виявляється передовсім у здатності до успішної самореалізації. Сьогодення ставить нові виклики до працівників закладів середньої освіти: випускник має володіти не лише сукупністю знань, умінь та навичок, а наявністю компетентностей, які забезпечуватимуть ефективне застосування отриманого досвіду та готовність уміло послуговуватися ним у повсякденному житті. Відповідно, для здобувачів освіти закономірним є формування, окрім предметних, і ключових компетентностей, необхідних для соціалізації в суспільстві.

Не вдаючись до глибокого аналізу поняття «компетентність», за основу в нашому дослідженні беремо визначення з Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [66]: компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці.

Ключові компетентності задекларовано в законах України «Про освіту» [163], «Про повну загальну середню освіту» [164], Державному стандарті базової середньої освіти [67], концепції «Нова українська школа» [98], Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [81] та інших нормативно-правових актах. З огляду на це започатковано створення нової системи вимірювання й оцінювання результатів навчання, що ґрунтуються на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи [6], визначені як такі, що необхідні для особистісної реалізації, розвитку, активної громадської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування, здатні забезпечити реалізацію й життєвий успіх протягом усього життя [98, с. 10].

Поміж необхідних сучасній людині для успішної життєдіяльності компетентностей є математична, яка посідає в ієрархії ключових компетентностей третю позицію після вільного володіння державною мовою й здатності спілкування рідною та іноземними мовами [67]. Проблема формування в учнів загальноосвітніх

закладів математичної компетентності наразі посідає чільне місце у дослідженнях науковців та в роботі вчителів-практиків. Питання її формування у здобувачів закладів загальної середньої освіти досліджували: В. Ачкан [26], О. Глобін [45], М. Головань [49], Л. Дегтяренко [64], І. Зіненко [87], А. Прус [165], І. Сафонова [172], Н. Тарасенкова [189] та ін. Проте здебільшого увагу приділено удосконаленню математичній компетентності під час професійної підготовки фахівців різних спеціальностей: К. Авраменко [11], Н. Глузман [46], Т. Кисіль [115], О. Кучерук [115], Н. Маланюк [117], Н. Михайличенко [11], С. Раков [167; 168], Л. Романишина [169], С. Скворцова [176], В. Хом'юк [201] та ін. У лінгводидактиці дослідження математичної компетентності, її формування в навчанні мови розглянуто обмежено, оскільки більшість працівників освіти уналежнюють її до предметної.

Науковці мають різні погляди й визначають математичну компетентність спільною для всіх предметів. І. Зіненко [87, с. 167] вважає означену компетентність підґрунтям усіх творчих професій, що дає змогу людині орієнтуватися в навколишньому середовищі. О. Онопрієнко [139, с. 5] уналежнює до метапредметної, оскільки вважає, що засобами математики формуються елементи ключових компетентностей, наприклад: здатність критично мислити, знаходити різні способи для розв'язування навчальних завдань, складати алгоритм виконання дій, розподіляти час у роботі (уміння вчитися); аналізувати та відбирати потрібні для розв'язування задач дані чи інформацію, застосовувати інформаційні та телекомунікаційні технології для виконання творчих завдань (ІКТ); будувати зв'язні висловлення з використанням математичної термінології (комунікативна); працювати і взаємодіяти в групі чи команді (соціальна) тощо. О. Глобін [45] підкреслює, що вона формується й розвивається в учнів упродовж усього періоду навчання в школі у процесі вивчення всіх навчальних предметів, залежно від змін вікових та особистісних особливостей.

Сутність навчання української мови в закладах загальної середньої освіти спрямовано на те, що знання мають бути інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного

професійного становлення та облаштування особистого життя. У навчальній програмі з української мови, затвердженою МОН України (Міністерством освіти і науки), можливість предмета у формуванні математичної компетентності пояснюють так: уміння оперувати абстрактними поняттями; виокремлювати головну й другорядну інформацію; установлювати причино-наслідкові зв'язки; чітко формулювати визначення та будувати гіпотези; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схема, таблиця, діаграма); доцільно й правильно використовувати в мовленні числівники [197]. Проблема формування математичної компетентності стає актуальною в підготовці комунікативного здобувача, який зможе висловлюватися точно, логічно й послідовно, а також практично застосовувати набуті знання, вміння та навички в повсякденному житті.

У Рекомендаціях Європейського парламенту й Європейської Ради [81] означене поняття обґрунтовано як здатність розвивати й застосовувати математичне мислення задля розв'язання різних завдань у повсякденних ситуаціях. З опертям на адекватне оволодіння числами, акцент зроблено на процесі й активності, а також на знаннях. Математична компетентність включає здатність і бажання використовувати математичні способи мислення (логічне та просторове) та викладу (формули, моделі, конструкції, графіки, діаграми).

Міжнародні дослідження PISA [10, с. 22] основних загальноосвітніх досягнень учнів фіксують математичну компетентність як поєднання знань, умінь, досвіду і здібностей людини, що забезпечують успішне вирішення різних проблем і вимагають використання знань з математики. У концепції «Нова українська школа» [98, с. 11] математичну компетентність витлумачено як культуру логічного та алгоритмічного мислення; уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для розв'язання прикладних завдань у різних сферах діяльності; здатність до розуміння і використання простих математичних моделей; уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

Означену компетентність потлумачено в Державному стандарті базової середньої освіти [67] як таку, що передбачає здатність розвивати й застосовувати

математичне мислення для розв'язання широкого спектру проблем у повсякденному житті; моделювання процесів і ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому й суспільному житті.

П. Абрантес [1, с. 95] указував, що означене поняття в минулому столітті називалось таким терміном, як математична сила, що включає не тільки здатність досліджувати, здогадуватися та міркувати логічно; розв'язувати нестандартні проблеми; спілкуватися про математику й через неї; корелювати математичні ідеї з іншою інтелектуальною діяльністю, а й передбачає розвиток особистої впевненості в собі та схильність до пошуку оцінки, використання кількісної та просторової інформації під час вирішення проблем і прийнятті рішень. Підкреслював, що гнучкість, наполегливість, зацікавленість учнів та винахідливість, прописані в даному документі, також впливають на реалізацію математичної сили.

І. Зіненко [87, с. 167, 173] вважає математичну компетентність однією з головних суперкомпетентностей, оволодіння якими дозволяє розв'язувати різні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному й особистому житті; визначає її як особистісну якість, яка поєднує математичну грамотність і досвід самостійної математичної діяльності й сприяє їх подальшому вдосконаленню, засвідчуючи в такий спосіб про інтелектуальні, дослідницькі та творчі уміння учнів.

Розглядаючи сутність математичної компетентності, що скорельовує як галузеві, так і предметні компетентності разом та напрями їх набуття здобувачами, Л. Дегтяренко [64, с. 2] дає таке визначення: математична компетентність – це вміння бачити і застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, уміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень.

У працях І. Сафонові [171, с. 55] здійснено ґрунтовний аналіз різних підходів до тлумачення поняття «математична компетентність», де кожне з поданих означень поєднане одне з одним та по-своєму з'ясовує зміст визначеного

поняття, за основу яких є уміння в реальному житті будувати математичну модель, досліджувати її методами математики. Також розглянуто різноманітні розумові процеси, інтелектуальні й практичні вміння у формуванні математичної компетентності.

М. Головань [49, с. 38] визначає математичну компетентність як інтегративне утворення особистості – математичні та загальнонавчальні знання, уміння, навички, досвід математичної та загальнонавчальної діяльності, особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях і потребують використання математичних методів розв'язання, усвідомлюючи при цьому значущість предмета й результату діяльності. Цю думку поділяють К. Авраменко та Н. Михайличенко [11, с. 294], підкреслюючи особливу її роль в учнів щодо інтелектуального розвитку особистості, формуванні абстрактного мислення, здатності до самооцінки і саморефлексії.

Н. Тарасенкова та В. Кірман [189, с. 3] дещо ширше потлумачують математичну компетентність, розглядаючи її з позицій проектування на можливу діяльність, зокрема теоретичну.

У визначенні педагога загальноосвітнього закладу Л. Стояніної [183, с. 60–61] математична компетентність розглядається як поєднання математичних знань, умінь, досвіду та здібностей людини, які забезпечують успішне розв'язування різноманітних проблем, що потребують застосування математики. При цьому має на увазі не конкретні математичні вміння, а більш загальні, що включають математичне мислення, математичну аргументацію, постановку та розв'язання математичної проблеми, математичне моделювання, використання різних математичних мов, інформаційних технологій, комунікативні вміння.

Поняття «математична компетентність» вивчено доволі широко й у професійній підготовці здобувачів освіти. В. Хом'юк [201, с. 214] доповнює узагальнене визначення математичної компетентності як однієї із сутнісних характеристик особистості, яка проявляється в професійній діяльності, здатністю самостійно, вільно володіти математичним інструментарієм, здатністю до

моделювання технологічного процесу, умінням знаходити нестандартні рішення в нових ситуаціях, умінням спрогнозувати й оцінити характер і хід змін у галузі, у якій працює фахівець.

З огляду на сказане уточнимо поняття «математична компетентність» – притаманні людині математичні уміння й навички, сформовані за допомогою знань у процесі навчання, що надають їй унікальну здатність знаходити через застосування законів математики та логіки істинно правильні рішення в думках, помислах, діях та реалізовувати їх на практиці для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Формування математичної компетентності – операційна ознака, яка показує дію, у процесі якої здобувач освіти набуває здатності розвивати логічні, алгоритмічні прийоми критичного мислення як важливих складників під час обробки й аналізу інформації, побудови власної думки, аргументації, підкріпленої низкою доказів, та застосовує математичну грамотність для маніпулювання абстрактними поняттями, побудови певної моделі суджень.

У методичній літературі ще не витлумачено категорію «математична компетентність учнів під час навчання української мови». Узагальнюючи розглянуті визначення й аспекти математичної компетентності, затверджені концепцією Нової української школи, Державним стандартом базової середньої освіти, програмою з української мови та досліджені фахівцями різної галузі, пропонуємо дефініцію категорії «математична компетентність учнів у навчанні української мови» – набуті за допомогою знань у процесі навчання математичні навички й уміння, що надають учням унікальної здатності вивчати українську мову засобами логічного, алгоритмічного, критичного мислення задля правильного їх застосування в різних життєвих обставинах.

Зважаючи на досліджувану проблему визначимо поняття «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови». Це інтегрована здатність особистості здійснювати навчальну й мовленнєву діяльність із використанням математичного апарату (застосовувати математичні методи під час навчання синтаксису; інтерпретувати інформацію різними способами (схема,

модель, таблиця, діаграма тощо); формувати поняття; логічно обґрунтовувати власну позицію) та готовність послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням в усному й писемному комунікуванні для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Математична компетентність має свою будову та належні їй індивідуальні структурні елементи, завдяки яким можна визначити зміст окресленого поняття. Найбільше відображення різних аспектів її формування простежується у вчених галузі математики. Наприклад, у Національній програмі базової освіти Португалії [7, с. 57] в розділі, присвяченому математиці, що ґрунтуються на попередній роботі П. Абрантеса, із низкою змін визначено основні аспекти математичної компетентності, ключовою ідеєю якої була інтеграція знань, умінь та навичок:

- схильність мислити математично, тобто, досліджуючи проблематичні ситуації, шукати закономірності, формулювати та перевіряти гіпотези, робити узагальнення, мислити логічно;
- здатність до інтелектуальної діяльності, що включає математичні міркування та концепції, у якій обґрунтованість висловлення пов'язана з послідовністю логічної аргументації, а не до якогось зовнішнього авторитету;
- здатність дискутувати з іншими та спілкуватися щодо ситуації математичними думками за допомогою використання як письмової, так і усної мови;
- розуміння таких понять, як гіпотеза, теорема та доказ;
- схильність намагатися зрозуміти структуру проблеми та її здатність розробляти процеси розв'язання проблем, аналізувати помилки і будувати альтернативні стратегії;
- здатність приймати рішення щодо правдивості результату та використовувати відповідно до ситуації обчислювальні процеси, письмові алгоритми;
- тенденція до бачення й оцінювання абстрактної структури, покладені в основу ситуації в повсякденному житті, природі чи мистецтві із залученням

числових чи геометричних елементів або тих і тих одночасно;

– тенденція до використання математики в поєднанні зі знаннями з інших галузей, сфер задля розуміння реальної ситуації та критичне ставлення до використання математичних методів і результатів.

М. Нісс [5] також виокремлює складники математичної компетентності.

1. Математичне мислення. Постановка питань та вміння відповідати або знати спосіб їх отримання; розуміння та використання математичних концепцій; розширення сфери застосування поняття шляхом абстрагування деяких його властивостей; узагальнення результатів дослідження; розрізнення видів математичних тверджень, враховуючи умовні твердження «якщо – тоді», припущення, твердження, теореми, домисли.

2. Постановка та розв'язування математичних задач. Виявлення, формулювання та вирішення будь-яких видів математичних задач незалежно від того, чи ставлять їх інші, чи самі, і, якщо це доречно, різними способами.

3. Математичне моделювання: аналіз та побудова моделей. Аналіз основ та властивостей відомих моделей, враховуючи оцінку їх діапазону та обґрунтованості; декодування моделей, тобто інтерпретування елементів з точки зору «реальності»; виконання активного моделювання в заданому контексті – структурування поля – математизація; робота з моделлю (або в моделі), які вона створює: перевірка моделі як внутрішньої, так і зовнішньої; аналіз та критика моделі як такої, так і щодо можливих альтернатив; спілкування про модель та її результати; моніторинг та контроль усього процесу моделювання.

4. Математичні міркування. Послідовні й оцінювальні ланцюги впливу, висунуті іншими, знаючи про математичний доказ і чим він відрізняється від додаткових видів математичних міркувань (наприклад, евристика). Розкриття основних ідей у певній аргументації (особливо доказу), урахування розрізень основних ліній від деталей, ідей від технічних питань; розроблення формальних і неформальних математичних аргументів та перетворення евристичних аргументів у вагомі докази, тобто доведення тверджень.

5. Представлення математичних об'єктів. Декодування, інтерпретування та

розрізнення різних видів математичних об'єктів, явищ та ситуацій. Це відношення між різними уявленнями одного й того ж предмета, урахування знань про сильні сторони й обмеження, а також вибір, спрямований між репрезентаціями.

6. Поводження з математичними символами та формалізмами. Розшифрування та інтерпретування математичної мови дипломата й бюрократа, розуміння її асоціації зі звичайною мовою; розуміння особистості та правил формальних математичних систем (як синтаксису, так і семантики); переклад з природної мови на формальну/символічну; оброблення й маніпулювання твердженнями та виразами, що містять символи та формули.

7. Спілкування в математиці, з нею та про неї. Вдумливі письмові, візуальні чи усні «тексти» в різноманітних лінгвістичних регістрах про питання, що мають математичний комфорт; висловлюватись на незвичних рівнях теоретичної та технологічної точності в усній, візуальній чи письмовій формі щодо таких питань.

8. Використання допоміжних засобів та інструментів (враховуючи ІТ). Уживання різноманітних типів інструментів, допоміжних засобів для математичної діяльності, їх діапазон та обмеження, можливість користуватися такими допоміжними засобами та інструментами.

Із поданих восьми компонентів, які є складниками, на думку М. Нісса, математичної компетентності, бачимо, що всі вони пов'язані з розумовими і фізичними процесами, діяльністю та поведінкою. Інакше кажучи, увага зосереджується на тому, що можуть зробити люди. Компетенції взаємозалежні, проте вони відрізняються тим, що їх вагомість чітко окреслена й не перетинається.

З огляду на рекомендації Європейської Комісії Н. Пономарева [159, с. 124] доводить, що математична компетентність проявляється у такому: 1) знаннях чисел, мір та структур, основних операцій та основних математичних презентацій, розуміння математичних термінів і понять та усвідомлення питань, на які математика може запропонувати відповіді; 2) уміннях застосування основні математичні принципи та процеси у контексті повсякденного життя вдома та на роботі (наприклад, фінансові навички), а також застосовувати й оцінювати логічні ланцюжки аргументів; 3) здатності математично міркувати, розуміти математичні

доведення та спілкуватися математичною мовою, а також застосовувати доцільні засоби, включно із статистичними даними та графіками, для розуміння математичних аспектів цифровізації; 4) позитивному ставленні до математики, що ґрунтується на повазі до істини й готовності шукати причини та оцінювати їх валідність.

С. Раков [167, с. 3–5] та Л. Дегтяренко [64, с. 2–4] вважають, що математична компетентність поєднує низку інших: процедурна (уміння розв'язувати типові математичні задачі), логічна (володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень), технологічна (володіння сучасними математичними пакетами), дослідницька (володіння методами дослідження соціально та індивідуально значущих задач математичними методами), методологічна (уміння оцінювати доцільність використання математичних методів для розв'язування індивідуально і суспільно значущих задач). Під час формування математичної компетентності учнів В. Ачкан також вважає доцільним такий структурний поділ, виділений С. Раковим [26, с. 47]. Розглянемо напрями їх набуття.

1. Процедурна компетентність: використовувати на практиці алгоритми розв'язання типових задач; уміти відтворювати контекст задач, що виникають в індивідуальній та соціальній практиці і які зводяться до типових; уміти систематизувати типові задачі, знаходити критерії зведення задач до типових; уміти розпізнавати типову задачу або зводити її до типової; уміти використовувати різні інформаційні джерела для пошуку процедур розв'язань типових задач (підручники, довідники, інтернет-ресурси).

2. Логічна компетентність: володіти і використовувати на практиці понятійний апарат дедуктивних теорій (поняття, визначення понять, наочний смисл понять, обсяг понять, властивості понять, межі понять, відношення між поняттями; висловлення, предикати, логічні операції, аксіоми і теореми, доведення теорем, контрприкладів до теорем тощо); будувати, удосконалювати та використовувати на практиці власну систему математичних уявлень (в арифметиці, геометрії, алгебрі та початках аналізу, схоластиці) на основі понятійного апарату дедуктивних теорій; відтворювати дедуктивні доведення теорем та доведення

правильності процедур розв'язань типових задач; проводити дедуктивні обґрунтування правильності розв'язування задач та шукати логічні помилки у невірних дедуктивних міркуваннях; використовувати математичну та логічну символіку на практиці під час оформлення математичних текстів.

3. Технологічна компетентність: розв'язувати типові задачі з використанням основних типів професійного математичного програмного забезпечення, динамічної геометрії; оцінювати похибки при використанні наближених обчислень; будувати комп'ютерні моделі для предметної області задачі з метою її евристичного, наближеного або точного розв'язання; досліджувати комп'ютерні моделі за допомогою комп'ютерних експериментів.

4. Дослідницька компетентність: формувати (ставити) математичні задачі на основі аналізу суспільно та індивідуально значущих задач (ідеалізація, узагальнення, специфікація); будувати аналітичні та алгоритмічні (комп'ютерні) моделі задач; висувати й емпірично перевіряти правдивість гіпотез, спираючись на відомі методи (індукція, аналогія, узагальнення), а також на власний досвід досліджень; інтерпретувати результати, отримані формальними методами, у термінах вихідної предметної області; систематизувати отримані результати: досліджувати межі правдивості отриманих результатів, встановлювати зв'язки з попередніми результатами, модифікувати вихідні задачі, шукати аналогії в інших розділах математики тощо.

5. Методологічна компетентність: володіти методологією дослідження індивідуально та суспільно значущих задач математичними методами; розуміти переваги та обмеженість математичних методів, оцінювати на практиці ефективність математичних методів; володіти методологією використання професійних математичних пакетів комп'ютерної алгебри та динамічної геометрії для дослідження математичних задач, розуміти переваги та обмеженість пакетів для комп'ютерного моделювання у галузі математики, оцінювати на практиці їх ефективність; аналізувати ефективність розв'язування індивідуально та суспільно значущих задач математичними методами; формувати (ставити) математичні задачі на основі аналізу суспільно та індивідуально значущих проблем;

рефлектувати власний досвід розв'язування задач та подолання перешкод з метою постійного вдосконалення власної методології проведення досліджень.

Акцентуючи на прикладній спрямованості математики як дієвому засобі формування математичної компетентності учнів класів суспільно-гуманітарного напрямку, А. Прус [165, с. 373–374] схиляється до однодумців й подає такий же її зміст, проте дещо конкретизує та вводить зумовлені часовими інноваціями назви використання програмних засобів (Gran-2D (3D), електронні таблиці (Excel), ІКТ тощо.

Методична модель формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи педагогом О. Глобіним [45, с. 2] ґрунтувалася на акцентуації уваги на результатах навчання математики, де розглядається не обсяг засвоєної інформації, а здатність учня діяти в різних проблемних ситуаціях; поетапності дій учителя та учнів з метою досягнення визначеного результату для кожного навчального року, кожної складової математичної компетентності; розробленні й упровадженні інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій у процес навчання математики; перерозподілі пріоритетів функцій вчителя – від інформаційної до організаторської, консультативної, управлінської; зміні пріоритетів в учнівській діяльності на активну самостійну й самоосвітню роботу; модернізації нормативного та науково-методичного забезпечення; забезпеченні готовності вчителів до реалізації завдань компетентісно спрямованого навчання математики в школі.

Простежуємо схожу структурну композицію математичної компетентності й у працях І. Зіненка [87, с. 172] (додаток А 1): мотиваційно-ціннісний (мотивація до математичної діяльності; відношення до математичної діяльності), когнітивний (математичні знання (факти, поняття, закони, теорії); знання про структуру математичної діяльності, про методи математичного пізнання), операційно-технологічний (досвід практичного застосування математичних знань) та рефлексивний (включення до математичної діяльності; рефлексія математичної діяльності (самоконтроль, самоаналіз, самооцінка).

З'ясовуючи зміст математичної компетентності, М. Головань [49, с. 37–38]

робить доповнення й поширює її структурні елементи: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, ціннісно-рефлексивний, емоційно-вольовий, які існують не ізольовано один від одного, а тісно взаємопов'язані між собою. Мотиваційний компонент, зазначає дослідник, передбачає систему мотивів, цілей, потреб та прагнень до вивчення математичних дисциплін, удосконалення знань, умінь та досвіду математичної діяльності. Когнітивний компонент включає сукупність математичних знань теоретичного і практичного характеру, що відображають систему сучасної математики. Діяльнісний компонент містить комплекс математичних умінь (аналітичних, обчислювальних, алгоритмічних, функціональних, геометричних, стохастичних, ймовірнісних, математичного моделювання); спроможність розв'язувати типові практичні задачі методами математики. Ціннісно-рефлексивний компонент має у своєму складі сукупність особисто значущих і цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, ставлень в галузі математичних дисциплін, розуміння ролі математичної компетентності як однієї з провідних соціальних цінностей, вміння визначати резерви свого розвитку засобами математичних дисциплін, прагнення до самоактуалізації, саморозвитку, постійної роботи над собою у сфері математики; самоаналіз і самооцінку результатів своєї математичної діяльності. Емоційно-вольовий компонент включає здатність розуміти власний емоційний стан у процесі математичної діяльності; здатність достойно переживати невдачі у процесі розв'язання математичних задач; прояв вольових зусиль та наполегливості у процесі розв'язання математичних задач; цілеспрямованість у роботі, почуття власної гідності. На думку Н. Білоконної, О. Павлик [143], позитивне емоційне забарвлення освітнього процесу – потужний мотиваційний фактор навчальної діяльності.

Дослідники (К. Авраменко, Н. Михайличенко [11, с. 294], І. Сафонова [172, с. 239]) на підставі визначення компетентності, математичної компетентності вважають, що для формування останньої потрібні: 1) здатність творчо мислити, послідовно міркувати та презентувати свої ідеї; 2) уміти працювати в команді (визначати пріоритети, планувати результати й нести відповідальність за їхню реалізацію); 3) ефективно застосовувати знання в реальному житті.

В умовах зміни парадигми освіти через конкурентоспроможність фахівця в різних галузях математична компетентність також набула великого значення. На модель формування математичної компетентності студентів натрапляємо в працях Н. Глузман, Н. Маланюк, Л. Романишиної, С. Скворцової та ін.

Під час аналізу формування професійної компетентності майбутнього вчителя математики С. Скворцова [176] розглядає компоненти математичної компетентності як ієрархічні рівні-щаблі, кожен із яких має ключовий рівень означених компетентностей, необхідний людині будь-якого фаху для ефективного функціонування в дозвіллі, базовий – учителям будь-якого предмета, а спеціальний – педагогам, що викладають певну дисципліну. Дослідниця детально описує структурні компоненти: професійно-діяльнісний, що включає соціальний, предметний, інформаційний; комунікативний – комунікативний, соціокультурний; особистісний складається з особистісного, рефлексивного, творчого.

Систему формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів, яка передбачає мотивацію професійного зростання за рівнями сформованості на основі розроблення критеріїв оцінювання, що мають значущо виражену практико зорієнтовану, професійно-діялісну спрямованість і забезпечують обґрунтування складу професійно-предметних компетенцій кожного рівня методико-математичної компетентності студентів, спроектовано Н. Глузман [46, с. 391] у кандидатській дисертації: мотиваційно-ціннісний компонент (рівень сформованості професійно-педагогічних методико-математичних знань), когнітивний (рівень сформованості професійно-педагогічних і методико-математичних знань), діяльнісний (якість оволодіння системою умінь у сфері реалізації компетентнісної моделі діяльності вчителя початкових класів), рефлексивно-творчий (здатність здійснювати педагогічну рефлексивну діяльність з проектування та проведення уроків математики в початковій школі на засадах компетентнісного підходу).

У публікаціях Л. Романишиної [169, с. 76], присвячених розвитку формування професійної математичної компетентності, що проходить у п'ять етапів, кожен із яких характеризується зростанням рівня узагальненості знань,

умінь, їх продуктивного та творчого характеру, дослідниця окреслює саме такі:

- 1) мотиваційний – формування у студентів бажання працювати над вивченням певного матеріалу;
- 2) усвідомлення – визначення схеми орієнтованих дій;
- 3) тренувальний – виконання тренувальних вправ із поступовим ускладненням;
- 4) репетиторний – студент оговорює та пояснює власні думки та дії;
- 5) контролю дій – тут визначається рівень сформованості компетенцій.

Професійна математична компетентність, на думку Н. Маланюк [117], має такі структурні компоненти: логічна професійна компетенція (представлена знаннями та вміннями чітко та послідовно будувати міркування, опрацьовувати інформацію, використовувати закони логіки); теоретична професійна компетенція (володіння теоретичною інформацією, аксіомами та теоремами, правилами та доведенням); творча професійна компетенція (уміння творчо підходити до розв'язання професійних завдань (проблем), застосовувати знання у нестандартних ситуаціях); інформаційна професійна компетенція (володіння інформаційними технологіями (програмним забезпеченням) у професійній діяльності); діяльнісна професійна компетенція (потреба праці, дії; мотивація діяльності та професійного зростання).

На сьогодні немає одностайної думки щодо складників означеної компетентності, тому зміст її компонентів різниться. Математична компетентність передовсім залежить від мовної освіти, оскільки ця галузь прикладної лінгвістики є передумовою навчання. З нашого погляду, для підготовки учня до життя структуру математичної компетентності потрібно розглядати більш докладно, оскільки це дасть змогу:

- 1) конкретизувати мету навчання української мови здобувачів закладів середньої освіти;
- 2) окреслити особливості методики формування математичної компетентності в межах компетентнісного підходу навчання, що впливає на кожний структурний складник компетентності;
- 3) розробити комплекс критеріїв і показників оцінювання математичної компетентності здобувачів освіти;
- 4) учням здійснювати оцінку результатів своєї діяльності в процесі навчання української мови та з'ясувати, на що саме їм необхідно звернути увагу задля підвищення результатів.

З огляду на сказане вважаємо правомірним виокремити в структурі математичної компетентності такі взаємообумовлені та взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний та комунікативний. Корелятивні складники характеризують морально-психологічну, теоретичну та практичну підготовку здобувача освіти до навчання синтаксису української мови.

Структура теоретичного курсу навчання української мови в основній школі побудована з урахуванням компетентнісного підходу, очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності якого сформульовані на трьох компонентах: знаннєвому, діяльнісному, ціннісному. Компетентнісний підхід, що тісно пов'язаний з діяльнісним, налаштовує здобувача освіти на усвідомлену та самостійну успішну діяльність, під час якої формується компетентний мовець в обраному ним виді діяльності. Компетентнісний підхід за своїм спрямуванням передбачає мотивацію до результативності освітнього процесу. Тому першим складником нашої структури математичної компетентності умовно визначимо мотиваційно-ціннісний, оскільки мотивація повинна проходити через усю діяльність. Мотиваційно-ціннісний компонент поєднує соціальні, культурологічні та соціокультурні мотиви, настанови, мету, інтереси, потреби, цінності індивіда та необхідних для практичного застосування сформованих характерних навичок.

З опертям на визначення самої математичної компетентності, виокремленої в концепції «Нова українська школа», презентуємо когнітивний – процес пізнання здобувача освіти й усвідомленості становлення характерних властивостей, які допомагають інтерпретувати, розплутати, прояснити будь-яку ситуацію, прийняти рішення. Це засвоєння мовної теорії, що сприятиме формуванню системних знань про мову й на їхній основі життєво важливих умінь. Проте задля очікування практичного використання набутих умінь та навичок бракує засвоєння когнітивних знань, оскільки підґрунтям формування математичної компетентності є засвоєння математичного апарату (методів, мови) крізь пізнання дійсності. Тому наступним компонентом є логічний, адже будь-яке пізнання передбачає мислення людини, яке композиційно вибудоване згідно із законами логіки. Це формування розумової діяльності особистості під час мовного аналізу, здатність робити висновки

індуктивним і дедуктивним методами.

Оскільки метою навчання української мови є формування комунікативно-компетентного мовця, що вільно володіє мовними засобами через знання мови, четвертим компонентом змістової структури математичної компетентності визначимо комунікативний – опанування мовленнєво-комунікативною діяльністю. Зазначимо: мовленнєва як одна з основних змістових ліній шкільного курсу української мови, яка є не лише метою, а й засобом навчання, полягає в забезпеченні цілеспрямованого формування умінь і навичок, що є базовими для предметної й ключових компетентностей. Її зміст реалізують на кожному уроці, що дає змогу зробити процес розвитку мовленнєво-комунікативних умінь і навичок ефективним.

Запропоновані нами структурні складники математичної компетентності репрезентують певну систему. Усвідомлення мотиваційного компонента позначається на успішності протікання когнітивного (пізнавального). Розвиток логічного компонента сприяє кращому поступові пізнавальної та мовленнєвої діяльності. Процес пізнавальної еволюції впливає на вміння та навички для опанування комунікативного. Розвиток культурологічних та соціокультурних мотивів, настанов позначаються на мотивації.

У дослідженні розглядаємо формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови, оскільки вважаємо її невід'ємним чинником під час створення моделі мовлення, що передбачає навчання граматичної будови словосполучень та речень у мові. Тому докладно зупинимося на кожному структурному компонентові аналізованої компетентності.

Мотиваційно-ціннісний компонент залежить від позитивного налаштування учня до засвоєння математичного апарату й синтаксичної системи. Спонування здобувачів освіти до сприйняття інформації обумовлюється здатністю вчителя в поясненні значущості питання, що вивчається. Істотним для ефективної діяльності в мотиваційній сфері є вибір необхідних форм та методів навчання дисципліни, які допомагають у визначенні власних комунікативних потреб, цілей, формують розуміння важливості оволодіння мовою, почуття обов'язку, усвідомлення

відповідальності, уважності, задоволеності від навчання та досягнень.

Зацікавленість учнів у навчанні синтаксису української мови знаходить своє вираження в оволодінні знаннями та вміннями, необхідними для правильної письмової та вербальної комунікації, тобто вміння висловлювати власну думку, почуття, переконання, обираючи відповідну математичну й мовленнєву стратегії.

Особливо значущими для соціального спрямування особистості – ціннісний компонент. Знання корисні в тому випадку, якщо їх можна застосовувати в реальному житті. Уміння оцінювати, критично ставитися, обґрунтовувати й висловлювати судження, робити висновки допомагають розв'язувати проблеми, долати виклики сьогодення.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент визначається мотивами та цілями учнів їхньої навчальної діяльності, яка спонукає до усвідомлення необхідності опанування синтаксичними одиницями як найвищого мовного рівня у вираженні логічно обґрунтованої думки загалом і математичних умінь (аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація тощо) зокрема.

Когнітивний компонент є обов'язковим у структурі математичної компетентності, оскільки розуміння отриманої інформації та формування вмінь потребують динамічного, глибокого та концептуального усвідомлення, яке впливає на всі сфери особистості. Системне накопичення учнями здатності розвивати мислення та викладу під час навчання складних речень, речень із прямою та непрямою мовою, встановлення зв'язку, сполучень тощо сприяє вмінню будувати власне судження. Опанування законів математичного мислення за допомогою синтаксичної системи передбачає майстерність розрізняти абстрактне й конкретне, формальне й змістовне, розуміння ролі узагальнення й систематизації, здатність до побудови концепцій. Тому пізнавальний містить і логічний складник. Когнітивний компонент означеної компетентності відображає рівень теоретичної підготовки учнів у процесі навчання синтаксису української мови.

Наскрізною лінією визначимо логічний компонент, в основу якого покладено уміння мислити та висловлювати несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді висновків або суджень, що є виявом власного ставлення до подій, явищ,

процесів. Відображення в мисленні відбувається в логічних формах: поняттях, судженнях, умовиводах. Для точного й послідовного викладу думки потрібні знання законів логіки. Правильна побудова логічного зв'язку сприяє розв'язанню проблемного завдання, що передбачає взаємопов'язані з думками й діями знання, практичне використання яких заохочує передачу умінь і навичок між різними предметними сферами та контекстами. Здатність аналізувати, оцінювати, сортувати інформацію важлива під час навчання. Будь-яка діяльність припускає мислення. Відповідно, мислення потрібно тренувати та розвивати для логічної презентації повідомлення, грамотного обґрунтування судження, уникнення помилок, обмірковування кроку вперед, аргументації власної позиції в реальній ситуації спілкування. Така діяльність позитивно впливає на розкриття та розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, удосконалення знаннєвих якостей, досягнення очікуваних результатів, формування духовно-морального, культурного, наукового світогляду, який мотивує на ціннісні орієнтації, погляди здобувача освіти, що відповідають запитам і потребам суспільства.

Комунікативний компонент математичної компетентності учнів виявляється в здатності застосовувати на практиці результати пізнавальної діяльності не просто в спілкуванні, а й у життєво важливих ситуаціях. Для правильної вербальної комунікації недостатньо вивчити правила граматики, потрібно вміти застосовувати їх під час спілкування. В умовах комунікативного акту вивчення синтаксису має вагому роль через те, що функціонування синтаксичних одиниць у мовленні зорієнтовано на формування й вираження думки. Відповідно, компетентний мовець повинен зорієнтуватися, якими мовленнєвими конструкціями та за допомогою яких математичних засобів і методів користуватися в конкретній ситуації.

Структуру математичної компетентності можна вибудувати так (рис. 1. 1).

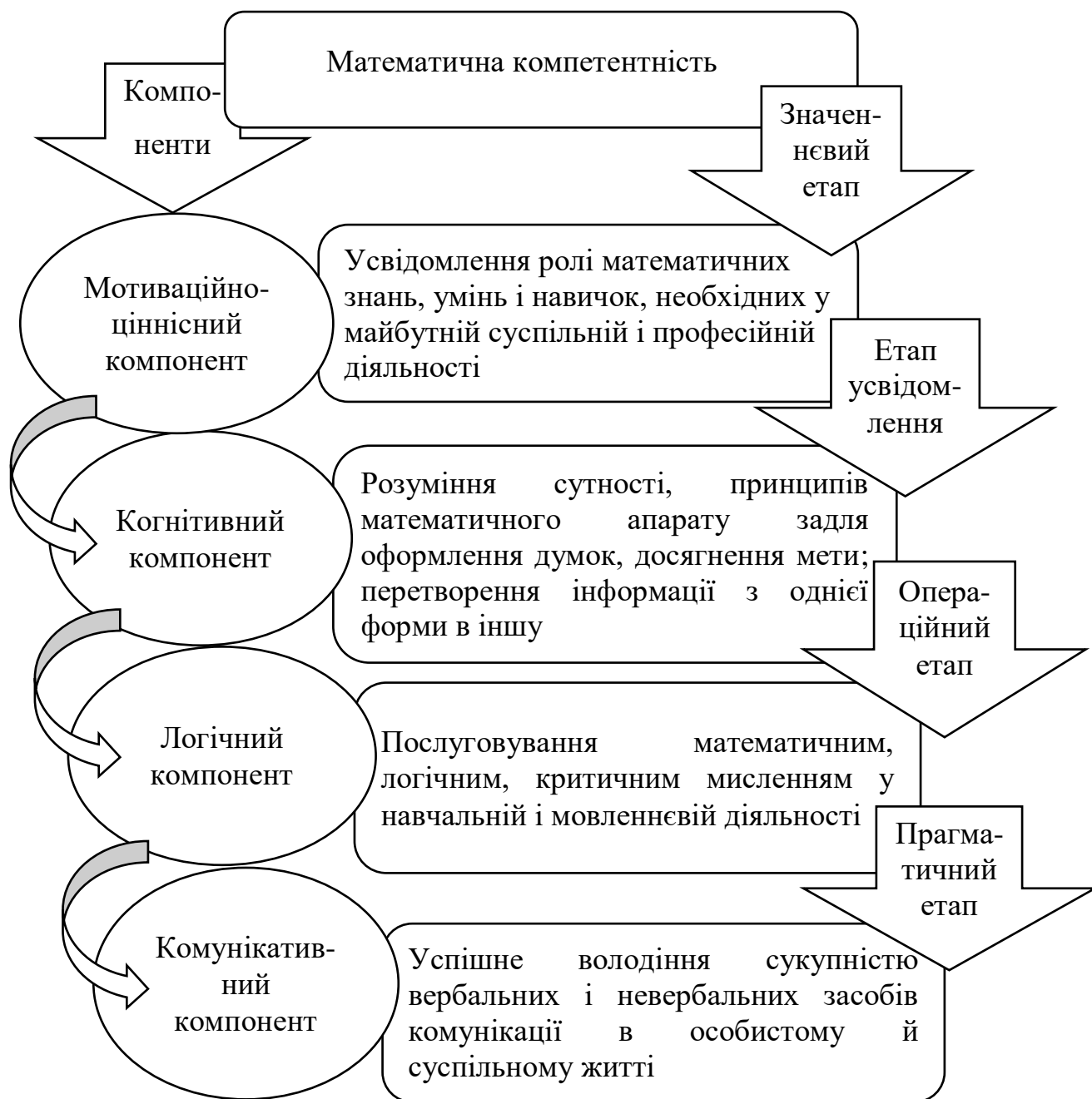

Рис. 1.1. Структура математичної компетентності

Побудована структура математичної компетентності має цілісну розвивальну систему, що охоплює чотири етапи, поміж яких: перший – значеннєвий (оцінне ставлення до математичної творчості); другий – усвідомлення (осмислюються мотиви, мета математичного апарату); третій – операційний (проєктування математичних умінь і навичок у контексті навчального матеріалу); четвертий – прагматичний (є головним, оскільки визначає позитивний чи негативний результат, тобто є кінцевим результатом – набутий досвід, що презентує компетентний

мовець).

Отже, формування математичної компетентності в процесі навчання синтаксису сприятиме тому, аби здобувачі освіти вибудовували правильне мовлення, засвоїли граматичні й правописні навички, збагатили словниковий запас, удосконалили логічне мислення, виплекали власну унормовану мовну творчість, і водночас піднесе рівень ефективної комунікації. Учні зможуть налаштувати й організувати комунікативно-мовленнєву діяльність, аналізувати та критично оцінювати інформацію в текстах, розсудливо й переконливо доводити будь-яке твердження, накопичувати та збагачувати власний досвід. Упровадження математичного апарату до синтаксичної системи підсилить розвиток компетентної мовної особистості в духовному, культурному самовираженні та діалозі.

1.3. Психологічні чинники формування математичної компетентності учнів 9 класу

Виклики сьогодення зумовили запит на компетентну особистість, здатну до постійного оновлення й підвищення рівня своїх знань, умілого застосування їх у змінній ситуації, готову творчо підходити до розв'язання проблем, що виникли. У зв'язку з потребами суспільства відбувається перехід освітньої системи на нові стандарти, що ґрунтуються на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи [6] в контексті формування ключових компетентностей, навчання упродовж життя. У законі України «Про освіту» [163] зазначено, що компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Державним стандартом базової середньої освіти [67] визначено вимоги до мовно-літературної галузі, метою якої є розвиток компетентних мовців і читачів, які володіють українською мовою, здатні спілкуватися для духовного, культурного й національного самовираження та діалогу. Категорію «компетентність» докладно описано в підрозділі 1.2. Відтак із позиції психології «компетентність» розглядаємо як результат діяльнісної освіти, стан психологічної готовності суб'єкта до різних

видів діяльності, психологічна категорія, діяльнісна здатність, що визначається не тільки станом індивіда, але й наявністю в нього необхідних психологічних ресурсів [54, с. 19]. Зауважимо, що особистість визначається єдністю трьох компонентів: 1) що людина хоче (спрямованість); 2) що вона може (здібності, обдарування); 3) яка вона є (характер). До структури особистості уналежнено й пізнавальні процеси, без яких неможливі діяльність і поведінка людини [182, с. 76–78].

Питання мовної особистості залишається одним із найскладніших у дослідженнях психологів та психолінгвістів [85; 104]. Мовна особистість, на думку Л. Засекіної, поєднує пізнавальні, емоційні й мотиваційні властивості, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія певного національно-культурного простору [85, с. 85]. Психологиня називає мовною особистістю суб'єкта, мова якого найповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних та екстралінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету.

Розвиток особистості визначається сукупністю умов соціального існування в суспільстві, а мовної особистості – унаслідок засвоєння мовного матеріалу в процесі навчання насамперед рідної мови. Визначаючи здобувача як суб'єкта освітньої діяльності, соціуму, схарактеризуємо основні чинники, що впливають на формування його як компетентної особистості. З'ясуємо психологічні передумови формування математичної компетентності дев'ятикласників у процесі навчання мови. Оскільки розроблена нами структура математичної компетентності складається з чотирьох взаємозалежних складників (мотиваційно-ціннісний, логічний, когнітивний, комунікативний), розглянемо кожен етап окремо.

Мотив як складник будь-якого виду діяльності створює діалектичний зв'язок із потребою особистості. На думку Р. Павелківа [141], у підлітковому віці мотиви пов'язані з формуванням світогляду, планами на майбутнє. Вибір професії та чітка орієнтація й визначення дев'ятикласниками свого місця в дорослому світі передбачає мотиваційно-ціннісний компонент. Становлення світогляду й життєвої позиції можливе за умови правильно сформованого морально-етичного ставлення

до вчинків інших. Зі зростанням розумового розвитку, самостійності підлітки критично оцінюють вчинки та поведінку дорослих, запозичують краще. Тому важливим для вчителя під час навчання та для батьків у вихованні – спрямувати здобувачів на правильний та бажаний вибір через позитивний життєвий досвід.

Мотив у психологічній літературі є рушійною силою, що спонукає людину до діяльності [80, с. 356]. На думку А. Маслоу [182, с. 241], прагнення до цілковитої реалізації своїх здібностей, упевненість у собі, здатність відчувати свою компетентність – це важливий мотив, який спонукає особистість працювати й розвиватися. У підлітковому віці формування мотивації повинно стати предметом цілеспрямованої систематичної роботи, оскільки успіх у засвоєнні знань, умінь і навичок значною мірою залежить від усвідомлення мети навчання і тих першопричин, якими керується здобувач.

Заохотити учнів у віці заперечень до математичної творчості, на перший погляд, не викликає труднощів. Проте складніше привчити їх до самостійності без допоміжних гаджетів під час розв'язання завдання, яке є незрозумілим. З'являється почуття дискомфорту, що заважає подальшій розумовій діяльності. Важливим у такій ситуації є зворотний зв'язок, який, з погляду В. Маляко, О. Музики [86; с. 100], містить інформацію, що передовсім стосується рівня майстерності, компетентності, ступеня завершеності роботи. Позитивна оцінка виконаної роботи, схвалення всім класним колективом і вчителем налаштовує здобувача до мотивації та подальшої плідної праці. Психологічна упевненість як наслідок розвиненого мотиваційного компонента означає, що учень перебуває в дружньому освітньому середовищі, побудованому так, щоб допомогти досягти йому, принаймні, задовільного рівня розвитку всіх складників математичної компетентності. Здобувач водночас упевнений, що не буде відсторонений від процесу пізнання нерозумінням на певному етапі навчання. Відповідно, задовільний психологічний стан учня є тим сприятливим підґрунтям, на якому лише й можливе зацікавлене й ефективно пізнання предмета, який вивчається.

Отже, мотивація скеровує в потрібному напрямі життєві цінності, зміцнює їх, створює відповідне ставлення до навчальної діяльності. Перспективними умовами

розвитку компетентності учнів на такому етапі навчання є позитивні контакти, мотиви, прагнення бути успішним партнером взаємодії, особистісні цінності та позитивна оцінка діяльності. Наявність таких причин сприяє зростанню пізнавального інтересу й досягненню бажаних результатів.

Якщо в підлітковому віці, із погляду психології [80, с. 129], підвищується рівень пізнавальної діяльності й розумового розвитку, зростає допитливість, виникає прагнення осягати невідоме, зазирнути в майбутнє, то опанування знань залежить від активності самих учнів. Джерела психічної активності здобувача, механізми його становлення, особливості прояву в різних видах діяльності досліджували О. Полозенко [140], Ю. Трофімов [166] та ін. З опертям на теорію, результатами якої визначено основні аспекти співвідношення навчання та психічного розвитку, єдності свідомості та діяльності, суспільного й індивідуального, у педагогічній психології не лише з'ясовано засади про те, що учень – суб'єкт навчання, а й подано його практичну реалізацію.

Особистість, здійснюючи пізнавальну діяльність, ставить перед собою мету, яку намагається досягти. До когнітивної сфери науковці відносять такі психічні процеси: відчуття і сприймання, пам'ять й увагу, мислення й уяву [166], які між собою тісно взаємопов'язані та функціонують. Вищою формою пізнавальної діяльності в широкому визначенні є мислення. Вважаємо, що когнітивний компонент математичної компетентності у психологічному розумінні ґрунтується на здатності математично мислити, формувати поняття, обґрунтовувати узагальненні висновки та приймати рішення як самостійно, так і колективно. Задля розв'язання будь-якого завдання учень намагається використати ті знання, які є в його пам'яті, інформацію, що сприймає; за допомогою наочних образів відтворити об'єкт; зобразити подію, ситуацію, предмет. Сам принцип дії психологи [140] пояснюють так: мислення уможлиблює зв'язки й відношення між предметами, а відчуття й сприймання виявляють переважно окремі властивості предметів, об'єктів і явищ. Відповідно, мислення розширює коло осягнення та на підґрунті рефлекторної інформації сприяє здійсненню певних теоретичних і практичних висновків. Отже, завдяки мисленню здобувач глибше усвідомлює дійсність. Проте такий

пізнавальний процес пов'язаний зі сприйняттям, відчуттям, уявою, пам'яттю, увагою та логікою.

У сучасній психологічній науці «відчуття» розуміють як пізнавальний процес відображення окремих властивостей предметів і явищ за безпосередньої дії подразників на органи чуття [166]. Відчуття виникає як відповідь, реакція нервової системи на той чи інший об'єктивний подразник. Різні форми логічного групування відчуттів пов'язані з класифікаціями рецепторів, органів чуття та сенсорних систем. Наприклад, слухові відчуття становлять підґрунтя здатності людини до оволодіння мовою, за допомогою слуху здійснюється контроль власної та чужої мови [140]. Завдяки зоровим на уроках української мови здобувач за допомогою схеми може проаналізувати або побудувати речення. Використання кольорів вчителем під час завдання або організаційного етапу уроку сприяє піднесенню емоційного стану учнів. Відповідно, відчуття становлять основу сприймання.

Сприйняття – складний пізнавальний процес, у якому беруть участь різні аспекти психічної діяльності: відчуття, осмислення, спостережливість, уважність, відтворення минулого досвіду тощо. Під час навчання важливе сприймання здобувачем не лише нового матеріалу, а й пояснення вчителя.

До психологічної сутності сприймання О. Полозенко, Л. Омельченко, С. Яшник уналежнюють низку властивостей: предметність, цілісність, структурність, осмисленість, константність, вибірковість. Для дослідження математичної компетентності варто виокремити структурність – сприймання фактично абстрагованої від відчуттів узагальненої структури предмета чи явища, на який натрапляєш у реальному світі. Наприклад, слухаючи вчителя, здобувач сприймає не букви, а весь матеріал; написання твору відбувається через усвідомлене складання плану. Осмисленість (фіксує зв'язок із мисленням) – розуміння сутності предмета чи явища з їх осмислення й усвідомлення. Наприклад, речення учень усвідомлює як слово або граматично пов'язані між собою сполучення слів, що виражають певну думку; учитель може перевіряти письмові роботи, написані різними почерками. Така властивість сприймання має назву апперцепція [140] – відображення залежності сприймання від минулого досвіду, від

загального змісту психічної діяльності й індивідуальних особливостей особистості; функціонує на рівні свідомості та характеризує особистісний рівень сприймання. Вибірковість сприймання виявляється у виокремленні одних предметів та об'єктів порівняно з іншими, що зумовлено досвідом людини, потребами, інтересами, мотивами. Наприклад, відповідаючи на уроці, здобувач акцентує увагу на вчителя, а інші учні становлять лише тло.

Будь-яка діяльність не відбувається без уяви. Психологи (О. Полозенко, Л. Омельченко, С. Яшник) вважають уяву чинником пошукової творчої діяльності, що зумовлює її пізнавальну функцію, тому характеризується як розумна творча сила, спрямована на осмислення й пізнання дійсності [140]. Наприклад, деякі правила з української мови потрібно розуміти у вигляді схем, моделей, оскільки так інформація краще запам'ятовується. Здатність учнів до фантазії передбачає застосування образності засобами мови. Судження спочатку вибудовується в деяких абстрактних формах або зверненні до співрозмовника уявною фразою. Образність і уява дають змогу підліткам засвоювати складні абстракції, що відбивають істотні аспекти їхньої діяльності [80, с. 238]. Відповідно, комунікативні вміння залежать від того, настільки розвинена уява здобувача. Психологи радять у процесі навчання залучати якнайбільше учнів до творчості, використовувати ігрові форми, що сприяють найкращому й ефективному усвідомленню.

Варто зауважити, що необхідною умовою успішного засвоєння знань, якості й продуктивності трудової діяльності, самовираження особистості неабияке значення має увага – особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості й зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях [80]. На якість уваги впливають не лише умови виховання, але й особливості віку. У 13–15 років спостерігаються фізіологічні зміни, які супроводжуються підвищеною втомлюваністю і дратівливістю, що в деяких випадках призводить до зниження характеристик уваги. Тому досвідчені вчителі намагаються зробити свої уроки яскравими, цікавими, що досягається частою зміною форми навчання. Л. Жуковська, І. Мартинюк, Л. Омельченко, О. Полозенко, В. Свистун,

В. Стахневич, С. Яшник та ін. [140] рекомендують постійно тренувати увагу, удосконалювати звичку бути уважним навіть за найнесприятливіших умов, що в такий спосіб зумовлює переростання спостережливості у стійкі властивості особистості. Відповідно, уважність сприятиме розвитку іншим характеристикам особистості, насамперед пам'яті.

Психологи (Ю. Трофімов, В. Рибалка, П. Гончарук) витлумачують поняття «пам'ять» як відображення предметів і явищ дійсності у психіці людини в той час, коли вони вже безпосередньо не діють на органи чуттів. Це низка складних психічних процесів (запам'ятовування, зберігання, забування, відтворення), активне оволодіння якими уможливорює засвоєння й вживання потрібної інформації. Запам'ятовування пов'язане із засвоєнням і накопиченням індивідуального досвіду, системне застосування якого в діяльності суб'єкта сприяє його збереженню, а невикористання – забуванню [166].

З огляду на сказане зауважимо, що когнітивний компонент характеризує систему пізнавальних механізмів, пов'язаних із мисленням і ґрунтуються на можливості здобуття нових знань і практичного досвіду, мотивації та натхнення, саморозвитку й самореалізації. Вікові зміни учнів передбачають здатність абстрактно мислити, що дозволяє думати про майбутнє, усвідомлення наслідків за свої вчинки, планування дій. Тому важливим для формування математичної компетентності є упорядкування діяльності дев'ятикласників. Для більш спрямованого й соціально умотивованого прагнення необхідно навчити здобувачів діяти сплановано, організовано й колективно. У розв'язанні завдань під час роботи в групах ефективніше сприятиме роль партнерів як розвиткові творчого мислення, так і функціонуванню психологічного механізму колективного (спільного) рішення [131, с. 24]. Це можливо здійснити за умови вербалізації всіх процесів, що відбуваються у свідомості людини.

Поміж чинників, що мають для дев'ятикласників життєве значення і впливають на формування їх математичної компетентності, особлива роль належить логічному компоненту, що наскрізно пов'язаний із мисленням, у процесі якого учень через мовні конструкції, поняття, символи створює судження. Знання

добуваються завдяки дослідженню через міркування та логіку, а мислення – різним станам (розум, радість, уява тощо) допомагає пояснити, уявити, запам'ятати поняття, процеси, явища. Підлітки самі висувають гіпотези й узагальнюють логічні висновки – мислять логікою дії. Першими в регуляцію дії залучаються практичні поняття, мислення дією; далі задіяні інтуїтивне мислення, поняття, уявлення; згодом утворюється конкретне логіко-математичне мислення та мисленнєві поняття; завершує розумовий розвиток абстрактне логіко-математичне мислення, абстрактні поняття [80, с. 577].

Здатність мислення до асоціацій, до пов'язування особистого досвіду з логікою рухів і дій, образність і уява дають змогу підліткам засвоювати складні абстракції, що відображають істотні аспекти їхньої діяльності [80, с. 238]. Будь-яка діяльність, спрямована на досягнення мети, проявляється за допомогою системи дій. Активізація діяльності мислення суттєво сприяє розвитку особистості завдяки роз'ясненню й коментуванню змісту завдань, доведенню й аргументуванню, що, по-перше, впливає на розв'язання чи то конкретного завдання, чи то неочікуваної життєвої ситуації, по-друге, допомагає успішному розумовому піднесенню.

Результати досліджень у сфері психології з опертям на теоретико-експериментальний аналіз спілкування та динаміку індивідуального мислення завірили, що проблемна ситуація є основою продуктивного творчого процесу мислення, а продуктивність спонукає до нових знань [131, с. 23]. Розумовий процес відбувається в узагальненнях, що виражаються в поняттях – специфічному змісті мислення. Під час осмислення будь-якого практичного завдання здійснюються розумові операції. Спочатку відбувається усвідомлення проблемної ситуації. З'ясування проблеми – складна інтелектуальна робота, що передбачає передовсім мислення. Сформульоване питання означає розуміння відомого, а усвідомлення завдання чи проблеми – щонайменше встановлення напряму прояснення ситуації або знаходження методу, який уможливилює розв'язання. Трактування питання характеризує початок думки або поняття. Уміння збагнути проблему характеризується отриманими знаннями.

Дж. Дьюї [8] доводить, що від усвідомлення проблеми думка переходить до її врегулювання. Критичність – суттєва властивість сформованого розуму, що оцінює всі наведені факти та розбіжності своїх гіпотез і піддає їх всебічній перевірці. Далі процес мислення доходить кінцевої фази – остаточного судження, що розв'язує проблему. Опісля відбувається перехід до практики, яка вирішально випробовує отриманий результат і підводить до наступних етапів – удосконалення, деталізування, виправлення чи зміни виваженого розв'язання проблеми.

Під час навчання розширюється коло понять, якими учень оперує, поглиблюються знання про властивості, ознаки, зв'язки між предметами і явищами. Відбувається перехід від конкретного до абстрактного, зміст збагачується. Такий процес сприяє розвитку мисленнєвих операцій, зокрема: аналізу, синтезу, узагальнення, розвивається індукція і дедукція [140], що передовсім удосконалює глибину міркування. Спостереження науковців за мисленням у сфері психології (О. Полозенко, Л. Омельченко, С. Яшник [44], Дж. Дьюї [8]) задля наукового вивчення довели, що аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація – це розумові операції, за допомогою яких здійснюється пізнавальна діяльність. Усі вони передбачають розвиток стратегічного мислення. Система операцій, що визначає будову розумової діяльності й обумовлює її протікання, сама складається, перетворюється й закріплюється у процесі цієї діяльності. Поняття спочатку осягаються через порівняння, яке водночас є елементарною формою пізнання. З'ясовуючи спільне й відмінне під час зіставлення властивостей, ознак тощо, порівняння переходить до класифікації.

У логічному змісті мислення аналіз та синтез взаємопов'язані, оскільки безперервно переходять один в одного. Якщо аналіз – мисленнєвий поділ чогось конкретного чи наявного на його складники, зосередження на помітних окремих частинах, ознак і властивостей, то синтез – мисленнєве поєднання окремих елементів, частин і ознак в одне ціле [44, с. 251]. Будь-яке судження аналітичне, оскільки воно містить у собі розпізнавання, відокремлення дрібного від важливого, несуттєвого від того, що призводить до висновку, і воно синтетичне, оскільки залишає в розумі усвідомлення, у якому розміщено обрані факти. Аналіз приводить

до синтезу, водночас синтез удосконалює аналіз [8, с. 114].

Одним зі способів мислення є абстракція, якою користуються як засобом для подальшої розумової діяльності, щоб виокремити або вичленувати ознаку, властивість із явища чи предмета. Для об'єднання предметів у групи за схожими ознаками, що виокремлюються під час абстрагування, слугує інша суттєва операція – узагальнення – розумова діяльність, під час якої опановують загальні поняття та спільні уявлення, закріплені у слові або терміні [202, с. 553]. Будь-яка послідовна зміна пізнання відбувається в подвійному русі думки: абстрактного й конкретного. За надання предметного, наочного характеру тій чи іншій абстрактно узагальненій думці, поняттю, правилу, закону відповідає конкретизація.

Отже, логічне мислення характеризує таку ознаку підлітка, яка проявляється в здатності формулювати висловлення з опертям на факти, що доводять судження, побудовані під час розв'язання проблемної ситуації або певного завдання. Відповідно, формування логічного компонента впливає на здатність особистості змістовно, точно, лаконічно, доречно й правильно викладати думки.

З-поміж чинників, що формують компетентну особистість, із погляду психології, вирізняють трудову діяльність, пізнання та спілкування. У психології спілкування вважається одним із ключових аспектів, оскільки впливає на різноманітні явища: обмін інформацією, сприйняття одне одного, лідерство, уміння конструктивно розв'язувати конфлікти тощо (В. Гордієнко, О. Корніяка, Л. Копець, С. Мельничук, О. Милославська, Р. Павелків, О. Старинська, Ю. Якимчук). Комунікативний компонент математичної компетентності передбачає здатність використовувати математичні знання, уміння і навички для ефективного спілкування, обміну ідеями, розв'язання комунікативних ситуацій у групі й колективі. Такий компонент є важливим для успішної соціалізації в суспільстві, оскільки сприяє розвитку креативності, аналітичного й критичного мислення, здатності до співпраці.

Здійснення мовленнєвої діяльності відбувається через свідому побудову висловлення за допомогою системи мовних знаків і знання мовної теорії загалом і математичного апарату зокрема. Думка реалізується через мислення [8], а

висловлення – за допомогою синтаксичних одиниць, результатом якого є говоріння та письмо. Відповідно, відбувається пошук, відбір, трансформація засобів, складання цілого з частин, контроль за результатом з погляду максимальної відповідності висловлення задуму.

Причинами, які впливають на процес комунікування, його розвиток, рівень, динаміку, можуть бути зовнішні впливи (соціум, культура, політика – є не контрольованими) і внутрішні чинники (особистісні, через які певним чином можна вплинути на вміння взаємодіяти).

До внутрішніх властивостей особистості Т. Павленко [142, с. 44] уналежнює пов'язані між собою мотивацію (потреба у спілкуванні, самовдосконаленні, самопізнанні тощо; спрямованість на комунікацію), пізнавальну діяльність (досвід, самопізнання, орієнтованість на комунікацію), емоційно-вольовий (стійкість, емпатія, сенситивність, саморозвиток, самоконтроль) і поведінковий (рефлексія, автономність, самопрезентація) компоненти. Ю Якимчук [208, с. 59] до комунікативних здібностей відносить ще два компоненти: емоційний і самооцінний.

Комунікативний світ особистості, на думку Л. Копець і В. Гордієнко [99, с. 26], може бути пізнаним через когнітивний (як аргументовано та яка структура, наскільки все логічно, ґрунтовно), естетичний (як і що репрезентовано, якість репрезентації), ціннісний і екзистенційний смисловий (яке це все має значення) та рефлексивний (чи є встановлена внутрішня комунікація особистості, повнота та різноманіття особистісних смислів, внутрішня контактність та діалогічність тощо) виміри.

Розглянемо особистісні якості учнів 9 класів, які впливають на формування комунікативного компонента математичної компетентності.

Ціннісно-смислова домінанта спілкування, за дослідженнями Р. Павелківа [141], виявляється в провідній тематиці бесід: обговорення особистісних справ (своїх і партнерів), взаємостосунків людей, свого минулого, планів на майбутнє, взаємин юнаків і дівчат, стосунків із товаришами, з учителями, з батьками, свого фізичного й інтелектуального розвитку. Тому важливо під час

навчання створювати умови, що відповідають їхнім інтересам і потребам, наприклад: плани на майбутнє, взаємини з друзями та сім'єю тощо.

Визначальним чинником у діяльності людини як суб'єкта соціальної взаємодії є відчуття впевненості в собі. Здобувачам, які вірять у свої здібності й відчувають підтримку від навколишніх, легше комунікувати, висловлювати думки, брати участь в обговореннях. Упевненість сприяє готовності учнів до активної участі в дискурсах та спільному розв'язанню проблемних ситуацій. С. Мельничук [121, с. 46] вважає, що в підлітковому віці становлення впевненості в собі формується через: 1) когнітивний розвиток, емоції та цінності (позитивні емоції, висока самооцінка); 2) мотивацію і мета (мотивація успіху, готовність до відповідальності, прагнення до досягнень, ініціативність, цілеспрямованість, самостійність і незалежність, розвиток власних здібностей, самовдосконалення); 3) поведінку (характеризується ініціативою в соціальних контактах, сміливістю, екстернальністю й енергійністю).

Важливу роль у формуванні комунікативного компонента, на думку психологинь О. Милославської [130] та О. Старинської [180], відіграє розвиток емоційного й соціального інтелекту (соціальний – складний інтегрований комплекс знань і здатностей особистості щодо пізнання й розв'язання нею життєвих завдань, які визначають успішність її взаємодії з іншими людьми й ефективність адаптації в різних ситуаціях взаємодії; емоційний – складний інтегрований комплекс здатностей особистості: пізнавати, розуміти, диференціювати й усвідомлювати емоції (власні й інших людей); застосовувати емоції для активізації своєї розумової діяльності; застосовувати знання про прояви емоцій іншими людьми для виявлення чинників і розв'язання різних ситуацій соціальних взаємодій; усвідомлено управляти своїми емоціями тощо). Розвиток соціального й емоційного інтелекту, з нашого погляду, сприятиме формуванню математичної компетентності здобувачів. По-перше, співпраця та обговорення навчального матеріалу з іншими учнями й учителем допоможуть виявити зацікавленість. Здобувачі, які розвивають соціальний інтелект, краще сприймають інформацію, уміють слухати співрозмовника, навчаються ставити змістовні запитання, висловлюють свої думки

попередньо й аргументовано, активно співпрацюють. По-друге, під час навчання складних тем у здобувачів можуть виникати труднощі й стресові ситуації. Учні з розвиненим емоційним інтелектом можуть краще управляти цими емоціями, що сприяє збереженню високої мотивації та ефективності навчання. Відтак означені навички впливають на мотивацію, з'ясування й розуміння теми обговорення, співпраці.

Поділяємо думку О. Корніякої [101, с. 143], яка особливу роль у спілкуванні відводить інтерактивній здатності (умінні організувати й регулювати взаємодію та вплив і досягати взаєморозуміння), що об'єднує знання соціально-комунікативних норм, зразки поведінки, соціальних ролей і здатність до соціально-психологічних ролей, контроль за поведінкою, вплив на партнера зі спілкування (уміння слухати, уміння володіння ефективною тактикою переконання іншої людини). Уважаємо, що інтерактивна здатність у контексті математичної компетентності здобувачів визначає їхню здатність адаптувати математичні знання, уміння й навички до різних контекстів і завдань (застосовувати математичне мислення задля розв'язання проблемних ситуацій, ефективно взаємодіяти з математичними об'єктами, моделювати процеси й ситуації, розробляти алгоритми тощо); комунікувати та взаємодіяти (висувати ідеї, слухати та розуміти думки інших, демонструвати толерантність до поглядів співрозмовників, здійснювати пошук конструктивних рішень у дискусійних ситуаціях, ефективно спілкуватися та працювати в команді). Такі уміння передбачають використання математичного апарату для розв'язання практичних завдань, обговорення з аудиторією, аргументування власної позиції, презентування досвіду перед класним колективом.

Відповідно, комунікативний компонент передбачає розвиток і формування мовленнєвих здібностей та умінь, психологічні знання у сфері спілкування, якості особистості, психологічні стани, які супроводжують процес комунікування. Підліток на такому етапі повинен уміло орієнтуватися під час спілкування та бути успішно реалізованим у процесі соціальної взаємодії, тому залучення до комунікативної діяльності сприятиме вихованню манери, стилю поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Отже, психологічні чинники формування математичної компетентності здобувачів освіти в 9 класі з'ясовано через компоненти: мотиваційно-ціннісний (внутрішня (бажання, мета, інтереси, потреби) і зовнішня (визнання, очікування) мотивація); когнітивний (система пізнавальних механізмів, що ґрунтується на здатності до нових знань через відчуття і сприймання, пам'ять й увагу, мислення й уяву); логічний (мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація), у процесі яких здобувачі здатні розв'язувати проблемні питання різної складності, логічно обґрунтовувати думку); комунікативний (манера і стиль поведінки спілкування в різних життєвих ситуаціях, критичне оцінювання власних і чужих думок). Опанування прийомів мислення (індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, узагальнення, абстрагування, конкретизація тощо) сприяє розвитку відчуттів (зорові, слухові), уваги, уяви, пам'яті, сприйманню, мотивації, упевненості, активності, соціального й емоційного інтелекту, ідейної спрямованості, світогляду й самосвідомості особистості.

1.4. Лінгводидактичні засади формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису

У парадигмі мовної освіти України визначено важливу проблему модернізації механізму підготовки здобувачів – підвищення якості освіти, формування готовності випускників до успішної діяльності й життя в суспільстві. Розв'язання поставлених завдань пов'язано з упровадженням компетентнісно зорієнтованої моделі навчання, призначення якої – інтенсифікувати діяльнісний аспект, акцентувати на збільшенні особистісного досвіду здобувачів через формування компетентностей. Відповідно, відбувається виокремлення її ключових та предметних складників, що залежить від напрямку галузі та конкретної мети.

У процесі дослідження лінгводидактичних засад формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису української мови постає необхідність аналізу підходів, принципів, методів і прийомів навчання мови, визначення їх змістової сутності та з'ясування істотних ознак.

Лінгводидактичне підґрунтя синтаксису в сучасній методиці досліджували

З. Бакум [128], О. Біляєв [35; 123], Н. Бондаренко [38; 40; 125], О. Горошкіна [93; 125; 128; 146], Н. Дика [68], Р. Дружененко [75; 76], О. Заболотний [79], С. Караман [92; 93; 128], О. Караман [93; 128], І. Кухарчук [108; 109; 110], О. Кучерук [114], Т. Кушнір [116], А. Нікітіна [146], І. Олійник [124], С. Омельчук [135; 136; 137; 138], М. Пентилюк [123; 127; 146; 147], К. Плиско [150; 152; 153; 154; 155; 156] та ін.

На основі аналізу впровадження провідних українських та світових інноваційних практик розроблено вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів ЗЗСО. Реформування системи навчання сприяло оновленню підходів, якими повинен керуватися кожен учитель. Нам імпонує визначення змісту поняття «підхід» З. Бакум, І. Кучеренко, М. Пентилюк. З. Бакум [27, с. 58] вважає підхід основним стратегічним напрямом, що охоплює усі компоненти системи навчання: його мету, завдання і зміст, шляхи і способи досягнення їх, діяльність учителя й учня, технології навчання, критерії ефективності навчального процесу, систему контролю. На думку І. Кучеренко та М. Пентилюк [113, с. 17], підхід – конкретна стратегічна система, теоретико-методичні способи, шляхи і технології реалізації навчального процесу з метою вивчення рідної мови.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [66] визначено особистісно орієнтований, компетентнісний та діяльнісний підходи.

Особистісно орієнтований підхід враховує індивідуальні можливості і здібності учнів, пропонує створення комфортних умов для навчання та саморозвитку. Цей підхід передбачає забезпечення розвитку духовних та інтелектуальних якостей учнів, його упровадження дає змогу реалізувати себе в різних видах діяльності. М. Пентилюк [178, с. 178] розглядає такий підхід як послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії. О. Кулик [103, с. 50] доводить, що, реалізуючи особистісно орієнтований підхід, учитель української мови повинен створити на уроці сприятливу для кожного учня атмосферу (психологічну та мовну), дібрати дидактичний і практичний матеріал

так, щоб він не дублював підручник, був цікавим для школярів, стимулював їхню мовленнєву активність, заохочував до пошуків нових самостійних, оригінальних рішень. Принципи особистісно орієнтованого підходу закладено у працях науковців (І. Зязюн [88], О. Кулик [103], І. Кучеренко [111], П. Перепелиця [148], О. Пехота [149], С. Подмазін [158], Н. Семенів [173], А. Стараєва [149], І. Якиманська [207] та ін.).

Науковці доводять, що компетентнісна методика навчання найбільш впливово діє на освітню результативність здобувачів, оскільки передбачає розвиток ключових і предметних компетентностей. Компетентнісний підхід покликаний на формування в учнів життєвих та професійних компетентностей: знань, умінь, навичок і досвіду мовленнєвої, комунікативної, мовної, соціокультурної грамотності. Такий процес розрахований на розуміння власної мети, зацікавленість в отриманні практичної здібності, накопичення досконалого хисту в оволодінні певним мистецтвом. Тому вчителю потрібно зосереджувати увагу на проєктування й організацію навчання з використанням компетентностей, які вплинуть на самопізнання, самовдосконалення, самостановлення, тобто реалізують життєвий і творчий потенціал здобувачів. М. Пентилюк [144, с. 5] зазначає, що компетентнісний підхід – це своєрідний орієнтир, який спрямовує професійну діяльність учителя на виконання головної мети мовної освіти – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечать її високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях. Концептуальні ідеї та положення компетентнісного підходу до навчання в школі досліджено науковцями (І. Бех [32; 33], Н. Бібік [34], Н. Бондаренко [38; 39; 40], Н. Голуб [50; 51; 53], О. Горошкіна [57], Т. Груба [59; 60; 61], О. Караман [93], С. Караман [93], О. Овчарук [96], Л. Попова [93], Т. Яценко [210] та ін.). Лінгводидакти (О. Горошкіна, Н. Бондаренко, Л. Попова) підкреслюють, що переорієнтація на компетентнісний підхід забезпечує посилення прикладного характеру мовної освіти, уможлиблює використання теоретичних знань як практичного засобу пояснення явищ і розв'язання проблем, застосування досвіду успішних дій у конкретних ситуаціях, переорієнтацію з процесу на результат освіти

в діяльнісному вимірі [125, с. 6].

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учнів, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища [66]. Учитель спільно з учнями організовує діяльність, під час якої відбувається активне спілкування, умотивований процес взаємодії між учасниками комунікації, скерований на реалізацію поставленої мети та завдань уроку: опанування мови як засобу спілкування. Словесна творчість передбачає розвиток творчої уяви, образного мислення, логіки, пам'яті, що уможливорює структурувати необхідний матеріал та відтворювати зв'язний текст. Відповідно, обидві сторони є суб'єктами освітнього простору. І. Кучеренко [112; с. 272] підкреслює, що успішність виконання навчальних дій залежить від обох суб'єктів освітнього процесу: від учителя залежить як організовано, дібрано, скомбіновано ці дії, а від учня – активність когнітивного учіння і рівень володіння способами навчальної діяльності. Теоретико-методичні аспекти діяльнісного підходу окреслені в працях Т. Донченко [73], В. Луценко [73], Г. Корицької [100], І. Кухарчук [108] та ін.

Н. Голуб та Л. Галаєвською [52, с. 7] розроблено методичний посібник, у якому розглянуто теоретико-практичні дослідження проблеми методики навчання синтаксису української мови учнів 8–9 класів на засадах ключових підходів: особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного. У результаті поєднання й системного впровадження трьох підходів, на думку авторів методики, особистість як суб'єкт навчального процесу, уміючи сприймати світ і себе в ньому крізь призму цінностей, засвоївши поведінкові норми, набуваючи діяльнісного досвіду, демонструє готовність до самостійного життя.

Студіювання науково-методичних досліджень спрямовують роботу вчителя в процесі навчання синтаксису на особистісно орієнтовану, комунікативно-діяльнісну, функційно-стилістичну, когнітивну, компетентнісну основу, висувають на перший план діяльнісний аспект мови й інтеграцію різноманітних дій, пов'язаних із процесом спілкування.

З опертям на освітнє законодавство України [67] та позицію науковців [52,

с. 7] апелюємо до трьох підходів навчання синтаксису української мови під час формування математичної компетентності здобувачів закладів загальної середньої освіти. Відповідно, особистісно орієнтований підхід, ураховуючи інтереси, погляди, потреби та особливості кожної особистості, сприяє розвитку логічного, математичного, критичного мислення, аргументованого й обґрунтованого вираження думки, перспективності розкриття здібностей і творчих можливостей. Компетентнісний підхід уможливує формування в учнів життєво важливих мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь, навичок та досвіду, необхідних для соціалізації в суспільстві. Діяльнісний підхід позитивно впливає на реалізацію математичних знань і вмінь здобувачів у процесі мовлення.

Організація процесу формування математичних умінь під час навчання синтаксису української мови зумовлюється передовсім принципами, які встановлюють правила навчання. У методиці принципи навчання визначають як своєрідні правила діяльності, вихідні положення, на яких створюють зміст уроків, обирають застосування методів, прийомів і засобів навчання [162, с. 56]. Методика навчання синтаксису ґрунтується на загальнодидактичних та лінгводидактичних принципах. У дидактичній літературі є кілька класифікацій поділу принципів навчання мови.

В. Іваненко, І. Олійник, Л. Рожило та О. Скорик [124, с. 45] класифікують за відповідними категоріями: 1) загальнодидактичні (пов'язані насамперед із психологічними основами навчання, що зобов'язують активізувати інтелектуальну роботу учнів, навчати їх раціонально мислити, виявляти особливе піклування про розвиток пам'яті та інших пізнавальних здібностей (принципи активності, свідомості й міцності знань); пов'язані з дидактичними основами (принципи науковості, систематичності і послідовності, наступності і перспективності, доступності, наочності); зумовлюються практикою навчання (зв'язок теорії з практикою, навчання – з життям, навчання – з вихованням); 2) методичні: стратегічні (активізації розвивального впливу думки на мовлення і мовлення на думку в процесі вивчення рідної мови; зумовленості основного напрямку викладання мови з її комунікативною функцією; розкриття естетичної функції

рідної мови); та тактичні (надання переваги індукції як способу мислення в процесі вивчення окремих явищ і категорій мови; взаємозв'язок окремих рівнів мови в процесі їх вивчення в школі при обов'язковому пізнанні внутрішньої системи одиниць і законів кожного рівня; опора на одиниці мовлення під час вивчення окремих рівнів мови і на одиниці мови під час опрацювання різних жанрів мовлення).

О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк [123, с. 6] до загальнодидактичних уналежнюють науковість, системність, наступність, перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, свідомість, доступність викладу. Методичні – взаємозв'язок у вивченні фонетики, лексики, словотвору, граматики, орфографії і пунктуації; функційно-стилістичну спрямованість у вивченні мови; зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення; взаємозалежність усного і писемного мовлення; вивчення морфології на синтаксичній основі; структурно-семантичний аспект вивчення синтаксису; зв'язок навчання пунктуації та виразного читання та ін. Науковці зазначають, що такі принципи сприяють формуванню умінь змістовно, правильно, чітко, жваво й образно виражати в усній і писемній формі свої й чужі думки. Дослідники підкреслюють, що всі принципи функціонують не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи і обумовлюючи один одного, що забезпечує процес навчання й успішне засвоєння учнями навчального матеріалу та формування мовленнєвих умінь і навичок.

Переорієнтування освіти на відродження духовності народу, особистість учня, на думку авторів (З. Бакум, І. Гайдаєнко, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, А. Нікітіна, М. Пентилюк) методики навчання української мови в закладах середньої освіти [129, с. 56], зобов'язує організовувати навчання мови з урахуванням низки принципів: 1) загальнодидактичні (традиційні: науковість; систематичність; послідовність; науковість; перспективність; зв'язок теорії з практикою; наочність; доступність; зв'язок навчання з вихованням та ін.; гуманізація і гуманітаризація; єдність національного та загальнолюдського; розвивальний характер навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація й диференціація; оптимізація, відкритість і динамічність системи);

2) лінгводидактичні (загальнометодичні: взаємозалежність мови й мислення; екстралінгвістичний; функційний; між- та внутрішньопредметного зв'язку; зв'язок навчання двох (кількох) мов; нормативно-стилістичний; історичний; взаємозалежність усного і писемного мовлення; специфічні (рівневі): зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; вивчення морфології на синтаксичній основі; зв'язок навчання пунктуації і виразного читання; зіставлення звуків і букв; лексико-синтаксичний; структурно-семантичний; структурно-словотворчий; парадигматичний; інтонаційний).

С. Омельчук [138, с. 44] пропонує комунікативне спрямування синтаксичного рівня щонайменше на основних шести принципах: 1) активне керівництво процесом розвитку мовлення (організація пошукової діяльності, створення проблемних ситуацій, упровадження елементів дослідницького навчання, творчих робіт, активізація мовленнєво-мислительної, творчої діяльності учнів); 2) опора на єдність мовлення й мислення; 3) зв'язок усного і писемного мовлення (цей принцип діє на основі закономірності про випереджувальне засвоєння усного мовлення); 4) ситуативність (застосування реальних і навчальних мовленнєвих ситуацій значно підвищує практичну спрямованість навчання синтаксису рідної мови і передбачає формування в учнів основних мовленнєво-комунікативних умінь); 5) принцип комунікативної спрямованості передбачає поступове формування мовленнєво-комунікативних умінь, удосконалення в учнів основних механізмів мовлення під час опанування синтаксичної теорії, розвиток умінь комунікативно доцільно користуватися різними видами синтаксичних одиниць як засобом спілкування, пізнання; 6) системність процесу розвитку мовлення (лише цілеспрямована систематична робота з розвитку мовлення забезпечує формування навичок практичної мовної і мовленнєвої діяльності учнів у процесі вивчення синтаксису).

Т. Кушнір [116, с. 64], розробляючи методику формування граматичної компетентності учнів у процесі вивчення синтаксису, до переліку додає такі методичні принципи сучасної лінгводидактики: вивчення граматичних форм у єдності зі значенням слова; поетапне формування граматичних понять; вироблення

граматичних умінь і навичок; вивчення граматичної термінології; забезпечення взаємозв'язку у вивченні морфології і синтаксису; забезпечення взаємозв'язку у навчанні граматики та розвитку мовлення учнів. Проте засвоєння основних понять синтаксису й формування відповідних умінь, на думку дослідниці, значною мірою залежить від використання на практиці лінгвометодичних принципів комунікативної спрямованості навчання; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних одиниць; функційно-стилістичного принципу; вивчення мовних одиниць у єдності значення, форми, функції на основі тексту; принципів ситуативності, комунікативної доцільності, практичної спрямованості.

Відповідно, навчання синтаксису української мови зумовлено специфікою зазначених загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, які забезпечують високий рівень оволодіння здобувачем програмового матеріалу та сприяють формуванню його математичної компетентності на синтаксичній основі. Проте для розроблення методики формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису української мови потрібно враховувати принципи, зумовлені особливостями й закономірностями навчання здобувачів різними видами діяльності. Основні для нашого дослідження, вважаємо, необхідно обґрунтувати та схарактеризувати. З-поміж проаналізованих принципів обираємо ті, якими керуватимемося в подальшому дослідженні.

Загальнодидактичні.

I. Традиційні.

1. Принцип науковості в навчанні синтаксису української мови передбачає відповідність змісту шкільного курсу лінгвістичної науки, її фактам, поняттям, теорії, структурі. Наприклад, класифікація складнопідрядних речень за структурно-семантичним принципом, (ґрунтується на широкому тлумаченні форми складнопідрядного речення з урахуванням диференціації підрядних частин за характером співвідношення між головною і підрядною частинами, до чого відноситься підрядна частина, за допомогою яких формально-граматичних засобів приєднується підрядна частина), що не викликає жодних дискусій, бо є остаточно визначеною в лінгвістичній науці, але подається за більш спрощеним варіантом,

оскільки визначальним є особливості підпорядкування підрядної частини члену речення в головній частині.

2. Принципи систематичності й послідовності визначають логічний порядок розміщення навчального матеріалу, який забезпечує розуміння мовних фактів та явищ у їх взаємозв'язках і цілісній системі. Щоб учню зрозуміти структуру та визначати вид складного речення, потрібно спочатку вміти знаходити головні та другорядні члени простого речення, встановлювати зв'язок між ними, розуміти залежність другорядного члена від головної. Отже, принцип систематичності тісно пов'язаний із логічною послідовністю. Спочатку розглядається просте речення, потім – складне. Відповідно, досягається чітке розмежування складних і простих ускладнених речень.

3. Принцип наступності побудований з опертям на відоме, тобто засвоєним раніше навчальним матеріалом у поєднанні з новим вивченим, встановлення зв'язку між ними. Наприклад, вивчення другорядних членів речення фундаментально забезпечить полегшення сприймання складнопідрядних з різними типами підрядних. Т. Кушнір підкреслює важливість опертя вчителя на встановлення зв'язку нового матеріалу з наступним та підготовку учнів до сприйняття нового матеріалу, який буде вивчатися пізніше, для створення бази міцного засвоєння наступних тем [116, с. 62]. Л. Мамчур справедливо вважає, що виявом принципів перспективності й наступності є вся діяльність учителя й учнів, що містить три взаємопов'язані складові: теперішнє вивчення певного явища спирається на те, що було розглянуте в минулому, і містить проєкцію на те, що буде опрацьовано, удосконалено і поглиблено в майбутньому [118, с. 163].

4. Особливо актуальним для навчання синтаксису має принцип зв'язку теорії з практикою, оскільки здобувачі мають застосовувати набуті знання, уміння та навички в практичному житті. Опанування синтаксичної теорії уможливить конструювання різноманітних синтаксичних одиниць, що передовсім сприятиме формуванню комунікативних умінь і навичок. Поглиблюючи відомості про складне речення, здобувачі навчаються розмежовувати прості речення з однорідними присудками і складні речення, будувати складні речення з простих,

розпізнавати типи складних речень.

5. Для зменшення навантаження учнів теоретичним матеріалом та сприяння практичному засвоєнню основних понять синтаксису й формування умінь доречно застосовувати принцип доступності, що забезпечує свідоме сприймання будови, семантики та функціонування синтаксичних одиниць, спонукає до аналізу своїх думок і позитивно впливає на мовленнєву компетентність. Т. Кушнір [116, с. 63] радить під час планування уроку врахувати вікові особливості учнів, рівень їхньої підготовки та доцільно добирати вправи й завдання, розраховані на активізацію розумово-мовленнєвої діяльності, розвиток уваги, мислення. Завдання педагога, на думку К. Плиско [153, с. 35], полягає в тому, щоб складне явище зробити доступним розумінню. Вправи слід давати з наростанням труднощів, проте мають бути посильними, цікавими, розрахованими на активізацію мислительної діяльності; виконання доцільно супроводжувати відповідним поясненням. Наприклад, знайти в тексті складні речення, визначити тип зв'язків між їх частинами; далі ускладнити перебудовою безсполучникових речень на сполучникові. Т. Гнаткович [48, с. 61] стверджує: «Завдання мають бути доступними й цікавими, такими, що активізують мислення учнів. Теоретичний аспект процесу вивчення синтаксису в школі, на думку дослідниці, полягає у формуванні знань граматичного рівня, усвідомлення його визначальної ролі в процесах комунікації, засвоєння важливих теоретичних відомостей із синтаксису, розуміння специфіки синтаксичних одиниць, різноманітності синтаксичних моделей з їхнім виражально-зображальним потенціалом».

6. Застосування наочності на уроці забезпечує засвоєння учнями типів, ознак, зв'язків слів у складних реченнях на основі їх безпосереднього споглядання й сприймання, допомагає оволодінню абстрактними поняттями, активізує увагу, спостереження, мислення, сприяє розвитку мовлення учнів. Т. Донченко [72, с. 454] і К. Плиско [152, с. 71] зауважують, що опрацювання теорії із синтаксису складного речення покращується, якщо подавати матеріал укрупненими блоками, чому сприяє використання опорних таблиць і схем. Заздалегідь сплановані наочні засоби навчання створюють умови для підвищення інтересу до синтаксичного матеріалу,

урізноманітнюють освітній процес. Використовуючи унаочнення, вчителів легко встановити контакт з аудиторією, фактично здійснюється сильніший вплив на слухачів через порівняння, зіставлення, аналіз і синтез. Тому принцип наочності має велике значення для формування математичної компетентності здобувачів під час опанування синтаксису української мови, оскільки позитивно впливає на емоційну та зорову перцепцію синтаксичних одиниць, зосереджує думки на конкретному явищі.

7. Принцип свідомості ґрунтується на пізнавальній діяльності, яка розвиває логічне мислення, що передбачає правильне виконання учнями завдань з уживанням термінів, понять, формулювання визначень, правил. Через глибоке усвідомлення синтаксичного матеріалу й осмислене засвоєння знань, умінь і навичок здобувачі зможуть легко застосовувати отриманий досвід в особистому житті. Наприклад, формування переконань здійснюється через виконання завдань на основі неповних текстів, до яких необхідно дібрати частини речень за смисловими відношеннями відповідної тематики або навіть створити речення за типами зв'язку. Скласти безсполучникові складні речення, у яких би не повторювався пунктуаційний знак. Відповідно, забезпечується всебічний вплив на різні сфери свідомості здобувача: мислення, увагу, пам'ять, знання, емоції, волю, самосвідомість. Працюючи над творчою вправою, учні не лише зіставляють, але й розпізнають різні види складних речень і в такий спосіб розвивають припущення, мовлення, зацікавлення, сконцентрованість, практично закріплюють відомості з теми.

II. Сучасні.

1. Успішність формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису насамперед залежить від мотивованого здобувача. Принцип мотивації важливий для активізації освітнього процесу, оскільки охоплює реалізацію спонукань вихованців до пізнавальної діяльності, що формує зацікавленість, кмітливість, проникливість, допитливість, викликає інтерес до усвідомлення життєво необхідних категорій мови. Тому, вивчаючи речення, доцільно пояснити комунікативну функцію мови, завдяки якій граматична

конструкція служить засобом спілкування. М. Пентилюк [127, с. 131] відводить особливу роль синтаксису у формуванні комунікативних умінь і навичок учнів, бо засоби кожного мовного рівня набувають повноти свого значення лише в найменшій комунікативній одиниці (реченні), яка є об'єктом вивчення синтаксису.

2. Суттєвими на заняттях із синтаксису є принципи активності й самостійності навчання здобувачів освіти. З погляду вчених-методистів, організацію уроку варто здійснювати із застосуванням розумових операцій, використанням знань на практиці, створюванням проблемних ситуацій. Вважаємо, уміло дібраний ілюстративний матеріал (презентація, схеми, таблиці), застосування інформаційних технологій сприятиме активізації пізнавальної діяльності вихованців, прояву зацікавленості й активності, що складається зі спостереження над мовними фактами, їх осмислення й зіставлення, застосування утилітаризму. Під час самостійної роботи над синтаксичним матеріалом в учнів розвивається увага, творча уява, здатність мислити та діяти. Керівна роль належить педагогові, оскільки більшість лінгвістичних визначень і правил створюються на основі узагальнення.

3. Принцип розвивального навчання сприяє умінню співвідносити синтаксичний матеріал і форму висловлень із мовленнєвою ситуацією за допомогою математичного апарату. Така діяльність виховує зацікавленість, структурує мислення, формує навички виокремлювати головну й другорядну інформацію, аргументовано обґрунтовувати причино-наслідкові зв'язки. Відповідно, відбувається всебічний розвиток особистості через виявлення здібностей до математичної творчості.

4. Принципи співпраці і співтворчості є важливими для формування математичної компетентності, оскільки забезпечують передовсім умови колективної роботи для досягнення поставленої мети, під час якої розкриваються творчі можливості учнів, набувається досвід взаємодії в команді. Ситуація успіху позитивно впливає на подальше застосування одержаних знань, умінь і навичок у подоланні життєвих і професійних бар'єрів.

5. Принцип індивідуалізації передбачає врахування особистих потреб,

можливостей і здібностей кожного здобувача. За таких умов забезпечується оптимальний розвиток і формування необхідних компетентностей, зростає успішність та прокрашується якість навчання.

б. Актуальним є принцип партнерства і зворотного зв'язку, особливо в умовах дистанційного навчання. Атмосфера всебічної підтримки від педагогів і батьків особливо важлива для розвитку особистості. Учителі виявляють освітні втрати, краще розуміють потреби, інтереси й рівень знань своїх вихованців, щоб скоригувати подальшу діяльність задля опанування ними навчального матеріалу. Отримані рекомендації допомагають учням виправити помилки та знайти необхідні кроки під час розв'язання проблемних завдань. Позитивні коментарі – потужний інструмент мотивації, стимулювання активності, підвищення самооцінки, покращення емоційного стану. На думку А. Негуляєвої [132, с. 172], принцип зворотного зв'язку виникає як запорука ефективної роботи системи учень – учитель – батьки.

Лінгводидактичні.

I. Загальнометодичні.

1. Принцип єдності мови, мовлення й мислення є ключовим для взаємодії й соціалізації в суспільстві. Як відомо, одиниці нижчих рівнів функціонують не самостійно в мові, а лише у складі одиниць синтаксису – реченнях і тексту. За концепцією «Нова українська школа» [98, с. 10], зміст освіти та методика мають бути наближені до практики. Тому теорію необхідно поєднувати з діяльністю, що передбачає передовсім мислення. Навчання синтаксису мови впливає на розвиток математичного, логічного й критичного мислення. Дотримання правил граматики сприяє правильному й зрозумілому мовленню, як точність у розв'язанні математичних завдань призводить до позитивних результатів. Розуміння смислових відношень і зв'язків між частинами складного речення уможливорює побудову логічно обґрунтованої думки. Розпізнавання неузгодженості й неясності в структурі речень підвищує здатність критично оцінювати інформацію та аргументувати відповідь.

2. Принцип функційно-комунікативного спрямування полягає в тому, що

навчання синтаксичного матеріалу потребує осмислення функцій синтаксичних одиниць і відбувається безпосередньо під час усного й писемного мовлення (читання, говоріння, аудіювання, письма), ефективність якого досягається мисленнєвими операціями (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація). К. Плиско [151, с. 56] вважає, що одиниці синтаксису тісно пов'язані з комунікуванням: кожне речення чи зв'язний текст будується для того, щоб висловити думку відповідно до певного комунікативного завдання.

3. Принцип міжпредметних зв'язків у нашому дослідженні реалізовано завдяки взаємодії гуманітарної й точної наук задля більш глибокого усвідомлення й комплексного застосування знань, умінь і навичок під час виконання розумових операцій і комунікування. Опанування синтаксичного матеріалу за допомогою математичного апарату (математичних символів, алгоритмів, узагальнених таблиць, схем, діаграми залежностей, прогнозування тощо) позитивно впливає на формування математичної компетентності учнів. Своєю чергою, уміння конструювати складні речення уможливорює правильну побудову математичних концепцій, теорем, суджень, гіпотез тощо.

4. Принцип текстоцентризму є важливою умовою успішного засвоєння синтаксичного матеріалу, математичних умінь й оволодіння мовленнєвою діяльністю. Використання текстів для аналізу й інтерпретування інформації з опертям на математичний апарат (алгоритми, діаграми, формули, схеми, таблиці тощо), створення висловлень різних стилів і жанрів уможливорює засвоєння навчального матеріалу й відтворення знань під час комунікування. На думку З. Бакум [27], означений принцип реалізується в різних напрямках, з-поміж яких текст є основним засобом оволодіння усними й писемними формами українського мовлення, мовленнєвою діяльністю в усіх її видах (читання, говоріння, аудіювання, письмо), на його основі формується комунікативна компетенція; текст є засобом створення ситуацій, на основі яких здійснюється реальне спілкування.

II. Специфічні.

1. Принцип використання математичного апарату під час навчання українського синтаксису. Застосування символів і формул корисні для розбору

структури складних речень; створення діаграм візуалізує структуру синтаксичних одиниць, алгоритми уможливають розв'язання проблемних ситуацій; узагальнені таблиці, схеми синтезують і конкретизують інформацію тощо. Порівнюючи різні синтаксичні конструкції, здобувачі виділяють спільні й відмінні ознаки, формулюють логічні висновки.

2. У процесі навчання синтаксису принцип проблемності спрямований на інтелектуальний розвиток, під час якого проявляється інтерес і творчий підхід. Розв'язуючи складне завдання, здобувачеві, по-перше, потрібно осмислити сутність, застосовуючи набуті знання (відоме), та, по-друге, подолати суперечності, що виникнуть. Порівнюючи складнопідрядні та складносурядні речення, учитель ставить проблемне питання щодо рівноправності їх частин для усвідомлення чіткого розмежування. Вивчаючи смислові відношення складних речень, з'ясовується стилістичне використання безсполучникових та сполучникових складних речень, де підкреслюється важливість сполучників сурядності й підрядності в науковому стилі, якому властива чітка логічність, та роль інтонації в безсполучниковому реченні для публіцистичного, розмовного, художнього стилів. Розв'язання проблемної ситуації можливе за допомогою вчителя або самостійним обґрунтуванням учнями. Створена ситуація спонукає учнів до мислення, що передовсім передбачає формування таких навичок: використання логічних прийомів; доведення своїх міркувань, розкриваючи причинно-наслідкові зв'язки; самостійне приймання рішень; становлення індивідуальної сфери особистості.

3. Неабияке значення для формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису має принцип креативності, сутність якого, пояснює Н. Голуб [55, с. 27], полягає в забезпеченні результативної творчої мовленнєвої діяльності учнів. Т. Гнаткович [48, с. 63] такий принцип пов'язує із виявленням творчого потенціалу особистості в мовленнєвій діяльності через посилення творчих першоелементів на уроці вивчення синтаксису, добір відповідних завдань. Вважаємо, що демонстрування математичних знань і вмінь здобувачів під час навчання синтаксису уможливорює здатність породжувати незвичайні ідеї,

інтерпретувати інформацію різними способами (схема, модель, таблиця тощо), створювати інновації, сміливо знаходити шляхи розв'язання проблемного питання, оригінально виконувати завдання, приймати рішення на основі інтуїтивного відчуття.

4. Принцип переконливого обґрунтування позиції полягає в тому, що будь-яке висловлення має бути логічним і аргументованим. Уміння презентувати власну позицію важливе в багатьох життєвих аспектах: публічні виступи, дискурси, дебати. Умотивоване обґрунтування думки сприяє розвитку аналізу й об'єктивної оцінки інформації, критичного мислення, навичок відкритого обговорення й ухвалення рішення, більш продуктивному та впливовому діалогу, адаптуванню до нових інформаційних викликів і здатності навчання впродовж життя.

Навчання синтаксису української мови зумовлено специфікою означених загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, які забезпечують високий рівень оволодіння здобувачем програмового матеріалу та сприяють формуванню його математичної компетентності на синтаксичній основі (додаток А 2). Обґрунтовані принципи навчання синтаксису української мови утворюють цілісну систему, що уможливує вибір методів, прийомів і засобів засвоєння змісту й формування математичної компетентності.

Сучасна освіта розглядає діяльність учителя й учня як взаємодію двох суб'єктів, спрямовану на всебічний розвиток здібностей вихованців, виявлення їхніх обдарувань та формування життєво необхідних компетентностей. Метод навчання – це спосіб організації в межах уроку міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-пізнавального дискурсу, цілеспрямованих на досягнення сумісної мети і запланованого кінцевого результату [113, с. 48].

Ефективність формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови передовсім залежить від правильності вибору педагогом відповідних методів, які сприяють досягненню мети – реалізації основних функцій навчання (навчальної (спрямованої на успішне засвоєння учнями системи знань, свідомого вироблення мовних умінь і навичок під час діяльності), виховної (забезпечує глибоке осмислення матеріалу, усвідомлення

обов'язку старанно навчатися), розвивальної (спрямована на розвиток мовлення, мислення і можливість пізнання учнів)) та допоміжної (контрольно-корекційної (уможливорює запобігання недолікам і прогалинам у знаннях і вміннях учнів, у їх вихованні та розвитку)). К. Плиско додає ще мотиваційну функцію, яка на основі змістового компонента навчання з урахуванням психологічних принципів забезпечує мотивацію освітньої діяльності здобувачів і стимулювання їх до учіння [153, с. 150].

Аналіз наукової літератури свідчить, що донині відсутня єдина система методів навчання, оскільки вчені розглядають об'єднану діяльність учителя та учнів із різних позицій. Сучасні лінгводидакти З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентиліук [162, с. 65] вважають найбільш прийнятною для навчання мови класифікацію за способом взаємодії учителя й учнів (усний виклад учителем матеріалу (розповідь, пояснення), бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ). В. Мельничайко та Л. Рожило доповнюють методом програмованого навчання. Доводять, що в системі методів навчання мови потрібно враховувати не лише форму взаємодії вчителя й учнів у роботі над матеріалом, а й логічні (розумові) операції, що входять у структуру відповідного методу, і рівень пізнавальної діяльності учнів у процесі пізнання. З огляду на це дослідники пропонують такі: 1) методи вивчення теоретичного матеріалу; 2) методи формування мовних умінь, де перевага надається зв'язному викладу вчителем (розповідь, пояснення, шкільна лекція), бесіда, робота з підручником, спостереження й аналіз мовних явищ, метод вправ, програмоване навчання [120, с. 34]. В. Мельничайко до означених уналежнює методи опрацювання теоретичних питань (пояснення, пошукова бесіда, спостереження над мовою, самостійне опрацювання теми за підручником); та теоретико-практичні методи (мовний розбір, вправи, алгоритми розв'язування навчальних завдань) [119, с. 110]. Актуальною для нашого дослідження є пропозиція О. Потапенка, Л. Кожуховської, Т. Товкайло, Т. Чубань [161, с. 255], які впроваджують когнітивні методи: емпатії (вживання), смислового бачення, символічного бачення, евристичних запитань,

порівняння, конструювання понять і правил, метод гіпотез, придумування тощо. Підкреслюють роль комп'ютерних технологій лінгводидакти З. Бакум, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, М. Пентилюк, В. Тихоша та ін [126]. Для поглибленого вивчення синтаксису української мови вагомість надають методу роботи з електронними носіями, методу лінгвістичної інтуїції, лінгвістичного програмування, адже комп'ютерно зорієнтовані засоби навчання сприяють розвитку пізнавальної, тренувальної та дослідницької діяльності здібного учня. С. Караман [92, с. 172] зазначає, що комп'ютер спроможний виконувати найрізноманітніші операції, давати будь-яку навчальну інформацію, необхідний довідковий матеріал, дає можливість програмувати види вправ, завдань проблемного характеру, запитальників для самоперевірки, зразки граматичного розбору тощо. Т. Ясак [209, с. 20] наголошує, що методика навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8–9 класах гімназій позитивно впливає на стимулювання в учнів активності в навчанні, оскільки комп'ютерні технології дають змогу істотно змінити способи керування навчальною діяльністю. Учні можуть самі обирати в комп'ютерній навчальній програмі потрібну їм форму роботи, наприклад, демонстрація способу виконання з докладними коментарями або вказівка щодо принципу розв'язання, спосіб викладу навчального матеріалу (розгорнутий чи стислий, з ілюстраціями чи без них тощо).

Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентності учнів засобами технології кооперативного навчання впроваджує В. Сидоренко [174, с. 8], під час якого здійснюється активна навчально-пізнавальна діяльність усіх суб'єктів взаємодії; реалізується індивідуальний і диференційований підходи при оцінюванні результатів роботи, індивідуального та сукупного освітнього продукту; відбувається оволодіння учнями діяльнісними, організаторськими, комунікативними вміннями, цілевизначенням, плануванням, рефлексією, набуття ними комунікативного досвіду, покращення освітніх результатів в присутності інших (соціальна фасилітація) тощо. Залежно від дидактичного задуму уроку, мети і завдань, рівня суб'єктного досвіду учнів, їхньої навчальної мотивації й потреб можна використовувати прості і складні кооперативні структури (додаток А 3).

О. Кучерук [114, с. 156] з опертям на компетентнісний підхід до навчання мови з урахуванням особливостей предмета поділяє методи на три взаємопов'язані групи: 1) методи формування мовної компетентності (змістове наповнення навчального матеріалу, базові завдання взаємодії вчителя й учня); 2) методи формування мовленнєвої текстової компетентності (в їх основі – види мовленнєвої діяльності); 3) методи формування комунікативної компетентності (формування вмінь і навичок ефективного спілкування в соціальних ситуаціях).

І. Кучеренко [113, с. 49–50] з урахуванням досліджень сучасних науковців (О. Кучерук, М. Пентилюк, І. Хом'як та ін.) поділяє методи навчання за метою і компетентнісно-цільовим призначенням уроку на методи розвитку мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентності; за напрямом організації процесу навчання на уроці на методи мотивації, цілевизначення, засвоєння знань, формування вмінь і навичок, рефлексії, контролю (додаток А 4). На погляд дослідниці, методи мотивації, цілевизначення, засвоєння знань, рефлексії є спільними для всіх типів уроків рідної мови, а методи формування вмінь специфічними, адже зумовлені дидактичною метою уроку, відповідним типом уроку – аспектні уроки й уроки розвитку комунікативних умінь – у зв'язку з цим поділяються на теоретичні та практичні методи формування мовленнєвої, мовної, комунікативної компетентностей.

Т. Гнаткович [48, с. 69], досліджуючи формування мовної компетентності учнів основної школи у процесі вивчення синтаксису української мови, послуговується такими методами: пояснювально-ілюстративним, інакше інформаційно-рецептивним, репродуктивним, доказовою розповіддю, репродуктивною бесідою та повідомленням, проблемним, дослідницьким, евристичним спостереженням, індуктивним, дедуктивним, методом рефлексії, інверсії, синектики, методом творчої реалізації, інтерактивними методами. Під час детального наукового розгляду експериментаторка використовує методи інтерактивного, індуктивного та дедуктивного викладу навчального матеріалу вчителем, метод інверсії (розвиток діалектики мислення учнів), синектики (пошук нових аналогій), рефлексії. Значний навчальний та корекційний потенціал надає

методу програмованого навчання, або алгоритмізування, який забезпечує постійний зворотний зв'язок у процесі вивчення теоретичного матеріалу, його логічну послідовність, привчає учнів до самостійної роботи.

Т. Кушнір [116, с. 67] переконує, що важливу роль у процесі формування граматичної компетентності учнів 8–9 класів відіграють методи: 1) традиційні: бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя; 2) нетрадиційні: дослідницькі, теоретичні, практичні, продуктивні, репродуктивні, пошукові, рефлексія.

Отже, констатуємо, що сучасні науковці для навчання конкретного розділу мови та формування певних умінь і навичок здобувачів намагаються дослідити такі методи, які враховували б особливості та властивості відповідного мовного явища. В. Мельничайко, М. Пентилюк, Л. Рожило [120, с. 109] підкреслюють, що вибір методу залежить насамперед від характеру мовного та мовленнєвого матеріалу, що пропонується для вивчення, його зв'язку з попереднім і наступним матеріалом, співвідношення елементів теоретичного та практичного характеру, його компетентнісного навчального потенціалу, рівня загального розвитку учнів та їхньої підготовки з предмета. З опертям на означені методи для нашого дослідження обиратимемо найоптимальніші, адже нові ідеї в галузі освіти потрібно ревізувати через традиційні та інноваційні погляди.

Основою для нашого дослідження з-поміж окреслених класифікацій методів навчання обрали за способом взаємодії вчителя й учнів (усний виклад матеріалу вчителем, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ), інтегрованим змістовим і компетентнісно-цільовим підходом (методи формування мовної компетентності, методи формування мовленнєвої текстової компетентності, методи формування комунікативної компетентності). Поєднання пропонованих методів сполучає теоретичне мислення й практичну діяльність учнів, враховує зовнішні (організація й самоорганізація; керування й контроль тощо) і внутрішні (логіка мисленнєвої діяльності; стимулювання, мотивація й цілеспрямованість здобувачів; види і рівні пізнавальної діяльності) сторони навчання. Переконані, що саме такий спосіб організації уроку уможливорює освітні

й особистісні потреби кожного здобувача, є засобом реалізації його індивідуального творчого потенціалу, підґрунтям ефективного формування математичної компетентності учнів базової школи в процесі навчання синтаксичного матеріалу.

У процесі конструювання уроку методи реалізуються за допомогою різнотипних прийомів, дібраних відповідно до мети й цільових завдань. Прийом – складник методу навчання, тактичний вияв і засіб реалізації методу, конкретна дія вчителя й/або учня, що наближає їх до досягнення поставленої мети [113, с. 48].

Заслуговує на увагу класифікація прийомів, запропонована З. Бакум, І. Гайдаєнко, О. Горошкіною, С. Караманом, О. Караман, А. Нікітіною, Т. Окуневич, М. Пентилюк [162, с. 68], що передбачає прийоми мисленнєвого характеру (аналіз – синтез, порівняння – абстрагування, конкретизація – узагальнення, індукція – дедукція) та специфічні прийоми (мовний розбір, групування мовних явищ, заміна одних мовних одиниць іншими, поширення речення, перестановка мовних одиниць, конструювання речення, лінгвістичний та стилістичний експерименти, визначення наголосу, відмінювання слів.

На основі виокремленої типології окреслимо прийоми, які сприяють формуванню математичної компетентності під час навчання синтаксису. Для усного викладу вчителем матеріалу характерні пояснення основної інформації; ознайомлення з новим навчальним матеріалом з опорою на візуалізацію, зв'язок із попередніми знаннями; інтерпретація й складання плану почутого; висловлення припущень за змістом повідомленого; виокремлення ключових слів. До методу бесіди уналежнюємо: діалогівання за поставленими запитаннями; спільне обговорення та обґрунтування проблеми; обмін думками. З-поміж основних прийомів методу спостереження за мовою зазначимо виявлення проблеми; обговорення мовних явищ; лінгвістичне передбачення; порівняння та аналіз смислових зв'язків і відношень задля виявлення відмінностей; осмислення мовних фактів, спостереження за метою та змістом речень при зміні засобів зв'язку й перебудови конструкцій; формулювання висновків. Метод роботи з підручником пов'язано з реалізацією таких прийомів, як інтерпретування інформації різними

способами (схема, модель, таблиця, алгоритм, хмара слів, ментальна карта тощо); виявлення спільних і відмінних ознак мовних понять; інсерт. Метод вправ передбачає використання таких прийомів: установлення причиново-наслідкових зв'язків між мовними поняттями, явищами, фактами; моделювання відношень між частинами складних конструкцій (структури) за комутативною діаграмою; групування синтаксичних одиниць за певною властивістю; візуалізація структури складних речень; конструювання, поширення, трансформація складних синтаксичних композицій; заміна синтаксичних одиниць синонімічними; мовленнєво-комунікативні дії (доповнення тексту висновком, висловлення власної позиції, аргументоване обґрунтування думки), комунікативна ситуація проблемного, пошукового й дослідного характеру; рольова діяльність; проєктна робота та ін. (додаток А 5).

Задля підсилення опанування математичними знаннями, уміннями й навичками в процесі навчання синтаксису української мови, вважаємо, доречно використовувати такі специфічні прийоми: побудова комутативної діаграми; установлення логічних зв'язків між частинами складного речення; формулювання гіпотез; аргументоване доведення або спростування думки; побудова логічного підсумку за алгоритмом; створення алгоритмів; обґрунтування висновків.

З опертям на визначені підходи, принципи, методи й прийоми навчання синтаксису української мови окреслимо систему вправ формування математичної компетентності.

О. Біляєв [36, с. 33] надає методу вправ вагомого значення, оскільки певна навчальна діяльність побудована на взаємодії вчителя й учнів. З. Бакум зауважує, що без тренування, одним лише поясненням не можна досягти належного результату в навчанні мови, тому метод вправ є досить ефективним [28, с. 223]. С. Омельчук незаперечно стверджує, що вправи як теоретико-практичний метод навчання української мови займають важливе місце в роботі над розвитком творчих здібностей школярів, бо саме творчість є найвищим виявом активної мовленнєво-комунікативної діяльності [138, с. 45].

О. Божко називає вправу настановою щодо виконання роботи, спрямованої

на формування й розвиток навчальних досягнень; знярядям для оволодіння знаннями й формування мовних і текстотвірних умінь [37, с. 109]. Оскільки вправа містить завдання різних типів і складності відповідно до дидактичних цілей, підкреслює О. Кучерук [114, с. 269], то вона є інструкцією, різновидом тренувальних завдань.

Систему вправ з розвитку мовлення учнів у процесі навчання синтаксису розробили: Т. Гнаткович [47], О. Горошкіна [58], Н. Дика [69], Т. Кушнір [116], І. Кухарчук [108], В. Мельничайко [119], Н. Нікітіна [134], С. Омельчук [138], К. Плиско [151], З. Столяр [181], Г. Шелехова [203; 204] та ін.). За основу класифікації вправ враховано різні критерії. На думку В. Кухаревої [107, с. 2], речення останнім часом досліджують у двох аспектах: конструктивному (речення як незалежна одиниця через його формально-граматичну будову) і комунікативному (аналіз речення як частини тексту).

Заслуговує на увагу класифікація вправ, запропонована О. Горошкіною [58, с. 73]: аналітичні вправи (пов'язані з аналізом текстового матеріалу), асоціативні (спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту й навчального матеріалу, який досліджувався на його тлі), когнітивно-розвивальні (складаються на основі тексту з фоновим національним компонентом таким чином, щоб поряд із удосконаленням знань, умінь і навичок учнів забезпечувалося одночасне формування в них української мовної картини світу), креативно-дослідницькі (передбачають залучення учнів до творчості через пошук, спрямовані на формування інтелектуально-креативних якостей учнів: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо).

Підтримуємо позицію науковців, що основу навичок зв'язного мовлення становлять уміння правильно будувати синтаксичні конструкції. Найбільш ефективними вправами Н. Нікітіна [134, с. 62] вважає аналіз та конструювання речень (синтез). На думку С. Омельчука [138, с. 67], розвиткові комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення складних речень сприяють ситуативні завдання, робота творчого характеру, усні вправи, робота над текстом, складання зв'язних висловлень є домінуючими.

І. Кухарчук [108, с. 116] розробила систему навчально-тренувальних вправ та практичних завдань на формування умінь і навичок із синтаксису, до якої належать: комплексні, виконання яких забезпечило свідоме засвоєння лінгвістичної природи синтаксичної одиниці, вироблення вмінь оцінювати роль різних типів речень у формуванні будови, змісту й комунікативної спрямованості тексту; конструктивні (перебудова, конструювання, поширення та ін.), основна мета яких – навчити студентів правильно будувати різні типи простих і складних речень відповідно до комунікативного завдання; мовленнєві, спрямовані на удосконалення усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, читання, говоріння, письма; комунікативні, що передбачали побудову висловлень за допомогою різних типів синтаксичних одиниць відповідно до ситуації й умов спілкування, а також типу і стилю мовлення.

Вправи на формування мовної компетентності в процесі навчання синтаксису Т. Гнаткович [48, с. 74] розглядає як мовно-комунікативні та мовно-когнітивні, виділяючи такі типи: аналітичні (структурно-семантичний аналіз простих, простих ускладнених та складних речень; спостереження над інтонаційним малюнком простих та складних речень – складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових, з різними видами зв'язку; усвідомлення змісту тексту; композиційно-змістовий аналіз тексту; характеристика мовних особливостей та синтаксично-стилістичний аналіз текстової канви; емоційно-експресивний аналіз тексту; комплексний синтаксичний аналіз текстів різних типів, жанрів, стилів; функційний аналіз тексту); репродуктивні (відновлення логіко-структурної послідовності речень у тексті, заміна не виправданого слововживання; усунення стилістичних недоречностей у тексті; вироблення мовленнєвої компетенції; усунення логіко-сміслових суперечностей); творчо-конструктивні (конструктивні: зіставлення, відновлення, конструювання, реконструювання, моделювання, кодування; навчально-продуктивні: проблемно-пошукові, пошуково-пізнавальні, дослідження-пошук, дослідження-висновки, граматична трансформація; власне креативні: побудова власних висловлень).

Поділяємо думку З. Столяр [181, с. 106], що важливими у процесі формування комунікативної компетентності є вправи, що стимулюють

мисленнєво-мовленнєву діяльність (завдання на створення текстів різних видів і стилів із відведенням певного часу й спонтанно; вправи, що стимулюють до ведення діалогів у процесі реалізації підготовленого висловлення тощо) і розвивають у здобувачів уміння і навички текстотворення, текстодоповнення, текстовідновлення й текстодослідження (створення текстів різних жанрів і стилів із використанням синтаксичних одиниць, доповнення тексту синтаксичними конструкціями, заміни одних одиниць іншими із застосуванням синтаксичної синонімії тощо).

Викликає інтерес класифікація вправ, запропонована Н. Дикою [69, с. 38–39]: 1) мотиваційно-орієнтувальні, спрямовані на розвиток уміння визначати те чи те лінгвістичне поняття, прогнозування загального результату дискусійних питань із мови і мовлення; 2) когнітивно-діяльнісні: рецептивні, які вимагають від учнів сприймання, усвідомлення й фіксування в пам'яті здобутої інформації, групування лінгвістичних понять за вказаними ознаками, знаходження ключових термінів; репродуктивні: пов'язані з умінням відтворювати вивчене, добирати лінгвістичні поняття за певними критеріями, виділяти істотну інформацію; продуктивні: потребують від учнів творчо застосовувати знання, використовувати їх у новій мовленнєвій ситуації, скласти конспект і висловлювати думку; 3) оцінно-контрольні: вправи й завдання передбачають розвиток уміння перевіряти правильність визначень лінгвістичних понять, оцінювати відповіді відповідно до розроблених вимог і аналізувати чужу відповідь, прогнозувати кінцевий результат відповідно до комунікативної ситуації.

Розгалужену систему вправ формування граматичної компетентності учнів пропонує Т. Кушнір [116, с. 159]: 1) за дидактичною метою – пропедевтичні, підготовчі, тренувальні, оцінно-контрольні; за формою – усні, письмові; за рівнем творчо-пізнавальної діяльності – аналітико-рецептивні, репродуктивні, конструктивні, творчо-продуктивні. Під час вивчення синтаксису радить обирати активні форми роботи, різноманітні завдання творчого характеру на мовленнєвому матеріалі: моделювання, трансформація, конструювання синтаксичних одиниць; складання речень і невеликих текстів у певній композиційній формі з урахуванням

граматичних і стилістичних особливостей мовних явищ; вибір необхідних мовленнєвих засобів для побудови синтаксичних конструкцій.

Аналіз наукових розвідок свідчить, що в працях учених-методистів вправи мають переважно комунікативне спрямування. Відповідно до чинного законодавства процес навчання має сприяти формуванню всіх ключових компетентностей, з-поміж яких, зазначимо, математична має також важливе значення. Вважаємо, що математичні уміння формуються не лише на уроках математики, але й під час навчання української мови, зокрема синтаксису. Успішним цей процес може бути за умови систематичної й цілеспрямованої роботи, яка передбачає активну мисленнєво-мовленнєву діяльність учнів на основі різних видів вправ, основна мета яких – засвоєння синтаксичних норм та удосконалення умінь логічно й точно висловлювати власні думки в усній і писемній формі. Тому для розроблення методики формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови надавати перевагу одній із зазначених класифікацій недоцільно.

З опертям на означені здобутки науковців та виокремлені підходи, принципи, методи і прийоми у дисертаційній роботі запропоновано види вправ, зорієнтованих на формування математичної компетентності.

1. Когнітивно-розвивальні вправи спрямовано на активізацію мислення; сприйняття й усвідомлення нової інформації; порівняння мовних понять, явищ, фактів; формулювання висновків на основі аналізу. У структурі означених вправ визначимо: розпізнавання синтаксичних понять та явищ; зіставлення смислових зв'язків і відношень між частинами складних синтаксичних конструкцій; знаходження спільних і відмінних ознак між різними видами складних речень; виокремлення основних ознак тексту; трансформація синтаксичних одиниць (речення з прямою мовою на речення з непрямою; зміна позиції слів автора, сполучників; складні сполучникові речення на речення з прямою мовою, складні безсполучникові речення на сполучникові та навпаки). Такі завдання сприяють процесам пізнання (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), навчальній дії учнів, їх компетентнісному розвитку й досягненню поставленої мети.

3. Логіко-конструктивні вправи скеровано на опрацювання й відбір необхідної інформації, установлення причиново-наслідкових зв'язків, обґрунтування та доведення власної позиції. Завдання передбачають визначення виду складних речень; виокремлення або групування синтаксичних одиниць за певною ознакою; окреслення мікротем та міжфразних зв'язків у тексті; поєднання простих речень у складні; відновлення змісту речення підбором частин із довідки, відповідними синтаксичними поняттями; поширення складних синтаксичних конструкцій вставними словами, звертаннями; доповнення спільним словом (спільними словами); заміна синтаксичних одиниць синонімічними; візуалізація складного речення за допомогою схем і діаграм. Такі вправи залучають до пошуку різноманітних способів розв'язання проблемних питань, формують уміння аналізувати й узагальнювати, здійснювати перехід від абстрактного до конкретного, послідовно висловлювати думки, математично й критично мислити, оцінювати досягнення, обґрунтовувати висновки.

4. Мовленнєво-комунікативні вправи орієнтовано на побудову складних речень за поданими схемами, сюжетно-тематичними зображеннями, цитатами, визначеннями математичних понять (площа, периметр, арифметичне ціле); доповнення іншими частинами, цитатами; самостійне оформлення мовленнєвих конструкцій (діалог, есе, висловлення, поради) за поданим текстом або ілюстрацією; висунення припущень; обґрунтоване доведення або спростування думки; формулювання гіпотез; аргументування власної позиції, відповіді; розв'язування комунікативної ситуації. Комплекс вправ залучає до творчості; сприяє удосконаленню граматичних і мовленнєвих навичок, правильному формулюванню математичних термінів, процесів; формує індивідуальний стиль мовлення, уміння переконувати аудиторію, висловлювати власні судження відповідно до порушеної проблеми; точно, змістовно й лаконічно будувати думку.

Систематично виконуючи запропоновані нами вправи, здобувачі набувають навичок логічного, математичного й критичного мислення, уміння застосовувати набуті знання в процесі навчальної й мовленнєвої діяльності, послуговуватися математичним апаратом в усному й писемному комунікуванні.

Зазначимо, що ефективність використання методів та прийомів у процесі навчання синтаксису складного речення залежить від раціонального вибору засобів. Нам імпонує перелік дидактичних засобів, які подає О. Кучерук [114, с. 292]. Необхідними для шкільної практики мовної освіти дослідниця виокремлює такі: а) візуальні, або зорові (друковані, технічні) – шкільні підручники, навчальні посібники, словники (на паперових носіях, в електронному варіанті), книга для вчителя з методичними рекомендаціями до уроків, робочі зошити для учнів, довідники; збірники вправ, диктантів, переказів; тематичні тексти й методичні коментарі до них, стенд-повідомлення (змінні настінні матеріали в кабінеті української мови); репродукції картин, малюнки; тематичні таблиці, схеми, опорні конспекти; навчальні завдання; тематика й моделі учнівських рефератів, творчих, дослідницьких проєктів; зразки ділових паперів; матеріали для самоконтролю; письмові завдання для контрольних робіт, електронні тести; мультимедійне обладнання (проектори, дошки), мережа Інтернет; б) аудіальні, або слухові – магнітофон з аудіозаписами, диктофон, музичні інструменти; в) аудіовізуальні – телевізор; комп'ютерна техніка, комп'ютерні програми навчального (тренувального, ігрового) призначення, озвучені відеофільми тощо.

Активне використання учнями мережі Інтернет, на думку З. Бакум [28, с. 227], організовує пошуково-дослідницьку діяльність, що активізує такі функції дослідницької діяльності, як пошук інформації, акумулювання творчих ідей, синтез результатів та їх оформлення та ін. Проте наголошує, що комп'ютерні технології є не лише предметом вивчення, а й знаряддям пізнання. Н. Дика, Г. Захарова, А. Антонюк [70] вважають, що використання Google-сервісів (наприклад, спільний проєкт – Google Docs; створення презентації – Google Slides; аналіз і оцінювання – Google Classroom та ін.) сприяє пізнавальній активності учнів.

Оскільки здобувачі постійно послуговуються мережею Інтернет, вважаємо доречним застосовувати на уроках різні мережеві засоби (сайти, Google-сервіси, вебзастосунки, онлайн-платформи). Інтеграція медіа на заняттях української мови (наприклад, створення мультимедійної листівки, ментальної карти тощо), сприятиме розвитку не лише творчих здібностей учнів, а й набуття навичок

побудови складних синтаксичних конструкцій, вираження стилю мовлення. Збираючи разом окремі одиниці, елементи в одне ціле, вихованці вільно мислять, фантазують, уявляють. Якщо для розуміння й засвоєння навчального матеріалу вчитель зможе дібрати цікаві вправи, під час виконання яких буде вільно володіти інноваційними технологіями, передаючи свій досвід і знання, та користуватися сучасними засобами, то стане невід'ємною частинкою уроку й прикладом для учнів. Структурування здобутої інформації з використанням різних засобів і способів її візуалізації (інтерактивного плаката, відеопрезентації, відеоролика, плейкасту, інфографіки, скрайбінгу, блогу, сайту тощо) уможливить формування математичної компетентності учнів, висловлення їхньої думки, розповідь про порушену проблему або навіть складання власного висловлення, есе, твору.

Ураховуючи умови навчання та реальне забезпечення закладів, вважаємо, що для формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови вчителів важливо використовувати такі засоби: підручник (глибоке осмислення навчального матеріалу); таблиці (розкривають певну граматичну, пунктуаційну закономірність, демонструють своєрідну модель правила, поняття; створюють умови для кращого усвідомлення синтаксичної теорії, систематизації знань, умінь і навичок); схеми (ілюструють конструкції різних видів складних речень, їх пунктуацію; допомагають розв'язувати проблемну ситуацію у співвідношенні конкретного й абстрактного; підвищують ефективність закріплення матеріалу; сприяють усвідомленню будови складного речення, особливостей уживання розділових знаків, розвитку мовлення; формують навички виразного читання); методичний і дидактичний матеріал (доповнюють та розширюють можливості педагога; формують навички побудови складних речень, усвідомлення їх смислової і граматичної специфіки як основи розвитку зв'язного усного і писемного мовлення; створюють оптимальні умови для попередження можливих мовних і мовленнєвих помилок учнів; підвищують активність здобувачів і міцність засвоєння ними синтаксису складного речення; активізують здатність вихованців самостійно мислити й діяти); посібник (створює взаємозв'язок між учителем й учнями на засадах різних підходів; атмосферу

пошукової діяльності); тексти (сприяють виробленню умінь і навичок аналізу, усвідомленню функціонування синтаксичних конструкцій у різних стилях мови; розвитку зв'язного мовлення, збагаченню словниковому запасу); індивідуальні картки (розвивають логічне мислення, самостійність у прийнятті рішень, виховують самоорганізацію й самоаналіз); електронні посібники (стимулюють інтерес учнів); вправи (сприяють мовленнєвому розвитку, пізнавальній активності й самостійності, пошуковій діяльності; стимулюють мислення й творчу уяву), мультимедійне обладнання (проектори, дошки); мережеві засоби (готовність до сприйняття відповідних мовних понять, явищ; уміння критично мислити; ініціативність; бажання пізнавати мовні концепції, закономірності; проявити креативність у навчальній діяльності; виховання дипломатичного представництва).

Отже, формування математичної компетентності учнів відбувається на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів. Організація й процес навчання ґрунтуються на загальнодидактичних (традиційних – науковість; систематичність і послідовність; наступність і перспективність; взаємозв'язок теорії з практикою; наочність; свідомість; доступність викладу; сучасних – мотивація; активність і самостійність; розвивальне навчання; співтворчість і співробітництво; індивідуалізація; партнерство і зворотний зв'язок) і лінгводидактичних (загальнометодичних – єдність мови, мовлення й мислення; функційно-комунікативне спрямування; текстоцентризм; міжпредметні зв'язки; специфічних – використання математичного апарату; проблемність; креативність; переконливе обґрунтування позиції) принципах. На основі виокремлених принципів визначено методи (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, методи формування мовної компетентності, методи формування мовленнєвої текстової компетентності, методи формування комунікативної компетентності), прийоми (пояснення, інтерпретування, припущення, обговорення, обґрунтування, порівняння, аналіз моделювання, конструювання тощо), засоби (підручник, таблиці, схеми, тексти, вправи, мережеві засоби та ін.). Відповідно до описаних підходів, принципів і методів навчання синтаксису української мови окреслено

когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні вправи. Запропонований дидактичний інструментарій навчання синтаксису української мови у зв'язку із реалізацією концепції «Нова українська школа» корелюється з вимогами сучасності.

Висновки до першого розділу

Аналіз стану розробленості досліджуваної проблеми в лінгвістичній, психолого-педагогічній і лінгводидактичній царинах дав змогу з'ясувати, що навчання синтаксису української мови потребує удосконалення відповідно до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи, утвердження концепції «Нова українська школа», Державних стандартів, що переорієнтують освітній процес на компетентнісну парадигму.

Студіювання лінгвістичної літератури уможливило констатування того, що синтаксис є підґрунтям формування навичок вербальної комунікації, оскільки сприяє розвитку умінь використовувати синтаксичні засоби та одиниці задля правильної побудови висловлень. З позиції науковців, система синтаксичних одиниць, які виконують комунікативну функцію та можуть бути засобом вираження думки, є: двокомпонентна (словосполучення, речення); трикомпонентна (мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення); чотирикомпонентна (мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле); п'ятикомпонентна (словоформа, словосполучення, словоз'єднання, текст, надфразна єдність); шестикомпонентна (слово і словоформи, словосполучення, сполучення слів, члени речення, речення, функціональні замітники речення (слова-речення)). Ієрархія синтаксичних одиниць пов'язана з історичним розвитком лінгвістичної теорії. Дослідження ролі й узаємозв'язків синтаксичних одиниць сприяло виникненню певних напрямів: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний, логічний, психологічний, структурно-семантичний, генеративний (трансформаційний), когнітивний тощо.

У процесі дослідження встановлено, що: 1) основною одиницею синтаксису

є речення, завдяки якому реалізуються найважливіші функції мови (пізнавальна, комунікативна); 2) визначальними напрямками у вивченні змістового аспекту речення – логічний, комунікативний і когнітивний. Такі підходи сприяють формуванню компетентної особистості, здатної критично мислити, перетворювати інформацію за допомогою синтаксичних конструкцій у форму логічного викладу думки з аргументуванням, спілкуватися відповідно до ситуації. Відтак синтаксис є таким рівнем структури мови, що визначає її граматичний лад і забезпечує процес спілкування.

Під час дослідження з'ясовано, що ключовим для модернізації освіти є урахування змісту нормативно-правових актів, у яких вказано на орієнтири формування ключових компетентностей здобувачів закладів загальної середньої освіти. З-поміж необхідних компетентностей особистості для повноцінної самореалізації в суспільстві є математична, що обумовлює з'ясування змістового наповнення низки понять дослідження: «математична компетентність», «математична компетентність у навчанні української мови», «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови». Зосереджено увагу на характеристиці стрижневого поняття дослідження – «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови», яке розглядаємо як інтегровану здатність особистості здійснювати навчальну й мовленнєву діяльність із використанням математичного апарату (застосовувати математичні методи під час навчання синтаксису; інтерпретувати інформацію різними способами (схема, модель, таблиця, діаграма тощо); формувати поняття; логічно обґрунтовувати власну позицію) та готовність послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням в усному й писемному комунікуванні для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Визначено структурні компоненти математичної компетентності в навчанні синтаксису: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значення математичних знань, умінь і навичок, необхідних у майбутній суспільній і професійній діяльності); когнітивний (розуміння сутності, принципів математичного апарату задля оформлення думок, досягнення мети); логічний (послуговування математичним,

логічним, критичним, стратегічним мисленням у навчальній і мовленнєвій діяльності); комунікативний (успішне володіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації в особистому й суспільному житті). Єдність і сформованість означених складників сукупно віддзеркалює математичну компетентність учнів як кінцевий результат опанування шкільного курсу синтаксису української мови.

У дослідженні доведено, що формування математичної компетентності здобувачів пов'язано з психологічними чинниками, які з'ясовано через виокремлення компонентів означеної компетентності. Мотиваційно-ціннісний компонент зумовлений внутрішньою (бажання, мета, інтереси, потреби) і зовнішньою (визнання, очікування) мотивацією. Когнітивний передбачає систему пізнавальних механізмів, що ґрунтуються на здатності до засвоєння нових знань за допомогою відчуттів і сприймання, пам'яті й уваги, мислення й уяви. Логічний враховує мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація), які сприяють розв'язанню проблемних питань, логічному обґрунтовуванню думки. Комунікативний компонент окреслює манеру й стиль поведінки під час спілкування в різних життєвих ситуаціях, критичне оцінювання власних і чужих думок.

Констатовано, що формування математичної компетентності донині не розв'язане в лінгводидактиці. Відповідно, постає проблема визначення підходів, принципів, методів, прийомів, системи вправ формування означеної компетентності з урахуванням засад компетентнісної парадигми, вимог освітнього законодавства України та світових тенденцій становлення гармонійно розвиненої особистості.

З опертям на законодавство України та здобутки науковців виокремлено основні підходи навчання синтаксису української мови: особистісно орієнтований (ураховуючи інтереси, погляди, потреби та особливості кожної особистості, сприяє розвитку логічного, математичного, критичного мислення, аргументованого й обґрунтованого вираження думки, перспективності розкриття здібностей і творчих можливостей); компетентнісний (уможливорює формування в учнів життєво

важливих мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь, навичок та досвіду, необхідних для соціалізації в суспільстві); діяльнісний (позитивно впливає на реалізацію математичних знань, умінь і навичок здобувачів у процесі мовлення).

Спрямованість освітнього процесу на формування математичної компетентності залежить від урахування принципів, з-поміж яких визначено такі: загальнодидактичні – традиційні й сучасні, лінгводидактичні – загальнометодичні та специфічні (використання математичного апарату, принцип проблемності, креативності, переконливого обґрунтування позиції).

Основними методами, що реалізують формування математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови, є: усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, методи формування мовної компетентності, методи формування мовленнєвої текстової компетентності, методи формування комунікативної компетентності. Окреслено специфічні прийоми формування математичної компетентності: побудова комутативної діаграми; установлення логічних зв'язків між частинами складного речення; формулювання гіпотез; аргументоване доведення або спростування думки; побудова логічного підсумку за алгоритмом; створення алгоритмів; обґрунтування висновків тощо.

Відповідно до вказаних принципів і методів навчання виокремлено когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні й мовленнєво-комунікативні вправи.

Задля формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови важливо використовувати такі засоби: підручник, таблиці, схеми, методичний і дидактичний матеріал, посібник, тексти, індивідуальні картки, електронні посібники, вправи, мультимедійне обладнання, мережеві засоби (сайти, Google-сервіси, вебзастосунки, онлайн-платформи).

Основний зміст першого розділу дисертації опубліковано в наукових працях автора [15; 16; 17; 20; 21; 23; 30].

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ МЕТОДИКИ МОВИ

2.1. Аналіз навчально-методичного забезпечення в контексті досліджуваної проблеми

У сучасному світі інформаційних і комунікаційних технологій особлива увага приділяється освітній системі країни. Найбільше значення має мова, яка втілює національну культуру і виховує особистість. Важливим підґрунтям для становлення нової парадигми є нормативно-правове забезпечення: Загальноєвропейські Рекомендації [6], Закон України «Про освіту» [163], Закон України «Про повну загальну середню освіту» [164], концепція «Нова українська школа» [98], Державний стандарт базової середньої освіти [67].

Один із пріоритетних напрямів переорієнтування змісту навчання відбувається на засадах компетентнісного підходу, що окреслює для кожного предмета перелік компетентностей та обов'язкового оцінювання їх. Метою мовно-літературної галузі є розвиток компетентних мовців й читачів, які володіють українською мовою, здатні спілкуватися мовами відповідних корінних народів і національних меншин, іноземними мовами – для духовного, культурного й національного самовираження та міжкультурного діалогу [67, с. 6]. З такої позиції опанування української мови здійснюється через формування набутої в процесі навчання інтегрованої здатності індивіда не лише усно й письмово висловлювати думки, почуття, погляди в багатомовному середовищі, використовуючи потенціал мовних засобів, об'єднаних змістом і цілеспрямованістю, та відповідні комунікативні стратегії, а й можливістю встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виокремлювати головну та другорядну інформацію; формулювати визначення, логічно обґрунтовувати власні міркування; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема) для розв'язання комунікативних завдань. У контексті досліджуваної проблеми акцентуємо увагу на формуванні математичної компетентності під час оволодіння рідною мовою.

Нині розпочато реформу Міністерства освіти і науки. Велика увага

приділяється підготовці педагога не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини [98, с. 16]. Проте розраховувати на швидку зміну виплеканої десятиліттями освітньої традиції не варто, оскільки потрібний час на студіювання психології групової динаміки здобувачів, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до управління освітнім процесом. Упровадження в педагогічну практику компетентнісного навчання сприяло розробленню варіативних програм. Створено модельні програми, спрямовані на реалізацію вимог Державного стандарту базової середньої освіти. Зважаючи на поліфонію думок щодо переваг таких проєктів з української мови, учитель має академічну свободу, яка надає йому право самостійно обирати програмне забезпечення, методи та форми організації освітнього процесу, конструювати урок так, щоб учні могли опановувати знання, формувати вміння, практикувати навички. Окрім того, для досягнення обов'язкових результатів навчання необхідно адаптувати рекомендовані модельною навчальною програмою види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу або пропонувати інші з урахуванням методик і технологій, які використовує, а також наявних засобів навчання [90, с. 19]. Тому результат підвищення рівня знань учнів з української мови залежить від вчителя умотивованого, який володіє навичками якісного викладання, креативного, здатного до нових творчих ідей та їх утілення.

Підґрунтям ідей сучасного освітнього процесу є праці українських науковців (З. Бакум, Т. Гнаткович, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.), які здійснили пошук умов навчання української мови, зорієнтованих на формування у здобувачів мовно-мовленнєвих компетентностей, умінь і навичок вільно комунікувати в усіх життєвих ситуаціях, створили рекомендації щодо ефективного засвоєння практичних знань.

Апелюємо до програми [197], затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804. Чинну програму з української мови [197] укладено на принципах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), оновлено

відповідно до ідей концепції «Нова українська школа» (2016 р.). З огляду на досліджувану проблему навчання синтаксису української мови у шкільному курсі зобов'язує здійснити більш точний мовний аналіз. Обумовлено це провідним компетентнісним підходом з урахуванням на діяльнісний освітній результат. Адже мовлення в житті має неабияке значення, оскільки вміння формулювати й виражати думки, спілкуватися мають бути не лише засобом успішного особистісного розвитку в школі, а й за її межами.

Згідно з вимогами чинної програми учні вивчають такі основні синтаксичні одиниці – слово як компонент речення, словосполучення, речення й текст, які є об'єктом вивчення синтаксису та найбільш виразно характеризують рівні синтаксичної системи.

Ознайомлення із синтаксисом відбувається в початковій школі – закладено основи про текст, речення, слово [190; 191]. Це усні й письмові висловлення, зміст і заголовки тексту, поділ зв'язного тексту на речення, інтонація та відповідні розділові знаки в кінці речень. Ми усвідомлюємо, що наше дослідження експериментальне, але ознайомилися з програмами, які є перспективою роботи. Модельна програма з української мови [198], що набула чинності, імпонує ідейними засадами, які буде враховано нами в дисертації. Оскільки основи синтаксису, загальні питання опрацьовуються в 5 класі, звернімо увагу на те, що за модельними програмами, курс збільшується обсягом вивчення словосполучення, загальними відомостями про речення, його граматичної основи (підмет і присудок), другорядними й однорідними членами речення, складним реченням із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком, а також практичним засвоєнням пунктуаційної помилки. Відповідно, створюються передумови для системного засвоєння учнями синтаксичного матеріалу в середній освітній ланці. Упродовж 6–7 класів вивчається синтаксична роль самостійних частин мови. З 8–9 класів розпочинається систематичне опрацювання теоретичних відомостей із поглибленням і формуванням на їх основі синтаксичних умінь і навичок, у старших – удосконаленням набутого досвіду на основі узагальнення. Зазначимо, що консеквентно упорядковане вивчення синтаксису реалізує принципи наступності й

перспективності, системності й послідовності, навчання синтаксису складного речення у зв'язку з іншими розділами.

Відповідно до чинної програми з української мови [197] вивчення в 9 класі розділу «Синтаксис. Пунктуація» відбувається за такими темами: «Пряма й непряма мова» (4 години + 1 на повторення), «Складне речення, його ознаки», «Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку між його частинами» (5 годин +1 на повторення), «Складнопідрядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому» (12 годин), «Безсполучникове складне речення» (10 годин), «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку» (6 годин), «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності» (4 години), «Узагальнення й систематизація вивченого» (4 години). Загальний курс української мови для 9 класів розраховано на 70 годин, 1 з яких є резервною. Обсяг вивчення комунікативного й стилістичного аспектів синтаксису складає 69 годин (мовна лінія – 50, мовленнєва – 19), що, на нашу думку, дещо обмежено, оскільки на усвідомлення здобувачем можливостей функціонування синтаксичних одиниць, формування їх поведінкових норм у кожній ситуації спілкування, уміле користування комунікативними вміннями й навичками в різних життєвих питаннях і позиціях потребує більше часу. Вивчення синтаксису в системі, вважаємо, позитивно впливає на поступове набування знань про складне речення (ознаки, види, будову, засоби зв'язку (єднальні, протиставні, розділові сполучники; сполучне слово; інтонація; розділові знаки) і смислові відношення (одночасність, послідовність подій, явищ; зіставно-протиставні, наслідкові, причинові, умовні, часові, доповнювальні, пояснювальні) між частинами), умотивоване вживання розділових знаків, визначення стилістичної ролі й виражальних можливостей складного речення.

Основний зміст програмового синтаксичного матеріалу розміщено в межах мовної і мовленнєвої ліній, де помітно відчувається скорочення обсягу засвоєння теорії на користь практичної роботи. Задля формування навичок учнів розв'язувати життєві перешкоди, їхнього особистісного розвитку й успішного професійного та соціального становлення освітній знаннєвий результат змінено на діяльнісний. У

процесі навчання синтаксичних одиниць учнями 9 класів визначено очікувані результати знань, умінь і навичок, які сформульовано в термінах компетентнісного підходу: знаннявий, діяльнісний, ціннісний компоненти.

Унаслідок навчально-пізнавальної активності дев'ятикласники повинні знати теоретичний матеріал синтаксису й практично володіти набутиим в освітньому процесі досвідом: визначати в тексті речення з прямою й непрямою мовою, цитатами, репліки діалогу, кількість граматичних основ у реченні, основні ознаки й будову складних речень, засоби міжфразового зв'язку в тексті; називати істотні ознаки, тему, основну думку тексту; класифікувати складні речення за значенням і будовою, засобами зв'язку в них; розрізняти прості речення й види складних (сполучникові й безсполучникові), засоби зв'язку між частинами, сполучники і сполучні слова, спільне й відмінне між мікротемою й абзацом; знаходити й розмежовувати в тексті складні речення з різними видами зв'язку; встановлювати й пояснювати смислові зв'язки між частинами складного речення; аналізувати, порівнювати й оцінювати виражальні можливості складних речень та інших синонімічних конструкцій у текстах різних стилів; структурні особливості тексту; конструювати складні речення різних видів і вводити їх у тексти різних типів, стилів і жанрів; правильно інтонувати складні речення; ставити й обґрунтовувати розділові знаки між частинами складного речення відповідно до норм літературної мови; знаходити й виправляти пунктуаційні помилки на вивчені правила; складати усні й письмові висловлення різних стилів, доцільно використовуючи виражальні можливості складних речень. Акцентуємо увагу на тому, що зміст програми спрямовує навчання на формування математичної компетентності учнів, що також спонукає до створення відповідної методики.

Зручним для вчителів у плануванні уроку й навчанні здобувачів є перелік різних видів усних і письмових робіт: обов'язкових (для засвоєння теоретичного матеріалу) та рекомендованих (для формування в учнів ключових компетентностей). Важливим для нашого дослідження є саме компетентнісний аспект, що передбачає активну участь здобувачів у процесі навчання, зокрема широке використання творчих завдань, створення проєктів, самостійну, групову й

колективну роботу, які сприяють осмисленню певного питання, теми, самостійній діяльності, під час якої розвивається креативність, критичне мислення, рівень синтаксичної підготовки.

Окремо подано орієнтовану структуру та вимоги соціокультурної й діяльнісної (стратегічної) ліній, що реалізуються за допомогою пропонованих тем завдань. Завдяки реалізації соціокультурної здобувачі зосереджуються на загальнолюдських, національно-духовних і культурних цінностях, зміцнюють позиції щодо громадянського патріотизму, любові до Батьківщини й української природи, почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, культури й історичних пам'яток, сімейних цінностей, визнання цінності здоров'я свого й інших, оптимізм у сприйманні світу; усвідомлюють роль морально-етичних норм, застосовувати які готові й здатні щодо дорослих і ровесників у школі, позашкільному житті, удома, у суспільно корисній діяльності. Означену діяльнісну лінію зорієнтовано на вдосконалення в учнів загальнопізнавальних (інтелектуальних, інформаційних), творчих, естетико-етичних та організаційно-контрольних умінь, що теж впливають на формування математичної компетентності: аналізування, порівняння, узагальнення, конкретизація й моделювання мовних і позамовних понять, явищ, закономірностей; формулювання висновків на основі спостережень; виділення головного з-поміж другорядного; систематизація, зіставлення, інтерпретування готової інформації; прогнозування подальшого розвитку певних явищ; висловлення припущення щодо способу розв'язання певної проблеми; добирання аргументів для його доведення; спростовування хибних припущень і тверджень; критичне оцінювання відповідності своїх вчинків загальнолюдським моральним нормам, усунення помічених невідповідностей [197].

Задля інтегрування навчального змісту в очікуваних результатах програми прописано поняття наскрізних ліній, які сприяють розвитку ціннісних і світоглядних позицій здобувачів. Щоб змоделювати й визначити поведінку учнів у різних життєвих ситуаціях, такі переконання, вважаємо, необхідно фіксувати в кожній навчально-пізнавальній активності учнів. Для нашого дослідження

ефективність програми полягає в тому, що математична компетентність наскрізно проходить через усі лінії. Тому розвиток складових її елементів у процесі вивчення синтаксису передбачає органічний зв'язок з теорією та формуванням необхідних здібностей здобувачів для життя.

У процесі дослідження в закладах загальної середньої освіти відповідно до чинної програми використовували обрані вчителями й затверджені педагогічною радою підручники різних авторських колективів. Підґрунтям для створення системи основ наукових знань і видів діяльності з навчання української мови слугували засади особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів. Підручники з української мови для 9 класу [193; 194; 195; 196] відповідають вимогам Держстандарту загальної середньої освіти й затверджені Міністерством освіти і науки України. Зміст спрямовано на опанування учнями знань із синтаксису складного речення, оволодіння пунктуаційною грамотністю, поступове накопичення досвіду правильного комунікування складними синтаксичними конструкціями з дотриманням літературних норм й українського етикету, підпорядковано розв'язанню основної освітньої мети – формування компетентної особистості під час навчання граматичної системи мови.

Зауважимо, що в підручниках з української мови для 9 класу [193; 194; 195; 196] навчальний матеріал подано структуровано. Така будова, вважаємо, позитивно сприяє поступовому накопиченню знань із синтаксису й пунктуації. Теоретичні відомості поділено на частини із зазначенням ключових понять, оформлено у вигляді таблиць і схем, що значно полегшує сприйняття й запам'ятовування інформації. Зокрема, опрацювання кожного параграфу автори пропонують здійснювати поетапно відповідно до організації проведення уроку.

Зміст підручника О. Глазової [193] спрямовує навчання здобувачів на розв'язання завдань інформаційної доби синтаксичними засобами. Джерелом оволодіння знань учнів слугує системно і логічно викладений структурований теоретичний матеріал. Засвоєння кожного блоку перевіряється контрольними запитаннями. Варто відзначити зв'язаність підручника з новим інструментом підвищення рівня ІТ-компетентності учнів – застосунок «QR-Code». Зауважимо,

що використання інноваційного елемента усучаснює ефективність уроку та значно підвищують інтерес підлітків під час пізнавальної діяльності. Через сканування зашифрованого коду здобувачі швидко отримують доступ до тестових завдань. Такий вид роботи з цифровими носіями розвиває когнітивні навички, створює ситуацію успіху. Проте незручним для використання є завантаження мультимедійного тесту на гаджет через недостатній обсяг пам'яті. Особливі зусилля дев'ятикласників спрямовані на усвідомлення комунікативної функційності синтаксичних одиниць. У підручнику наявні всі складники системи вправ: аудіювання, говоріння, читання, письмо, що формують уміння і навички учнів застосовувати набуті синтаксичні знання у створенні власних висловлень. Авторка презентує практичні завдання з розвитку мовлення, використовує прийом мозкового штурму, вправи пошукового, дослідницького й творчого характеру, що створюють умови для практичного засвоєння синтаксису української мови, розвивають уміння самостійного прагнення досягнення результату, осмислення інформації й культурного спілкування. Зазначимо, що в підручнику запропоновано різні форми роботи: самостійна, у парах і групах, що полегшують планування й проведення уроків учителем. Побудова складних речень за допомогою схем і додаванням певних частин мови, синонімічних рядів, фразеологізмів; висловлень різних стилів і тематики із використанням складних синтаксичних одиниць; замітки до шкільного вебсайта за пропонованим початком; байки або римованих рядків у художній формі; формулювання гасла складними реченнями тощо підвищують мовленнєву активність підлітків, стимулюють їх до глибоко усвідомленої роботи з мовним матеріалом. Відзначимо, що такі вправи сприяють розумінню комунікативного спрямування синтаксису української мови, значущості ролі синтаксичних одиниць у текстах і стилях. Спеціально ілюстровані ситуації створюють позитивно-емоційну атмосферу, розігрування діалогів за вказаними обставинами встановлюють контакт із співрозмовником, формують у здобувачів мовний етикет, поведінковий потенціал, загальнолюдські та культурні цінності, спонукають до критичного мислення, упевненості у своїх силах, креативності.

У підручнику В. Заболотного, О. Заболотного [194] спостерігаємо ґрунтовне

наукове наповнення синтаксичного матеріалу. Книжку побудовано в логічній послідовності, зміст подано точно й доступно, що полегшує усвідомлення значення основних мовних понять. Автори докладно ознайомлюють учнів зі структурою, видами складного речення, засобами зв'язку між частинами. Структура містить текст і позатекстовий організаційний апарат засвоєння знань (теоретичні відомості у формі таблиць, схем; пояснення синтаксичних пасток, що допомагає усвідомити переконструювання простих речень у складні синонімічні; алгоритмами дій у визначенні виду речень за будовою та способом зв'язку частин; важливих орієнтувань щодо орфоепічного спрямування, пунктуаційної упорядкованості, правильного конструювання висловлення, стильової спрямованості синтаксичних конструкцій; лінгвістичні ремарки; цікаві сторінки з метапредметним зв'язком; культуру мовленнєвих норм тощо). Різноманітні авторські доповнення, вважаємо, допомагають здобувачам кращому запам'ятовуванню понять, значень та грамотному оформленню висловлень. Текстовий та ілюстративний матеріал повністю реалізує провідні функції: інформаційну, розвивальну, виховну. Такий взаємозв'язок в опануванні учнями мовної теорії сприяє накопиченню знань, упевненому застосуванню їх на практиці. Варто відмітити, що соціокультурну змістову лінію необхідно розширити сучасною тематикою. Адже одним із прийомів мотивації є захоплення й зацікавлення новинами. Презентовані завдання і запитання умовно можна поділити на репродуктивні, що уможливають відтворення знань, і творчо-продуктивні, які передбачають трансформацію засвоєння відомостей про синтаксис через пошук нової інформації. Корисним у підручнику є комунікативно-дослідницька та проєктна основи навчання синтаксису. Зазначимо, що ознайомлення здобувачів зі структурно-семантичними ознаками синтаксичних одиниць позитивно впливає на усвідомлення понять й оволодіння відповідними знаннями з синтаксичної теорії, осмислення комунікативної побудови складних речень. У процесі пізнавальної самостійності учні аналізують, синтезують, планують, узагальнюють, логічно обґрунтовують. Автори також передбачили різні види роботи (у парах, групові, конкурентно-змагальні) та вправи (проблемно-пошукові, ігрові, мовленнєві, конструктивні,

творчі, варіантні та ін.). Виконання завдань спрямовано на розвиток мислення, мовлення, логічної побудови розповіді, встановлення причино-наслідкових зв'язків, обґрунтування висновків; уміння формулювати думку. Кожний розділ має тести, запитання і завдання для самоперевірки, що допомагають практично відтворити знання та навички, або виявити освітні прогалини для подальшого повторення.

Перевага підручника О. Авраменка [195] виявляється в залученні здобувачів до спілкування за допомогою сучасних засобів мобільного зв'язку та інтернет-ресурсів. Адже з прогресом інноваційних технологій, необхідна майстерність грамотного й безпечного комунікування в інформаційному просторі. Матеріали мережі Інтернет урізноманітнюють діяльність на уроці й захоплюють цікавістю. Запрошення на перегляд авторських експрес-уроків на платформі YouTube привертають увагу підлітків розв'язком мовних нюансів, знання яких потрібне для виконання завдань зовнішнього незалежного тестування. Така трансформація підручника, беззаперечно вважаємо, уможливує отримання вичерпної інформації; актуалізує в учнів потребу до обміну думок; розвиває логічне мислення, уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки; сприяє самовираженню з актуальної проблеми; ефективно підвищує рівень знань щодо вживання складних речень у мовленні; спонукає до цифрових рішень, необхідних для успішної самореалізації в навчанні та житті. Підручник забезпечує навчання синтаксису і пунктуації за тематичним принципом, основний зміст якого взято з конкретної галузі життя: пори року, страви, одяг, сучасна музика, наука, місто, подорожі тощо. До змісту доцільно введено тести, зорієнтовані на інтереси підлітків з урахуванням дидактичної, розвивальної, виховної функцій. Завдання передбачають практичне оволодіння синтаксичною грамотністю через пошукову й дослідницьку діяльність за допомогою знань, отриманих у процесі навчання. З опертям на засадничі ідеї когнітивної й комунікативної методик автор пропонує ситуативні справи і завдання, що уможливають усвідомлення здобувачів про важливість знань синтаксичних і пунктуаційних правил під час комунікативної діяльності. Зокрема, засвоєння кожної теми розділу пропонується через

спостереження над мовним явищем, на основі якого створюється узагальнення у формі логічного підсумку, що зіставляється з теоретичним матеріалом підручника, ілюстрованого схемами й таблицями. Заслуговують на особливу увагу окремо презентовані в підручнику додаткові рубрики, які містять цікаву й вагому інформацію щодо мовних норм. Спеціально дібраний текстовий матеріал сприяє подоланню елементів суржика, збагаченню словникового запасу, формуванню мовленнєвої компетентності. Пропонований формат, на нашу думку, сприятиме чіткості й організованості в опануванні синтаксичного курсу.

У підручнику Н. Голуб, А. Ярмолук [196] містяться два пов'язані між собою елементи уроку: цілевизначення і рефлексія. Саме планування роботи, аналіз власних досягнень на уроці, на наш погляд, допомагають учням упорядкувати свої зусилля в царині синтаксису, уможливають відстеження власних невдач і досягнень, прагнення до високих результатів у навчанні граматики, накопичення практичного досвіду. Така модель підсилює мотивацію та будує особистісну формулу успіху. Адже саме мета прогнозує бажаний результат навчально-пізнавальної діяльності здобувачів. Автори пропонують вивчати синтаксис на інтеграції підходів: не лише як складну систему, а передовсім як засіб мислення й дії. Підручник демонструє різні способи й методи засвоєння нового матеріалу, які розвивають критичне мислення, навички формулювати мету, висловлювати думки, ціннісного ставлення до мови, формують в учнів відповідальне ставлення до власного мовлення. У параграфах чітко визначено ключові поняття. Опанування синтаксису складного речення відбувається через систему вправ, побудованих на функційно-комунікативному підході, що позитивно впливає на формування мовленнєвих умінь у процесі навчальної діяльності. В основі кожної теми запропоновано проблемне завдання, яке викликає суперечності щодо синтаксичного питання. Розв'язання спонукає учнів до міркувань, логічної аргументації руху думки, висловлень суджень. Для узагальнення вивченого після кожного розділу репрезентовано види робіт, спрямованих на аналіз, самоаналіз, формулювання висновків із використанням знань, здобутих під час опрацювання мовної теми. Тексти в підручнику дібрані відповідно до виховного потенціалу

вікової групи, актуально змістовні й підпорядковані навчальній меті, охоплюють цікаву пізнавальну інформацію. Відзначаємо, що засвоєння кожної одиниці синтаксису у формі вираження прохання, наказу, захоплення, пояснення тощо, впливає на практичне значення й потребу в засвоєнні синтаксичної теорії й повсякденній комунікації. Підручник збалансовано умовними позначеннями, що полегшує орієнтування в навчальному матеріалі, виділення головної й допоміжної інформації, корегує направленість і виконання роботи.

У теорії й практиці навчання граматики простежується формування компетентної особистості. Проаналізовані програма й підручники орієнтовані на розвиток мовних здібностей учнів базової школи, пропонувані види практичної роботи підтверджують комунікативну спрямованість навчання. Констатуємо, що навчальні видання не окреслюють цілісної системи формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови, що підтверджує актуальність досліджуваної проблеми. Отже, створюємо методiku відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну освіту», концепції «Нова українська школа», Державного стандарту базової середньої освіти.

2.2. Критерії, показники та рівні сформованості математичної компетентності учнів 9 класу

Запозичення світових стандартів зумовило необхідність запровадження нової парадигми мовної освіти, з огляду на що докорінно змінюються мета й завдання процесу здобуття знань, формування умінь через отриманий досвід. Відповідно, у концептуальній стратегії й тактиці змінено підходи до оцінювання результатів навчання та особистих досягнень здобувачів закладів загальної середньої освіти.

Сучасні лінгводидакти (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.) визначили категорії об'єктивного оцінювання набутих компетентностей: критерії, показники і рівні сформованості. Дослідження проблеми формування математичної компетентності учнів у процесі

навчання синтаксису передбачає виокремлення, характеристику й аналіз означених одиниць.

У науковій літературі по-різному витлумачують поняття «критерій»: 1) мірило оцінки, судження, необхідна та достатня умова проявлення або функціонування якогось явища чи процесу [177, с. 95]; 2) характерна ознака, завдяки якій можна оцінити стан сформованості компетентностей [102, с. 111]; 3) сукупність ознак і властивостей явища, об'єкта, предмета, що дають змогу визначити його стан, рівень розвитку й функціонування [71, с. 122]. У межах нашого дослідження окреслимо критерій як інструмент визначення сукупності набутих математичних знань і вмінь у процесі навчання синтаксису української мови.

У теорії та практиці освіти встановилися погляди щодо виокремлення й обґрунтування загальних вимог критеріїв: 1) відображення основних закономірностей функціонування й розвитку аналізованого явища; 2) визначення зв'язків між усіма складниками аналізованого явища; 3) розкриття через низку показників, за якими можна констатувати більший або менший рівень виявлення цього критерію; 4) відображення динаміки вимірюваної якості в часі та просторі; 5) якісні показники повинні бути в єдності з кількісними та доповнювати один одного [122]. З-поміж основних ознак відповідності В. Курило [105, с. 74] виокремлює такі: 1) об'єктивність (уникнення спірних оцінок різними людьми); 2) адекватність, валідність; 3) нейтральність щодо аналізованих явищ і процесів.

У дослідженні послугуватимемося такими вимогами, як: об'єктивність (визначення відповідних ознак математичної компетентності), валідність (логічна відповідність змістові та структурі педагогічному явищу), адитивність (відношення між цілим та його частинами), надійність (якісна й кількісна характеристика виявлених властивостей) і доступність (зрозумілість) вимірювання.

Для оцінки рівня оволодіння математичною компетентністю М. Нісс і Т. Хойгаард [5, с. 72] пропонують три виміри: ступінь охоплення (виявлення міри опанованих знань, які активуються в різних доступних ситуаціях до необхідного ступеня самостійності); радіус дії (спектр контекстів і ситуацій, що визначаються вмінням формулювати проблему й застосовувати знання не лише в математиці, а й

повсякденному житті (приготуванні їжі чи конструкції «зроби сам»); технічний (концептуальні й технічні інструменти, які успішно використовують для розв'язку певного завдання).

У визначенні критеріїв оцінювання сформованості математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови взято до уваги як роботи педагогів математичної галузі (О. Глобін, М. Головань, І. Зіненко, В. Кірман, С. Лук'янова, К. Польгун, І. Сафонова, Н. Тарасенкова, О. Токарчук, В. Хом'юк, О. Чашечникова та ін.), так і науковців у методичній царині (З. Бакум, І. Дирда, Т. Кушнір).

Н. Глузман [46, с. 391] для виявлення рівнів сформованості методико-математичної компетентності майбутніх учителів зупинилася на таких: рівень усвідомлення потреби в оволодінні методико-математичною компетентністю, рівень сформованості професійно-педагогічних і методико-математичних знань, якість оволодіння системою умінь у сфері реалізації компетентнісної моделі діяльності вчителя початкових класів, здатність здійснювати педагогічну рефлексивну діяльність з проектування та проведення уроків математики в початковій школі на засадах компетентнісного підходу.

О. Токарчук [192] для формування професійної математичної компетентності фахівців економічного профілю виокремлює такі критерії: когнітивний (наявність знань фундаментальних математичних законів, понять, способів використання математичних теорій у розв'язанні економічних проблем; здатність конструювати нові математичні знання, мобільність (постійне оновлення) знань; здатність до логічних висновків; аналіз, генерування і використання нової математичної інформації); операційний (здатність застосовувати набуті інтегровані економіко-математичні знання, уміння, досвід для розв'язання фахових навчальних задач; уміння складати стандартні математичні моделі економічних процесів, інтерпретувати їх; уміння оптимально вибирати для з'ясування професійних та навчальних завдань математичні засоби; оптимізація професійної діяльності через використання математичних знань і вмінь); поведінковий (позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до застосування математичних засобів у професійній

діяльності; прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення в аспекті математичної підготовки і вдосконалення майбутньої економічної діяльності математичними засобами; мотивація й інтерес до опанування нових математичних знань).

Критеріями предметної компетентності фізико-математичних дисциплін І. Сафонова [170, с. 84] визначає: мотиваційний (прагнення і здатність (готовність) до отримання знань, умінь і навичок у галузі математики; прагнення самостійно використовувати можливості математики в навчальній та позанавчальній діяльності); когнітивний (розподіл учнів за рівнями навчальних досягнень із математики, гнучкість і міцність знань учнів з цієї дисципліни); діяльнісний (уміння розв'язувати і складати математичні задачі практичного та прикладного спрямування, аналізувати життєві ситуації, працювати з інформацією); особистісний (інтерес до вивчення предмета, уміння працювати в групі та рефлексія).

У дослідженнях І. Дирди [71, с. 124] критеріями розвитку полікультурної компетентності студентів-іноземців під час навчання української мови є: 1) мотиваційно-ціннісний – уможлиблює виявлення сукупності мотивів і потреб, що спонукають студента до розвитку полікультурної компетентності (показники: прагнення до реалізації власних знань, можливостей, досвіду; усвідомлення необхідності дотримання правил спілкування; сформованість цінностей і моральних, громадянських ідеалів); 2) когнітивний – передбачає визначення рівня знань про мову, культуру, традиції, особливості комунікації, загальноприйняті правила й норми поведінки під час взаємодії з представниками інших народностей, культур (показники: обізнаність із лексики, фонетики, граматики рідної й української мов; володіння, засвоєння, оперування знаннями про етнокультурні особливості своєї та інших культур; відповідність використання культурно-маркованих одиниць у міжкультурній комунікації); 3) поведінково-діяльнісний – сприяє діагностуванню набутого досвіду міжкультурної взаємодії, практичних навичок застосування знань, володіння певними комунікативними уміннями, здатністю розв'язувати завдання міжкультурної взаємодії (показники: ініціатива у

встановленні міжкультурного контакту; позитивне ставлення до української культури тощо); 4) аксіологічний – дає змогу встановити сукупність національних і загальнолюдських цінностей, виявити обсяг інформації про систему моральних, естетичних та інших цінностей, наявність почуття толерантності, гуманізму, національної, етнічної самосвідомості (показники: уміння розв’язувати конфлікти, гнучкість у міжкультурному спілкуванні; прояв дипломатичності для підтримання діалогу; дотримання норм, правил толерантної поведінки).

Зазначимо, що вибір критеріїв зумовлено компонентами педагогічного явища, які виражають цілісну його характеристику, уможливають якісну оцінку набутих у процесі навчання знань, умінь, навичок і ставлень, реалізуються через методичні заходи, спрямовані на формування компетентної особистості. Відповідно, систему критеріїв у нашому дослідженні окреслимо з опертям на зміст поняття «математична компетентність» та її структурні компоненти, проаналізовані в підрозділі 1.2. Задля визначення рівня сформованості математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови виокремимо такі критерії: аксіологічний (система мотивів і цінностей, що відображають прагнення здобувачів до опанування математичної компетентності, осмислення її необхідності задля повноцінної самореалізації в суспільстві); гносеологічний (здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки під час засвоєння знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної діяльності); технологічний (система знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичним апаратом); інтелектуальний (набір когнітивних здібностей, що уможливають орієнтування в різних життєвих ситуаціях).

Кожен критерій складається із системи показників, які характеризують і виявляють його рівень. На думку науковців [71, с. 124], показник – ступінь прояву критерію, за яким можна визначити його сформованість. Як стверджує В. Нищета [133, с. 453], показником певного рівня сформованості компетентності є успішність в оволодінні вміннями щодо її організаційно-методологічного компонента. Отже, критерій розкривається через показники, за якими

встановлюється рівень сформованості певної компетентності.

О. Глобін, М. Бурда [97, с. 35] показниками набуття математичної компетентності визначають: уміння будувати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ; володіння необхідною оперативною інформацією для розуміння постановки математичної задачі; володіння технікою ручних та інструментальних обчислень; уміння проектувати й здійснювати алгоритмічну й евристичну діяльність на математичному матеріалі; уміння працювати з формулами; уміння будувати й читати графіки функціональних залежностей, досліджувати їхні властивості; уміння класифікувати і конструювати геометричні фігури на площині і у просторі; уміння оцінювати шанси настання тих чи інших подій, міру ризику під час того чи іншого рішення, обирати оптимальний варіант.

У межах нашого дослідження вибір показників обумовлено поєднанням інтегральних досягнень здобувачів, що, на нашу думку, засвідчать рівень сформованості математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови. Виокремимо основні показники запропонованих критеріїв.

Аксіологічний критерій математичної компетентності відображає усвідомлення необхідності математичних умінь як засобу стратегії, оформлення думки, передавання або обміну інформацією, розв'язання проблемних ситуацій, досягнення певної мети. До показників означеного критерію відносимо: мотив, прагнення і ставлення здобувача до математичних знань і вмінь у процесі навчання синтаксису української мови. Відповідно, аксіологічний критерій оцінюється особистісними показниками:

– усвідомлення значення математичних знань і вмінь у процесі навчання синтаксису української мови для подальшого застосування їх в особистому й суспільному житті;

– осмислення необхідності математичної підготовки для соціалізації в суспільстві;

– виявлення потреби математичних умінь як засобу самоорганізації, творчого самовдосконалення в навчальній і майбутній професійній діяльності;

- готовність до здійснення навчально-пізнавальної діяльності із застосуванням математичного апарату (методи, мова);
- послуговування точністю, логічністю, послідовністю в усних і письмових висловленнях, доведенні власної думки, спілкуванні.

Гносеологічний критерій математичної компетентності містить здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки задля засвоєння знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної діяльності. Відповідно, показниками означеного критерію є:

- виокремлення головної та другорядної інформації;
- відбір і порівняння синтаксичних одиниць за певною ознакою, зв'язками, смисловими відношеннями між частинами;
- формулювання мовних понять, узагальнених висновків, зроблених на основі спостережень, аналізу, порівняння об'єктів вивчення;
- виокремлення споріднених явищ синтаксичних одиниць у тексті.

Технологічний критерій математичної компетентності містить систему знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичним апаратом. До складу показників означеного критерію уналежнюємо знання й уміння:

- здійснення аналітико-пошукової діяльності на основі індуктивного й дедуктивного способів логічного мислення;
- перетворення інформації з однієї форми в іншу (діаграма, таблиця, схема);
- логічне й послідовне висловлення думки, добирання аргументів для доведення й обґрунтування власної позиції у процесі виконання розумових операцій і спілкування;
- здатність створювати образні концепції через установлення логічних і причиново-наслідкових зв'язків;
- групування, розподіл мовних понять за певною ознакою;
- уміння розв'язувати проблемні ситуації;
- здатність моделювати складні синтаксичні конструкції;
- презентування навичок граматичного й пунктуаційного оформлення

складних речень із різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку, речень із прямою й непрямою мовою, цитат, діалогів;

– уміння бачити й виправляти граматичні й пунктуаційні помилки на вивчені правила;

– моделювання складних синтаксичних конструкцій за характером смислових зв'язків між їх частинами;

– визначення характерних ознак синтаксичних одиниць (наприклад, за алгоритмом);

– здатність до математичної творчості, креативності, конкуренції.

Інтелектуальний критерій математичної компетентності відображає набір когнітивних здібностей, що уможливають орієнтування в різних життєвих ситуаціях. Означений критерій характеризується такими показниками:

– самостійне конструювання складних синтаксичних конструкцій за поданими схемами, незавершеними реченнями, афоризмами, цитатами тощо;

– формулювання гіпотез відповідно до порушених проблем;

– складання діалогів, творів, власного висловлення різних типів, стилів і жанрів мовлення;

– граматична, правописна, стилістична пильність в оформленні тексту мовлення;

– розроблення алгоритмів, макетів, колажів, проєктів;

– побудова усних і письмових висловлень різних типів, стилів і жанрів;

– уміння комунікувати, співпрацювати, діяти залежно від ситуації спілкування;

– інтерпретування інформації за допомогою Google-сервісів, вебзастосунків (ментальна карта, хмара слів, колаж тощо);

– самовираження, уміння презентувати власний досвід;

– критичне оцінювання власної мовленнєвої діяльності й відповідей однокласників.

Навчальні досягнення вихованців класифікуються рівнями, що визначають міру і якість розвиненої здібності. У нашому дослідженні поняття «рівень»

виглядаємо як ступінь сформованості математичної компетентності здобувачів [102, с. 122]. Н. Тарасенкова, І. Богатирьова, О. Коломієць, З. Сердюк [188, с. 22] визначають два рівні: фактологічний (спроможність учнів діяти на основі отриманих знань у межах суто математичної ситуації) та праксеологічний (спроможність учнів діяти на основі отриманих знань у межах практичної ситуації).

Т. Гнаткович [48, с. 118] виокремлює чотири рівні розвитку мовної компетентності учнів середньої школи у процесі вивчення синтаксису української мови: високий (уміння доречно використовувати у власному мовленні вивчені пласти лексики, правильно інтонувати речення, створювати тексти (діалоги й монологи) на задану соціокультурну тему й відповідно до запропонованої ситуації з урахуванням стилістичних можливостей самостійних частин мови); достатній (уміння створювати речення, тексти (діалоги й монологи) на задану тему, використовуючи виражальні можливості частин мови, правильно інтонує і розставляє розділові знаки у реченні; припускання помилок у мовному оформленні висловлень різної стильової спрямованості); середній (припускання помилок у моделюванні й редагуванні синтаксичних категорій, виконання завдання на репродуктивному рівні, не використовуючи прочитані чи почуті соціокультурні відомості, необхідні для досягнення певної комунікативної мети, унаслідок чого висловлення відзначається недосконалістю й стереотипністю); низький (недостатня сформованість умінь і навичок синтаксичної грамотності, слабка комунікативна активність, невміння будувати власне висловлення (виклад думок примітивний, словниковий запас обмежений).

Показники й рівні сформованості математичної компетентності визначено в Міжнародному дослідженні освітніх досягнень п'ятнадцятирічних здобувачів PISA [10, с. 41]:

– VI рівень: уміння концептуалізувати, узагальнювати й використовувати інформацію на основі своїх досліджень і моделювання складних проблемних ситуацій (уміння зв'язувати й гнучко застосовувати різні джерела інформації, уявлення; здатність до математичного мислення; розуміння символічних і

формальних математичних операцій, їх валентність та майстерність застосування знань, умінь для розроблення нових підходів і стратегій у непередбачуваній ситуації; формулювання висновків та інтерпретація аргументів).

– V рівень: розроблення моделей із конкретизацією припущень у складних ситуаціях; вибір, порівняння й оцінювання відповідної стратегії розв’язання проблеми; застосування мислення, уявлення; уміння інтерпретувати власне міркування;

– IV рівень: ефективне опрацювання моделей складних конкретних ситуацій із передбаченням і припущенням; вибір й об’єднання різних уявлень (символічних), безпосереднє поєднання з реальними аспектами; добре розвинені навички мислення; побудова висловлень з аргументацією й уміння інтерпретувати їх;

– III рівень: виконання чітко описаних операцій з послідовним розв’язком; вибір і застосування простих стратегій розв’язання проблеми; використання й інтерпретування різних інформаційних джерел; уміння мислити та висловлювати короткі повідомлення, результати діяльності;

– II рівень: уміння розпізнавати ситуації в контексті й інтерпретувати їх із прямим висновком; опрацьовувати і використовувати одне джерело інформації, основні алгоритми, формули, операції чи умовності; здатність до прямого мислення й буквального висловлення інтерпретації результатів;

– I рівень: уміння відповідати на запитання відомого матеріалу; здатність ідентифікувати інформацію й виконувати інструкції у знайомих ситуаціях.

З опертям на означені критерії та їх показники, відповідно до рекомендацій МОН України окреслено чотири рівні сформованості математичної компетентності здобувачів у процесі навчання синтаксису української мови: високий, достатній, середній і початковий, – об’єктивне оцінювання яких здійснюється у виявленні можливості й майстерності застосовувати математичні навички в різних ситуаціях навчання синтаксису української мови. Охарактеризуємо кожен із них.

Початковий рівень передбачає:

– нечітке уявлення здобувача про роль математичної підготовки в навчанні

синтаксису української мови; відсутність усвідомлення необхідності оперувати математичним апаратом під час комунікації; нестійка мотивація до розвитку математичних умінь у процесі пізнавальної діяльності; відсутність інтересу до засвоєння математичних навичок, що простежується в періодичному виконанні завдань різних видів;

- повільне сприйняття необхідної інформації, що є причиною власних невдач; поверховість здобутих математичних умінь і навичок у відтворенні синтаксичних знань; неспроможність самостійно застосовувати математичні методи для розв'язання завдань різного характеру; необхідність повторного опрацювання навчальної інформації для розуміння правильного використання математичного апарату;

- здатність відтворювати узагальнені математичні вміння за допомогою наставника, за поданим зразком або моделлю під час розв'язання синтаксичних вправ; порушення академічної доброчесності під час навчальної діяльності; обмежені вміння формулювати думки; позбавлення бажання командної взаємодії;

- безвідповідальне ставлення до власного мовлення; відсутність спроможності самостійно визначати мету навчальної діяльності; відсутність критично ставлення до оцінювання результатів своєї діяльності; уникання спілкування; невміння будувати власне висловлення загалом і за допомогою математичних методів зокрема (виклад думок примітивний, словниковий запас обмежений); роботи здобувачів характеризуються неусвідомленістю математичного апарату, порушенні логічної будови висловлення, відсутністю висновків; низьким рівнем синтаксичної грамотності.

Середній рівень має такі ознаки:

- усвідомлення значення й необхідності в оволодінні певним обсягом математичних знань для розв'язання завдань у навчальній діяльності; позитивне налаштування на розвиток математичних умінь і навичок, але проявляється відсутність прагнення інтелектуально взаємодіяти з математичними методами, опанувати логічні операції, стратегії мислення;

- часткове володіння знаннями про математичні методи, що відображається

в осмисленні базових понять, умінні пояснювати інформацію, але відсутності логічної побудови висловлення; спроможність відтворення певних відомостей; розв'язування завдання середнього рівня складності із застосуванням математичного апарату, проте невміння оперувати набутими знаннями в нестандартних ситуаціях;

– володіння навичками роботи з інформацією, уміння добирати необхідний математичний спосіб для розв'язування практичного завдання відомого типу, проте аналіз і перекодування виконується з допомогою вчителя; епізодично проявляється самостійність у використанні математичного апарату; спроможність працювати в групі;

– уміння самостійно визначати мету пізнавальної діяльності, але не досягати її; слабка комунікативна активність; неухважність до побудови й обґрунтування власної думки; висловлення відзначається недосконалістю й стереотипністю через припущання помилок у моделюванні й редагуванні синтаксичних конструкцій; проявляється нестабільна наполегливість у навчанні, частковий аналіз власної діяльності; здійснення завищеної або заниженої рефлексії в оцінюванні власних досягнень; роботи здобувачів характеризуються недостатньою осмисленістю математичного апарату, порушенні логічної будови висловлення, коротких необґрунтованих висновків; середнім рівнем синтаксичних знань і вмінь.

Достатній рівень має такі характеристики:

– достатня сформованість внутрішніх мотивів (усвідомлення важливості математичної підготовки); позитивне ставлення до рекомендацій педагога щодо підвищення рівня математичної компетентності, виявлення зацікавленості до особливостей математичних методів, відчуття захоплення успішним та ефективним результатом від застосування математичних умінь; прагнення до подолання труднощів і саморозвитку математичної творчості;

– спостерігається повнота, глибина і вичерпність знань; здатність самостійно відтворювати засвоєні вміння для характеристики понять, зв'язків, відношень об'єктів пізнання; достатнє володіння математичними методами, способами мислення для практичного застосування в нестандартних ситуаціях, де

передбачається оперування логічними операціями та спроможність розв'язання створенням нових способів дій;

- володіння навичками пошуку й опрацювання інформації з різних джерел; уміння репродукувати набуті знання в інші сфери діяльності; послуговуватися математичними методами (абстракція, аналіз, синтез, індукція, дедукція, спостереження, експеримент, математичне моделювання тощо) під час розв'язання нескладних завдань; встановлення причино-наслідкових зв'язків між поняттями, явищами, особливостями об'єктів вивчення; обґрунтування висновків, хоч проявляються неточності; допускання незначних помилок, які не перешкоджають розумінню; самостійне застосування логічних і творчих розумових умінь; проявлення активності та згуртованої роботи в команді;

- самостійне визначення мети навчальної діяльності, складання алгоритму дій задля досягнення конкретного результату; комунікування за допомогою математичних методів; використання в письмовому й усному мовленні загальновідомих доведень із самостійною і правильною аргументацією; створення й редагування текстів на певну тематику, але припускання помилок у мовному оформленні висловлень різної стильової спрямованості; необхідність допомоги виявляється в мінімальному коригуванні; упорядкована постійна рефлексія, контролювання власної діяльності; роботи здобувачів характеризуються осмисленістю математичного апарату, логічної будови висловлення; неґрунтовних, але переконливих висновків; достатнім рівнем синтаксичної грамотності.

Характеристики високого рівня:

- чітке усвідомлення необхідності й цінності формування математичної компетентності як важливого складника інтелектуального розвитку особистості; сильна внутрішня мотивація; творча активність в оволодінні математичними вміннями; відчуття задоволення результатом, але постійне удосконалення набутих знань задля подальшого застосування їх під час розв'язання нестандартних ситуацій; систематичне поглиблення знань щодо використання математичних навичок, самоосвіта;

- вільне оперування математичним апаратом; знання поглиблені,

характеризуються змістовністю, системністю, інтегральністю (виявлення зв'язків між математичними варіаціями і синтаксичним матеріалом); відтворення набутих відомостей через тривалий час після їх вивчення; володіння навичками роботи з інформацією; аналіз, оцінювання, узагальнення опанованого матеріалу; самостійне користування різними джерелами, добір необхідної літератури з теми дослідження, трактування проблеми й прогнозування нових альтернативних шляхів їх розв'язання;

– самостійне опрацювання, аналізування, перетворення, відтворення й презентування синтаксичних одиниць; здійснення дослідницької діяльності; побудова математичної моделі розв'язання проблемної ситуації; складання алгоритму дій; застосування математичного мислення для розв'язання нестандартних, творчих завдань; створення нових ідей, спрямованих на здійснення математичних умінь; здатність логічно мислити, самотужки обґрунтовувати висновки; виявлення ініціативи й активної взаємодії в процесі творчості; дотримання принципів академічної доброчесності;

– самостійне визначення мети і завдань навчання; розроблення етапів та алгоритмів власної діяльності досягнення мети, передбачення наслідків і внесення своєчасних корективів; здатність критично оцінити знання; уміння застосовувати математичні методи, логічні операції під час комунікування; креативне розв'язання нетипових мовленнєвих ситуацій; точне, логічне і граматично правильне формулювання висловлення, створення різностильових текстів на певну тему й відповідно до запропонованої ситуації з урахуванням виражальних можливостей синтаксичних одиниць і категорій; вільне спілкування; здатність приймати самостійні рішення, знаходити оптимальні способи розв'язання проблеми, пояснювати отримані результати; бажання працювати в групі й організувати її діяльність, розподіляти відповідно до вимог обов'язки, виконувати складне завдання; роботи здобувачів характеризуються умілим володінням та оперуванням математичним апаратом, синтаксичною грамотністю, логічною побудовою висловлення; обґрунтованими й аргументованими висновками; оригінальними ідеями, переконливістю.

Отже, у дослідженні визначено чотири критерії розвитку математичної компетентності: аксіологічний, гносеологічний, технологічний, інтелектуальний. Виокремлено показники й рівні сформованості математичної компетентності (початковий, середній, достатній, високий). Відповідно, окреслені одиниці оцінювання надають загальну інформацію про якість здобутих знань, умінь і навичок, конкретні набуті математичні здатності в процесі навчання синтаксису української мови; уможливають об'єктивно охарактеризувати результати діяльності, застосування математичного апарату під час усного й писемного комунікування.

2.3. Констатувальний етап дослідження

Для створення дослідної методики формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови й визначення показників ефективності системи роботи проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав діагностувальний інструментарій (анкетування, опитування, проведення тестових завдань, діагностувальної та творчої робіт тощо). Під час розроблення означеного етапу враховувалися вимоги до навчання синтаксису української мови в 9 класах закладів загальної середньої освіти. Увагу зосереджено на забезпеченні умов для розвитку й становлення компетентної особистості. Тому сам процес і сукупність методів навчання спрямовано не на опанування окремих синтаксичними понять, а на діагностування комплексного засвоєння синтаксичної грамотності, комунікативних і математичних характеристик особистості.

Під час діагностування увагу зацентровано на контролі й оцінюванні рівня сформованої математичної компетентності; виявленні причин недостатнього розвитку математичних умінь і навичок та рівня засвоєння синтаксичного матеріалу; діагностуванні результатів, коригування змісту й методів навчання в удосконаленні інтегрованої здатності здобувачів оперувати математичними знаннями за допомогою складних синтаксичних одиниць.

Мета констатувального етапу експерименту полягала у з'ясуванні рівня

компонентів математичної компетентності учнів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, логічного, комунікативного) у процесі навчання синтаксичної грамотності здобувачів базової школи.

Визначено завдання констатувального етапу експерименту, що передбачають:

1) дослідження рівнів сформованості компонентів математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису, з'ясування середніх відсоткових значень кількості учнів із початковим, середнім, достатнім і високим рівнями сформованості означеної компетентності;

2) з'ясування труднощів під час розвитку математичних умінь і навичок у процесі навчання синтаксису української мови;

3) аналіз одержаних результатів;

4) виявлення основних чинників, що сприяють підвищенню рівнів формування математичної компетентності в процесі вивчення синтаксичних одиниць.

Програму складено відповідно до визначених нами сформованих компонентів математичної компетентності: мотиваційно-ціннісний (опитування методом заповнювання анкет); когнітивний (діагностика рівня математичної компетентності учнів методом різнорівневого тестування з опертям на синтаксичний матеріал); логічний (вправи на відновлення змісту тексту через установлення логічної послідовності речень; розв'язування синтаксичних (граматичних і пунктуаційних) завдань; обґрунтування власної позиції з використанням складних речень, що передбачає спростування або підтвердження судження; комунікативний (практичне володіння нормами усного й писемного мовлення за допомогою роботи з текстом, формулювання тези, створення власного висловлення).

Експериментом охоплено 305 здобувачів 9 класів гімназії № 90 (Довгинцівський район м. Кривого Рогу), ліцею № 77 (Тернівський район м. Кривого Рогу), ліцею № 113 (Саксаганський район м. Кривого Рогу), спеціалізованої школи № 194 «Перспектива» (Оболонський район м. Києва),

Осокорівського закладу повної загальної середньої освіти (с. Осокорівка Бериславського району Херсонської області). До проведення означеного етапу експерименту залучено 13 педагогів, які викладали українську мову в 9 класах зазначених закладах.

На першому етапі педагогічного експерименту проводилося анкетування для вчителів, від професійної підготовки яких залежить якість освітнього процесу. Важливим постало з'ясування методів, форм, прийомів і видів роботи, які використовують педагоги не лише для засвоєння знань програмового матеріалу в навчанні синтаксису, а й для підвищення рівня сформованості математичної компетентності учнів, що є необхідною вимогою Державного стандарту базової середньої освіти [67].

Педагогам було запропоновано дати відповіді на 14 запитань (додаток Б 1).

Результати анкетування засвідчили, що 69% учителів тлумачать поняття «математична компетентність» як використання математичних концепцій під час розв'язання математичних задач; лише 31% вважають – здатність розуміти й застосовувати математичні знання, уміння та навички в різних контекстах: навчанні, професійній сфері, повсякденному житті.

Відповідаючи на друге запитання «Яке значення має математична творчість для розвитку інтелектуального потенціалу учнів? Обґрунтуйте відповідь, зазначаючи основні складники математичної компетентності», учителі одноставно вважають, що математична творчість позитивно впливає на інтелектуальний розвиток: стимулює логічне мислення; формує аналітичні навички, уміння розв'язувати складні завдання, діяти за планом тощо.

53% учителів погоджуються з тим, що навчання синтаксису української мови певною мірою сприяє розвитку математичного мислення, оскільки передбачає аналіз, систематизацію, узагальнення, виокремлення головного з-поміж другорядного, логічний висновок, прийняття раціонального рішення. Однак, 47% стверджують, що навчання граматичної будови синтаксичних конструкцій впливає лише на деякі аспекти когнітивних навичок, а найбільш дієвим є розв'язування саме математичних завдань.

Аналіз відповідей на четверте запитання «Які спеціальні курси або навчальні програми з розвитку математичної компетентності здобувачів Ви проходили задля підвищення якості професійної діяльності?» засвідчив, що 92,4% учителів підвищують рівень професійної діяльності переважно з погляду лінгводидактики та жодних курсів з означеної проблеми, лише 7,6% зазначили вебінар «Формування математичної компетентності учнів засобами навчально-дослідницької діяльності».

У відповідях на п'яте запитання «Якими підходами Ви послуговуєтеся для розвитку математичної компетентності учнів?» 38% респондентів не окреслили підходи, оскільки вважають математичні вміння складником математичної галузі. 39% – визначили підходи, якими послуговуються відповідно до чинних нормативно-правових документів; 23% вчителів виокремили «компетентнісний».

Шосте запитання передбачало з'ясування мотиваційних прийомів, якими послуговуються педагоги для формування математичної компетентності під час навчання. 46% учасників експерименту використовують лише дидактичний матеріал підручників; 54% – ігрові елементи, позитивні відгуки за успіхи й досягнення в розв'язанні завдань.

Відповідь на сьоме запитання виявилася однозначною. У зв'язку з необхідністю дистанційного навчання 100% вчителів використовують інформаційно-комунікативні технології, які забезпечують широкий доступ до різноманітної та актуальної інформації, що сприяє розширенню знань і розвитку необхідних умінь.

Відповідаючи на восьме запитання, для формування математичних знань, умінь і навичок учнів під час навчання синтаксису української мови 61% вчителів послуговуються методами й прийомами, запропонованими змістом навчально-методичного забезпечення, інші 39% конкретизували такі методи (спостереження над мовним явищем, робота з підручником, метод вправ, рефлексія) і прийоми (синтаксичний аналіз й побудова речень (зв'язного тексту), порівняння характерних особливостей синтаксичних одиниць та виокремлення їхніх основних ознак, складання висловлення (текстів) різних типів і стилів мовлення).

Відповіді вчителів на дев'яте запитання щодо форм і видів роботи, які застосовують для залучення учнів до математичної творчості, розділилися так: 85% вчителів використовують індивідуальну, колективну та фронтальну форми навчальної роботи здобувачів; 15% – додають до переліку ще роботу в групах.

Неоднозначною виявилася відповідь вчителів щодо окреслення ефективних вправ у формуванні математичної компетентності під час навчання синтаксису: 46% вважають інтерактивні вправи, що спонукають до роздумів і розв'язання синтаксичних завдань; 30% – ігрову діяльність для спільної роботи й проявлення конкурентності між учасниками освітнього процесу; 24% – вправи, що передбачають аналіз тексту або побудову висловлення різних типів і стилів мовлення.

Відповідь учителів на одинадцяте запитання про використання засобів, що уможливають засвоєння учнями математичних умінь і навичок, – 100% – навчально-методичне забезпечення, картки, мережеві додатки, тексти.

З-поміж труднощів, що виникають в учнів під час розвитку математичних умінь і навичок у процесі навчання синтаксису, учителі української мови виокремлюють такі: 15% – нерозуміння понятійного апарату та класифікації видів синтаксичних одиниць; виокремлення головної і підрядної частин у складному реченні; розрізнення простих ускладнених і складних речень; 31% – визначення конкретних типів речень із загального переліку; встановлення смислових відношень між частинами складного речення; використання відповідного розділового знака між частинами складного речення; конструювання складних речень за певною схемою або характеристикою; 54% – формулювання тематичних узагальнень на основі спостережень; побудова судження (письмового висловлення) у логічній послідовності.

Неповною мірою вчителі змогли виокремити показники, якими необхідно керуватися під час оцінювання математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису. 38% респондентів вказали на вміння аналізувати, знаходити причино-наслідкові зв'язки в реченнях (текстах), логічно обґрунтовувати власну думку; 31% визначили не лише математичні навички (аналіз, синтез,

конкретизація), але й прагнення застосовувати отримані знання у відповідях, під час дискутування; 31% – узагальнювати та систематизувати навчальну інформацію, структурувати речення за певною ознакою (видом, типом і засобом зв'язку).

Відповідаючи на останнє запитання, респонденти оцінили рівень розвитку математичних знань, умінь і навичок дев'ятикласників у процесі навчання синтаксису української мови за шкалою: високий – 0%, достатній – 31%, середній – 54; початковий – 15%.

Статистичний аналіз результатів проведеного анкетування з-поміж учителів закладів загальної середньої освіти уможливив встановлення рівня досліджуваної проблеми. Виявилося, що вчителі української мови уналежнюють математичну компетентність лише до предметної, не розглядають її як ключову. Не орієнтуються в компонентах означеної компетентності. Малий відсоток педагогів прагне удосконалити професійну діяльність у контексті компетентнісної парадигми мовної освіти. Глобалізація технологічного процесу й непередбачувані ситуації зумовили необхідність використання інформаційно-комунікативних технологій. В умовах компетентнісної парадигми мовної освіти респонденти працюють за усталеними в минулому поглядами й стандартами, використовуючи традиційні методи та прийоми. У відповідях звучить невпевненість у багатьох лінгводидактичних аспектах, тому більшість учителів потребують ґрунтовного переосмислення наукових досягнень у мовно-літературній царині та коригування методологічної й практичної підготовки в організації сучасного навчання мови. Відповідно, недостатньо усвідомлена концептуальна позиція є причиною втрати якісного результату навчання.

Крім того, програмою передбачено опитування дев'ятикласників через заповнювання анкет, у яких пропонувалося самостійно визначити завдяки запитанням ставлення до математичних умінь, прагнення практично їх застосовувати в процесі навчання; виявити уподобання для здійснення математичної творчості; оцінити рівень набутих математичних навичок; з'ясувати труднощі, що перешкоджають засвоєнню математичних знань. Анкетування містить 11 запитань (додаток Б 2).

Перші сім запитань характеризують ставлення та прагнення респондентів застосовувати математичні вміння й навички у навчанні та в повсякденному житті. Здобувачі мали змогу обрати запропонований варіант: «так», «радше, так», «можливо», «переважно, ні». Відповіді поділено за двома показниками: «так», «радше, так» вказують на усвідомлення важливості таких здібностей; відповіді «можливо», «переважно, ні» демонструють відсутність розуміння їх значення для особистого розвитку. Частина 179 (58,7%) опитуваних не зацікавлена послуговуватися такими уміннями, лише 126 учнів (41,3%) позитивно сприймають математичну творчість.

Задля відповіді на восьме запитання «Якими вміннями й навичками ви послуговуєтеся на уроках з української мови під час навчання синтаксису (теоретичний матеріал, складання речень (власного висловлення), виконання завдань, роботи з текстом тощо)?» учасники анкетування мали обрати необхідні з 15 запропонованих. Актуальними уміннями й навичками, якими володіли респонденти, були: порівняння (48,9%); виокремлення головного з-поміж другорядного (46,2%); абстрагування (41,3%); конкретизування (38,4%); моделювання (35,1%); аналіз (32,5%); інтерпретування (28,9%); узагальнення (24,6%); аргументування (23,6%); виявлення проблеми (20,7%); інше (12,8%). Відсутні – систематизація, прогнозування, припущення, спростування, формування яких, зазначимо, супроводжується умотивованістю педагога й цілеспрямованою організацією освітнього процесу з урахуванням навчальних вимог.

Дев'яте запитання «Що спонукає вас до математичної творчості?» містило 16 варіантів відповідей (на вибір). З-поміж чинників, які викликають потребу в розв'язанні складних завдань із використанням логіки, уяви, абстрактного мислення тощо, пріоритетними відповідями респондентів є такі: ігрова діяльність (45,6%); отримання високих балів у навчанні (41,6%); схвалення від батьків і вчителів (38,7%); бути кращим учнем у класі (33,8%); створення проєктів (30,8%); позитивне ставлення однокласників і вчителів (26,6%); розмірковування під час уроку (24,9%); розв'язування проблемних питань (22,6%);

досягнення мети (21,3%); хобі та захоплення (19,0%); виклики й конкуренція (18,4%); досягнення в навчанні (17,0%); успіх (15,4%); здатність точно й логічно мислити (14,1%); інтелектуальна потреба (12,8%); інше (3,6%).

До труднощів, на які натрапляють здобувачі під час засвоєння знань із синтаксису української мови, найбільша кількість (47,5%) респондентів зазначила опанування теоретичного матеріалу (синтаксичних правил, структури складного речення і взаємозв'язків між його частинами); 36,7% – назвали вагомими пояснення вчителя, які варто удосконалити; 33,1% – вважає завдання складними для виконання; 25,0% – відчують тривожність і страх зробити помилку; 22,0% – вказали на недостатню підтримку вчителя; 6,2% – зауважили про інші перешкоди.

У наступному запитанні анкети учні мали змогу оцінити рівень володіння математичними вміннями за пропонованою шкалою: «так», «більше так, ніж ні», «більше ні, ніж так», «ні». 36,4% респондентів вважають, що справляються добре; 39,3% – перевагу віддають позитивному результату, проте відчують незадоволення; 19,3% – невпевнені, але обирають більш небажану відповідь; 5,0% – повністю не влаштовує опанування математичними знаннями.

Результати анкетування засвідчили, що під час засвоєння синтаксичного матеріалу учні не демонструють значного інтересу в розвитку математичних умінь, оскільки не вміють практично їх застосовувати. Більшість респондентів вважають синтаксичний матеріал важким для сприймання, тому бажають кращого пояснення від педагогів. Частина відчуває тривожність у виконанні завдань, страх зробити помилку, що демонструє недостатню підтримку вчителя. Виявлення уподобань засвідчив незначний показник особистої потреби послуговуватися математичними знаннями. Розуміння прагнень потребує необхідності впровадження компетентнісної методики для підвищення рівня володіння математичними навичками здобувачів й організації такого освітнього процесу, який сприяє інтелектуальному розвитку особистості.

На другому етапі діагностування задля виявлення рівнів сформованості математичної компетентності здобувачів у процесі навчання синтаксису української мови запропоновано опитування, тестування, контрольну роботу та

створення власного висловлення. Учасників експерименту умовно поділено на дві групи (150 і 155 осіб).

Діагностування рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності виконано за методикою А. Дербеньової [65] (додаток Б 3), що сприяло виявленню рівню мотивів, ставлення й прагнень здобувачів під час навчання синтаксису української мови. Методика складається з 20 тверджень і 4 можливих варіантів їх оцінювання: «правильно» (++)); «мабуть, правильно» (+); «мабуть, неправильно» (-); «неправильно» (--), що занотовуються на окремому бланку навпроти порядкового номера висловлення відповідно до ключа. Твердження 1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 17, 19 виявляють позитивне ставлення, що вимірюється відповідями «правильно», «мабуть, правильно»; твердження 3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 20 позначають негативну відповідь, яка супроводжується словами «мабуть, неправильно», «неправильно». Респонденти отримують по одному балу за кожну обрану відповідь.

Таблиця 2.1

Спосіб нарахування балів

«Правильно», «мабуть, правильно»	1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 17, 19
«Мабуть, неправильно», «неправильно»	3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 20

Кількість балів нараховується у межах від 0 до 20. Результат, що належить проміжку від 0 до 5, засвідчує початковий рівень внутрішньої мотивації навчальної діяльності здобувача в процесі формування математичної компетентності; від 6 до 10 – середній; від 11 до 15 – достатній; від 16 до 20 – високий.

На основі проведеного опитування встановлено, що в першій групі 39 учнів (26,0%) володіли початковим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності, 58 (38,7%) – середнім, 35 (23,3%) – достатнім, 18 (12,0%) – високим. У другій групі 43 учні (27,7%) володіють початковим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності, 59 (38,1%) – середнім, 37 (23,9%) – достатнім,

16 (10,3%) – високим.

Таблиця 2.2

Сформованість мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівні	1 група		2 група	
	Кількість	Відсотки, %	Кількість	Відсотки, %
Початковий	39	26,0	43	27,7
Середній	58	38,7	59	38,1
Достатній	35	23,3	37	23,9
Високий	18	12,0	16	10,3

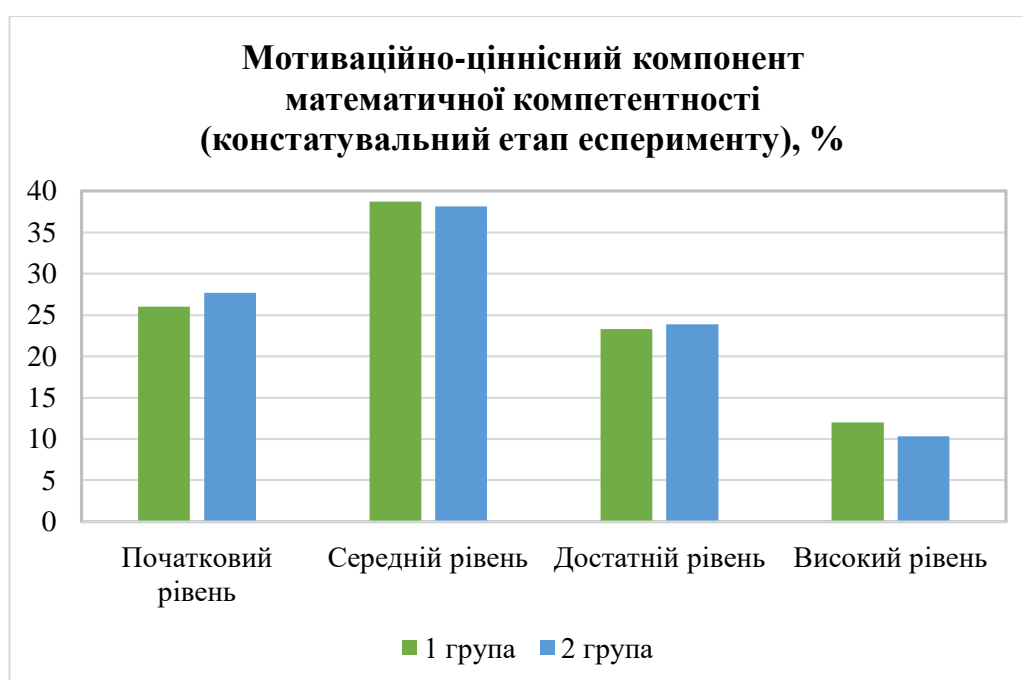

Рис. 2.1. Результати сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

Задля визначення рівнів сформованості когнітивного компонента математичної компетентності в процесі навчання синтаксису української мови в обох групах запропоновано тестування (додаток Б 4). Робота складається з 12 завдань за основними темами програмового матеріалу («Пряма й непряма мова», «Складносурядне речення», «Складнопідрядне речення», «Безсполучникове складне речення», «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку», «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності»), що передбачають 4 варіанти відповіді, із яких один – правильний.

Метою діагностування є перевірка теоретичних знань із синтаксису та практичне володіння такими навичками, як: аналіз, зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація, виділення головного з-поміж другорядного, виявлення проблеми, швидкість прийняття рішень тощо, які необхідні для вдосконалення критичного мислення й розвитку пізнавальних здібностей учнів.

За кожен правильну відповідь нараховано 1 бал. Максимальна кількість балів, яку учасник експерименту може отримати за роботу, – 12. Якщо набрана сума балів знаходиться в межах від 0 до 3, здобувач отримує оцінку «незадовільно», що відповідає початковому рівню сформованості когнітивного компонента математичної компетентності; від 4 до 6 включно – оцінку «задовільно» – середній рівень; 7–9 – «добре» – достатній рівень; 10–12 – «відмінно» – високий рівень.

Результати тестування засвідчили, що: у першій групі 35 учнів (23,3%) виконали тест на «незадовільно»; 52 (34,7%) – на «задовільно»; 37 (24,7%) – на «добре»; 26 (17,3%) – на «відмінно». У другій групі 40 учнів (25,8%) виконали тест на «незадовільно»; 57 (36,8%) – на «задовільно»; 36 (23,2%) – на «добре»; 22 (14,2%) – на «відмінно» (табл. 2.3, рис. 2.2).

Таблиця 2.3

Сформованість когнітивного компонента математичної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівні	1 група		2 група	
	Кількість	Відсотки, %	Кількість	Відсотки, %
Початковий	35	23,3	40	25,8
Середній	52	34,7	57	36,8
Достатній	37	24,7	36	23,2
Високий	26	17,3	22	14,2

Наступний крок констатувального етапу експерименту передбачає виявлення рівнів сформованості логічного компонента математичної компетентності (додаток Б 5). Респондентам запропоновано діагностувальну роботу з трьох завдань, пов'язаних із відновленням логічної послідовності речень у тексті, роботи з текстом, умінням висловлювати власну позицію. Завдання спрямовано на перевірку навичок учнів застосовувати набуті знання із синтаксису української мови; визначення аналітичних здібностей, спроможності критично мислити й

логічно обґрунтовувати думку. Оцінювання відбувалося з підрахунком помилок: за наявності 0–3 помилок вправи вважаються виконані на «відмінно»; 4–6 – «добре»; 7–10 – «задовільно»; 11–18 – «незадовільно».

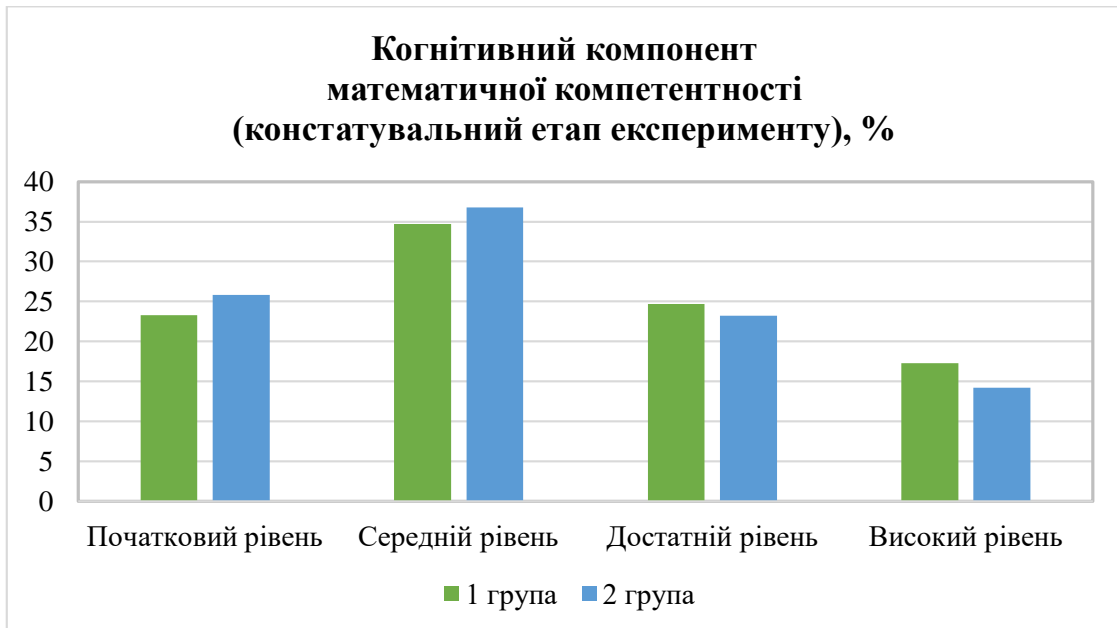

Рис. 2.2. Результати сформованості когнітивного компонента математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

Результати діагностувальної роботи свідчать, що здобувачі на належному рівні визначають граматичну основу речень, проте неповною мірою володіють знаннями щодо структури складного речення; припускаються орфографічних, пунктуаційних і граматичних помилок у написанні висловлення; мають труднощі з розрізненням і виокремленням складних речень. Найбільш складними виявилися завдання, що перевіряли вміння здобувачів правильно встановлювати послідовність речень через відсутність уміння логічно висловлюватися.

Таблиця 2.4

Сформованість логічного компонента математичної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівні	1 група		2 група	
	Кількість	Відсотки, %	Кількість	Відсотки, %
Початковий	52	34,7	67	43,2
Середній	41	27,3	43	27,7
Достатній	32	21,3	25	16,1
Високий	25	16,7	20	13,0

Початковий рівень сформованості логічного компонента математичної компетентності показали 52 учні першої групи (34,7%) та 67 учнів другої групи (43,2%); середній – 41 учень першої групи (27,3%) і 43 учні другої групи (27,7%); достатній – 32 учні першої групи (21,3%) та 25 учнів другої групи (16,1%); високий – 25 учнів першої групи (16,7%) і 20 учнів другої групи (13,0%) (табл. 2.4, рис. 2.3).

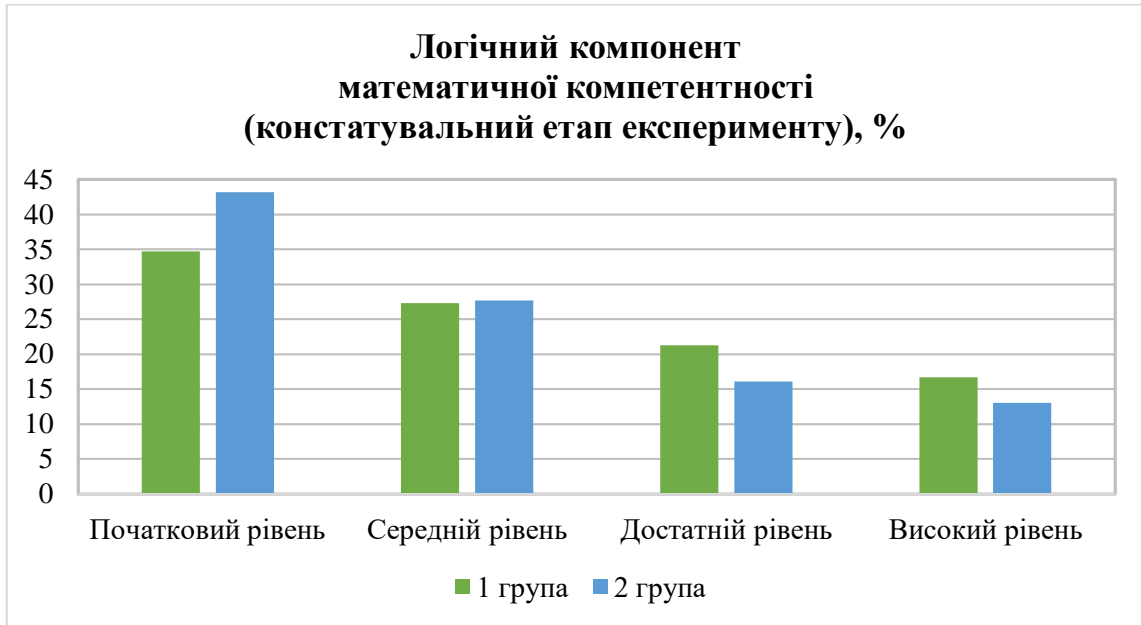

Рис. 2.3. Результати сформованості логічного компонента математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

Перевірка рівня сформованості комунікативного компонента математичної компетентності на завершенні констатувального етапу передбачала створення власного висловлення щодо порушеної проблеми в запропонованому тексті. Критеріями оцінювання творчої роботи були: відповідність змісту темі й меті висловлення, рівень розкриття проблемного питання; логічний виклад думок; насиченість виражальними засобами української мови, наявність аргументів, цитат; дотримання норм літературної мови (лексичних, граматичних, стилістичних та ін.). Письмові роботи оцінювалися за двома позиціями: зміст і мовне оформлення. Помилки за зміст підраховувалися так: 0–1 помилка – «відмінно» (високий рівень); 2–4 – «добре» (достатній рівень); 5–7 – «задовільно» (середній рівень); 8 і більше – «незадовільно» (початковий рівень). Мовне оформлення: 0–1 помилка – «відмінно» (високий рівень); 2–4 – «добре» (достатній рівень); 5–10 –

«задовільно» (середній рівень); 11 і більше – «незадовільно» (початковий рівень).

За результатами діагностування 23 учні (15,3%) першої групи й 19 учнів (12,3%) другої групи продемонстрували високий рівень; 35 учнів (23,3%) першої та 38 учнів (24,5%) другої – достатній рівень; 52 учні (34,7%) в першій групі й 55 учнів (35,5%) у другій групі – середній рівень; 40 учнів (26,7%) у першій та 43 учні (27,7%) у другій – початковий рівень.

Таблиця 2.5

Сформованість комунікативного компонента математичної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівні	1 група		2 група	
	Кількість	Відсотки, %	Кількість	Відсотки, %
Початковий	40	26,7	43	27,7
Середній	52	34,7	55	35,5
Достатній	35	23,3	38	24,5
Високий	23	15,3	19	12,3

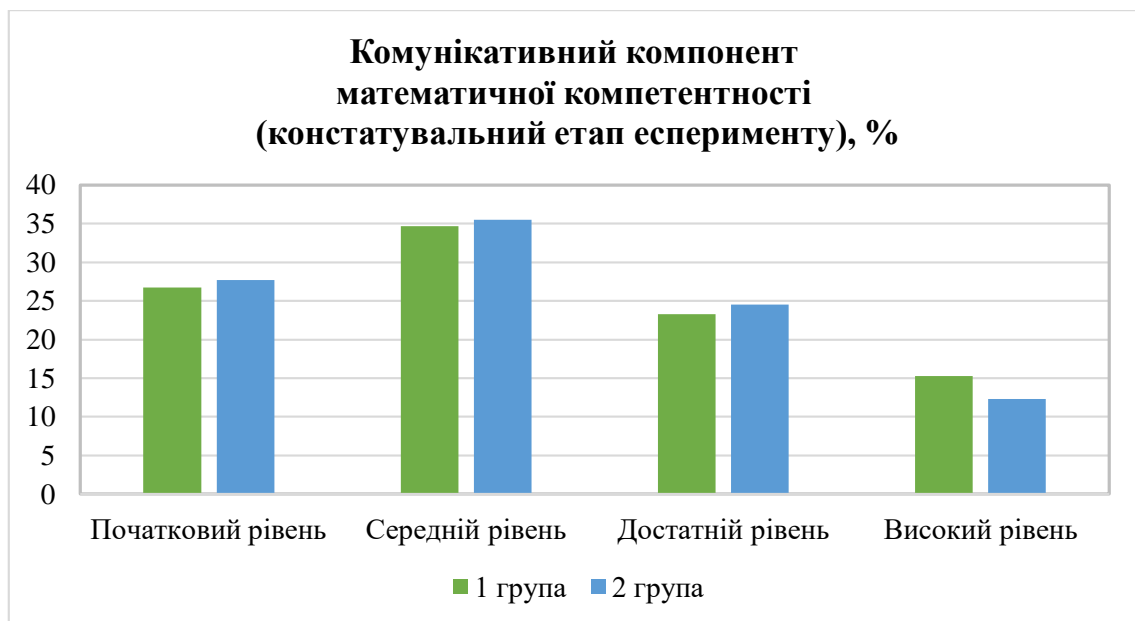

Рис. 2.4. Результати сформованості комунікативного компонента математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

У таблиці 2.6 і на рисунку 2.5 наочно відображено розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту.

Таблиця 2.6

Розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту

Компоненти математичної компетентності	Групи учнів	Рівні							
		Початковий		Середній		Достатній		Високий	
		Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Мотиваційно-ціннісний	1 група	39	26,0	58	38,7	35	23,3	18	12,0
	2 група	43	27,7	59	38,1	37	23,9	16	10,3
Когнітивний	1 група	35	23,3	52	34,7	37	24,7	26	17,3
	2 група	40	25,8	57	36,8	36	23,2	22	14,2
Логічний	1 група	52	34,7	41	27,3	32	21,3	25	16,7
	2 група	67	43,2	43	27,7	25	16,1	20	13,0
Комунікативний	1 група	40	26,7	52	34,7	35	23,3	23	15,3
	2 група	43	27,7	55	35,5	38	24,5	19	12,3
Середнє значення	1 група		27,7		33,9		23,1		15,3
	2 група		31,1		34,5		21,9		12,5

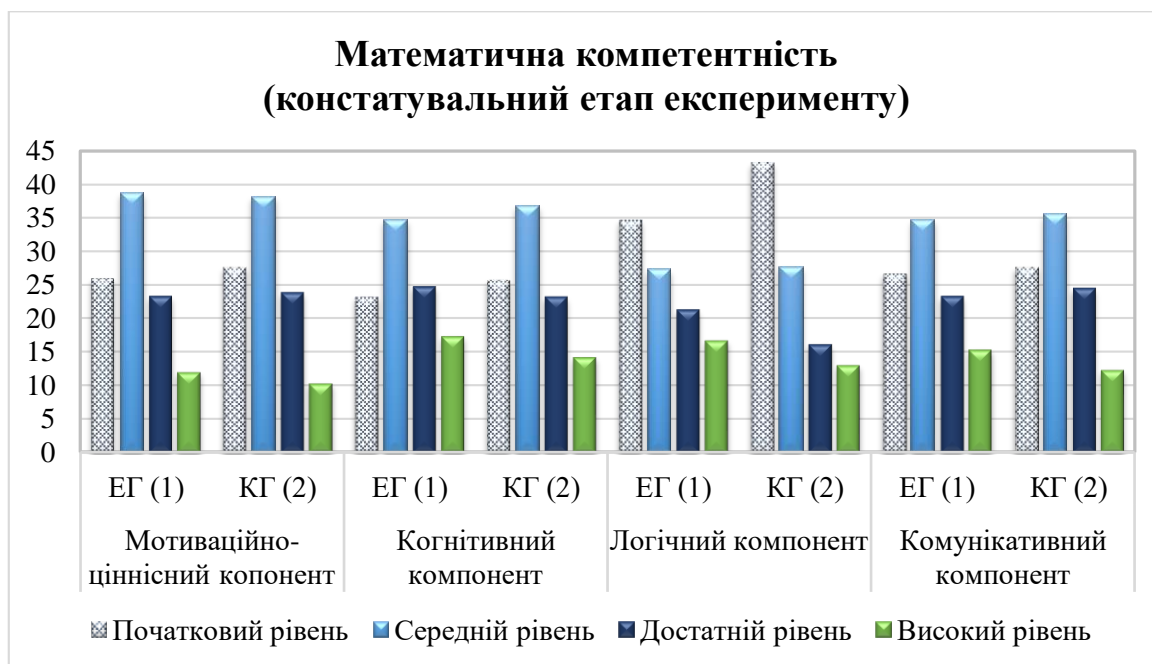

Рис. 2.5. Розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів

математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

У середньому в першій групі 27,7% учнів виявили початковий рівень сформованості математичної компетентності, 33,9% – середній, 23,1% – достатній,

15,3% – високий. У другій групі 31,1% учнів показали початковий рівень сформованості математичної компетентності, 34,5% – середній, 21,9% – достатній, 12,5% – високий. Розподіл учнів двох груп за рівнями сформованості означеної компетентності принципово не відрізняються (рис. 2.6).

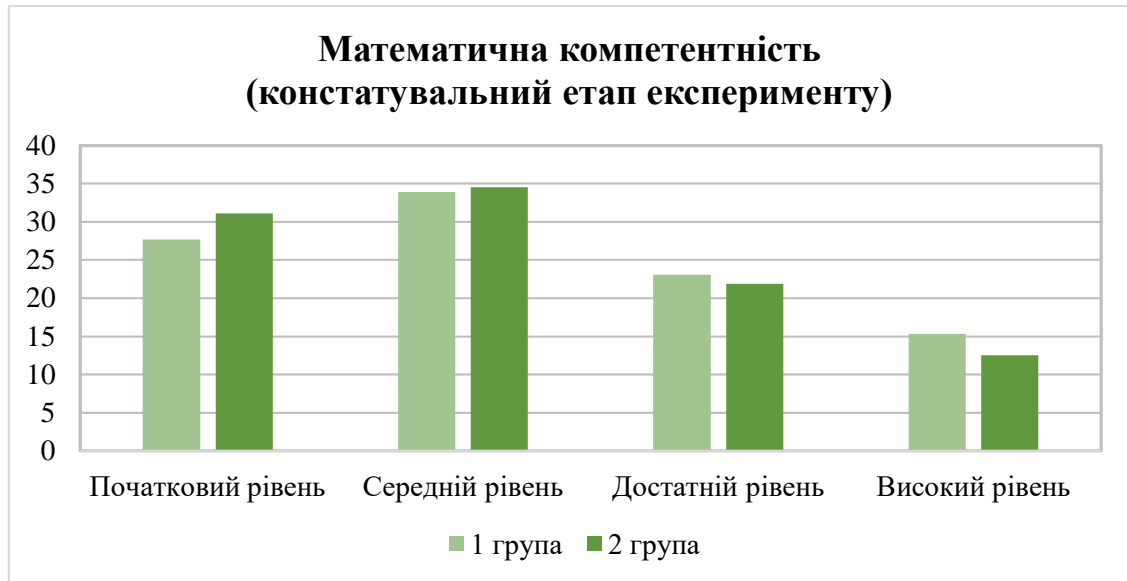

Рис. 2.6. Середні відсоткові значення кількості учнів із початковим, середнім, достатнім і високим рівнями сформованості математичної компетентності на констатувальному етапі експерименту (%)

Підтвердимо відсутність значущих відмінностей у рівнях сформованості компонентів математичної компетентності учнів двох порівняльних груп за допомогою методів математичної статистики, зокрема з використанням χ^2 -критерію Пірсона.

Застосування означеного критерію доцільне, оскільки:

- 1) вибірки випадкові;
- 2) вибірки незалежні, і члени кожної вибірки також незалежні між собою;
- 3) обсяг вибірки достатньо великий (≥ 30);
- 4) жодна з абсолютних частот, визначених на основі експериментальних даних, не менше 5.

Додамо, що результати виміряно за допомогою порядкової шкали, яка має чотири категорії, які відповідають початковому, середньому, достатньому й

високому рівням сформованості математичної компетентності учнів.

Сформулюємо нульову й альтернативну гіпотези.

H_0 : розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості певного компонента математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) істотно не різняться між собою.

H_1 : розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості певного компонента математичної компетентності істотно різняться між собою.

Емпіричне значення χ^2 -критерію для чотирьох виокремлених категорій обчислюється за формулою:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^4 \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}},$$

де n_1 і n_2 – обсяг вибірок, O_{1i} ($i = 1, 2, 3, 4$) – кількість учнів першої вибірки, що потрапили в i -ту категорію відповідно до рівня сформованості певного компонента математичної компетентності; O_{2i} ($i = 1, 2, 3, 4$) – кількість учнів другої вибірки, що потрапили в i -ту категорію відповідно до рівня сформованості певного компонента математичної компетентності.

Таблиця 2.7

Емпіричні значення χ^2 -критерію, обчислені для кожного компонента математичної компетентності, на констатувальному етапі експерименту

Компоненти математичної компетентності	Порівнювані групи учнів	Рівні				Емпіричне значення χ^2 -критерію
		Початковий	Середній	Достатній	Високий	
Мотиваційно-ціннісний	1 група	39	58	35	18	0,294
	2 група	43	59	37	16	
Когнітивний	1 група	35	52	37	26	0,827
	2 група	40	57	36	22	
Логічний	1 група	52	41	32	25	3,272
	2 група	67	43	25	20	
Комунікативний	1 група	40	52	35	23	0,614
	2 група	43	55	38	19	

За допомогою табличного процесора Microsoft Excel виконаємо необхідні розрахунки й побудуємо відповідну таблицю 2.7.

Порівняємо отримані емпіричні значення χ^2 -критерію, обчислені для кожного компонента математичної компетентності, із критичним, узятим із досліджень І. Дирди [71, с. 146] та С. Костюк [102, с. 155]. Для цього визначимо число ступенів свободи за формулою:

$$\nu = C - 1,$$

де C – кількість категорій (рівнів сформованості компонентів компетентності). Так, $\nu = 4 - 1 = 3$. Прийmemo рівень значимості $\alpha = 0,05$.

Тоді $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$. Порівняння емпіричних значень χ^2 -критерію за кожним із компонентів досліджуваної компетентності з критичним значенням дав змогу зробити висновок, що всі емпіричні значення менші за критичне.

Згідно з правилом прийняття рішення для критерію χ^2 отриманий результат не дає підстав для відхилення нульової гіпотези. Іншими словами, розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості усіх компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) досліджуваної компетентності не різніться між собою.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що в обох групах переважає середній рівень сформованості всіх компонентів математичної компетентності. Необхідно зазначити, що здобувачі виявили низьку мотивацію до отримання знань про використання мисленнєвих операцій, недостатню обізнаність математичного апарату в розв'язанні синтаксичних завдань та уміння логічно обґрунтовувати власну думку під час мовленнєвої діяльності. Отже, процес навчання синтаксису української мови потребує удосконалення.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дисертаційної праці проаналізовано чинну програму з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджену наказом МОН України № 804 від 07.06.2017 р. («Українська мова. 5–9 класи»), автори:

О. Глазова, Н. Голуб, Т. Кондесюк, О. Котусенко, О. Мельниченко, Н. Михайловська та ін.). Визначено, що в цьому документі відображено ідеї, закладені в концепції «Нова українська школа» і Державному стандарті базової середньої освіти. У дослідженні взято до уваги ключові позиції, окреслені в модельній програмі з української мови (автори: Н. Голуб, О. Горошкіна), яка оприявлює зміни пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів навчання.

Аналіз підручників для 9 класів з української мови (автори: О. Авраменко; Н. Голуб, А. Ярмолюк; В. Заболотний, О. Заболотний; О. Глазова) дав змогу з'ясувати, що значну увагу приділено завданням, спрямованим на пояснення граматичних і пунктуаційних правил. У навчальних виданнях виявлено елементи досліджуваного питання (мотивація, критичне мислення, висловлення думки). Учителі здебільшого зосереджують увагу на повторенні та закріпленні теоретичного матеріалу із синтаксису. Проблема формування математичної компетентності потребує поглиблення: розвиток математичного, логічного й критичного мислення сприяє розв'язанню складних ситуацій, моделюванню процесів із застосуванням математичного апарату, усвідомленню ролі математичних знань, умінь і навичок у навчальній і мовленнєвій діяльності.

Задля визначення стану сформованості математичної компетентності схарактеризовано критерії й показники (аксіологічний – система мотивів і цінностей, що відображають прагнення здобувачів до опанування математичної компетентності, осмислення її необхідності задля повноцінної самореалізації в суспільстві; гносеологічний – здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки під час засвоєння знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної діяльності; технологічний – система знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичним апаратом; інтелектуальний – уміння застосовувати набуті знання під час навчальної й мовленнєвої діяльності, презентувати власний досвід, співпрацювати). Відповідно до них окреслено чотири рівні сформованості математичної компетентності – початковий, середній, достатній і високий. Запропонований діагностувальний інструментарій уможливив

розроблення необхідного комплексу вправ для формування математичної компетентності здобувачів.

Констатувальний етап експерименту проведено з урахуванням теоретичних (аналіз, узагальнення), емпіричних (анкетування, опитування, тестування), статистичних (критерій узгодженості Пірсона) методів дослідження. Результати діагностувального зрізу засвідчили, що різниця рівня сформованості математичної компетентності в групах істотно не відрізняється й коливається в межах від 0,6% до 3,4%. Встановлено, що під час навчання синтаксису української мови переважає середній рівень володіння означеною компетентністю, що засвідчує необхідність введення математичного аспекту в освітній процес задля гармонійного розвитку особистості, здатної адаптуватися до змін. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту дали підстави стверджувати, що покращення результатів навчання учнів 9 класів, а також виявлення й уникнення труднощів, які виникають під час навчальної і мовленнєвої діяльності, потребує розроблення методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності.

Результати дослідження, подані в другому розділі дисертації, опубліковано в наукових працях автора [18; 19; 22; 24].

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

3.1. Перебіг експериментально-дослідного навчання

Експериментально-дослідне навчання передбачало впровадження методики формування математичної компетентності учнів, що має важливе значення для розвитку компетентної особистості та її повноцінної самореалізації в суспільстві. Методика, розроблена відповідно до науково-теоретичних засад і компетентнісної парадигми мовної освіти, здійснювалася на формувальному етапі дослідження в експериментальній групі.

Мета формувального етапу педагогічного експерименту полягала у впровадженні методів, прийомів і засобів формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови. Створена методика спрямована на формування у здобувачів закладів загальної середньої освіти стійкої мотивації до застосування умінь не лише під час навчальної діяльності, а й у подальшому професійному зростанні; навичок використовувати математичний апарат для розв'язання проблемних ситуацій, оформлення думок; прагнення висловлюватися точно, логічно й послідовно, добираючи влучні аргументи; успішне володіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації в особистому й суспільному житті.

Основні завдання експериментальної методики є:

1) систематизувати матеріал із навчання синтаксису української мови згідно зі змістовими лініями (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, діяльнісної) чинної програми;

2) відповідно до компонентів математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) створити й упровадити комплекс завдань і вправ, у яких важливу роль відіграють принципи, методи, прийоми, система вправ, що сприяють мисленнєво-мовленнєвій діяльності здобувачів;

3) експериментально апробувати методику, спрямовану на формування

математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису, перевірити її ефективність.

В апробації експериментальної методики та її впровадженні в освітній процес були задіяні:

- автор-розробник і науковий керівник;
- адміністрація закладів загальної середньої освіти, на базі яких було експериментально впроваджено авторську методику;
- учителі української мови, які викладали українську мову в 9 класах;
- учні 9 класів експериментальної та контрольної груп Криворізької гімназії № 90 Криворізької міської ради, Криворізького ліцею № 77 Криворізької міської ради, Криворізького ліцею № 113 Криворізької міської ради, Осокорівського закладу повної загальної середньої освіти Нововоронцовської селищної ради, Спеціалізованої школи № 194 «Перспектива» Оболонського району міста Києва.

На формувальному етапі в експериментально-дослідній роботі взяло участь 305 здобувачів закладів загальної середньої освіти. Учні експериментальної (150 осіб) й контрольної (155 осіб) груп мали приблизно однаковий рівень успішності. У контрольній групі навчання відбувалося за традиційною методикою, в експериментальній – за авторською методикою формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Запропоновану методику створено на основі нормативно-правової бази (закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державний стандарт базової середньої освіти, концепція «Нова українська школа», Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи). Окрім того, узято до уваги праці науковців (З. Бакум, О. Біляєв, О. Божко, Т. Гнаткович, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, І. Кучеренко, О. Кучерук, Т. Кушнір, Н. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.), які досліджували підходи, принципи, методи, визначали компетентності, розробляли вправи до навчання української мови загалом і синтаксису зокрема. Студіювання методичних розвідок, опрацювання чинних нормативно-правових документів [67; 98; 197] дали змогу

виокремити підходи: особистісно орієнтований, компетентнісний і діяльнісний. Досягненню ефективності методики сприяли визначені принципи: загальнодидактичні (традиційні, сучасні) та лінгводидактичні (загальнометодичні, специфічні). Застосування методів (моделювання, порівняння, «розумовий штурм», метод проєктів, діалогування, рольової гри, дедукції, усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження за мовою, робота з підручником, метод вправ) позитивно вплинуло на сформованість математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису української мови.

Відповідно до кожного з методів на різних етапах уроку застосовувалися ті чи ті прийоми: пояснення, інтерпретація, зіставлення, аналіз, конкретизація, узагальнення, абстрагування, коментування, обговорення, доведення, конструювання, трансформація, моделювання. Навчальну діяльність учнів організовано за такими формами: колективна, робота в групах, індивідуальна.

Навчання в експериментальній групі було реалізовано за авторською методикою, що містила систему вправ.

1. Когнітивно-розвивальні вправи сприяли актуалізації знань; розвиткові мислення, уваги, пам'яті; сприйняттю, усвідомленню й фіксації інформації; зосередженню уваги на основному; формуванню уявлення мовних концепцій. Завдання акцентовано на спостереження, зіставлення, аналіз, виокремлення головного з-поміж другорядного, побудову узагальнених висновків, роботу з таблицями. Виконання означених завдань забезпечує не лише ознайомлення з новим матеріалом та ефективне його запам'ятовування, а й активізацію мислення, відтворення почутого.

2. Завдяки логіко-конструктивним вправам відпрацьовано навички граматичного й пунктуаційного оформлення складних речень; готовність до пошуку способів розв'язання завдань, приймати рішення. Проблемний характер означених вправ передбачав уміння застосовувати математичний апарат (алгоритм, діаграма), логічно формулювати думки, доводити власну позицію з аргументуванням. Завдання окреслювали конструювання, трансформацію й моделювання складних синтаксичних конструкцій. Задля постійної й активної

взаємодії всіх учасників освітнього процесу роботу на уроках реалізовано за допомогою електронних платформ.

4. У контексті виконання мовленнєво-комунікативних вправ акцентовано на практичній реалізації знань, умінь і навичок. Здобувачі мали змогу самостійно поширювати, відновлювати й будувати складну емоційно завершену мовну одиницю, власне висловлення різних типів, стилів і жанрів відповідно до норм літературної мови; формулювати математичні поняття, терміни; доводити або спростовувати твердження. Учні працювали з текстом, обирали ролі відповідно до комунікативних ситуацій, створювали проєкти. Виконання таких завдань позитивно позначилося на готовності й прагненні здобувачів до спілкування.

Формування математичної компетентності залежить від добору відповідного навчального матеріалу. У межах запропонованого дослідження виокремлено такі критерії: 1) відповідність змісту програми (упорядковано за вимогами сучасних стандартів навчання української мови); 2) чіткість і доступність (містить ілюстрації/тематичні зображення, приклади й пояснення для поліпшення розуміння учнів різних рівнів здібностей; структурована організація матеріалу полегшує орієнтацію); 3) практичність (використано завдання, які допомагають учасникам освітнього процесу застосовувати здобуті знання, уміння й навички в реальних ситуаціях); 4) інформативність (охоплено актуальні питання, що відповідають віковим потребам); 5) етична спрямованість (враховано морально-етичні норми, цінності, необхідні для соціалізації в суспільстві).

Експериментальний комплекс вправ поділено на блоки, які структуровано за основними темами програмового матеріалу: «Пряма й непряма мова», «Складне речення та його ознаки. Складносурядне речення», «Складнопірядне речення», «Безсполучникове складне речення», «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку», «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності». Кожний блок охоплює систему вправ, що відповідає складникам математичної компетентності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний. Мотиваційно-ціннісний компонент пронизує всю систему вправ: відображається в креативних назвах і реченнях-

настановах. Найменування завдань додає естетики й робить освітній процес більш привабливим. Такі назви, як-от: «Мовний археолог», «Архітектор красномовства», «Художник пунктуації», «Мовний детектив», «Модельєр синтаксису», «Режисер граматики», «Мовний експерт», «Композитор мовлення», «Фахівець красномовства», «Кутюр'є синтаксису», «Хореограф синтаксису», «Головний редактор», «Дизайнер мовлення», «Синтаксичний віртуоз», «Лабораторія відкриттів», «Кулінар мовлення» – активізують уяву здобувачів, спонукають до асоціацій та аналогій в різних галузях, допомагають визначити уподобання майбутнього професійного спрямування. Заголовки («Синтаксична мозаїка», «Пунктуаційний квест», «Ерудиція в дії», «Мовний лабіринт», «Лінгвістичний пазл», «Синтаксичні головоломки», «Риторичний батл», «Ситуативні виклики», «Майстерність розуму», «Мозковий феєрверк», «Пекельна логіка», «Ключ до розуму», «Лінгвістична ремінісценція», «Синтаксичний телескоп», «Сейсмологія мови», «Мовний синергізм», «Симетрія сполучників», «Синтаксичні паралелі», «Синтаксичні контрасти», «Лінгвістична позиція», «Теорія раціонального вибору» та ін.) створюють атмосферу зацікавленості, викликають позитивні емоції, посилюють інтерес до навчання, мотивують до виконання вправ, досягнення успіху.

Речення-настанови передбачають указівки, прагнення й подальші перспективи («Не пропускай жодної деталі, що допомагає пізнати світ мови!», «Розкрий глибину взаємодії між людьми через діалогічне мовлення!», «Створи виразне й переконливе висловлення!», «Розкрий таємниці, приховані в реченнях, і розвивай своє мислення!», «Прояви свої здібності: одягни речення в нове вбрання!», «Презентуй пунктуаційну точність: правильно застосовуй розділові знаки!», «Використай свою унікальну здатність висловлюватися!», «Будь креативним і склади своє унікальне речення!», «Відчуй смак синтаксису у творчому конструюванні!», «Креативно продемонструй фінансову грамотність!», «Відкрий перед собою всю багатогранність мистецтва логічного мислення!» та ін.). Окрім того, синтаксичні конструкції пробуджують цікавість, заохочують учнів активно вивчати мову, розв'язувати різні завдання, стимулюють до проявлення

здібностей, підсилюють упевненість у власних можливостях. Використання такої деталі розширює розуміння того, на чому потрібно зосередитися, над чим попрацювати. Бажання учнів виконати поставлені завдання спонукає до усвідомлення значення синтаксичних одиниць у формуванні компетентного мовця, математичних умінь і навичок в особистому й суспільному житті.

Когнітивний компонент математичної компетентності формується в процесі виконання когнітивно-розвивальних вправ (додаток Г 1). Вони містять такі інструкції: «Прочитайте текст і виконайте завдання. Під час читання якого речення ви стали свідком промови? Які розділові знаки допомогли вам виокремити чуже мовлення? Пригадайте, що таке пряма мова», «Заповніть пропуски в таблиці й виконайте завдання. Порівняйте зв'язок між частинами складнопідрядних речень. Зробіть висновок про особливості різних видів складнопідрядних речень», «Заповніть таблицю для наведеного речення. Зробіть висновок про логічний зв'язок між частинами речення», «Прочитайте речення й проведіть спостереження. Визначте в реченні головну й підрядну частини. На яке питання відповідає підрядна частина? За допомогою яких засобів ці частини поєднано? Перебудуйте речення, замінивши сполучник *коли* на інший (*щоб, бо*). Чи однакові за змістом ці речення? Яке з цих речень буде мати підрядну частину мети, а яке – причини? Зробіть висновок про особливості таких речень».

Подаємо приклади означених вправ.

Під час виконання завдань на спостереження здобувачі заглиблювалися в сутність мовних понять і фактів, порівнювали й аналізували синтаксичні явища для виявлення відмінних і споріднених ознак, віднаходили потрібне й підсумовували знайдене. Такі завдання позитивно вплинули на сприйняття й усвідомлення навчального матеріалу, засвоєння нової інформації.

1. «Лабораторія відкриттів». Здійсни спостереження над синтаксичними явищами й розкрий таємниці мови через власне дослідження!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *«Добрі люди перестають бути добрими, коли починають шкодувати те, що віддавати шкода»*, – *нащось написала Анна* (Т. Прохасько). 2. *Одного разу*

батько сказав: «Усі батьки знають, що сниться їхнім дітям» (Ю. Андрухович).
 2. «Не можна любити чийось любов», – заперечила Марія (В. Махно). 3. Подивись, через що ми пройшли, і скажи: «Все буде Україна!» (А. Парфенов). 4. «Мені вже четвертий десяток, а я досі шифруюся від мами», – думав ночами Толік, боячись посунути стільця, щоб звук його коліщаток нікого не розбудив (Є. Кузнєцова).
 5. «Ні, не встигну, – подумав він, – треба поквапитись» (О. Дерманський).
 6. «Мабуть, дядькові Романові буде приємно, коли він дізнається, що до нашої кав'ярні завітав чужинець», – промайнула у нього думка (О. Сайко). 7. Так-от, пишучи про осінь, він сказав: «Краса переходу – найвища краса!» (В. Шевчук).

А Знайдіть у реченнях пряму мову. Зверніть увагу на місце її щодо слів автора. Прокоментуйте розділові знаки в реченнях.

Б Перебудуйте усно одне на вибір речення так, щоб пряма мова була в різних позиціях (на початку, у середині або в кінці речення). Зробіть висновок про місце прямої мови в структурі речення, а також про використання тире при прямій мові.

Зіставлення різних граматичних конструкцій уможливило здобувачам виявити спільні й відмінні ознаки синтаксичних одиниць, осмислити будову складних речень і взаємозв'язків між їх частинами.

2. «Ерудиція в дії». Розкрий свій інтелектуальний світ!

Порівняйте речення в обох колонках. Як називаються такі речення? Яку роль виконують сполучники? Зробіть висновок про їхні відмінні ознаки (рівноправність частин, засоби зв'язку).

<i>Сонце заходило за горизонт, а небо прикрашали різнокольорові відтінки.</i>	<i>Коли сонце заходило за горизонт, небо прикрашали різнокольорові відтінки.</i>
<i>Олена талановита художниця, і вона пише неймовірні картини.</i>	<i>Олена талановита художниця, яка пише неймовірні картини.</i>
<i>День був теплий, і ми вирішили прогулятися парком.</i>	<i>Ми вирішили прогулятися парком, тому що день був теплий.</i>
<i>Гучно грала музика, та люди весело танцювали під зірками.</i>	<i>Чим гучніше грала музика, тим люди весело танцювали під зірками.</i>

Робота з текстом допомогла здобувачам виявити синтаксичні конструкції за певною ознакою, зробити відповідні висновки. Сприйняття нової інформації за

текстом сприяла розвитку критичного мислення, умінь аналізувати, виокремлювати основне з-поміж другорядного, мовленнєвих навичок.

3. «Синтаксичний пейзаж». Відкрий нові кольори мовного світу!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Українські науковці змінюють світ

(1) Щорічно українські вчені створюють чимало винаходів. (2) Харківчанин Анатолій Малихін винайшов унікальний прилад «Біопромінь» для аналізу крові. (3) Петро Бобонич з Ужгорода запропонував глюкометр у вигляді наручного годинника, за допомогою якого хворий на діабет може оперативно виміряти рівень глюкози в крові. (4) Федір Піроцький розробив трамвай, що є тепер звичним транспортом для більшості міст Європи. (5) Завдяки Сергію Корольову людство змогло вийти в космос. (6) Талановитий Ігор Сікорський змайстрував авіаконструктор, котрий мігрував за кордон. (7) Їхні розробки вплинули на розвиток науки не лише в Україні, але й у всьому світі (із сайту «Na chasi»).

А Виокреміть лише складні речення (назвіть цифри, які їм належать). З'ясуйте, чи можна в поданих реченнях поставити питання від однієї частини до другої.

Б Зробіть висновок про основні ознаки складнопідрядних речень.

Задля кращого розуміння будови складних речень, відношень між їх частинами учням запропоновано вправи на поєднання простих речень у складні. Виконуючи такі завдання, вони спостерігали за метою та змістом речень при зміні засобів зв'язку й перебудови конструкцій і таким чином формулювали поняття.

4. «Модельєр граматики». Виконай усі необхідні кроки, щоб досягти успіху!

Прочитайте пари речень й виконайте завдання.

1. Роман дивився крізь пальці. Мабуть, тому, що жалів (О. Сайко). 2. Їй бракувало любові й розуміння. Можливо, тому, що вона нікому не показувала себе справжньої (О. Сайко).

А Згадайте, із чого складається граматична будова речення. Яка роль сполучників у мові?

Б Побудуйте усно з двох простих речень складне за допомогою сполучника, а потім – без сполучника.

В Зробіть висновок про те, як можна з'єднати частини складного речення. Які речення, на вашу думку, називають сполучниковими?

Осмисленню здобувачами будови складних конструкцій слугували таблиці, які необхідно було самостійно заповнити. Подання інформації в структурованому вигляді полегшило її сприйняття й усвідомлення, допомогло впорядкувати напрацьоване. Застосування такого способу уможливило виділити ключові аспекти, зрозуміти зв'язок між частинами, засвоїти вид синтаксичної композиції. Такі завдання сприяли розвитку мислення, умінь інтерпретувати мовне явище.

5. «Мовний синергізм». Поєднайте свої здібності та ідеї, щоб досягти успіху!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

Якщо навіть якесь листя попадало на нього з кількох буків, то його хтось ретельно позмітав з нагрітого пообіднім сонцем камінням (Т. Прохасько).

А Заповніть таблицю для розбору складного речення. Складники речення (головна й залежна) розподілити в рядки, у стовпець написати засіб, за допомогою якого дотримано логічний зв'язок між частинами поданого речення.

Б Чи впливає наявність сполучників на сприйняття змісту? Як саме?

В Зробіть висновок про роль сполучників у мові.

Частини складного речення		Логічний зв'язок
Залежна		
Головна		

Зміст завдань логічного компонента математичної компетентності спрямовано на формування умінь розв'язувати проблемні питання, виокремлювати необхідну інформацію, розрізняти мовні поняття та явища, установлювати причинно-наслідкові зв'язки. Навчання реалізовано за допомогою логіко-конструктивних вправ, у процесі яких учні систематизували й узагальнювали вивчене (додаток Г 2). Здобувачі розподіляли складні синтаксичні конструкції за певною ознакою, поєднували частини речень за змістом, будували схеми й

комутативні діаграми, трансформували й відновлювали складні речення, визначали їх вид, доводили власну думку, обґрунтовували відповіді. Задля формування умінь послідовно й логічно вибудовувати власну позицію у вправах використано алгоритми, комутативні діаграми.

Подаємо приклади означених вправ.

Активізації мислення, уваги, уваги й здатності створення образних концепцій сприяють вправи проблемного характеру. Пошук відповіді на питання мотивує учнів до активної праці, систематизації й узагальнення вивченого.

1. «Майстерність розуму». Презентуй своє логічне мислення й розв’яжи проблемне питання!

Прочитайте речення. Поясніть, у чому їхня відмінність? Чому в першому реченні є розділовий знак, у другому – ні?

<i>На березі тихого моря височіють пальми й ритмічні танці хвиль.</i>	<i>На березі тихого моря височіють пальми, і ритмічні танці хвиль пливають у небо.</i>
<i>Швидко минає мить і наша можливість впливати на час.</i>	<i>Швидко минає мить, і немає можливості впливати на час.</i>

Доведення власної позиції є певним викликом для здобувачів. Щоб переконати аудиторію, необхідно продемонструвати належний рівень знань і навичок. Самовираження спонукає до більш детального опрацювання навчального матеріалу, що сприяє кращому закріпленню вивченого. Під час аргументування регулюється система уявлень; формуються навички аналізу й критичного мислення; виховується поведінка спілкування. Уміння обґрунтовувати свою думку підкреслює компетентність особистості, здатної до конкуренції.

2. «Синтаксична лабораторія». Відкривайте нові горизонти синтаксису через дослідження комбінації зв’язків!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *3 дня на день очікували снігу, але замість нього прийшли холодні, набридливі дощі, а східний вітер приніс за собою таку ж пронизливу сирість і мряку* (Н. Гурницька). 2. *На старому балконі вився дикий виноград, й листя його почало тоді вже червоніти, а по тверді ягідки прилітали горлиці* (К. Бабкіна).

3. *Жаль було залишити в лісочку «пірса», проте їхати битими шляхами нам не годилося, а для лісу цей тарантас не підходив* (В. Шкляр). 4. *Якийсь час сніг танув, не долітаючи до землі, проте температура неухильно падала, і невдовзі дорогу почало замітати* (М. Кідрук).

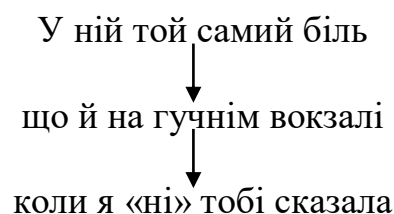
А Визначте в кожному реченні кількість граматичних основ і межі частин. Побудуйте схеми речень.

Б Доведіть, що складносурядні речення мають комбінування різних смислових зв'язків.

Задля формування навичок логічного, аналітичного й критичного мислення в системі вправ використано комутативну діаграму, за допомогою якої здобувачі не лише розуміли будову, відношення та зв'язки між частинами синтаксичних конструкцій, а й уміло визначали їх вид. Складне речення подається у формі діаграми, об'єкти якої позначаються вершинами (головна частина є початком вершини, підрядна – кінець), а морфізми – стрілками між вершинами, що ілюструють відношення між частинами складного речення. Відтак учням легше визначити вид складного речення, установити зв'язок, накреслити схему. Окрім того, графічне зображення взаємодії елементів візуалізує загальну концепцію, що сприяє кращому засвоєнню понять, фактів. Організація діяльності за комутативною діаграмою сприяла навичкам оперувати синтаксичними конструкціями, правильно оформлювати думки відповідно до мети висловлення.

3. Комутативна діаграма. Відкрій свій внутрішній лабіринт креативного мислення!

За допомогою діаграми комутативної категорії змодельуйте відношення між частинами складного речення: *У ній той самий біль, що й на гучнім вокзалі, коли я «ні» тобі сказала* (І. Доленник). Доведіть, що речення є складнопідрядним з кількома підрядними. Накресліть схему.

Перевагами завдань, що передбачають висновок, є формування навичок висловлювати думки у логічній послідовності. Під час узагальнення акцентується увага на основних поняттях, окремих деталях. Використання алгоритмів збільшує впевненість у власних можливостях, покращує самопочуття, підвищує мотивацію.

4. «Лінгвістичний пазл». Зберіть картину мовного дослідження, розшифровуючи коди синтаксису!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Коло бабусиної хати теж цвіла мореля з комина здіймався дим на штахетах кукурікав півень (З. Мензатюк). 2. Я теж звів свій погляд але нічого окрім старої високої груші не побачив (В. Берот). 3. Це завжди схоже на маленьке відкриття яке немовби належить тільки тобі (О. Сайко). 4. Коли все вдається я відчуваю перемогу (Н. Матолінець). 5. Раптом захотілося щоб він усміхнувся (О. Луцєвська).

А Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

Б Побудуйте логічний висновок про вид складного речення, проаналізувавши зв'язок між його частинами за алгоритмом:

- 1) установіть кількість граматичних основ у реченні;
- 2) з'ясуйте рівноправність або залежність частин складного речення;
- 3) визначте вид зв'язку між частинами: сполучниковий чи безсполучниковий;
- 4) визначте вид складного речення за наявності засобу зв'язку між його частинами: складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове.

Укладені з опорою на синтаксичний матеріал інтерактивні вправи мали низку переваг: сприяли кращому розумінню й запам'ятовуванню навчального матеріалу, концентрували увагу здобувачів, підвищували активність, забезпечували практичну реалізацію знань і зворотний зв'язок. У процесі експериментального навчання завдання виконувалися індивідуально й колективно. Співпраця, спільні дискусії та обмін думками прискорили процес засвоєння знань, сформували толерантне ставлення до позиції інших, уміння роботи в команді.

5. «Синтаксична мозаїка». Розвивай мислення, увагу й пам'ять у спостереженнях!

Щоб виконати завдання, скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом.

URL: <https://learningapps.org/watch?v=pduydw0j23>

QR-Code:

Завдання. Об'єднайте складнопідрядне речення з його видом. Звертайте увагу на засоби зв'язку, правильно ставте питання.

The screenshot shows a digital workspace for a grammar exercise. It features three vertical columns, each with a header and several text boxes containing sentences and their grammatical categories. The categories are: 'З ПІДРЯДНИМ ОЗНАЧАЛЬНИМ' (with 2 boxes), 'З ПІДРЯДНИМ З'ЯСУВАЛЬНИМ' (with 2 boxes), and 'З ПІДРЯДНИМ ОБСТАВИННИМ' (with 2 boxes). The sentences are: 'Побудував собі оранжерею, де розводив тропічні рослини (Т. Прохасько).', 'Йому було дуже цікаво побачити, якато вона буде завтра? (І. Нечуй-Левицький).', 'Коли я увійшов, Федот вовком глянув на мене (О. Луцшевська).', 'Хочу побачити, як ростуть гранати (Д. Матіаш).', 'Це схоже на лункий кошмарний сон, коли падаєш, падаєш, падаєш і не можеш прокинутися (В. Аренев).', 'Хлопець зменшив швидкість, відпустив кермо велосипеда і простягнув руку, щоб зігнути кілька гілок, вкритих білоружею квітами (Н. Матолінець).', 'І саме в осінній сплячий день кілька років тому дядько Роман придбав кав'ярню, яка стала сенсом його життя і його відряду (О. Сайко).', 'Ганна допомагала, щоб добра вам вечеронька була (М. Вовчок).', 'Я ніколи не бачив господаря помешкання, у якому живу (Ю. Андрухович).', 'Мушу визнати, що мені не найкраще вдавалося розуміння (Ю. Андрухович).', 'Вона не могла вже йти туди, куди пошло б її серце (І. Нечуй-Левицький).', and 'Мені ще за життя У полум'ї горіти За те, що почуття Я кинула на вітер... (І. Доленник).'. A blue checkmark icon is in the bottom right.

Потужним інструментом у формуванні комунікативного компонента математичної компетентності слугували вправи на розв'язання комунікативних ситуацій; побудову складних синтаксичних конструкцій за поданими схемами, незавершеними реченнями, афоризмами, цитатами; формулювання гіпотез; складання діалогів, творів, власного висловлення; розроблення алгоритмів, макетів, колажів, проєктів (додаток Г 3). Означені вправи спрямовано на опанування навичок усного й писемного оформлення думок, уміння комунікувати. Навчальну діяльність організовано з використанням мережевих засобів (сайти, вебзастосунки, онлайн-платформи, Google-сервіси), які сприяли активній участі, співпраці, обміну досвідом, практичному відпрацюванню засвоєних знань.

Подамо приклади вправ.

Задля формування навичок логічно будувати висловлення учні виконували завдання на конструювання речень різної тематики, що передбачало аналіз інформації й критичне мислення.

1. «Майстер висловлень». Виражай свої думки в переконливих реченнях!

Прочитайте текст і виконайте одне на вибір завдання.

Успішні люди

Будь-яке починання не завжди має успіх. Навіть видатні люди зазнавали невдалих спроб у своїй діяльності, проте опановували себе й здобували перемогу. Наприклад, Віра Вонг стала провідним дизайнером весільних суконь після відмови на кандидатуру головного редактора жіночого журналу моди, краси і стилю Vogue. Вона створює плаття на покази мод, виставки, конкурси. Її замовниками стали Вікторія Бекхем, Ума Турман, Дженніфер Лопес, Іванка Трамп, Кім Кардаш'ян та інші. Через відмову тренера за зріст Майкл Джордан не зупинився займатися баскетболом і став знаменитим на весь світ дворазовим олімпійським чемпіоном. Відому телеведучу Опрі Вінфрі звільнили з роботи за її недоречний вигляд на екрані: вона не змогла стримати сліз, коли повідомляла про черговий ураган. Але Опра продовжила телевізійну справу та стала королевою ток-шоу й найвпливовішою людиною шоу-бізнесу.

Отже, успішні люди завжди намагаються вчитися й розвиватися. Вони не бояться викликів і не зупиняються навіть перед помилками. Визнання супроводжується наполегливістю, терпінням і впевненістю у власні можливості. Тому основними складниками тріумфу є цілеспрямованість і працьовитість.

А Доповніть текст власними судженнями про шляхи досягнення успіху, використовуючи складнопідрядні речення з підрядними способу дії і ступеня та підрядними порівняльними.

Б Складіть і запишіть poradnik «Як досягти успіху», доповнивши речення підрядною частиною.

1. Для досягнення своїх цілей необхідно перебороти сумніви й невдачі так, щоб... .
2. Чим ..., тим більше ви будете вкладати свої ресурси, час та енергію.
3. Подолання труднощів, як ..., формує вашу стійкість.
4. Позитивні результати, немовби ..., відкриють перед вами нові горизонти й перспективи.
5. У будь-якій сфері потрібно працювати настільки наполегливо, щоб

6. *І скільки ..., відчуватимете гордість і задоволення від роботи.*

Ситуативні завдання покликані допомогти здобувачам закріпити знання й реалізувати їх за конкретних умов, створювати власні проєкти. Презентація умінь перед аудиторією сприяла впевненості здобувачів у власних здібностях.

2. «Ситуативні виклики». Розкрий свій потенціал!

Ситуація. Уявіть, що вам випала нагода бути учасником проєкту «Освіта моєї мрії».

Мета. Поділіться своїми ідеями про оптимальні (найкращі) умови навчання й розвитку кожної особистості, які, на вашу думку, мають бути в закладах загальної середньої освіти України. У розповіді (6–8 речень) використайте щонайменше три складнопідрядні речення з підрядними означальними, з'ясувальними або обставинними частинами.

Засоби: вебзастосунки («Canva» (https://www.canva.com/uk_ua/grafiky/intelekt-karta/), «Visme» (<https://www.visme.co/ru/sozdat-intellekt-karty/>), Google-сервіс (Google Slides) тощо.

Оформлення: графічне, мультимедійне, текстове (на вибір).

Форма проєкту		
Текстова	Графічна	Мультимедійна
Твір	Макет, інфографіка, ментальна карта	Презентація, відеоролик

Окреслена система вправ передбачає завдання на формулювання гіпотез. Розуміння взаємодії частин складних синтаксичних конструкцій уможливорює виділити ключові елементи, установити зв'язки між ними, побудувати припущення. Вираження думки сприяє формуванню комунікативних навичок, здатності генерувати нові ідеї.

3. «Лабіринт гіпотез». Розгорни магію мислення в барвистому потоці гіпотез!

Прочитайте речення. Сформулюйте гіпотезу про те, як повітря, у якому міститься велика кількість шкідливих речовин, може вплинути на здоров'я людей. Наведіть приклади, які підтверджують вашу думку.

Забруднення повітря призводить до збільшення кількості людей, які хворіють на респіраторні захворювання.

Вимоги. Використайте складні речення з підрядними означальними та з'ясувальними. Виконайте синтаксичний розбір складнопідрядного речення.

У процесі виконання мовленнєво-комунікативних вправ запропоновано завдання на складання алгоритмів. Установлення зв'язків між фактами (явищами) розширює погляд на проблему, акцентує на причинах і наслідках, долає бар'єри під час прийняття рішення. Відтак здобувачі систематизували й узагальнювали знання, удосконалювали мовленнєві навички, проявляли творчість, демонстрували оригінальні ідеї, уміння розв'язувати завдання й розробляти стратегії.

4. «Симфонія розуму». Кожен твій крок є ключем до успіху та неймовірних відкриттів!

Побудуйте алгоритм визначення виду складнопідрядного речення, використовуючи мережеві ресурси (вебзастосунки, Google-сервіси тощо).

Спільні проекти – це можливість об'єднати зусилля здобувачів з різним рівнем успішності, що уможлиблює розвиток удосконалення креативності, аналітичних і комунікативних навичок усіх учасників.

5. «Тандем ідей». Відкривай нові можливості в команді й досягай поставленої мети!

Ознайомтеся з інформацією й виконайте завдання.

Техногенна екологічно-гуманітарна катастрофа – це подія, що відбувається через техногенну аварію та має серйозні наслідки для довкілля й життя людей. Прочитайте про страшні наслідки трагедії на Чорнобильській АЕС за покликанням <http://surl.li/isvvo> або перегляньте відео «Найбільша техногенна катастрофа могла повторитися» на каналі «Телесніданок з 1+1» за поданим QR-кодом.

Тема проекту. Заходи безпеки у випадку техногенної екологічно-гуманітарної катастрофи.

Мета проекту. Розробити застереження, які варто пам'ятати під час

масштабної трагедії.

А Об'єднайтеся в пари або групи й оберіть одну з частин загальної теми проекту: евакуація, приміщення, комунікація, захисні засоби, інструкція з безпеки тощо.

Б Доберіть вдалу назву, щоб привернути увагу кожного.

В За допомогою Google-сервісів, вебзастосунків створіть алгоритм дій або макет безпечних заходів з обраної мікротеми. Для поширення важливої інформації використовуйте складні речення.

Отже, проведення формувального етапу експерименту передбачало впровадження методики формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови, розробленої на основі виокремлених принципів, підходів, методів, прийомів, засобів і структурних компонентів означеної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний і комунікативний). Задля досягнення мети дослідження запропоновано систему вправ (когнітивно-розвивальних, логіко-конструктивних, мовленнєво-комунікативних), виконання яких передбачало використання математичного апарату (математичні методи, алгоритми, діаграми тощо) та здійснення логічних операцій (обґрунтування висновку, доведення або спростування твердження, інтерпретування інформації різними способами (схема, модель, таблиця, ментальна карта), формулювання гіпотез, пояснення причиново-наслідкових зв'язків) для розв'язання завдань різної спрямованості (пізнавальні, граматичні, пунктуаційні, проблемні, комунікативні, ситуативні, інтерактивні). Практична значущість запропонованої методики полягає у виробленні готовності здобувачів послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням в усному й писемному комунікуванні для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Задля перевірки ефективності означеної методики наприкінці експериментально-дослідного навчання було проведено контрольний етап, перебіг якого, результати та їх аналіз описано в наступному підпункті дисертаційної праці.

3.2. Контрольний етап експерименту

Для виявлення результатів дослідження й визначення доцільності використання запропонованої методики проведено експериментальну перевірку сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, логічного й комунікативного компонентів математичної компетентності учнів в процесі навчання синтаксису української мови. На контрольному етапі дослідження передбачено такі завдання:

- 1) проведення контрольних зрізів в експериментальній групі (ЕГ) і контрольній групі (КГ), підсумкове анкетування учасників педагогічного експерименту;
- 2) опрацювання отриманих результатів з опертям на методи математичної статистики;
- 3) порівняння показників рівнів сформованості навчальних досягнень учнів з українського синтаксису в ЕГ і КГ;
- 4) установлення динаміки росту сформованості в учнів навчальних досягнень на підставі розвитку математичної компетентності;
- 5) аналіз дієвості апробованої експериментальної методики й окреслення перспектив дослідження.

Контрольними зрізами охоплено 150 учнів ЕГ і 155 учнів КГ. Задля гарантування об'єктивності оцінювання результатів учнів експериментальної й контрольної груп створено однакові умови щодо кількості завдань, їхнього змісту, відведеного на виконання роботи часу, а також критеріїв оцінювання. Застосовано інструментарій та анкети-опитувальники, які було використано на констатувальному етапі, з унесеними до них відповідними змінами.

Кількісний та якісний аналіз робіт, які виконували здобувачі ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту, уможливив узагальнення даних про рівень їхніх знань із синтаксису української мови та сформованість математичної компетентності. Зіставлення результатів констатувального й контрольного зрізів за показниками й критеріями, які визначено в другому розділі, уможливило перевірку ефективності розробленої методики формування математичної компетентності.

Для діагностування рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності здобувачів на контрольному етапі експерименту застосовано таку ж «Методику визначення сформованості мотивів» (А. Дербеньова) (додаток Б 3), як і на констатувальному. Результати опитування показали, що в ЕГ початковим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності володіли 19 (12,7%) учнів, середнім – 48 (32,0%), достатнім – 45 (30,0%), високим – 38 (25,3%). У КГ виявлено 37 учнів (23,9%) із початковим рівнем сформованості математичної компетентності, 61 (39,3%) – із середнім, 35 (22,6%) – з достатнім, 22 (14,2%) – з високим.

Аналіз анкетування засвідчив, що учні ЕГ, на відміну від учнів КГ, виявили бажання й прагнення послуговуватися математичною творчістю в процесі навчання синтаксису української мови. Розподіл здобувачів за рівнями сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту зображено в таблиці 3.1 і на рисунку 3.1.

Таблиця 3.1

Сформованість мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Початковий	19	12,7	37	23,9
Середній	48	32,0	61	39,3
Достатній	45	30,0	35	22,6
Високий	38	25,3	22	14,2

Задля визначення рівнів сформованості когнітивного компонента математичної компетентності учням запропоновано виконати тест, що складався з 12 запитань (додаток В 1). За кожну правильну відповідь здобувач отримував 1 бал. Початковий рівень сформованості когнітивного компонента математичної компетентності виявили 14 учнів ЕГ (9,3%) і 35 учнів КГ (22,6%); середній – 37 учнів ЕГ (24,7%) і 59 учнів КГ (38,1%); достатній – 52 учні ЕГ (34,7%) та 38 учнів КГ (24,5%); високим – 47 учнів ЕГ (31,3%) та 23 учні КГ (14,8%).

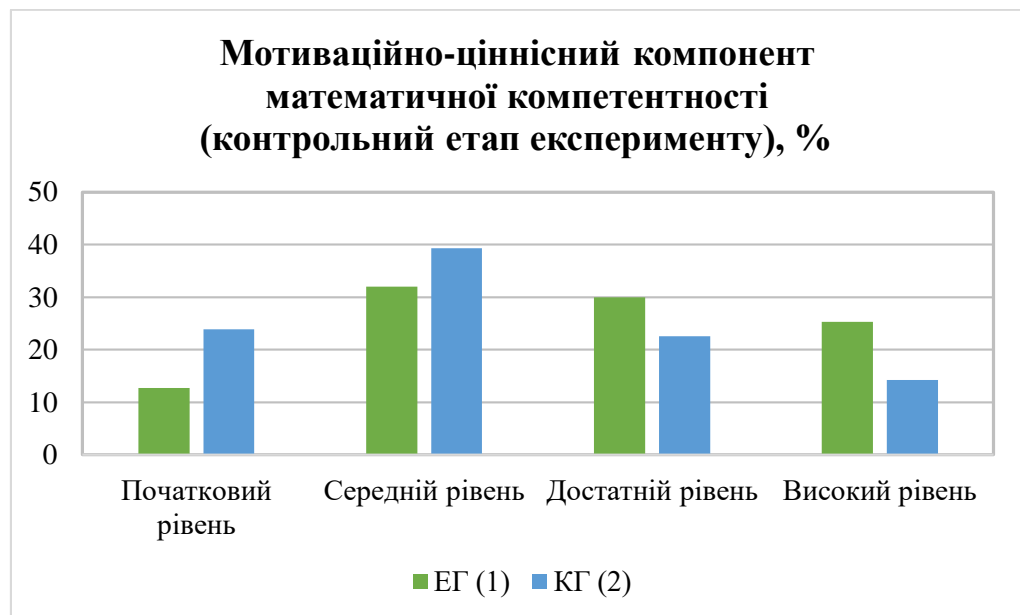

Рис. 3.1. Результати сформованості мотиваційно-ціннісного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту (%)

Результати тесту показали, що учні ЕГ були більш успішними в розв'язанні синтаксичних завдань; застосуванні граматичних і пунктуаційних знань, умінь і навичок на практиці; розкритті основних ознак тексту. Розподіл здобувачів за рівнями сформованості когнітивного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту відображено в таблиці 3.2 і на рисунку 3.2.

Таблиця 3.2

Сформованість когнітивного компонента математичної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Початковий	14	9,3	35	22,6
Середній	37	24,7	59	38,1
Достатній	52	34,7	38	24,5
Високий	47	31,3	23	14,8

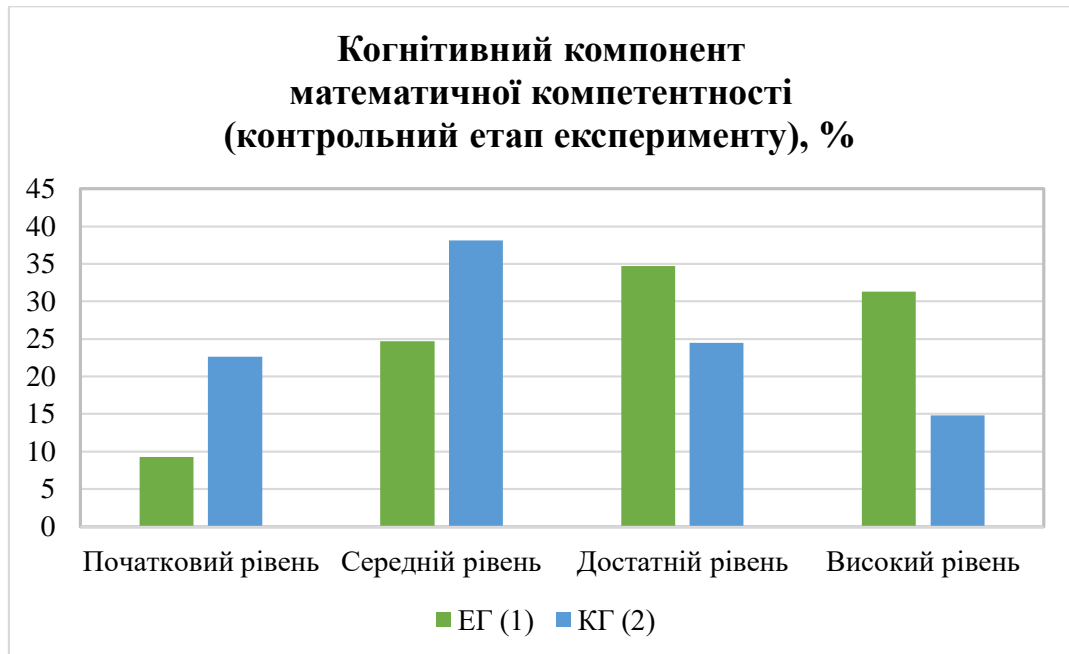

Рис. 3.2. Результати сформованості когнітивного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту (%)

З'ясування рівнів сформованості логічного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту полягало у виконанні діагностувальної роботи з однаковими завданнями та їх кількістю, що й на констатувальному, але з іншим змістом самих текстів (додаток В 2).

Отриманий в ЕГ високий результат (початковий рівень – 23 учні (15,3%), середній – 36 учнів (24,0%), достатній – 46 учнів (30,7%), високий – 45 учнів (30,0%)) свідчить, що застосування експериментальної методики сприяло підвищенню умінь логічного мислення, виокремлення головного з-поміж другорядного, аргументованого обґрунтування думки. Здобувачі ЕГ продемонстрували здатність застосовувати математичну творчість у процесі навчання синтаксису. Показники КГ значно відрізняються від ЕГ: початковий рівень – 58 учнів (37,4%); середній – 48 учнів (31,0%); достатній – 24 учні (15,5%); високий – 25 учнів (16,1%).

Розподіл здобувачів за рівнями сформованості логічного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту відображено в таблиці 3.3 і на рисунку 3.3.

Таблиця 3.3

Сформованість логічного компонента математичної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Початковий	23	15,3	58	37,4
Середній	36	24,0	48	31,0
Достатній	46	30,7	24	15,5
Високий	45	30,0	25	16,1

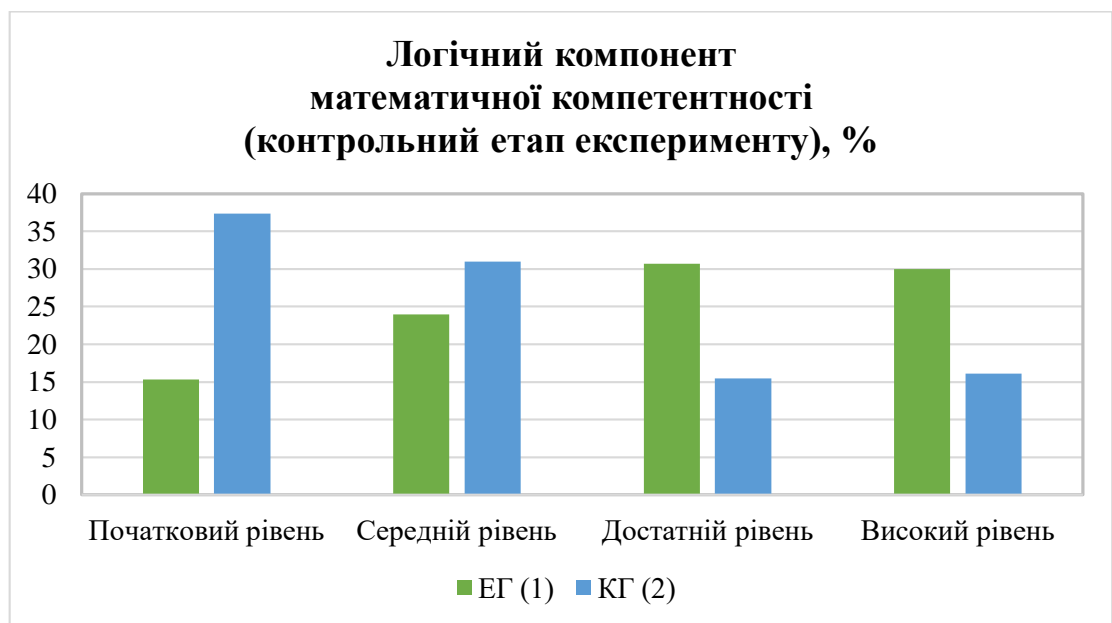

Рис. 3.3. Результати сформованості логічного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту (%)

Діагностування рівнів сформованості комунікативного компонента математичної компетентності полягало у виконанні учнями творчої роботи, що передбачала письмове висловлення власної позиції щодо проблеми, порушеної в поданому тексті (додаток В 3). Сформованість комунікативного компонента математичної компетентності на початковому рівні виявлено в 17 учнів ЕГ (11,3%) та 39 учнів КГ (25,2%); на середньому – у 40 учнів ЕГ (26,7%) і 56 учнів КГ (36,1%); на достатньому – у 49 учнів ЕГ (32,7%) та 40 учнів КГ (25,8%); на високому – у 44 учнів ЕГ (29,3%) і 20 учнів КГ (12,9%).

За результатами творчої роботи можна стверджувати, що учні ЕГ краще володіють навичками мовленнєвого оформлення власних міркувань із дотриманням норм літературної мови (стилістичні, лексичні, граматичні, пунктуаційні тощо). На відміну від здобувачів КГ вони показали вміння викладами думки в логічній послідовності, добирати переконливі аргументи й узагальнювати їх.

Розподіл здобувачів за рівнями сформованості комунікативного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту відображено в таблиці 3.4 і на рисунку 3.4.

Таблиця 3.4

Сформованість комунікативного компонента математичної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (ЕГ)		Контрольна група (КГ)	
	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Початковий	17	11,3	39	25,2
Середній	40	26,7	56	36,1
Достатній	49	32,7	40	25,8
Високий	44	29,3	20	12,9

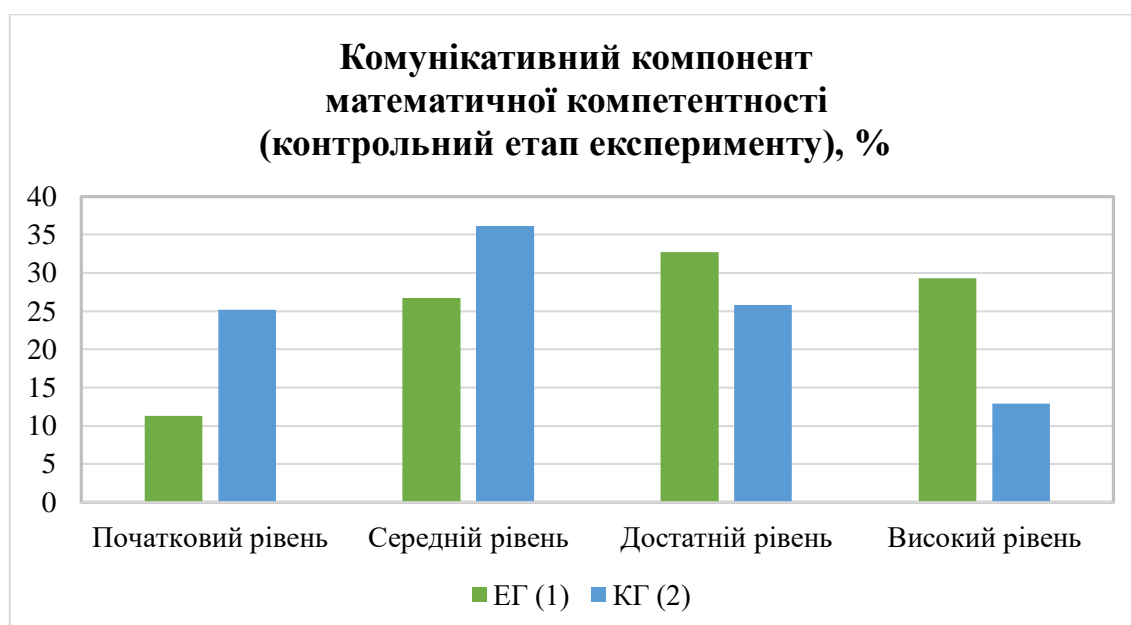

Рис. 3.4. Результати сформованості комунікативного компонента математичної компетентності на контрольному етапі експерименту (%)

Побудуємо таблицю, що містить відсоткові значення кількості учнів експериментальної (першої) та контрольної (другої) груп за виокремленими рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на констатувальному й контрольному етапах експерименту.

Таблиця 3.5

Розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на контрольному етапі експерименту

Компоненти математичної компетентності	Групи учнів	Рівні							
		Початковий		Середній		Достатній		Високий	
		Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %	Кількість учнів	Відсотки, %
Мотиваційно-ціннісний	ЕГ	19	12,7	48	32,0	45	30,0	38	25,3
	КГ	37	23,9	61	39,3	35	22,6	22	14,2
Когнітивний	ЕГ	14	9,3	37	24,7	52	34,7	47	31,3
	КГ	35	22,6	59	38,1	38	24,5	23	14,8
Логічний	ЕГ	23	15,3	36	24,0	46	30,7	45	30,0
	КГ	58	37,4	48	31,0	24	15,5	25	16,1
Комунікативний	ЕГ	17	11,3	40	26,7	49	32,7	44	29,3
	КГ	39	25,2	56	36,1	40	25,8	20	12,9
Середнє значення	ЕГ		12,2		26,8		32,0		29
	КГ		27,3		36,1		22,1		14,5

У таблиці 3.5 і на рисунку 3.5 наочно відображено розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) на контрольному етапі педагогічного експерименту.

У середньому в ЕГ 12,2% учнів показали початковий рівень сформованості математичної компетентності, що на 15,1% менше, ніж у КГ; 26,9% – середній, що на 9,2% менше, ніж у КГ; 32,0% – достатній, що на 9,9% більше, ніж у КГ; 28,9% – високий, що на 14,4% більше, ніж у КГ.

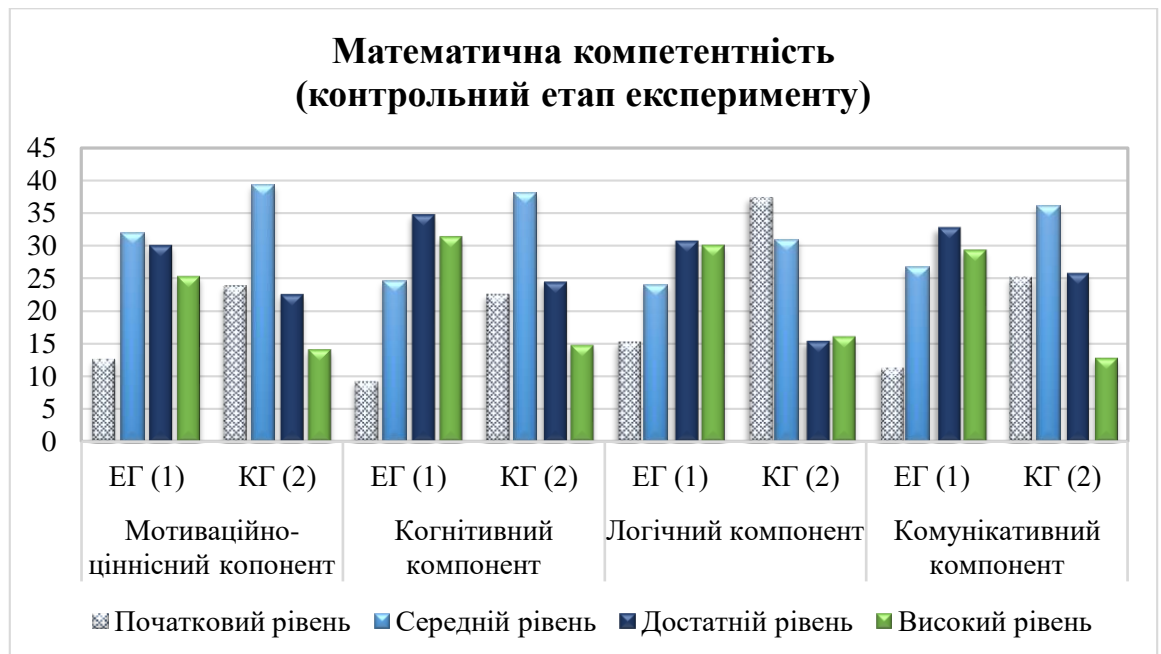

Рис. 3.5. Розподіл учнів за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на контрольному етапі експерименту (%)

Таблиця 3.6

Розподіл учнів експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на констатувальному й контрольному етапах експерименту

Компоненти компетентності	Порівнювані групи учнів	Констатувальний етап				Контрольний етап			
		Початковий рівень, %	Середній рівень, %	Достатній рівень, %	Високий рівень, %	Початковий рівень, %	Середній рівень, %	Достатній рівень, %	Високий рівень, %
Мотиваційно-ціннісний	EG (1)	26,0	38,7	23,3	12,0	12,7	32,0	30,0	25,3
	KG (2)	27,7	38,1	23,9	10,3	23,9	39,3	22,6	14,2
		-1,7	0,6	-0,6	1,7	-11,2	-7,3	7,4	11,1
Когнітивний	EG (1)	23,3	34,7	24,7	17,3	9,3	24,7	34,7	31,3
	KG (2)	25,8	36,8	23,2	14,2	22,6	38,1	24,5	14,8
		-2,5	-2,1	1,5	3,1	-13,3	-13,4	10,2	16,5
Логічний	EG (1)	34,7	27,3	21,3	16,7	15,3	24,0	30,7	30,0
	KG (2)	43,2	27,7	16,1	13,0	37,4	31,0	15,5	16,1
		-8,5	-0,4	5,2	3,7	-22,1	-7,0	15,2	13,9
Комунікативний	EG (1)	26,7	34,7	23,3	15,3	11,3	26,7	32,7	29,3
	KG (2)	27,7	35,5	24,5	12,3	25,2	36,1	25,8	12,9
		-1,0	-0,8	-1,2	3,0	-13,9	-9,4	6,9	16,4

Побудуємо таблицю, що містить відсоткові значення кількості учнів

експериментальної (першої) та контрольної (другої) груп за виокремленими рівнями сформованості компонентів математичної компетентності на констатувальному й контрольному етапах експерименту (таблиця 3.6).

Обчислимо різницю між значеннями в експериментальній та контрольній групах (таблиця 3.6). Додані результати свідчать про те, що в експериментальній (першій) групі учнів із відповідним рівнем сформованості того чи того компонента математичної компетентності більше, ніж у контрольній (другій); від'ємні – навпаки менше. Аналіз табличних даних уможливило зробити такі висновки. На констатувальному етапі експерименту відмінності між першою та другою групами учнів не були значними (максимальна розбіжність становила 3,4%). На контрольному етапі експерименту:

- в ЕГ кількість учнів із початковим і середнім рівнями за всіма компонентами математичної компетентності значно менша за кількість учнів КГ з тими самими рівнями;

- в ЕГ кількість учнів із достатнім і високим рівнями за всіма компонентами математичної компетентності значно більше за кількість учнів КГ з тими самими рівнями.

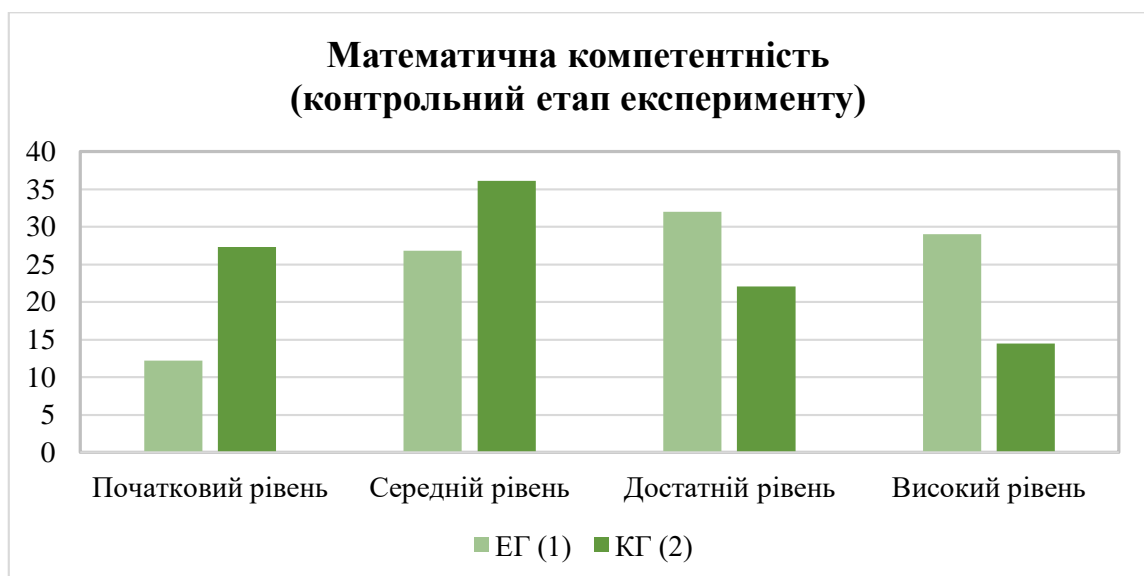

Рис. 3.6. Середні відсоткові значення кількості учнів із початковий, середнім, достатнім і високим рівнями сформованості математичної компетентності на контрольному етапі експерименту

Оцінимо також середні відсоткові значення кількості учнів ЕГ і КГ із початковим, середнім, достатнім і високим рівнями сформованості математичної компетентності, наочно подані на рисунку 3.6. Гістограма ще раз підтверджує попередні висновки.

Оцінимо також динаміку відсоткових значень кількості учнів ЕГ і КГ з виокремленими рівнями сформованості математичної компетентності на констатувальному й контрольному етапах експерименту. Дані на рисунку 3.7 засвідчують, що використання експериментальної методики в ЕГ сприяло збільшенню кількості учнів із достатнім і високим рівнями сформованості компонентів математичної компетентності й зменшенню кількості учнів із початковим і середнім рівнями.

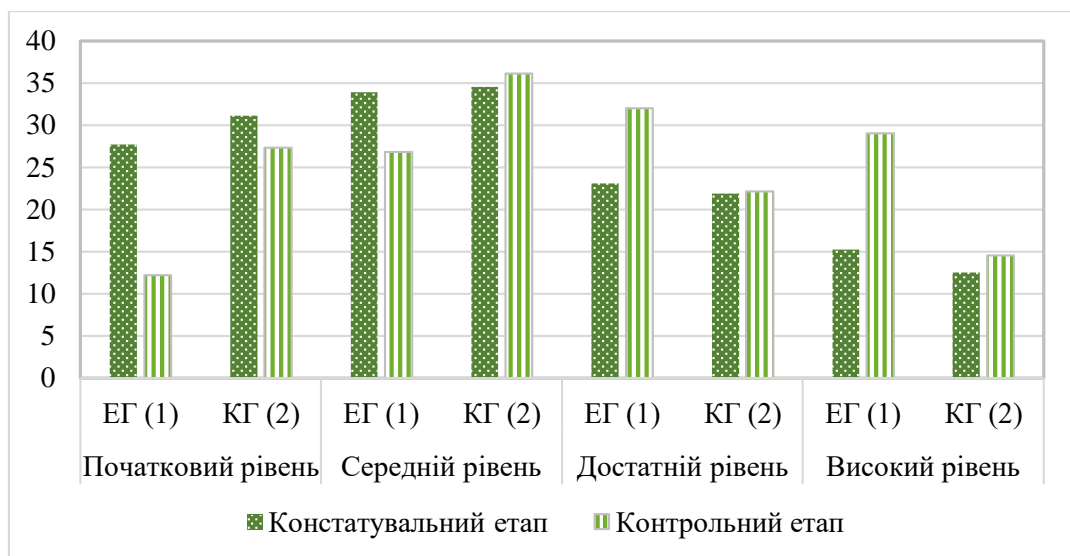

Рис. 3.7. Динаміка відсоткових значень кількості учнів ЕГ і КГ із початковий, середнім, достатнім і високим рівнями сформованості математичної компетентності на констатувальному й контрольному етапах експерименту

У КГ на контрольному етапі порівняно з констатувальним істотних змін не відбулося: кількість учнів із початковим, середнім та достатнім рівнем сформованості компонентів досліджуваної компетентності більша за кількість учнів із високим рівнем.

Підтвердимо наявність значущих відмінностей у рівнях сформованості

компонентів математичної компетентності учнів двох порівнюваних груп за допомогою методів математичної статистики, зокрема з використанням χ^2 -критерію Пірсона.

Сформулюємо нульову й альтернативну гіпотези.

H_0 : розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості певного компонента математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) суттєво не різняться між собою.

H_1 : розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості певного компонента математичної компетентності суттєво різняться між собою.

Емпіричне значення χ^2 -критерію для чотирьох виокремлених категорій обчислюється за формулою:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^4 \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}},$$

де n_1 і n_2 – обсяг вибірок, O_{1i} ($i = 1, 2, 3, 4$) – кількість учнів першої вибірки, що потрапили в i -ту категорію відповідно до рівня сформованості певного компонента математичної компетентності; O_{2i} ($i = 1, 2, 3, 4$) – кількість учнів другої вибірки, що потрапили в i -ту категорію відповідно до рівня сформованості певного компонента математичної компетентності.

За допомогою табличного процесора Microsoft Excel виконаємо необхідні розрахунки й побудуємо відповідну таблицю 3.7.

Порівняємо отримані емпіричні значення χ^2 -критерію, обчислені для кожного компонента математичної компетентності, із критичним, узятим із досліджень І. Дирди [71, с. 185] та С. Костюк [102, с. 192]. Для цього визначимо число ступенів свободи за формулою:

$$\nu = C - 1,$$

де C – кількість категорій (рівнів сформованості компонентів компетентності). Так, $\nu = 4 - 1 = 3$. Прийmemo рівень значимості $\alpha = 0,05$.

Тоді $\chi_{\text{крит}}^2 = 5,991$. Порівняння емпіричних значень χ^2 -критерію за кожним із компонентів досліджуваної компетентності з критичним значенням дозволяє

зробити висновок, що всі емпіричні значення більші за критичне.

Таблиця 3.7

Емпіричні значення χ^2 -критерію, обчислені для кожного компонента математичної компетентності, на контрольному етапі експерименту

Компоненти математичної компетентності	Порівнювані групи учнів	Рівні				Емпіричне значення χ^2 -критерію
		Початковий	Середній	Достатній	Високий	
Мотиваційно-ціннісний	ЕГ (1)	19	48	45	38	12,774
	КГ (2)	37	61	35	22	
Когнітивний	ЕГ (1)	14	37	52	47	24,372
	КГ (2)	35	59	38	23	
Логічний	ЕГ (1)	23	36	46	45	29,392
	КГ (2)	58	48	24	25	
Комунікативний	ЕГ (1)	17	40	49	44	21,143
	КГ (2)	39	56	40	20	

Згідно з правилом прийняття рішення для критерію χ^2 отриманий результат дає достатні підстави для прийняття нульової гіпотези. Іншими словами, розподіли учнів двох порівнюваних груп за рівнями сформованості усіх компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) математичної компетентності істотно різняться між собою.

Висновки до третього розділу

У межах дослідження створено й апробовано методи, прийоми й засоби формування математичної компетентності, яка має такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний. Експериментальна робота ґрунтувалася на реалізації визначених підходів (особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний) і принципів (загальнодидактичні – традиційні й сучасні; лінгводидактичні – загальнометодичні й специфічні), методів навчання (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження за мовою, робота з підручником, метод вправ, моделювання, зіставлення, дедукції, проєктів,

«розумовий штурм», діалогування, рольової гри, проблемний метод, дослідницький), прийомів і засобів (підручник, таблиці, тексти, діаграми, вправи, вебзастосунки, сайти, Google-сервіси тощо). Основою експериментальної роботи обрано форми, що передбачали: аналіз і порівняння синтаксичних одиниць, явищ; виокремлення головної інформації з-поміж другорядної; узагальнення висновків; побудову комутативної діаграми; складання діалогів, власного висловлення; розроблення алгоритмів; формулювання гіпотез; участь у комунікативній ситуації; проєктну роботу тощо.

Навчальний матеріал структуровано за основними темами чинної програми. Комплекс вправ об'єднано у блоки відповідно до складників математичної компетентності (когнітивний, логічний, комунікативний). Мотиваційно-ціннісний компонент міститься в кожному завданні: у креативних назвах, які активізують уяву здобувачів, спонукають до асоціацій та аналогій в різних галузях, допомагають визначити уподобання майбутнього професійного спрямування; реченнях-настановах, що відображають указівки, прагнення й подальші перспективи, створюють атмосферу зацікавленості, викликають позитивні емоції, мотивують, підсилюють упевненість у власних можливостях.

Задля формування когнітивного компонента використано вправи, що передбачають: актуалізацію знань; розвиток мислення, уяви, пам'яті; усвідомлення й фіксації інформації; зосередження уваги на основному; формування уявлення мовних концепцій. У межах логічного компонента математичної компетентності вправи спрямовані на: готовність до пошуку способів розв'язання завдань; уміння застосовувати математичний апарат (методи, алгоритми, діаграми тощо), логічно обґрунтовувати думки, доводити власну позицію з аргументуванням. Завдання на формування комунікативного компонента зосереджено на практичній реалізації знань, умінь і навичок через побудову, поширення, відновлення складних синтаксичних конструкцій; формулювання гіпотез, математичних понять і термінів; доведення або спростування твердження; готовність спілкуватися відповідно до комунікативної ситуації.

У межах формувального етапу апробовано систему вправ (когнітивно-

розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні), запроваджено комплекс завдань з урахуванням окресленої системи підходів, принципів, методів, прийомів і засобів, спрямованих на формування математичної компетентності здобувачів закладів загальної середньої освіти; перевірено ефективність і проаналізовано результати створеної методики.

Аналіз контрольного зрізу дає підстави стверджувати, що запроваджена методика сприяє розвитку мислення, засвоєнню знань із синтаксису, розробленню стратегій для розв'язання пороблених ситуацій, підвищує мотивацію дев'ятикласників до застосування математичного апарату (методи, мова) в процесі навчальної і мовленнєвої діяльності.

Результати діагностування на контрольному етапі педагогічного експерименту засвідчують, що в експериментальній групі середнє відсоткове значення кількості учнів із початковим рівнем формування математичної компетентності зменшилося з 27,7% до 12,2%, із середнім рівнем – з 33,9% до 26,8%. Натомість збільшилися середні відсоткові значення кількості учнів із достатнім (з 23,1% до 32%) і високим (з 15,2% до 29%) рівнями сформованості математичної компетентності.

Отже, результати експериментального дослідження підтвердили ефективність створеної методики формування математичної компетентності учнів 9 класів у процесі навчання синтаксису української мови.

Результати дослідження, подані в третьому розділі дисертації, опубліковано в наукових працях автора [2; 13; 14; 25; 29].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження формування математичної компетентності учнів 9 класів у процесі навчання синтаксису української мови уможливило дійти певних висновків. Формування математичної компетентності здобувачів набуває особливої актуальності. Уміння працювати з інформацією, аналізувати, розв'язувати складні завдання, логічно й критично мислити, комунікувати є важливими для подолання викликів сучасності. Окрім того, математична компетентність необхідна для успішної соціалізації особистості в суспільстві.

1. На основі студіювання праць мовознавців розглянуто систему синтаксичних одиниць. З'ясовано, що речення є ключовою, оскільки виконує найважливіші функції мови: комунікативну (мова як засіб спілкування) і пізнавальну (мова як процес пізнання й відображення дійсності, засіб вираження думки). Визначено напрями синтаксичних досліджень (формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний, логічний, психологічний, структурно-семантичний, генеративний (трансформаційний), когнітивний, кваліфікаційний), які обґрунтовують значення, залежність, відношення, форму, структуру синтаксичних одиниць, що сприяє формуванню мовної особистості здобувачів освіти.

2. Проаналізовано проблему формування математичної компетентності здобувачів у закладах загальної середньої освіти, що уможливило уточнення змістового наповнення поняття «математична компетентність» – притаманні людині математичні навички й уміння, сформовані за допомогою знань у процесі навчання, що надають їй унікальну здатність знаходити через застосування законів математики та логіки істинно правильні рішення в думках, помислах, діях і реалізовувати їх на практиці для повноцінної самореалізації в суспільстві.

Витлумачено ключові поняття дослідження: «математична компетентність учнів у навчанні української мови» – набуті за допомогою знань у процесі навчання математичні навички й уміння, що надають учням унікальної здатності вивчати українську мову засобами логічного, алгоритмічного, критичного мислення задля

правильного їх застосування в різних життєвих ситуаціях; «математична компетентність учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови» – інтегрована здатність особистості здійснювати навчальну й мовленнєву діяльність із використанням математичного апарату (застосовувати математичні методи під час навчання синтаксису; інтерпретувати інформацію різними способами (схема, модель, таблиця, діаграма тощо); формувати поняття; логічно обґрунтовувати власну позицію) та готовність послуговуватися математичним, логічним і критичним мисленням в усному й писемному комунікуванні для повноцінної самореалізації в суспільстві.

З опертям на законодавчі документи та дослідження науковців конкретизовано структурні компоненти математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний), які утворюють цілісну розвивальну систему, що охоплює чотири етапи, поміж яких: перший – значеннєвий (оцінне ставлення до математичної творчості); другий – усвідомлення (осмислюються мотиви, мета математичного апарату); третій – операційний (проектування математичних умінь і навичок у контексті навчального матеріалу), четвертий – прагматичний (є головним, оскільки визначає позитивний чи негативний результат, тобто є кінцевим результатом – набутий досвід, що презентує компетентний мовець).

3. Визначено психолого-педагогічні й лінгводидактичні чинники формування математичної компетентності учнів 9 класу. З опертям на розроблену структуру означеної компетентності до психологічних чинників уналежнено такі: мотиваційно-ціннісний (внутрішня (бажання, мета, інтереси, потреби) і зовнішня (визнання, очікування) мотивація); когнітивний (система пізнавальних механізмів, що ґрунтується на здатності до нових знань через відчуття і сприймання, пам'ять й увагу, мислення й уяву); логічний (мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація), у процесі яких здобувачі здатні розв'язувати проблемні питання різної складності, логічно обґрунтовувати думку); комунікативний (манера і стиль поведінки спілкування в різних життєвих ситуаціях, критичне оцінювання власних і чужих думок).

Обґрунтовано реалізацію сучасних підходів формування математичної компетентності у процесі навчання синтаксису (особистісно орієнтовний, компетентнісний, діяльнісний). Виокремлено загальнодидактичні (традиційні, сучасні) і лінгводидактичні (загальнометодичні, специфічні) принципи, методи (усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, моделювання, порівняння, «розумовий штурм», дедукції, проєктів, рольової гри, проблемний тощо), прийоми (обговорення, інтерпретування, припущення, виокремлення, діалогування, обґрунтування, передбачення, конструювання, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, порівняння, моделювання, доведення, проєктна робота тощо), засоби (підручник, таблиці, діаграми, тексти, вправи, вебзастосунки, сайти, Google-сервіси, онлайн-платформи). Створено систему вправ для формування математичної компетентності (когнітивно-розвивальні, логіко-конструктивні, мовленнєво-комунікативні).

4. З огляду на аналіз змісту чинного навчально-методичного ресурсу (навчальні й модельні програми, підручники, посібники) з'ясовано, що в процесі навчання синтаксису української мови дев'ятикласників не виявлено цілісної системи формування математичної компетентності, лише простежуються окремі її складники. Формування означеної компетентності потребує упровадження в освітній процес завдань, спрямованих на узагальнення висновків на основі аналізу, розв'язання завдань із застосуванням математичного апарату (методи, мова), обґрунтоване доведення або спростування думки, формулювання гіпотез, аргументування власної позиції, розв'язування комунікативної ситуації тощо.

5. Задля визначення рівня сформованості математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови розроблено систему вимірювання й оцінювання (критерії й показники): аксіологічний – система мотивів і цінностей, що відображають прагнення здобувачів до опанування математичної компетентності, осмислення її необхідності задля повноцінної самореалізації в суспільстві; гносеологічний – здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки під час засвоєння знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної

діяльності; технологічний – система знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичним апаратом; інтелектуальний – набір когнітивних здібностей, що уможливають орієнтування в різних життєвих ситуаціях.

6. Розроблено й обґрунтовано методику формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови. Доведено, що урахування визначених підходів і принципів, обраних методів, прийомів, засобів і вправ сприяло формуванню математичної компетентності здобувачів. Експериментальною методикою передбачено використання комплексу вправ, покликаних навчити сприймати, порівнювати, аналізувати; логічно формулювати думку, будувати власне висловлення, комунікувати, розробляти проекти.

Констатувальний етап експерименту передбачав діагностувальний інструментарій (анкетування, опитування, контрольний зріз), що уможливило визначення рівнів сформованості математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови. Результати означеного етапу експерименту засвідчили, що в обох групах переважає середній рівень сформованості всіх компонентів математичної компетентності. Здобувачі виявили низьку мотивацію до отримання знань щодо використання мисленнєвих операцій, недостатню обізнаність математичного апарату й уміння логічно обґрунтовувати власну думку. Відтак формування математичної компетентності потребує розроблення методів, прийомів і засобів навчання.

Перебіг формувального етапу педагогічного експерименту дав змогу констатувати доцільність упровадження розробленої методики формування математичної компетентності учнів 9 класів у процесі навчання синтаксису української мови. Результати контрольного етапу педагогічного експерименту підтвердили позитивну динаміку в рівнях сформованості компонентів математичної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, логічний, комунікативний) в учнів 9 класу. Порівняно з результатами констатувального етапу експерименту достатній і високий рівні сформованості означеної компетентності в учнів ЕГ (експериментальних груп) підвищилися на 8,9% та 13,8%, водночас в

учнів КГ (контрольних груп) майже не змінився – 0,2% і 2,0%.

Отже, результати експериментального дослідження підтвердили ефективність розробленої методики формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови, упровадження її в освітній процес.

Проблема методики формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови не вичерпується результатами проведеного дослідження. Перспективи вбачаємо в поглибленому вивченні можливостей удосконалення методів, прийомів і технологій формування математичної компетентності здобувачів та створенні інтерактивних онлайн-курсів, вебсемінарів для покращення якості навчання синтаксису української мови на компетентнісній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abrantes P. Mathematical competence for all : options, implications and obstacles. *Educational Studies in Mathematics*. 2001. Vol. 47(2). P. 125–143. https://www.researchgate.net/publication/227273449_Mathematical_competence_for_all_Options_implications_and_obstacles_Educational_Studies_in_Mathematics_472_125-143 (дата звернення: 18.02.2021).
2. Artemenko L. Psychologiczne podstawy kształtowania kompetencji matematycznych dziewiątej klasy (uczniów) w nauce języka ukraińskiego. *Roczniki Pedagogiczne*. Lublin, 2023. Vol. 15, № 2. P. 163–178. URL: <https://czasopisma.tnkul.pl/index.php/rped/issue/view/4>
3. Chafe W. *The pear Stories: Cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* / ed. by Chafe W. Norwood, New Jersey : Ablex, 1980. 323 p.
4. Chomsky N. *Studies on Semantics Generative Grammar* / ed. by N. Chomsky. Hague, Paris, New York : Mouton, 1980. 207 p.
5. *Competencies and Mathematical Learning: Ideas and inspiration for the development of mathematics teaching and learning in Denmark* / eds. M. Niss, T. Højgaard. Roskilde : Roskilde University, 2011. 214 p. URL: https://pure.au.dk/portal/files/41669781/THJ11_MN_KOM_in_english.pdf (дата звернення: 07.04.2023).
6. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, 2018. Issue 61. P. 1–13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:189:TOC> (дата звернення: 20.10.2021).
7. DEB-ME. *Currículo Nacional do Ensino Básico: Competências Essenciais*. Lisboa : Departamento de Educação Básica (DEB), Ministério da Educação, Lisbon. 2001. 227 p.

8. Dewey J. How we think. Lexington, Mass : D. S. Heath, 1910. 224 p. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey_1910a/Dewey_1910_h.html (дата звернення: 03.09.2022).
9. Givon T. Syntax: A functional-typological introduction. Amsterdam, Philadelphia : J. Benjamins, 1990. 2 v. 1070 p.
10. PISA 2012. Assessment and Analytical Framework : Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy, Paris : OECD, 2013. 265 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264190511-en> (дата звернення: 11.01.2021).
11. Авраменко К. Б., Михайличенко Н. М. Формування математичної компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Молодий вчений*. 2017. № 9(49). С. 293–296. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9/66.pdf> (дата звернення: 08.02.2021).
12. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 38–42.
13. Артеменко Л. І. Методи, прийоми й засоби формування математичної компетентності здобувачів освіти в навчанні синтаксису української мови. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ, 2023. Вип. 95. С. 5–11. URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/nc-95>
14. Артеменко Л. Аналогія як ефективний спосіб організації математичного мислення в процесі навчання синтаксису української мови. *Методи компетентнісного навчання української мови*: зб. матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича, м. Київ, 28 вересня 2023 р. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки НАПН України, Відділ навчання української мови та літератури. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 101-104.
15. Артеменко Л. І. «Математична компетентність» у контексті навчання

української мови. *Нова українська школа й підготовка вчителя до забезпечення базової середньої освіти* : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф., м. Глухів, 2021 р. / МОН України; Департамент освіти і науки Сумської ОДА; Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. Ч. I. С. 155–161. URL: <http://gnpu.edu.ua/>

16. Артеменко Л. І. Категорія «математична компетентність» у мовній освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів, 2021. Вип. 3(47). С. 170–181. URL: <http://visn-ped.gnpu.edu.ua/index.php/uk/home1/66-visnyk-hlukhivskoho-natsionalnoho-pedahohichnoho-universytetu-imeni-oleksandra-dovzhenka-2021-vyp-3-47>

17. Артеменко Л. І. Категорія «мислення» як складник формування математичної компетентності здобувачів освіти в процесі навчання української мови. *Педагогічне Криворіжжя : педагогічний альманах* : зб. наук.-метод. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. Вип. 8. С. 10–12.

18. Артеменко Л. І. Когнітивний напрям у навчанні синтаксису української мови. *Topical issues of practice and science* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–21 травня 2021 р. London, Great Britain, 2021. Р. 384–386. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=cB8vEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA384&dq=info:Aa-5D0SkpbAJ:scholar.google.com&ots=VRf65Aquvs&sig=hONsjNqgJkTeIZQujkwAYrm33pE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

19. Артеменко Л. І. Критерії, показники формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Серія «Психологія». Серія «Медицина»*. 2024. Вип. 3(37). С. 72–83. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-72-83](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-72-83)

20. Артеменко Л. І. Математична компетентність учнів у процесі навчання української мови: філософський аспект. *Українська мова і література в школах України*. Київ : «Педагогічна преса», 2021. № 5. С. 3–6.

21. Артеменко Л. І. Проблема математичної компетентності учнів як ключової. *Scientific Collection «InterConf», (71)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 серпня 2021 р. Orléans, France : Epi, 2021. Р. 85–90. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2021.009>
22. Артеменко Л. І. Роль учителя-практика в підготовці бакалаврів-філологів. *Модернізація змісту освіти в підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кривий Ріг, 21 квітня 2023 р. / Міністерство освіти і науки України, Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. С 12–15. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7071>
23. Артеменко Л. І. Дидактичні засади формування математичної компетентності учнів у процесі навчання українського синтаксису. *Освітній вимір*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.55056/ed.657>
24. Артеменко Л. І., Бакум З. П. Підходи до вивчення синтаксичних одиниць української мови в основній школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України*. Київ : Міленіум, 2021. Вип. 32 (1-2022). С. 191–203. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32>
25. Артеменко Л. І., Березовська-Савчук Н. А. Навчання синтаксису української мови в умовах дистанційної освіти: допрофільний рівень. *Сучасні тенденції методики навчання : мовно-літературна царина : колективна монографія* / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2023. С 71–97. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7077>
26. Ачкан В. В. Формування математичних компетентностей старшокласників у процесі вивчення рівнянь та нерівностей як засіб реалізації інноваційного характеру математичної освіти. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6699/1/Achkan.pdf> (дата звернення: 09.02.2021).

27. Бакум З. Навчання української мови в старшій школі: реалії та перспективи. *Рідна школа*. 2010. № 7–8. С. 57–60.

28. Бакум З. П. Теоретико методологічні засади навчання фонетики української мови в гімназії : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ–Кривий Ріг, 2009. 447 с.

29. Бакум З. П., Артеменко Л. І. Формування математичної компетентності в навчанні синтаксису української мови: система вправ. *Всеосвіта* : вебсайт. 2024. URL: <https://vseosvita.ua/library/bakum-zp-artemenko-li-formuvannia-matematichnoi-kompetentnosti-v-navchanni-syntaksysu-ukrainskoi-movy-systema-vprav-797037.html?rl=3909426>

30. Бакум З., Артеменко Л. Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : зб. наук. праць, м. Хмельницький, 19–20 березня 2021 р. / Хмельницький національний університет, кафедра слов'янської філології. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2021. Вип. 9. С. 12–17. URL: <https://ksf.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/10/2021-1.pdf>

31. Бацевич Ф. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2002. № 453. С. 30–34.

32. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. URL: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html> (дата звернення: 29.12.2020).

33. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2(63). С. 26–31.

34. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи* : б-ка з освітньої політики / ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 47–52.

35. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
36. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. Київ : Рад. шк., 1981. 176 с.
37. Божко О. П. Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2017. 283 с.
38. Бондаренко Н. Лінгвістичні засади компетентнісної методики навчання синтаксису. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 10–14.
39. Бондаренко Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–8.
40. Бондаренко Н. Наукові засади перебудови шкільного курсу синтаксису на основі сучасних підходів. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 2. С. 20–24.
41. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ, Либідь, 1993. 368 с.
42. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. 222 с.
43. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ, 1983. 218 с.
44. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія : Практикум : навч. посіб. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
45. Глобін О. Наступність у формуванні математичної компетентності учнів основної та старшої школи. *Реалізація наступності в математичній освіті : реалії та перспективи* : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 вересня 2016 р., Одеса. Харків : Вид-во «Ранок», 2016. URL: Globin 2016.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

46. Глузман Н. А. Система формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів мови : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2011. 560 с.
47. Гнаткович Т. Синтаксичні вправи в системі формування мовної компетентності школярів. *Дивослово*. 2010. № 6. С. 13–18.
48. Гнаткович Т. Д. Формування мовної компетентності учнів основної школи у процесі вивчення синтаксису української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2011. 318 с.
49. Головань М. С. Математична компетентність: сутність та структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету*. 2014. № 1. С. 35–39.
50. Голуб Н. Компетентнісне навчання – це актуально. *Дивослово*. 2012. № 6. С. 60–62.
51. Голуб Н. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 9. С. 2–7.
52. Голуб Н. Б., Галаєвська Л. В. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8–9 класах : метод. посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 128 с.
53. Голуб Н. Б. Ознаки компетентності мовної особистості учня. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 48. 260 с.
54. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Концепція навчання української мови учнів старшої школи / за заг. ред. д-ра пед. наук Н. Б. Голуб. Київ : Педагогічна думка, 2019. 56 с.
55. Голуб Н. Б., Остапенко Н. М. Уміння спілкуватися. Уроки розвитку зв'язного мовлення учнів : навч.-метод. посібник. Черкаси : Брама, 2001. 159 с.
56. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наукова думка, 1991. 192 с.
57. Горошкіна О. Роль шкільного підручника в реалізації

компетентнісного підходу до навчання української мови учнів ліцею. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 3. С. 22–26.

58. Горошкіна О. М. Особливості методики навчання української мови в старших класах гімназії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1997. 191 с.

59. Груба Т. Контроль у компетентнісній парадигмі сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 9. С. 27–29.

60. Груба Т. Л. Компетентнісний підхід – нова парадигма результатів навчання у вищих навчальних закладах України. *Нова педагогічна думка. Наук.-метод. журнал. Спецвипуск. Модернізація освіти для сталого розвитку* : тези II Всеукр. відеоконф. 2011, грудень. С. 75–76.

61. Груба Т. Л. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Рівне, 2019. 547 с.

62. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.

63. Гуйванюк Н. В., Гнатчук О. С., Нечипорук М. В. Семантична структура тексту : навч. метод. посібн. Чернівці : Рута, 2000. 132 с.

64. Дегтяренко Л. І. Формування математичних компетентностей випускника школи як місія математичної освіти. URL: http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2008/08_02dlifmk.pdf (дата звернення: 09.02.2021).

65. Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію. Харків : Видавнича група «Основа», 2012. 207 с.

66. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.01.2021).

67. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 31.01.2021).
68. Дика Н. М. Лінгводидактичні особливості засвоєння граматичних понять учнями 8–9 класів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3. С. 90–101.
69. Дика Н. М. Робота з учнями старшої школи над лінгвістичними поняттями: вивчення складнопідрядного речення. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 5–6 (50–51). С. 37–42.
70. Дика Н., Захарова Г., Антонюк А. Формування пізнавальної активності у здобувачів освіти на уроках математики засобами Google-сервісів. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. № 11(9). С. 42–47. URL: <https://www.oip-journal.org/index.php/oip/article/view/231> (дата звернення: 14.12.2023).
71. Дирда І. А. Розвиток полікультурної компетентності іноземних студентів на основному етапі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кривий Ріг, 2015. 253 с.
72. Донченко Т. К. Мовленнєвий розвиток учнів у процесі навчання української мови в основній школі : навч.-метод. посіб. для вчит. і студ. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 694 с.
73. Донченко Т., Луценко В. Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 2. С. 5–11.
74. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 226 с.
75. Дружененко Р. С. Функціональна основа навчання синтаксису простого речення майбутніх учителів української мови і літератури. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 1(9). С. 104–115.
76. Дружененко Р. С. Функціонально-прагматичний аспект навчання

синтаксису простого речення майбутніх учителів-словесників. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : збірник наук. праць. Київ, 2014. Вип. 24 (34) С. 8–14. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6657/Druzhnenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.01.2021).

77. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.

78. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / відп. ред. І. Р. Вихованець; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 210 с.

79. Заболотний О. В. Синтаксис і пунктуація на уроках української мови : метод. посіб. для вчителя, учня, абітурієнта. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. 150 с.

80. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.

81. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

82. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови : теоретико-прикладний аспект. Brno : Masarykova univerzita, 2013. 225 с.

83. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

84. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДоНУ, 2007. 294 с.

85. Засєкіна Л. В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. 2007. № 5 (25). С. 82–90.

86. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

87. Зіненко І. М. Визначення структури математичної компетентності учнів старшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журн. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. № 2. С. 165–174.
88. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2011. Вип. 1(33). С. 22–27.
89. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Ч. I. Винниця : ВДПУ ім. Коцюбинського, 2002. 136 с.
90. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах середньої освіти у 2022/2023 навчальному році : Лист МОН від 19.08.2022 р. № 1/9530-22. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/87596/ (дата звернення: 17.09.2022).
91. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення : навч. посібник для філол. ф-тів ун-в. Київ : Вища школа, 1985. 127 с.
92. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
93. Караман С., Горошкіна О., Караман О., Попова Л. Формування ключових компетентностей учнів засобами підручника «Українська мова» для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням філології. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 6. С. 22–29.
94. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посіб. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
95. Коваль В. О. Методика навчання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. для студ. філол. ф-тів. Умань : РВЦ «Софія», 2010. 200 с.
96. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

97. Компетентнісно орієнтована методика навчання математики в основній школі: метод. посібник / О. І. Глобін, М. І. Бурда, Д. В. Васильєва, В. В. Волошена, О. П. Вашуленко, Н. Д. Мацько, Т. М. Хмара. Київ : Педагогічна думка, 2015. 245 с.
98. Концепція «Нова українська школа» : Наказ М-ва освіти і науки України від 16 серпня 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 30.01.2021).
99. Коpecь Л. В., Гордієнко В. І. Комунікативний світ особистості та його характеристики. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* 2013. Т. 149. С. 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2013_149_6 (дата звернення: 14.03.2022).
100. Корицька Г. Використання веб-квест технології у навчанні учнів української мови на засадах діяльнісного підходу. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2018. Т. 65, № 3. С. 66–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_65_3_8 (дата звернення: 07.05.2022).
101. Корніяка О. М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі : матеріали Всеук. психол. конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка, 19-20 квітня 2010 р. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. І. С. 140–145.
102. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кривий Ріг, 2018. 292 с.
103. Кулик О. Д. Особистісно орієнтований підхід до навчання як важливий чинник мовленнєвого розвитку учнів. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2017. № 2. С. 50–53. URL: <http://pptp.kubg.edu.ua/numbers/> (дата звернення: 11.07.2022).

104. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
105. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 460 с.
106. Курс сучасної української літературної мови : синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Рад. школа, 1951. Т. 2. 408 с.
107. Кухарєва В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 20 с.
108. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2006. 20 с.
109. Кухарчук І. О. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Практикум : навч. посіб. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 214 с.
110. Кухарчук І. О. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Тестові завдання і контрольні роботи : навч. посіб. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 342 с.
111. Кучеренко І. Особистісно орієнтована технологія навчання – пріоритетна концепція мовної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 2. С. 8–14.
112. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2015. 560 с.
113. Кучеренко І. А., Пентиліук М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб.; МОН України, Херсонський державний університет. Херсон : Айлант, 2022. 352 с.
114. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.

115. Кучерук О. Я., Кисіль Т. М. Прикладні задачі в процесі формування математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів. *Науковий вісник Львівської академії. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Кропивницький, 2019. Вип. 5. С. 155–160.

116. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності учнів 8–9 класів у процесі вивчення синтаксису : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 294 с.

117. Маланюк Н. Характеристика компетенцій, що є складовими професійної математичної компетентності студентів коледжу економічного профілю. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 3. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vnadped_2017_3_11.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

118. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2012. 44 с.

119. Мельничайко В. Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. *Мовознавство і школа*. Київ : Наукова думка, 1981. 123 с.

120. Мельничайко В. Я., Пентиліук М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ : Рад. Школа, 1982. 216 с.

121. Мельничук С. К. Психологічні особливості становлення видів упевненості в собі в юнацькому віці. *Наука і освіта*. 2017. № 9. С. 42–47. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2017-9-doc/2017-9-st7> (дата звернення: 17.06.2022).

122. Меньяйленко О. С., Монастирна Г. В. Розробка критерію сформованості професійної компетентності фахівців у автоматизованих навчаючих системах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* :

зб. наук. праць. Київ–Вінниця, 2010. Вип. 23. С. 466–471. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4630> (дата звернення: 19.04.2021).

123. Методика вивчення української мови в школі : посіб. для вчит. / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. Київ : Рад. шк., 1987. 246 с.

124. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк. Головне вид-во, 1989. 439 с.

125. Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : метод. посіб. / Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.

126. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підруч. для студ.-філологів / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.

127. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах : модульний курс : посіб. для студ. пед. ун-тів та ін-тів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

128. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.

129. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підруч. для студ. філол. ф-тів ун-тів / М. І. Пентилюк та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.

130. Милославська О. В. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та соціального інтелекту. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 5(30). С. 240–245.

131. Найдьонов М. І. Групова рефлексія в розв'язанні творчих завдань за різного ступеня готовності до інтелектуальної праці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 1989. 239 с.

132. Негуляєва А. Формування математичної компетентності в навчанні англійської мови: лінгводидактичний аспект. *Сучасні тенденції методики навчання: мовно-літературна царина* : колективна монографія / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. С. 163–189. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/7077> (дата звернення: 10.07.2023).

133. Нищета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2018. 522 с.

134. Нікітіна А. Актуалізація категоріальних понять тексту як важливий чинник формування мовної особистості. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2002. Вип. 31. С. 61–65.

135. Омельчук С. Комунікативно-функціональний синтаксис української мови : програма факультативного курсу для 8–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Програми спецкурсів та факультативів з української мови* / упоряд. В. Федоренко, Г. Федяй. Київ : Шкільний світ, 2006. С. 14–36.

136. Омельчук С. А. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2007. № 1. С. 2–9.

137. Омельчук С. А. Розділові знаки в складних синтаксичних конструкціях: урок – лінгвістичне дослідження. *Українська мова і література в школі*. 2002. № 7. С. 13–15.

138. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2003. 229 с.

139. Онопрієнко О. Предметна математична компетентність як дидактична категорія. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84273723.pdf> (дата звернення: 09.02.2021).

140. Основи загальної психології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. III–IV рівня акредитації : у 2-х т. / Полозенко О. В., Омельченко Л. М.,

Яшник С. В. та ін. Київ : НУБіП, 2009. Т I. 322 с. URL: <https://nemaloknig.net/read-252255/?page=61#booktxt> (дата звернення: 05.02.2022).

141. Павелків Р. В. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : Кондор, 2011. 468 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/75345-96-osoblivost-splkuvannya-v-yunatskomu-vts.html> (дата звернення: 15.12.2022).

142. Павленко Т. В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2020. 229 с.

143. Павлик О. А., Білоконна Н. І., Лисевич О. В. Професійна підготовка фахівця початкової освіти в нових реаліях. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4 С. 83–91. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/319> (дата звернення: 19.02.2021).

144. Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.

145. Пентилюк М. І. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20.

146. Пентилюк М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–9.

147. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в таблицях і схемах : навчальний посібник / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич. Київ : Ленвіт, 2006. 134 с.

148. Перепелиця С. Веб-квест як засіб створення розвивального середовища на сучасному уроці української мови і літератури та у позаурочній роботі. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 10. С. 40–43.

149. Пехота О. М., Стараєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія. Миколаїв : Іліон, 2005. 272 с.

150. Плиско К. М. Викладання синтаксису української мови. Київ : «Рад. школа», 1978. 184 с.
151. Плиско К. М. Комунікативна спрямованість у викладанні синтаксису. *Українська мова і література в школі*. 1975. № 9. С. 52–60.
152. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі. Київ, 1993. 97 с.
153. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: теоретичний аспект : навч. посіб. Харків : Основа, 1995. 240 с.
154. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів. Харків : Основа, 1992. 149 с.
155. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення : навч. посіб. для вузів. Харків : Основа, 1992. 151 с.
156. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : ХДПУ, 2001. 114 с.
157. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / за ред. М. Я. Плюща. Київ : Вища школа, 1994. 414 с.
158. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 34 с.
159. Пономарева Н. С. Структура та зміст інформаційно-комунікаційних компетентностей учителя математики у зарубіжних дослідженнях. *Фізико-математична освіта*. 2020. Вип. 2(24). С. 123–133.
160. Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : дис. ... д-ра філолог. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2012. 289 с.

161. Потапенко О. І., Кожуховська Л. П., Товкайло Т. І., Чубань Т. В. Лінгводидактика (курс лекцій) : навч. посіб. для студ. філолог. спеціал. вищ. навч. закл. Київ : Міленіум, 2005. 402 с.

162. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : посібн. для студ. пед. ун-тів та ін-тів / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

163. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.01.2021).

164. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 30.01.2021).

165. Прус А. В. Про компетентнісний підхід у навчанні математики в класах суспільно-гуманітарного напрямку. *Педагогічний дискурс*. Житомир, 2013. Вип. 14. С. 372–376. URL: http://eprints.zu.edu.ua/20175/1/peddysk_2013_14_79.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

166. Психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 558 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/526-psihologiya-trofimov-yul-.html> (дата звернення: 05.02.2022).

167. Раков С. Формування математичних компетентностей випускника школи як місія математичної освіти. *Математика в школі*. 2007. № 5. С. 2–7.

168. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : монографія / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Факт, 2005. 359 с.

169. Романишина Л. М. Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців у процесі навчання в медичному коледжі. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2011. № 2. С. 71–78.

170. Сафонова І. Я. Визначення сформованості предметної компетентності старшокласників у процесі вивчення фізико-математичних дисциплін. *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 25. С. 81–88.

171. Сафонова І. Я. Компетентнісний підхід до навчання математики старшокласників. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 21. С. 53–57. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FP&2_S21STR=Potip_2014_21_12 (дата звернення: 07.02.2021).

172. Сафонова І. Я. Розвиток математичної компетентності у старшокласників як шлях до формування всебічно розвиненої особистості. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1(47). С. 237–241.

173. Семенів Н. Електронний підручник з рідної (української) мови як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 5. С. 2–6.

174. Сидоренко В. Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8–9 класів засобами технології кооперативного навчання. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 7–14.

175. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.

176. Скворцова С. О. Формування професійної компетентності в майбутнього вчителя математики. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. Вип. 4. URL: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_4/ (дата звернення: 10.02.2021).

177. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової.

Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.

178. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

179. Станіслав О. В. Огляд теоретико-методологічних засад вивчення сучасного синтаксису: спектр проблематики, основні напрями досліджень, перспективи розвитку (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 4. С. 205–208. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v14/57.pdf> (дата звернення: 27.01.2021).

180. Старинська О. Проблема психологічної сутності понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект»: науковий дискурс. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2022. Вип. 3 (56). С. 40–41. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.3.6>

181. Столяр З. В. Формування комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення синтаксису : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Острог, 2015. 236 с.

182. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

183. Стояніна Л. О. Шляхи формування математичної компетентності учня. *World Science*. 2018. № 2 (30). Т. 4. С. 60–63.

184. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / Селіванова О. О. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

185. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

186. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. О. Д. Пономарева. 4-те вид. Київ : Либідь, 2008. 488 с.

187. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с.

188. Тарасенкова Н. А. Компетентнісні засади забезпечення наступності навчання математики в різних ланках освіти. *Реалізація наступності в математичній освіті: реалії та перспективи* : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 вересня 2016 р. / МОН України, ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського». Харків : Вид-во «Ранок», 2016. С. 108–111. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2453/1/Tarasenkova%202016.pdf> (дата звернення: 23.03.2023).

189. Тарасенкова Н. А., Кірман В. К. Зміст і структура математичної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Математика в школі*. 2008. № 6. С. 3–9.

190. Типова освітня програма. 1–2 класи : Наказ МОН України від 12 серпня 2022 р. № 743–22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 03.01.2023).

191. Типова освітня програма. 3–4 класи : Наказ МОН України від 12 серпня 2022 р. № 743–22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 03.01.2023).

192. Токарчук О. М. Формування професійної математичної компетентності: результати експериментального дослідження. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_19 (дата звернення: 04.04.2023).

193. Українська мова : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 240 с.

194. Українська мова : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. В. Заболотний, О. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2017. 272 с.
195. Українська мова : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Олександр Авраменко. Київ : Грамота, 2017. 160 с.
196. Українська мова : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Голуб Н. Б., Ярмолюк А. В. Київ : Педагогічна думка, 2017. 308 с.
197. Українська мова. 5–9 класи : програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 01.02.2021).
198. Українська мова. 7–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf> (дата звернення: 25.12.2022).
199. Файфер Н. В. Основні напрями дослідження синтаксису. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія, педагогіка, психологія»*. 2012. Вип. 25. С. 101–105.
200. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 752 с.
201. Хом'юк В. В. Математична компетентність майбутнього інженера: аналіз феномену. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 3(37). С. 211–217.
202. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
203. Шелехова Г. Система вправ і завдань з формування монологічного і діалогічного мовлення учнів 7 класу на уроках рідної мови. *Українська мова і література в школі*. Київ, 2004. № 5. С. 8–19.

204. Шелехова Г. Формування у старшокласників комунікативних умінь і навичок. *Дивослово*. 1998. № 1. С. 38–41.
205. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 408 с.
206. Юрчишин Т. В. Речення узагальненого змісту: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Тернопіль, 2007. 209 с.
207. Якиманська І., Якуніна О. Планування та технологія особистісно орієнтованого уроку. *Відкритий урок*. 2006. № 19–20. С. 17–21.
208. Якимчук Ю. В. Розвиток когнітивного компонента комунікативних здібностей у студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2010. № 4. С. 96–104.
209. Ясак Т. М. Методика навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8–9 класах гімназій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 136 с.
210. Яценко Т. О. Компетентнісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2(1). С. 156–165. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2(1)__23) (дата звернення: 23.02.2021).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А 1

Структура та зміст математичної компетентності (І. Зіненко)

ДОДАТОК А 2

**Система принципів формування математичної компетентності учнів у
процесі навчання синтаксису української мови**

Загальнодидактичні		Лінгводидактичні	
Традиційні	Сучасні	Загальнометодичні	Специфічні
науковість; системність і послідовність; наступність і перспективність; зв'язок теорії з практикою; наочність; свідомість; доступність викладу	мотивація; активність і самостійність; розвивальне навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація; партнерство і зворотний зв'язок	єдність мови, мовлення й мислення; функційно- комунікативне спрямування; текстоцентризм; міжпредметні зв'язки	використання математичного апарату; проблемність; креативність; переконливе обґрунтування позиції

ДОДАТОК А 3

**Поділ технології кооперативного навчання за
структурою (В. Сидоренко)**

№ з/п	Прості кооперативні структури	Складні кооперативні структури
1	«Думай – Працюй у парі – Ділись»	«Графіті»
2	«Формулой – Ділись – Слухай – Створюй»	«Групове дослідження»
3	«Скажи й переключися»	«Колектив»
4	«Зупинись – Починай – Продовжуй»	«Круглий стіл»
5	«Робота з термінами»	«Обмін проблемами»
6	«Поняттєва таблиця»	«Один за всіх / усі за одного»
7	«Діаграма Вена»	«Мозаїка»
8	«Т-група» («Так – Ні», дискусійна сітка Алверманна)	«Галерея» («Прогулянка галереєю ідей»)
9	«Кути»	Т-група (група тренінгу)
10	«Порушена послідовність»	
11	«Навчання разом»	
12	«Віртуальна схематизація»	
13	«Інтерв'ю за три кроки»	

ДОДАТОК А 4

**Технологічна система методів і прийомів
сучасного уроку української мови в основній школі (І. Кучеренко)**

Етапи уроку		Методи навчання			
Мотивація	Комунікативна ситуація, проблемний, дослідний, креативний методи, що конкретизуються різними прийомами: обговорення епіграфа уроку, розкриття мовних понять у ребусах, малюнках, передбачення мовних явищ, мовленнєво-комунікативних дій, уявлення комунікативних процесів, прочитання лінгвістичної казки, ігрова діяльність, «навмисна помилка», «лінія горизонту» (підведення до уявної межі майбутньої самостійної діяльності), комунікативна ситуація проблемного, пошукового, дослідного характеру, приклад з життєвого досвіду або художньої літератури, краєзнавча інформація, демонстрація мовленнєвих зразків та ін.				
	Цілевизначення	Бесіда, планування, синтез, аналіз, «Дерево цілей»			
Цілереалізація	Засвоєння знань	Доказова розповідь, проблемно-інформаційна розповідь, розповідь у формі діалогу, полемічна розповідь, розповідь-візуалізація, евристична бесіда, сократівська бесіда, спостереження над мовою			
	Формування вмінь	Методи формування мовних умінь	Методи формування мовленнєвих умінь		Методи формування комунікативних умінь
		Мовна вправа, мовний розбір, диктант, лінгвістична гра, лінгвістичний експеримент, проблемний метод, «Гронування», Мозковий штурм	Мовленнєва вправа, інтерпретація тексту, спрямоване читання, спрямованого читання й обмірковування тексту, переказування	репродуктивних умінь	продуктивних умінь
Рефлексії	Рефлексійна бесіда, рефлексійна вправа				
Контролю	Бесіда, метод вправ, диктант, клоуз-тест, комп'ютерний контроль, самоконтроль та ін.				

ДОДАТОК А 5

**Система методів і приймів навчання синтаксису української мови в процесі
формування математичної компетентності здобувачів базової середньої
освіти**

Методи навчання за способом взаємодії вчителя й учнів	Прийоми
Усний виклад учителем матеріалу (розповідь, пояснення)	Нагадування й пояснення основної інформації; ознайомлення з новими навчальним матеріалом, зв'язок із попередніми знаннями; інтерпретація й складання плану почутого; висловлення припущень за змістом повідомленого; виокремлення ключових слів
Бесіда	Спільне обговорення та обґрунтування проблеми; діалогівання; обмін думками
Спостереження над мовою	Виявлення проблеми; обговорення мовних явищ; лінгвістичне передбачення; порівняння та аналіз смислових зв'язків і відношень задля виявлення відмінностей; осмислення мовних фактів, формулювання висновків
Робота з підручником	Інтерпретування інформації різними способами (схема, модель, таблиця тощо); виявлення спільних і відмінних ознак мовних явищ; створення алгоритмів, хмари слів, ментальних карт; інсерт
Метод вправ	Установлення причиново-наслідкових зв'язків між мовними поняттями, явищами, фактами; моделювання відношень між частинами складних конструкцій за комутативною діаграмою; візуалізація структури складних речень; групування синтаксичних одиниць за певною властивістю; доповнення тексту реченням або висновком; створення власного висловлення відповідно до порушеного питання; формулювання гіпотез; аргументоване обґрунтування позиції; побудова думки в логічній послідовності; комунікативна ситуація проблемного, пошукового й дослідного характеру

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

1. Як Ви розумієте поняття «математична компетентність»?

2. Математичні вміння та навички є важливим компонентом формування компетентної особистості, оскільки сприяють розумінню й аналізу навколишнього світу, розв'язанню проблемних ситуацій, досягненню успіху в різних сферах життя. Яке значення, на Вашу думку, має математична творчість для розвитку інтелектуального потенціалу учнів? Обґрунтуйте відповідь, зазначаючи основні складники математичної компетентності.

3. Синтаксис української мови містить багато елементів логіки: аналіз речень, встановлення взаємозв'язків між частинами складного речення, використання логічних операцій для розуміння синтаксичної структури мови тощо. Чи вважаєте Ви, що навчання синтаксису української мови сприяє розвитку математичного мислення учнів? Обґрунтуйте Вашу думку.

4. Сучасне суспільство швидко розвивається, тому педагоги повинні бути завжди готові до викликів і змін, що відбуваються в системі освіти, інноваційних підходах, технологіях та методах навчання. Відповідно, учителі мають підвищувати свій професійний рівень, постійно оновлювати знання й навички, самовдосконалюватися, займатися самоосвітою, брати участь у тренінгах, семінарах, конференціях, вебінарах тощо. Які спеціальні курси або навчальні програми з розвитку математичної компетентності здобувачів Ви проходили задля підвищення якості професійної діяльності?

5. Застосування різних підходів під час навчання синтаксису української мови сприяє розвитку таких умінь і навичок учнів, як комунікація, критичне мислення, творчість, вміння розв'язувати проблемні ситуації та застосування знань у реальних ситуаціях. Якими підходами Ви користуєтесь для розвитку математичної компетентності учнів?

6. Розвиток математичних знань, умінь і навичок уможливорює досягнення кращих результатів діяльності, розкриття особистісних талантів, корисних у

майбутній професійній сфері. Якими прийомами під час навчання синтаксису Ви послуговуєтеся для створення мотивації учнів щодо розвитку математичних умінь і навичок?

7. Використання інноваційних технологій допомагає зробити навчання більш ефективним та цікавим, сприяє розвитку необхідних компетентностей здобувачів. Якими сучасними технологіями Ви послуговуєтеся для формування математичної компетентності та синтаксичної грамотності учнів?

8. Педагогічні методи й прийоми навчання синтаксису української мови сприяють розвитку математичної компетентності учнів, оскільки уможливають формування логічного мислення, аналітичних навичок, розуміння структури мови. Наприклад, пропозиційний аналіз допомагає зрозуміти структуру речень, визначити головну й підрядну частини складного синтаксичної конструкції, а також може бути використаний для аналізу математичних формул, щоб допомогти учням зрозуміти складні математичні вирази та знайти головну ідею формули. Прийом порівняння застосовують для виявлення спільних і відмінних ознак між частинами складного речення, а також для зіставлення математичних понять та їх взаємозв'язку. Якими методами і прийомами Ви користуєтеся під час навчання синтаксису української мови, щоб сприяти розвитку математичної компетентності своїх вихованців?

9. Уміння застосовувати набуті знання й навички в різних сферах навчання є важливою складовою успішного досвіду. Розуміння синтаксичних конструкцій та їхньої будови допомагають здобувачам зрозуміти математичні формули, які мають свою внутрішню структуру та логіку. Наприклад, знання про різні види речень, їх відношення, зв'язки сприяє опануванню математичних формул та їх залежностей. Які форми та види роботи Ви застосовуєте на уроках для залучення учнів до математичної творчості?

10. Які вправи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у формуванні математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису?

11. Які засоби Ви використовуєте для того, щоб допомогти учням засвоїти математичні уміння та навички?

12. Які труднощі виникають в учнів під час розвитку математичних умінь і навичок у процесі навчання синтаксису?

13. Якими показниками Ви керуєтеся під час оцінювання математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису?

14. Як Ви оцінюєте рівень розвитку математичних знань, умінь і навичок учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови?

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

ДОДАТОК Б 2

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

Прочитайте запитання й оберіть той варіант, який найбільш повно розкриває вашу думку.

№ з/п	Запитання	Відповіді			
		Так	Радше, так	Можливо	Переважно, ні
1	Чи подобаються вам завдання, де ви зіставляєте, порівнюєте?				
2	Чи вважаєте ви необхідним у вашій подальшій роботі вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати?				
3	Чи вважаєте ви важливим у навчанні та життєвих ситуаціях вміння мислити?				
4	Чи використовуєте ви творчу інтуїцію, щоб обрати потенційно правильний крок у розв'язанні певного завдання?				
5	Чи корисними вам здаються вправи на побудову складних речень?				
6	Чи подобається вам застосовувати таблиці, схеми, алгоритми під час роботи з інформацією?				
7	На вашу думку, вміння будувати складні речення допомагає у висловленні власної думки під час спілкування?				

Поставте позначку «+» навпроти відповідей, які обрали.

8. Якими вміннями й навичками ви користуєтесь на уроках з української мови під час навчання синтаксису (теоретичний матеріал, складання речень (власного висловлення), виконання завдань, роботи з текстом тощо)?

Аналіз	
Порівняння, зіставлення	
Узагальнення, систематизація	
Конкретизування	
виділення головного з-поміж другорядного	
Інтерпретування	
Прогнозування	
Виявлення проблеми	
Припущення	
Аргументування	
Спростування	
Моделювання	
Абстрагування	

9. Що спонукає вас до математичної творчості?

Розмірковування під час уроку	
Розв'язування проблемних питань	
Ігрові вправи	
Створення власних та колективних проєктів	
Пошук нових знань	
Поглиблення знань та умінь	
Отримання високих балів у навчанні	
Досягнення в навчанні	
Схвалення від батьків і вчителів	
Найкращий учень у класі	
Позитивне ставлення однокласників та вчителів	
Досягнення мети	
Здатність точно й логічно мислити	
Виклики та конкуренція	
Інтелектуальна потреба	
Хобі та захоплення	
Успіх	
Інше	

10. На які труднощі ви натрапляєте під час засвоєння знань із синтаксису?

Важко зрозуміти теоретичний матеріал (синтаксичні правила, структуру складного речення і взаємозв'язки між його частинами тощо)	
Завдання складні або не зовсім доступні для сприймання	
Слід удосконалити пояснення вчителя	

Відчуття тривожності під час виконання вправ або страх зробити помилку	
Недостатня підтримка вчителя	
Інші перешкоди	

11. Чи задоволені ви рівнем володіння математичними вміннями (аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, виділення головного з-поміж другорядного, систематизація, зіставлення, інтерпретація, прогнозування, виявлення проблеми, припущення, аргументація, спростування, моделювання, абстрагування тощо)?

«Так»	Більше «так», ніж «ні»	Більше «ні», ніж «так»	«Ні»

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

ДОДАТОК Б 3

ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА КОНСТАТУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Тест на визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента (за А. Дербеньовою)

Шановний(а) здобувачу(ко)!

Прочитайте твердження та продемонструйте власне ставлення до математичної творчості в процесі навчання синтаксису української мови. Для цього використовуйте такі позначення:

правильно (+ +);

мабуть, правильно (+);

мабуть, неправильно (-);

неправильно (- -).

Сподіваємося на вашу відвертість!

№ з/п	Судження	Оцінка
1	Навчання синтаксису української мови відкриває для мене нові знання та вміння, допомагає виявити особисті можливості для комунікації	
2	Мені подобається вивчати синтаксичну структуру мови, тому бажаю її опанувати на високому рівні	
3	Я задоволений знаннями із синтаксису, які здобуваю на уроці	
4	Мені не цікаво порівнювати, аналізувати, зіставляти, але я виконую такі вправи за вимогою вчителя	
5	Ускладнені завдання, які трапляються під час навчання синтаксису, роблять його більш захопливим і цікавим для мене	
6	У процесі вивченні синтаксису української мови, основних джерел (підручників), самостійно опрацьовую додаткові книги та матеріали	
7	Мені здається, що можна було б і не вивчати деякі складні	

	питання з теорії синтаксису, не виконувати складні завдання із синтаксису	
8	Коли не розумію щось із граматичної будови мови, намагаюся розібрати в цьому	
9	На уроках з української мови часто відчуваю відсутність бажання навчатися	
10	Виконую завдання та працюю активно тільки тоді, коли є контроль з боку вчителя	
11	У вільний від заняття час із захопленням обговорюю зі своїми друзями (однокурсниками) синтаксичний матеріал, з яким ознайомлююся на уроках з української мови	
12	Намагаюся виконувати завдання на виділення основної інформації з-поміж другорядної, аналіз, порівняння, зіставлення синтаксичних одиниць із синтаксису самостійно, уникаючи будь-яких підказок і допомоги	
13	Намагаюся скористатися можливістю списати в однокурсників або прошу когось виконати завдання замість мене	
14	На мою думку, усі знання із синтаксису української мови є цінними та важливими, тому їх варто вивчати більш поглиблено, якщо це можливо	
15	Для мене важливо отримати оцінку з української мови, аніж здобути знання	
16	Якщо я не добре підготовлений до занять з української мови, то не відчуваю засмучення або стурбованість	
17	У вільний час я захоплююся та цікавлюся синтаксисом української мови (типами й ознаками складних речень, смисловими зв'язками між частинами, побудовою висловлень)	
18	Мені важко зрозуміти матеріал із синтаксису, виконувати завдання із синтаксису, але вимушений виконувати навчальні завдання	
19	Я розчаровуюся та засмучуюся, коли через хворобу або з інших причин пропускаю уроки з української мови	
20	За можливості вилучив би з навчальної програми української мови розділ «Синтаксис. Пунктуація»	

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

ДОДАТОК Б 4

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ КОГНІТИВНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА
КОНСТАТУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Тест

Оберіть правильний варіант відповіді.

Завдання 1. Правильно оформлено речення з прямою мовою в рядку.

А «Ти щось хотіла?» – зауваживши, що Анна надто пильно дивиться на неї, тітка теж придивилася до неї уважніше. – «Щось сталось?» (Н. Гурницька).

Б «Пасувало б узяти з вас копійчину, – продовжив молодик, – бо ж я таки допоміг, але...» (Б. Коломійчук).

В «Бринить сповнений енергії голос по той бік: Ти як?» (Г. Шиян).

Г «Кінець світу буває лиш у тих, хто не хоче працювати, – казала Федиха» (М. Лаюк).

Завдання 2. Яку структуру має складне речення під час заміни прямої мови непрямою?

А Слова автора – головна частина; пряма мова – залежна.

Б Пряма мова – головна частина; слова автора – залежна.

В Слова автора і пряма мова – рівноправні частини.

Г Частини складного речення поєднано за допомогою інтонації.

Завдання 3. Оберіть складне речення, у якому засіб зв'язку (сполучник) вказує на чергування дій, явищ.

А Спочатку Анні все це не сподобалося, проте з часом вона не лише звикла до уроків, але й, досягнувши помітних результатів, і сама вже намагалася komponувати музичні фрази (Н. Гурницька).

Б Ніч розчавила червону смужку над горизонтом, і тепер підсвічене вогнями місто мовби зависло в чорноті (М. Кідрук).

В Поторсав двері, однак вони були замкнуті (В. Шкляр).

Г Чи то грошей не було, чи то дід справді ветеран (А. Сем'янків).

Завдання 4. Частина якого складного речення поєднано за допомогою протиставного сполучника?

А Я вже хотів повертатися, та вчасно зупинився (А. Кокотюха).

Б Дощ закінчився, але море все ще хвилювалося (А. Нікуліна).

В Складалося враження не діалогу, а трансляції своєї думки в порожнечу (А. Сем'янків).

Г Обіцяв поводитися чемно, проте виходив надвір і відразу забував про свої обіцянки (Н. Гурницька).

Завдання 5. Оберіть варіант з-поміж запропонованих, щоб утворити складне речення, у якому одна частина пояснює значення дієслова-присудка іншої частини.

Мама з подивом спостерігала, ... (Г. Вдовиченко).

А але не втручалася у важливу для нього мить самовираження.

Б і діти замовкли, відчуваючи невпевненість у своїй поведінці.

В як син слухняно прибирає розкидані забавки.

Г наче музична п'єса справді її вражала.

Завдання 6. Оберіть складне речення, частини якого поєднані підрядним сполучником (розділові знаки пропущено).

А Битим шляхом стелиться туман з півночі холодний вітер мчить (С. Вакарчук).

Б Життя горить неначе свічка зозуля в'є комусь гніздо (М. Славинський).

В Незабаром розпочинався футбольний матч треба обов'язково знайти своїх (Д. Бондаренко).

Г І хмари наче лебеді летять ламають білі крила об кургани (Б. Мозолевський).

Завдання 7. Складне речення з однорідними частинами подано в рядку.

А Місто уночі не спить: світло всюди мерехтить (К. Москалець).

Б Дайте мені тисячу років – я розмалюю небо і не повторюся! (І. Марчук).

В Серце співало, в очах розвиднялося, лоскіт бігав долонями (В. Шкляр).

Г Облишим сьогодні даремні слова: у мене з'явилася мрія нова (І. Доля).

Завдання 8. Оберіть синонімічне речення до поданого складного:

Зіронька зійшла – радість у кожен дім прийшла (І. Доля).

А Коли зіронька зійшла, то радість у кожен дім прийшла».

Б Зіронька зійшла, і радість у кожен дім прийшла.

В Зіронька зійшла, бо радість у кожен дім прийшла.

Г Зіронька зійшла, тому радість у кожен дім прийшла.

Завдання 9. Визначте вид зв'язку між частинами у складному реченні:

Земля летіла легко нам з-під ніг, здавався дивом навіть перший сніг, і була сном іще одна весна, яка прийшла омріяно ясна (І. Доля).

А Інтонація і сполучник сурядності.

Б Інтонація і сполучник підрядності.

В Сполучник підрядності та сполучник сурядності.

Г Інтонація, сполучник сурядності й підрядності.

Завдання 10. Прочитайте речення (розділові знаки пропущено).

Визначте кількість його частин.

Згодом зрозуміла що ілюзію реального життя створює сонячне проміння яке щогодини освітлює будинки по-іншому проте не розчарувалася бо нікуди не зникла та особлива краса і загадковість середньовічних будинків Львова (Н. Гурницька).

А Три.

Б Чотири.

В П'ять.

Г Шість.

Завдання 11. Оберіть варіант, зміст якого не належить до основних ознак тексту.

А Наявність теми й основної думки.

Б Стиль мовлення.

В Зв'язність речень за змістом.

Г Послідовність і завершеність викладу.

Завдання 12. Позначте назву тексту, що виражає його тему.

А «Букет улюблених квітів».

Б «Марні надії тільки додають жалю».

В «Жодна катастрофа не ставить хрест на меті».

Г «Випробування зміцнюють дух і ведуть до життя».

ДОДАТОК Б 5

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЛОГІЧНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА
КОНСТАТУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Діагностувальна робота

Завдання 1. Відновіть зміст тексту, установивши логічну послідовність речень.

А Ніна любила керувати й часто поводитися з подругою так, ніби вона не однокласниця, а старша подруга.

Б Олеся здавалася молодшою на кілька років, бо Ніна була вищою чи не на півголови, але мала поганий зір, тому сиділи вони за першою партою.

В Олеся не ображалася, коли Ніна починала командувати, а її прохання часто були схожі на наказ.

Г Вони давно дружили, хоча були зовсім різні.

Д Тиха й скромна Олеся поруч із подругою відчувала себе більш упевненою й не боялася навіть хлопчаків, які могли її обізвати чи навіть дати стусана – вона знала, що Ніна може за подругу навіть полізти в бійку, знаючи, що сама дістане на горіхи (За С. Талан).

1	
2	
3	
4	
5	

Завдання 2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Коли вона опинялася в синій, трішки прохолодній воді, здавалося, їй належить увесь світ. (2) Тут вона відчувала безмежну гармонію із собою, небом і морем. (3) Умиротворення. (4) Море лагідно відкривало перед нею свою солону

душу, погойдувало, як на долоні. (5) А коли Ліза вмощувалася на поверхні зручніше, занурювала потилицю у воду, заплющувала очі, розкидала руки й повністю розслаблялася тоді здавалося, ніби вона не в морі, а в небі, і ширяє в невагомості. (6) За це відчуття легкості Ліза була безмежно вдячна морю. (7) Бо тоді зникали всі образи, всі жалі, все погане (За А. Нікуліною).

А Випишіть складне речення, що складається з двох простих. Підкресліть граматичну основу, побудуйте схему речення.

Б Укажіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку. Обґрунтуйте свій вибір.

Завдання3. Підтвердіть або спростуйте думку майстра психологічної прози, уживаючи складні речення.

Що більше визначає нашу суть: ота рівна й мирна течія, вода холодна – осіння й весняна, вода, замерзла в кригу, чи оті спалахи, коли стихія наша бунтує й піниться? Є своя краса у спокої й мирі, є наше прагнення до тиші, але суть нашу все-таки визначають пристрасті (За В. Шевчуком).

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ
КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА КОНСТАТУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ
ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Творча робота

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Нині час вважають найціннішим ресурсом саме тому, що ним так важко керувати, його неможливо зберігати і його не можна відновити.

Півтори години, які ти витрачаєш на соцмережі, не повернуться до тебе ніколи. Ти не можеш сказати: «Ой, вибачте, я якось по-дурному витратив(ла) свій час. Можна мені його повернути, і я витрачу по-іншому?». Ба більше, ти навіть не можеш «зарезервувати» собі ці півтори години і сказати: «Ви знаєте, мені вони наразі мені не потрібні, можна я скористаюся ним за рік?»

Придивімося до людей, яких усі вважають успішними. І постараймося зрозуміти, як вони поводяться зі своїм часом. Вони спокійно працюють, спокійно навчаються і спокійно нікуди не спізнюються. Знаєш чому? Вони завжди залишають для себе «повітря» між подіями – вільний час.

Час – цікава річ. І той, хто зміг його збагнути, справді майже ніколи не спізнюється і майже все встигає (За Н. Зверєвою).

1. А як вважаєте ви? Викладіть ваш погляд на проблему, порушену в тексті.

2. Напишіть есе на тему «Час – важливий ресурс для людини».

ДОДАТОК В 1

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ КОГНІТИВНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА
КОНТРОЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРИМЕНТУ****Тест**

Оберіть правильний варіант відповіді.

Завдання 1. Помилку в оформленні непрямої мови допущено в реченні.

А Скільки тобі заплатили? – тим самим сплющеним, позбавленим емоцій голосом поцікавилась Аміна (М. Кідрук).

Б Володимир Сосюра закликав, щоб любили Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами (із підручника).

В Помовчавши, Сірчиха промовила Григорієві, що сміливі завжди мають щастя (І. Багрянний).

Г Народна мудрість навчає, що пташка красна своїм пір'ям, а людина – знанням (народна творчість).

Завдання 2. Правильно оформлено цитату в рядку.

А «Іноді ми ставимо перед собою хибні цілі, а потім виявляється, що це не наші мрії» – розповів Ю. Горбунов в ексклюзивному інтерв'ю.

Б В ексклюзивному інтерв'ю Ю. Горбунов сказав «Іноді ми ставимо перед собою хибні цілі, а потім виявляється, що це не наші мрії».

В В ексклюзивному інтерв'ю Ю. Горбунов зазначив, як іноді ми ставимо перед собою хибні цілі, а потім виявляється, що це не наші мрії».

Г «Іноді ми ставимо перед собою хибні цілі, а потім виявляється, що це не наші мрії» (із сайту «Радіолюкс»).

**Завдання 3. Оберіть складне речення, частини якого виражають
причино-наслідкові відношення (розділові знаки пропущено).**

А Однак великі відкриття завжди супроводжувала свята простота і Сана

скористалася нею сповна (В. Шкляр).

Б Небо світліє і безупинно ніченька губить красу (М. Бровченко).

В Він заплющив очі та душа не спить (С. Вакарчук).

Г Час минав а суддя все не оголошував перерви (Д. Бондаренко).

Завдання 4. У якому складносурядному реченні не потрібно ставити кому між його частинами (розділові знаки пропущено)?

А У мене сестра заміж виходить і ми їй шукали сукню (О. Деркачова).

Б Діти подалися на стадіон поганяти м'яча і Тамара зосталася вдома сама (С. Талан).

В Хто там зараз мешкає і чи щасливі люди? (Н. Гурницька).

Г Ніч розчавила червону смужку над горизонтом і тепер підсвічене вогнями місто мовби зависло в чорноті (М. Кідрук).

Завдання 5. Оберіть складнопідрядне речення з послідовною підрядністю, що відповідає схемі [], (), ().

А Хоч часу було замало, ми всі пороззувалися, бо з повними води чобітьми на тому березі далеко не забіжиш (В. Шкляр).

Б Здається, вона на когось чекала, бо раз у раз поглядала на годинника, якого виймала з кишені свого плаща, й зазірала у вікно (О. Сайко).

В У ній той самий біль, що й на гучнім вокзалі, коли я «ні» тобі сказала (І. Доленник).

Г Зранку я прокидався від рипіння сухого столітнього дерева, з якого витесали каркас нашого будинку, і зрозумів, що вітер знов прийшов із Атлантики, нагнавши сірої мли та крижаного снігу (В. Махно).

Завдання 6. Оберіть складне речення, у якому між підрядними частинами не потрібно ставити розділовий знак (розділові знаки пропущено).

А Я був певен що батько мені вірить бо він же не бачив ні моря ні пляжів (Ю. Андрухович).

Б Дівчина зрозуміла що цей словесний потік не закінчиться ніколи якщо вона не обірве його (Н. Матолінець).

В Добре знає що біля того дому не росте біла від цвіту вишня і що він посадити й виплекати ту вишню не зуміє (В. Шевчук).

Г Він був радий бачити своїх однокласників і без кінця розповідав усім про центр і про різні чудеса що є в оселі хоча й ніхто йому не вірив (К. Бабкіна).

Завдання 7. Оберіть безполучникове складне речення, між частинами якого смисловий зв'язок – пояснення.

А Срібні тумани стелять долину, ранок торкає росу (М. Бровченко).

Б Ще один такий конфлікт – вона серйозно постраждає або не подарує йому такої брутальності (Н. Гурницька).

В Україну сповивають сни пророчі – не злякають видава вже нас (М. Славинський).

Г Кілометрів за двадцять від Львова погода зіпсувалася: з обважнілих, навислих низько над дорогою хмар повалив мокрий лапатий сніг (М. Кідрук).

Завдання 8. Тире пропущено між частинами безполучникового складного речення (розділові знаки пропущено).

А Соняхи цвітуть крізь липень пелюстки на серпень опадуть (М. Славинський).

Б Вечір напускався чайками гуляв бриз (О. Ульяненко).

В Перший сніг застеляє поля вічним сном засинає земля (К. Москалець).

Г Габр ішов вздовж шуму він не розумів моря (Я. Мельник).

Завдання 9. Оберіть складне речення з різними видами зв'язку, яке ускладнене неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущено).

А Від садка за хатою віяло прохолодою звідси проглядалися розлогі краєвиди повіті мережаним серпанком які неспішливо сочили голубим смерком (В. Шевчук).

Б Над водою цей вітруган також був кручений він не здіймав рівну, ласкаву хвилю а коловоротив у воді темні виямки так ніби річкою мчали невидимі коні і залишали на ній глибокі сліди від копит (В. Шкляр).

В Я схопив з маминого столу мобільний телефон щоби сфотографувати кита але він одразу ж вигнувся і шубовснув у кучеряві першим зеленим листям крони дерев десь унизу (К. Бабкіна).

Г За вікном розходився дощ шарпаючи дах поривами вітру надворі споночіло і лише спалахи блискавиць розпанахували небо та підсвічували темінь (С. Талан).

Завдання 10. Яке складне речення відрізняється від інших за способом зв'язку між його частинами?

А Таке буває: обираєш собі хобі, а воно виявляється станом душі (А. Нікуліна).

Б Я сказала, що не було краватки, і вона відразу поклала слухавку (А. Хома).

В Видно, вона була замала, коли оповідався власне цей спогад, і те забулося (Т. Прохасько).

Г Він передчував, що такий учинок не минеться, але не зміг себе спинити (Н. Матолінець).

Завдання 11. За допомогою чого розкривається тема тексту?

А Тематичні речення.

Б Ключові слова.

В Мікротеми.

Г Абзаци.

Завдання 12. Позначте назву тексту, яка виражає його основну думку.

А «Чорне сонце».

Б «Тінь сови».

В «Оглядність – мати безпеки».

Г «Мої думки тихі».

ДОДАТОК В 2

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЛОГІЧНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА
КОНТРОЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Діагностувальна робота

Завдання 1. Відновіть зміст тексту, установивши логічну послідовність речень.

А Поплававши трохи, зійшла на берег і повернулася на борт FANTOMa, закутавшись у рушник.

Б Ліза не помітила, як задрімала.

В Вона відчувала себе частиною моря. І це було прекрасно. Вона була вільна, вільна від усього.

Г Зірки над головою здавалися інакшими, ніж із вікна. Вони здавалися ближчими.

Д Ліза увійшла в місячну доріжку, тримаючи голову над водою, щоб не намочити волосся, і попливла вперед (За А. Нікуліною).

1	
2	
3	
4	
5	

Завдання 2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Олеся повернулася на бік і задивилась у вікно. (2) Там, на вулиці, скаженів вітер, розгойдував стару яблуню, вона скрипіла і той скрип був схожий на людський тужний плач. (3) Яблунева гілка раз по раз стукала у вікно, немов просила прихистку в хатньому теплі, та вітер не чув її плачу – він вив по-вовчи й безжально розхитував беззахисну яблуньку. (4) Олеся натягла ковдру на вуха, щоб

не було чути того виття за вікном, і заплющила очі. (5) Їй стало сумно, незатишно (За С. Талан).

А Випишіть складне речення, що складається з двох простих. Підкресліть граматичну основу, накресліть схему речення.

Б Укажіть речення, у якому допущено пунктуаційну помилку. Обґрунтуйте свій вибір.

Завдання 3. Підтвердіть або спростуйте думку авторки тексту, уживаючи складні речення.

Дід хотів якось пояснити мені, що час має зовнішній і внутрішній бік. І те, як виглядають люди і місцевість, де вони живуть, – це лише зовнішній, другорядний і мало важливий бік часу. Основне – це зберегти і передати нащадкам його внутрішній бік, вміння правильно ставитися до речей, яких не торкається зовнішній часовий плин, вміння ігнорувати все, що заважає правильно до цього ставитися, і здобувати перемогу над часом (За Н. Снадянко).

ДОДАТОК В 3

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI
КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА КОНТРОЛЬНОМУ ЕТАПІ
ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Творча робота

Прочитайте текст і виконайте завдання.

У кожної людини свої проблеми. У когось сьогодні нема грошей, і він вважає, що це – велика проблема, навіть глобальна, – тихо сказала жінка. – В інших тріщать рахунки в банках – і це для них проблема. Хтось губиться у великій кількості кімнат власного маєтку, іншому ніде переспати ніч. І важко сказати, хто щасливіший: жебрак, якому нічого втрачати, але він вільний, чи багатій, який живе, як на порохівій бочці, бо щохвилини може втратити награвовані статки або навіть власних дітей. Щастя крихке: сьогодні є, а завтра Фортуна обійшла тебе стороною. Тож потрібно цінувати те, що маєте, а не заціклюватися на дрібних проблемах. Ми з вами відчуваємо тепло одне одного, підтримку, маємо руки, ноги, зір, тож не так усе й погано. Потрібно просто жити, бачити захід сонця і зустрічати його схід, милуватися зорями, радіти дощу та просто ходити босоніж по траві. А все інше... То дрібниці, які можна вирішити (За С. Талан).

1. А як вважаєте ви? Викладіть ваш погляд на проблему, порушену в тексті.

2. Напишіть есе на тему «У чому полягає цінність життя?».

**ЗРАЗКИ ВПРАВ НА ФОРМОВАННЯ КОГНІТИВНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Тематичний блок «Пряма й непряма мова»

«Мовний експерт». Не пропускай жодної деталі, що допомагає поглиблювати знання!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

*Треба ж таке: задрімала на кілька хвилин, а провалилася у таке страхіття!
Підійшла до діжки з водою, зачерпнула повні пригорці та вмилася, примовляючи:
«Чиста водиця, красна молодиця забери страхи, не пусти біди. Повертаю тобі
сни, Вершнику Сновидінь, прийми мою подяку, прийми мою шану. Чиста водиця,
красна молодиця, сни господарю верни, а мої мені лиши...»*

*Зі снами завжди треба поводитись дуже обережно. Зрячі кажуть, що у сні
душа блукає минулими і майбутніми світами, і можна мимохідь підчепити якусь
біду, а то і смерть повернути (За А. Нікуліною).*

А Під час читання якого речення ви стали свідком промови? Які розділові знаки допомогли вам виокремити чуже мовлення?

Б Пригадайте, що таке пряма мова.

«Лабораторія логіки». Розкрий таємниці, приховані в реченнях, і розвивай стратегічне мислення!

Порівняйте два речення. Поміркуйте, чому в першому випадку пряме мовлення, передане дослівно, треба брати в лапки, а в другому – ні? Обґрунтуйте відповідь.

1. Під час дискусії з братом тато трохи повчав нас: *«Коли ви не згодні з позицією інших, висловлюйте свою думку ввічливо: я розумію ваш погляд, але мені здається, що ...».*

2. Під час дискусії з братом тато трохи повчав нас:

– *Коли ви не згодні з позицією інших, висловлюйте свою думку ввічливо: я*

розумію ваш погляд, але мені здається, що ...

«Модельєр синтаксису». Прояви свої здібності: одягни речення в нове вбрання!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Заплющив очі та згадав одну з настанов дякона Стівена Кулутве: «Нехай із ваших вуст не виходить жодне гниле слово, а лише добре, яке в разі потреби може зміцнити»* (М. Кідрук). 2. *«Людина швидко звикає до хорошого, – подумав він, – і взагалі швидко пристосовується до нових умов життя. На те вона й людина!»* (С. Талан).

А Перебудуйте речення, змінюючи позицію слів автора щодо правопису прямої мови. Утворені речення запишіть.

Б Побудуйте схеми речень.

«Мовні паралелі». Спостерігайте над мовою й розвивайте стратегію мислення!

Порівняйте речення й виконайте завдання.

<p><i>«Це моя найкраща робота», – сказала молода художниця кореспондентові</i> (В. Лис).</p>	<p><i>Кау-Кау сказав, що він посприяє, щоб мене і королеву відпустили під чесне слово</i> (О. Ульяненко).</p>
--	---

А У якому з поданих речень чуже мовлення передано дослівно, без змін, а в якому – лише зі збереженням основного змісту.

Б Перебудуйте речення з непрямою мовою на речення з прямою.

В Зробіть висновок про особливості непрямої мови.

«Мовна лабораторія». Виявляй і розкривай важливі аспекти синтаксису!

Прочитайте виразно речення й виконайте завдання.

1. *Семен Горобець розповів, що це сталося кілька років тому* (В. Шкляр).
 2. *Арсен добре сказав: як прийдуть до нас, ми маємо чим їх зустріти. Чоловіків у нас багато, відстоїмо Веснянки!* (А. Нікуліна). 3. *Я запитав, чим зможу допомогти* (М. Кідрук). 4. *Десь передостанньої їхньої шкільної зими Ніна сказала привселюдно на уроці, що поступатиме до педінституту, на філологічний* (В. Лис). 5. *Хтось там говорив, що жіноча логіка не залізна* (А. Хома).

А Виокреміть непряму мову та слова автора.

Б Перебудуйте речення з непрямою мовою на речення з прямою. Уведіть, де можливо, звертання чи вставні слова.

«Синтаксичні головоломки». Відкрій перед собою всю багатогранність мистецтва стратегії мислення!

Прочитайте репліки й поміркуйте: подані речення є прямою мовою чи діалогом. Аргументуйте свою думку.

1. *«Не в телеграмі справа», – сказав хтось мені. – «А в чому?» – спитав я його (В. Лис).*

2. *«Але чому?» – питаю я себе. – «Тоді задайте собі питання – а люди навіщо живуть?» – чую голос чоловіка зі стомленим сірим обличчям. – «Щоб вмирати і ... божеволіти», – каже хтось третій (В. Лис).*

3. *«Ти відчуваєш це повітря?» – запитую я, коли ми врешті виходимо з дому. – «Так, – каже Дон Педро. – Яке повітря?» – «П'янке повітря свободи», – уточнюю я, і ми обоє голосно й одночасно сміємося (Ю. Андрухович).*

«Лінгвістична ремінісценція». Здійсни подорож у минуле й встанови магічний зв'язок зі скарбами мови!

Прочитайте виразно текст і виконайте завдання.

– «Крамниця щастя»! «Крамниця щастя»! Власникам цих купонів – знижка 2%! Щасливі моменти вашого життя за знижкою! Не прогайте! Тільки сьогодні! «Крамниця щастя»! Не бійтеся бути щасливими!

– Панянку! Продаєте щастя?

– Ні, тільки рекламу! Візьміть запрошення!

Марина обернулася. Оце так! Олексій! Їй стало соромно, що він бачить її в цих кумедних смугастих рукавицях і з цими флаєрами. Олексій узяв один із них і наче відчув, що дівчина відчуває:

– Нема чого соромитися. Кожен заробляє, як може. Як гадаєте, вони справді роблять людей щасливими?

– Не знаю. Хоча не думаю, – відповіла Марина, даючи якомусь перехожому рекламку (За О. Деркачовою).

А Пригадайте, як називається така форма спілкування. Сформулюйте тему уроку й особисті цілі.

Б Прокоментуйте розділові знаки.

В Створіть хмару слів щодо визначеної теми уроку за допомогою вебзастосунків: «Word Art» (<https://wordart.com/create>), «Word Cloud Generation» (<https://www.jasondavies.com/wordcloud/>), «Word It Out» (<https://worditout.com/word-cloud/create>).

Тематичний блок «Складне речення та його ознаки. Складносурядне речення»

«Синтаксична композиція». Розкрий таємниці будови складного речення!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Щиглик спав, сховавши під крило голівку* (О. Донченко). 2. *Колихалися зірки в небі, пливли мимо темні стовбури дерев, стіна, ворота* (О. Бердник). 3. *Він сів на розкладеного стільчика біля моря, вступивши погляд у вогник фарватера* (О. Ульяненко). 4. *Уже вечоріло, й усе більше людей товклося довкола базарного п'ятачка* (І. Цілик). 5. *Рік тому вона захопилася цими загадковими створіннями, відпочиваючи в літньому таборі* (І. Цілик). 6. *Хочу, щоб ви познайомилися* (В. Шевчук). 7. *Русяве волосся, зібране у хвіст на потилиці, затріпотіло хвилями* (П. Кулакова).

А Визначте, які з поданих речень мають просту будову, а які – складну.

Б З'ясуйте, за допомогою чого пов'язані частини складних речень: сполучник та інтонація чи лише інтонація. Зробіть висновок про особливості складних речень.

«Синтаксичний віртуоз». Створи вишукані й гармонійні мовні конструкції!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Долі самі набивались мені. І тільки одна відвернулась* (Л. Костенко). 2. *Мого кохання акорд останній сховала синьоока ніч. І вже розлука цілує руки ніжно мені* (Є. Власова). 3. *Хай кожна мить минається, летить... Але на святі довшають хвилини* (Г. Чубач). 4. *Значення дивних слів незбагненне. Та смисл їх вгадується* (О. Бердник). 5. *Пташина знов повернеться у небо. А квітка знов*

цвістиме на землі (І. Жиленко). 6. Нотаріус не помічає мого приголомшення. Штовхає дубові двері, а вони і справді важкі (Л. Дашвар). 7. Як постріл, тріснула суха гілка. То Юрко навмисне вирішив її зламати (В. Берот). 8. Її очка застигли нерухомо. Проте думала вона недовго (В. Шкляр).

А Утворіть із простих речень складносурядні. Чи можна в кожному з них від однієї частини до іншої поставити питання? Чи рівноправні за змістом ці частини?

Б Зробіть висновок про особливості складносурядних речень.

«Ключ до розуму». Відкривай нові можливості з логічним мисленням!

Порівняйте речення, подані в таблиці, і виконайте завдання.

<i>Сяло яскраво сонце, і теплий вітер ганяв на небі безтурботні хмарки.</i>	<i>Вранці сяло яскраво сонце і теплий вітер ганяв безтурботні хмарки.</i>
<i>Тихо пливають води, і стелиться туман.</i>	<i>На річці тихо пливають води і стелиться туман.</i>
<i>Природа не має поганої погоди, і час незапитаним кроком іде.</i>	<i>Лише природа не має поганої погоди і час незапитаним кроком іде.</i>

А З'ясуйте, у яких складносурядних реченнях є спільне для обох частин слово. Чи є між їх частинами кома?

Б Зробіть висновок про одну з умов, коли між частинами складносурядного речення коми не ставимо.

«Майстерня дослідника». Досліди таємницю смислових зв'язків між частинами складносурядного речення!

Порівняйте пари речень і виконайте завдання.

1. *Його трусило чи то з ляку, чи то з холоду. Чи то світло ще сильніше пригасло, чи то в нього так потемніло в очах (М. Кідрук).* 2. *Анна хотіла відійти від вікна, проте почула шум надворі і визирнула на вулицю. Будинок був доволі маленьким та занедбаним, проте його оточував великий сад і шматок землі під грядки (Н. Гурницька).* 3. *Далі теж усе відбувалося весело, а подекуди й зовсім кумедно. Нас годували легендами, а потім дехто з нас і сам почав їх вигадувати (В. Шкляр).* 4. *Незнайомець простягнув кульку Насті й хотів був щось сказати, але задзвонив мобільний. Літератич був дядьком хорошим, але надміру суворим*

(В. Арєнєв). 5. Я залишаюся при своїй думці, і вона краща за оцінку журі. Усі готуються до цього свята і дуже чекають на нього (Г. Вдовиченко). 6. Запитання викриває незнання або сумніви. Або ти подбала й викрала, або вона не писала нічого (А. Кокотюха).

А Згадайте, для чого служать сполучники сурядності. На які види поділяються?

Б Поділіть речення за будовою (прості/складні) і запишіть у таблицю, правильно розподіляючи за смисловим зв'язком. Підкресліть граматичну основу в них. З'ясуйте, чим вони відрізняються?

В Зробіть висновок про будову складносурядних речень і зв'язок між їх частинами.

Просте речення з однорідними членами	Сполучник	Складносурядне речення
	Єднальний	
	Розділовий	
	Протиставний	
	Зіставний	

Тематичний блок «Складнопірядне речення»

«Синтаксичні контрасти». Порівняйте різні аспекти складних речень і з'ясуйте їх особливості!

Розгляньте таблицю й виконайте завдання.

Вид складного речення	Речення	Головна частина	Залежна частина	Логічний зв'язок між частинами
Складне речення з підрядними означальними частинами	<i>Жінка, яка сиділа поряд, турботливо глянула на мене (О. Луцєвська).</i>			Друга частина пояснює головний член речення, виражений іменником, який міститься в першій частині, приєднана сполучним словом <i>яка</i> та відповідає на питання головної частини <i>яка?</i> Тому

				можемо висновкувати, що частини логічно взаємопов'язані.
Складне речення з підрядними з'ясувальними частинами	<i>Йому здавалося, що він дуже привітний господар (Ю. Андрухович).</i>			Частини складного речення логічно приєднані за допомогою сполучника <i>що</i> . Друга частина залежна, оскільки відповідає на питання <i>що?</i> та з'ясовує значення дієслова-присудка в головній частині.
Складне речення з підрядними обставинними частинами (мети)	<i>Усяку рослину садять передовсім для того, щоб отримувати радість від процесу (Т. Прохасько).</i>			Друга частина містить мету дії, про яку йдеться в першій, приєднана сполучником <i>щоб</i> та відповідає на питання <i>з якою метою?</i>

А Заповніть пропуски в колонках.

Б Порівняйте зв'язок між частинами складнопідрядних речень. Зробіть висновок про особливості різних видів складнопідрядних речень.

«Логічний геній». Згадай! Аналізуй! Розв'язуй!

Порівняйте записані в обох колонках складнопідрядні речення й виконайте завдання.

Складнопідрядні речення з підрядними означальними	Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними
<i>1. Справжнє щастя – це просто почути новини, що все спокійно в Україні (А. Парфенов).</i>	<i>1. Я подумав, що чудово б залишитися тут і це сьогодні почати нове життя (Ю. Андрухович).</i>
<i>2. Приховані зв'язки, які ти любиш встановлювати, мимоволі скеровують тебе (Л. Дереш).</i>	<i>2. Дід здалеку побачив, як луснуло скло (О. Ульяненко).</i>
<i>3. Вітер (...) розганяв вогонь у чотири боки від того місця, куди впав на</i>	<i>3. Просто дивно, куди ж вона могла подітися? (О. Сайко).</i>

<i>висушену землю</i> (Т. Прохасько).	
---------------------------------------	--

А Установіть, від яких частин мови залежать підрядні частини. На які питання ці частини відповідають?

Б Зробіть висновок, чим різняться складнопідрядні з підрядними означальними і з підрядними з'ясувальними.

«Синтаксичні паралелі». Розвивай уміння аналізувати в порівнянні!

Порівняйте речення й виконайте завдання.

<i>Фролов пропустив поперед себе кілька автівок, потім повернув, де треба</i> (А. Кокотюха).	<i>Та іноді для відкриттів потрібно йти туди, де є щось неочевидне</i> (К. Бабкіна).
<i>Кожен пливе, поки хвиля несе і поки глибока вода</i> (А. Кузьменко).	<i>Найперше Анна з'явилася у Ялівці вже тоді, коли місто ставало модним курортом</i> (Т. Прохасько).

А Підрядні частини яких речень швидше вас зорієнтували? Визначте вид складнопідрядних речень.

Б Знайдіть у головній частині складнопідрядних речень вказівні (співвідносні) слова, які допомагають правильно поставити питання. З'ясуйте їх функцію та синтаксичну роль.

«Мовний детектив». Розкрий секрети синтаксичних конструкцій, щоб досягти успіху!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Був засніжений зимовий ліс, куди Яків забрався ловити зайців* (В. Лис). 2. *І тут за пагорбом, звідкіля примчав вартовий, спалахнуло дивне сяйво* (В. Рутківський). 3. *Та іноді для відкриттів потрібно йти туди, де є щось неочевидне* (К. Бабкіна). 4. *Вона подзвонила Федькові й запитала, де хлопці* (С. Талан).

А За допомогою питання й засобу зв'язку між частинами з'ясуйте, яке з поданих речень можна вважати складнопідрядним з підрядною частиною місця. Обґрунтуйте відповідь.

Б Випишіть складнопідрядне речення з підрядним місця. Підкресліть граматичну основу й побудуйте схему.

«Мозкова гімнастика». Виклич своє логічне мислення в серії розумових

тренувань!

Заповніть таблицю для наведеного речення *«Після того, як прослухали інформацію про надзвичайний стан, необхідно виконати інструкції»* (із сайту каналу «Центр забезпечення розвитку освітніх закладів»). Зробіть висновок про логічний зв'язок між частинами речення.

Частини складного речення	Тип частин	Функція частин	Логічний зв'язок між частинами

«Мовний мікроскоп». Виявляй найменші деталі, щоб зрозуміти структуру речення!

Прочитайте речення й визначте, які з них мають підрядну порівняльну частину, а які – порівняльний зворот. Обґрунтуйте відповідь.

1. *Опале листя під чоботами санітарів шурхало врізнобіч та хрумкотіло, мов яєчна шкарлупа* (П. Кулакова). 2. *Кожен крок Адіті здавався граційним, мовби вона вже йде в танець* (Н. Матолінець). 3. *Юнак подарував мені браслет у вечір наш останній, мов нанизав на низку дні того шаленого кохання* (І. Доленник). 4. *Він говорив з ними, як з рівними* (А. Хома). 5. *Кирпата Настя з'явилася, ніби з повітря* (А. Кокотюха). 6. *Справді, так тепло, наче вже літо* (Н. Гурницька).

«Синтаксична лабораторія». Експериментуй із завданнями та розвивай стратегію мислення!

Прочитайте речення й проведіть спостереження.

Коли ми пишемо твори, то вчимося висловлювати думки доладно, красиво і зв'язно (Д. Матіаш).

А Визначте в реченні головну й підрядну частини. На яке питання відповідає підрядна частина? За допомогою яких засобів ці частини поєднано?

Б Перебудуйте речення, замінивши сполучник *коли* на інший (*щоб, бо*). Чи однакові за змістом ці речення? Яке з цих речень буде мати підрядну частину мети,

а яке – причини? Зробіть висновок про особливості таких речень.

«Симетрія сполучників». Здійсніть спостереження й поєднайте цікаві зв'язки!

Заповніть пропуски в таблиці й виконайте завдання.

А З'ясуйте, від чого залежить підрядна частина в кожному складному реченні.

Б Яку роль виконують сполучники (сполучні слова) у цих реченнях?

В Зробіть висновок про спільні й відмінні ознаки різних видів складнопідрядних речень.

Вид складного речення	Речення	Головна частина	Залежна частина	Засіб зв'язку	Значення підрядної частини
Складне речення з підрядними означальними частинами.	<i>Так тривало від моменту, коли з'являється зав'язь, до остаточного дозрівання (Т. Прохасько).</i>				
Складне речення з підрядними з'ясувальними частинами	<i>Не любила, коли їй співчують (С. Гридін).</i>				
Складне речення з підрядними обставинними умови	<i>Людська душа втрачає дивоцвіт, коли любов її не зігріває (Г. Васильченко).</i>				
Складне речення з підрядними обставинними часу	<i>Тато прийшов, коли ми вже стояли біля хвіртки (О. Думанська).</i>				

«Сейсмологія мови». Виявляйте й аналізуйте мовні вібрації в спостереженнях!

Заповніть пропуски в таблиці й виконайте завдання.

А З'ясуйте, у якому з них підрядна частина залежить від іменника, у якому – від дієслова, а в якому підрядна частина пояснює головну в цілому.

Б Порівняйте різні види складнопідрядних речень і зробіть висновок, за якими критеріями можна їх поділити.

Вид складного речення	Речення	Засіб зв'язку	Питання	Значення підрядної частини
Складне речення з підрядними означальними частинами	<i>Жан Поль належав до людей, яким засадничо вдається бувати щасливими (Ю. Андрухович).</i>			
Складне речення з підрядними з'ясувальними частинами	<i>Я хотів би, щоб це була ніч (І. Роздобутько).</i>			
Складне речення з підрядними обставинними частинами (мети)	<i>Усяку рослину садять передовсім для того, щоб отримувати радість від самого процесу (Т. Прохасько).</i>			

«Мовні гравітації». Аргументи – ключ могутності та впливу на оточення!

Порівняйте речення, подані в таблиці, і виконайте завдання.

<i>Він відчув, що втомився, коли дійшов до шуму (Я. Мельник).</i>	<i>Жінка крізь сон чула, як лопотить за вітром дерматиновий плащ (О. Ульяненко).</i>
<i>Краще спитай, де купити таку гарну сорочку, як у мене (Н. Матолінець).</i>	<i>Я так і не зрозуміла, як то сталося (З. Мензатюк).</i>

А За якими ознаками розрізняються складні речення: кількість частин, питання, засіб зв'язку?

Б Зробіть висновок щодо особливостей будови складнопідрядних речень з кількома підрядними.

«Мозкова гімнастика». Відкривай нові горизонти свого розуму за допомогою завдань, що розвивають логічне мислення!

Порівняйте речення й виконайте завдання.

<i>Коли я ще вміла втрачати, я втратила крила, щоб бути, як всі (М. Кіяновська).</i>	<i>Адже виходило так, ніби все, що відбулося між нами, було другорядним (В. Шкляр).</i>
--	---

А У якому з-поміж наведених речень підрядна частина залежить не від головної, а від підрядної частини?

Б Зробіть висновок про особливості побудови складнопідрядних речень з послідовною підрядністю.

Тематичний блок «Безсполучникове складне речення»

«Мозаїка синтаксису». Проведи спостереження у порівнянні й розкрий таємниці мови!

Порівняйте речення, подані в таблиці, і виконайте завдання.

<i>Близький простір у таких місцях слабшав, усе поступово зміщувалося в душі людини (Я. Мельник).</i>	<i>Мама підморгнула Олесі, і вони довго сміялися (С. Талан).</i>
<i>Вечір напускався чайками, гуляв бриз (О. Ульяненко).</i>	<i>Він знає, що на деякі запитання у нього немає відповідей (Л. Дереш).</i>

А Які з поданих речень є сполучникові, а які – безсполучникові?

Б Чи можливо сполучникові речення перебудувати на безсполучникові?

В Зробіть висновок про особливості безсполучникових складних речень.

«Сполучники у фокусі». Уперед до нових знань: твій потенціал безмежний!

Порівняйте речення, подані в таблиці, і виконайте завдання.

Безсполучникові речення	Сполучникові речення
<i>Зрештою, ще побачимо: такі зливи довго не тривають (В. Шевчук).</i>	<i>Я знав, що найменший кит, білий, важить близько двох тонн (К. Бабкіна).</i>
<i>Ми думали всі про одне, та воліли мовчати: земля українська не просто прекрасна – свята (І. Доленник).</i>	<i>Я називаю тебе весною, бо ти і є саме життя (С. Вакарчук).</i>

А Визначте, з якими видами складнопідрядних речень співвідносні подані

безсполучникові речення.

Б Зробіть висновок, за допомогою яких сполучників можна з'єднати частини безсполучникових складних речень.

«Мовні паралелі». Розвивай аналітичні здібності в порівнянні!

Прочитайте речення й проаналізуйте смислові відношення між їхніми частинами. Зробіть висновок, за яких умов у безсполучниковому складному реченні ставиться тире.

Безсполучникові речення	Сполучникові речення
<i>Він щось забурмотів, позіхнув – сон перемагав діда (О. Донченко).</i>	<i>Сперечатися з другом не було жодного бажання, але його показна веселість неабияк дратувала (А. Нікуліна).</i>
<i>Він поглянув на недавно побілені стінки – вони вже підсихали (О. Лишега).</i>	<i>Різкий удар-кидок – і вістря знаходить ціль (А. Нікуліна).</i>
<i>А це процес вічний – його не спинити (О. Думанська).</i>	<i>Я ж ще не старий, так що вернувся я додому, тату (В. Лис).</i>
<i>Помітять слабину – розчавлять, знищать (В. Арєнев).</i>	<i>Якщо все це скоро мине, нам залишиться жити снами (І. Доля).</i>

Тематичний блок «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку»

«Калейдоскоп роздумів». У кожній думці – імовірність відкриття, у кожному висловленні – шанс зростання!

Порівняйте речення й виконайте завдання.

<i>Дощ закінчився, ми мовчки ступали по лискучому асфальту, в якому відбивалися наші кострубаті відбитки (В. Шевчук).</i>	<i>Їм обом дуже сподобалося, що існують культури, у яких можливі такі прізвища (Ю. Андрухович).</i>
<i>Адже виходило так, ніби все, що відбулося між нами, було другорядним (В. Шкляр).</i>	<i>Та не минуло й пів години, як сусід почав позіхати, роззиратись і мрійливо проваджати поглядом птахів, які пролітали у височині (Н. Матолінець).</i>

А Визначте кількість частин у поданих реченнях. Яким зв'язком поєднано ці частини? Які ознаки є спільними для всіх речень?

Б Зробіть висновок про особливості будови складних речень з різними видами зв'язку.

«Лінгвістична головоломка». Розвивай свою мовну інтуїцію, розгадавши коди синтаксису!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

<i>Запам'яталося присутнім на весіллі, як після традиційного застілля повиносили столи, звільнили залу, і молода з молодим танцювала козачка (В. Чемерис).</i>	<i>Сніг усе більше танув, сміття з-під нього потроху прибирали, й міське життя ставало на наступне, весняне коло свого цілорічного обороту (Б. Коломійчук).</i>
--	---

А З'ясуйте, чим відрізняються подані речення. Зверніть увагу на їхню структуру та зв'язок між частинами.

Б Поміркуйте, який це вид складних речень.

«Ключ до розуму». Логічне мислення – відкриття нових можливостей!

Зіставте подані речення. Зверніть увагу на кому між виділеними сполучниками. У якому з цих речень можна вилучити підрядну частину без шкоди для будови всього речення? Зробіть висновок, у якому випадку між двома сполучниками ставимо кому.

<i>Я щовечора заходжу до шеф-кухаря в ресторан, і, якщо він має вільний час, ми разом вивчаємо секрети приготування нових страв.</i>	<i>Я щовечора заходжу до шеф-кухаря в ресторан, і якщо він має вільний час, то ми разом вивчаємо секрети приготування нових страв.</i>
---	---

Тематичний блок «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності»

«Текстовий аналітик». Досліджуй таємниці зв'язного мовлення!

Прочитайте виразно текст і виконайте завдання.

Містечко з молочною назвою Туманівка подобалася Лізі: маленьке й затишне. Школа на чотири вчительки з директором на чолі та п'ять класів із п'ятого по дев'ятий, кілька магазинів, зелений парк із маленьким фонтаном і найголовніше – море. Не на малюнках і не на екрані монітора, а просто перед очима – солоне, мокре, з криками чайок і крупинками піску в кожному подиху вітру. Мало людей, і ще менше туристів. Приїжджі селилися в приватному секторі й ходили на один із піщаних пляжів або, якщо сильно хотілося, дерлися на Тридів –

скелю з крутим урвищем, звідки можна було помилуватися заходом сонця. Біля людних пляжів маячили недобудовані котеджі й пансіони. Багато відпочивальників не цікавилося комфортом узагалі, тому вони селилися на скелях трохи далі від Тридиву в наметах чи будиночках на колесах. Такі гості були справжньою знахідкою: не горланили, не вмикали голосну музику, не смітили, а просто всотували в себе морське повітря з його величністю морем.

А якщо проїхати з годинку автобусом горбатою дорогою, де ям було більше, ніж самого покриття, – то потрапите у справжній рай для приїжджих. Чи то пекло. Пляжі з людьми-мурахами, що лежали ледве не одне на одному, гучні голоси босоногих засмаглих продавчинь і продавців, котрі розносили мідії на паличках, гарячу кукурудзу, пиріжки з персиками-абрикосами, вафельні трубочки, медову пахлаву та дрібні криветки. Батьки якось повезли Лізу туди, щоб побути на морі з комфортом, але замість відпочинку хутко втекли звідти до свого напівдикого містечка. Тут було більше тиші, пляжі, на які не часто забрідали туристи, та спокій, якого так їм усім бракувало.

Місце для того, щоб бути щасливими. Місце, щоб забути минуле, наче страшні сни, які все одно нагадували про себе вряди-годи холодним потом і нічним плачем, і просто жити далі. Майже за півроку Туманівка стала рідною... (За А. Нікуліною).

А Визначте тему тексту.

Б Визначте три мікротеми тексту. Яка група речень розкриває кожну з них?

В Знайдіть абзацні виступи. Простежте, чи співзвучний поділ тексту на абзаци з визначеними мікротемами.

Г Поясніть, чи можна вважати виділені речення тематичними, тобто такими, що несуть у собі найважливішу інформацію мікротеми.

Ґ Знайдіть у кожному абзаці слова, які мають істотне смислове навантаження (ключові слова).

«Текстовий магнат». У світі безмежних можливостей крокуй упевнено до успіху!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Здоровий глузд – це основа всіх основ. **Він** гармонійно містить у собі й почуття міри, що не дає переступити певну межу, й інтуїцію, що іноді допомагає приймати правильні рішення, й інші корисні якості. **Але** ж здоровий глузд не береться нізвідки! Людині перед тим, як прийняти рішення, крім свого особистого, набутого досвіду, потрібно завжди на щось спиратися. **На якісь** базові цінності, які преважують у суспільстві. **А якщо** людина, наприклад, обманює чи краде і не бачить у цьому нічого ганебного, більше того, суспільство її не засуджує, то на що ж їй спиратися? На порожнечу? Порожнеча не може бути джерелом здорового глузду. **Ніколи** (За Є. Положім).

А Поміркуйте, з якою метою автор повторює слова. Обґрунтуйте відповідь.

Б Чи можна вважати виділені слова засобами зв'язку речень у тексті? Визначте, якою частиною мови є виділені слова.

В Згадайте особливості структури складнопідрядних речень з кількома підрядними (послідовна й однорідна підрядність). Чи можна вважати зв'язок між реченнями в поданому тексті послідовним?

Г Зробіть висновок про види й засоби міжфразового зв'язку в тексті.

ДОДАТОК Г 2

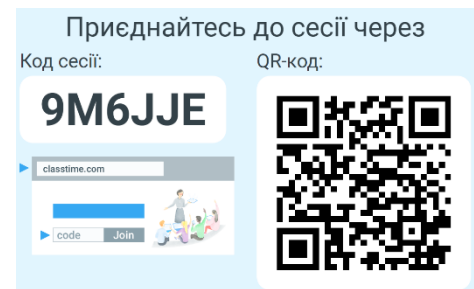
ЗРАЗКИ ВПРАВ НА ФОРМОВАННЯ ЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тематичний блок «Пряма й непряма мова»

Інтерактивна вправа. «Влови правильно». Активізуй свої знання та прояви активність!

Виконайте завдання на платформі «Classtime». Приєднайтеся до сесії за допомогою спеціального коду або QR-коду.

Примітка. Завдання передбачає 12 питань, на кожне з яких відповідай «правда» або «неправда». На виконання відводиться 5 хвилин. Після завершення сесії ви зможете побачити власний результат і проаналізувати помилки.

- 1 Під час спілкування, промови тощо виникає потреба передавати чи відтворювати висловлювання інших.
- 2 Способи передачі чужого мовлення – це пряма й непряма мова та цитата.
- 3 Непряма мова – це чуже мовлення, передане дослівно.
- 4 Речення з непрямою мовою за будовою є складним, частини якого з'єднано за допомогою сполучників або сполучних слів (займенників, прислівників).
- 5 Пряма мова супроводжується словами автора, які вказують, кому вона належить.
- 6 Слова автора можуть стояти лише перед прямою мовою та після неї.
- 7 Слова автора після прямої мови слід писати з великої літери.
- 8 Пряма мова може бути оформлена одним реченням або кількома.
- 9 Для виділення прямої мови використовують лапки або тире.
- 10 Якщо пряма мова починається з абзацу, то її беруть в лапки.
- 11 Кому та крапку беруть із прямою мовою в лапки.
- 12 Слова автора вимовляють із підвищеною інтонацією.

Інтерактивна вправа. «Художник пунктуації». Перетвори звичайні речення на мовний шедевр!

Щоб виконати завдання, скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом.
Завдання. Розставте пропущені розділові знаки в реченнях.

Примітка. Кількість питань – 15, балів – 100. У вас є можливість зробити п'ять помилок. За кожну неправильну відповідь вам нараховується додаткові питання. До зробленої помилки надаються пояснення про способи запису прямої мови та правильний варіант оформлення розділових знаків у поданому реченні. Після виконання завдання ви отримаєте результат, у якому буде зазначено витрачений час.

URL: <http://surl.li/jxbhe>

QR-Code:

Відмінна робота!

9:17

Витрачено часу

100

Набрано балів

15 / 15

Відповідей на питання

Пояснення

Способи запису прямої мови

Пряма мова — це чуже мовлення, передане дослівно, без змін.

Пряма мова після слів автора	
A: «П».	<i>Ілля повідомив: «Вже час вирушати».</i>
A: «П?»	<i>Почулося мамине: «Як написав контрольну роботу?»</i>
A: «П!»	<i>Хтось вийшов у коридор і гукнув: «А хто там!»</i>
Пряма мова перед словами автора	
«П», — а.	<i>«Принеси журнал», — попросив учитель хімії.</i>
«П?» — а.	<i>«Йдемо гуляти?» — поспіхом запитала Олеся.</i>
«П!» — а.	<i>«Скільки можна збиратись!» — гукнув тато.</i>
Пряма мова розділена словами автора	
«П, — а. — П».	<i>«Наче небо опустилося, — сказав Федір. — От що значить зміна вітру».</i>
«П? — а. — П?»	<i>«Мало? — перепитав. — Чому ж мало?»</i>
«П! — а. — П!»	<i>«А побачимо! — весело мовив Іван. — Раптом виграємо у цьому конкурсі!»</i>
«П, — а, — п».	<i>«Все роблю, — сказав син, — і прибираю, і мию, пил збираю та вазони підливаю».</i>
«П, — а: — П».	<i>«Уже майже прийшли, — сказала вона і спитала: — А ти чого такий радісний?»</i>
«П? — а: — П?»	<i>«Що ж робити? — запитав у нього і додав непорозуміло: — Що далі?»</i>

Продовжити

В одній із поезій Ліна Костенко зауважує: Не треба все валити на Прокруста, коли не маєш дару Златоуста

« » . , ! ? ; :

Готово

Нічого страшного не сталося, заспокоював я себе, подумаєш, одна невдала репліка

« » . , ! ? ; :

Готово

Пограємо у футбол запропонував Назар а потім зробимо уроки

« » . , ! ? ; :

Готово

Ні зринула думка у такий спосіб пожежі не загасити, треба трактором перетнути дорогу стихії!

« » . , ! ? ; :

Готово

Мамо питаю то льони цвітуть

« » . , ! ? ; :

Готово

Намалюйте мені оцю ніч каже до Берестецького Марися Павлівна. Настрій оцей, і нічну музику неба, і птахів отих, що їх нам не видно

« » . , ! ? ; :

Готово

А хмари біліли, і гомоніли сині потоки Справедлива душа чарується небом, а чорна — смертю

« » . , ! ? ; :

Готово

Людина приходить у світ один раз і повинна залишити про себе добрий спомин на землі говорить нам завжди бабуся.

« » . , ! ? ; :

Готово

Роман не вгавав Одчепись, я ж не на тебе, ти мій друг, а з іншого я можу посміятися

« » . , ! ? ; :

Готово

А нащо ті книжки читати сказав Ромка коли є телебачення, комп'ютер та Інтернет

« » . , ! ? ; :

Готово

Таке святе й бентежне до
нестями Сорочку мати вишила
мені червоними і чорними
нитками співають всі у нашій
стороні.

« » . , ! ? ; :

Готово

Сьогодні відповів Андрій
будемо готуватися до олімпіади
з біології

« » . , ! ? ; :

Готово

Айрес серйозно сказав я я
проти того, щоб насміхатися з
чийогось життя й любові

« » . , ! ? ; :

Готово

Годі злобитися вирішую
собі душа занедужує

« » . , ! ? ; :

Готово

Виконуй, доню, мама
говорила життя закони,
істини прості

« » . , ! ? ; :

Готово

Мама йому строго наказала
Не виходь до вуличних
хлопчаків

« » . , ! ? ; :

Готово

Ви не могли б мені трохи
допомогти запитала Оля Це
справа не моя, але дуже
важлива

« » . , ! ? ; :

Готово

Заходьте, будь ласка, панове,
мушу вам віддячити за
допомогу! церемонно
вклонилася Маргарита
Степанівна.

« » . , ! ? ; :

Готово

Роман не вгавав Одчепись, я ж
не на тебе, ти мій друг, а з
іншого я можу посміятися

« » . , ! ? ; :

Готово

Слово має бути місточком між
берегами, тільки місточком,
через який одне серце ходить в
гості до другого м'яко сказала
бабуся

« » . , ! ? ; :

Готово

«Пунктуаційний квест». Презентуй пунктуаційну точність: правильно

застосовуй розділові знаки!

Спишіть речення. Візьміть пряму мову в лапки й розставте пропущені розділові знаки. Побудуйте схеми речень.

1. Друге коло подумав Квінтана Навіщо 2. На випадок чого раптом спало на гадку Лаурі. 3. Ще кілька років у такому кліматі думав американець і мої легені перетворюються на зябра. 4. Гаразд, мої мордування нічого не змінюють підсумувала жінка Треба думати, як діяти далі. 5. Лаура подумки продовжила Але чомусь воно кличе саме тебе однак озвучити не наважилася. 6. Ну, й що з того міркував Ріно Починати все одно треба. Що раніше, то краще. 7. Щось усередині Тіто опиралося противилося інстинкту риболова безмовно наказуючи Зупинись не лови облиш цю рибу (М. Кідрук).

«Майстер пунктуації». Відчуй стиль пунктуації!

Спишіть речення й розставте розділові знаки.

1. Твоя віра це і є твоя мотивація наголосив Святослав Вакарчук (із сайту «Dovidka»). 2. Світлана Талан написала Людям здається що вони змінюють події проте іноді події змінюють людей (із сайту каналу «Факти»). 3. Впевненість у собі можна накачати як м'язи у тренажерному залі підкреслив Андре Тан (із сайту «UkrMedia»). 4. Неможливих речей немає є недостатня кількість спроб зауважив Любка Дереш (Л. Богданова). 5. Про особисте життя Юрій Горбунов говорить Стосунки для того і є щоб ти своє «я» перетворив на «ми» (із сайту каналу «РадіоЛюкс»).

«Мовний детектив». Прояви спостережливість і уважність, щоб розв'язати завдання!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. «Життя настільки коротке, – казав Франциск, – що час не має ніякого значення» (Т. Прохасько). 2. Цілуючи Лесю, Яр подумав, що вже давно не бачив сонця (А. Нікуліна). 3. Тео сказав, що до нього приходив друг, поки ми вечеряла (М. Кідрук). 4. Дід Семен розповів, що між ним та боярином Милославським розпочалася справжня війна (В. Шкляр). 5. «Коли я виросту, то неодмінно працюватиму в музеї», – вирішила Таня дорогою додому (І. Цілик). 6. Сказав

Шекспір: «Тільки погані люди не люблять і не розуміють музики» (Н. Бічуя).

А Розподіліть речення на дві групи: 1) пряма мова; 2) непряма мова.

Б Випишіть лише речення з непрямою мовою, дотримуючись правил пунктуації.

«Митець головоломок». Аналізуй синтаксичні конструкції й розвивай грамотність!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Андре Тан написав що коли людина росте й розвивається, то у неї з'являються інші цілі та завдання (А. Яковлева).* 2. *Поліна каже що пунктуація ускладнює життя (Д. Матіаш).* 3. *Сказала Вікторові що можна їхати швидше (В. Лис).* 4. *Він поцікавився хто за цим стоїть хто цим керує? (М. Кідрук).* 5. *Ще в суботу зранку мама повідомила що вони беруть тітку Тамару до себе на дачу на всі вихідні, раптом і вона захоче. Бо так не можна... (А. Хома).*

А Доведіть, що речення містять непряму мову.

Б Спишіть речення й розставте розділові знаки. Обґрунтуйте правопис пунктуації.

«Архітектор красномовства». Розвивай креативність висловлення за допомогою побудови складних речень.

Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою й запишіть їх.

1. *«Нації вмирають не від інфаркту, – сказала Ліна Костенко, а потім додала: – Спочатку їм відбирає мову» (із сайта «Нова українська школа»).* 2. *«Пісня Дмитра Павличка «Два кольори», яку я співала з його дозволу, – зазначала Тіна Кароль, – об'єднує українців від першого акорду» (із сайта каналу «ТСН»).* 3. *Письменник Василь Захарченко говорив: «Рідна мова дається народові Богом, а чужа – людьми, які приносять її на вістрі ворожих списів» (з освітнього порталу «Знайшов»).* 4. *Віталій Козловський повідав журналістам ТСН: «Андрій Кузьменко є прикладом не лише виконавця, а й чесною людини» (із сайта каналу «ТСН»).* 5. *Українська телеведуча Леся Нікітюк розповідає про своє волонтерське життя: «Відводжу, підводжу, заселяю, намагаюся знайти потрібні продукти, одяг, ковдри для людей, щоб вони змогли хоча б прилягти відпочити» (із сайта «Фокус»).*

Інтерактивна вправа. «Модельєр пунктуації». Стань спеціалістом із розробки стильного декору!

Щоб виконати завдання, скористайтесь поданим покликанням або QR-кодом.

Завдання. Поставте лапки в реченнях із цитатою.

URL: <http://surl.li/iztpl>

QR-Code:

Примітка. Кількість питань – 15, балів – 100. У вас є можливість зробити дві помилки. За кожну неправильну відповідь вам нараховується два додаткові питання. Якщо кількість помилок буде більшою за максимально вказану – завдання не виконано. За успішне виконання завдання на вашу поштову скриньку надійде сертифікат, у якому буде зазначено результат і витрачений час.

Відмінна робота!

2:38
Витрачено часу

100
Набрано балів

15 / 15
Відповідей на питання

Постав лапки в реченні з цитатою

Не марнуйте час — це матеріал, з якого складається світ (Марґарет Мітчелл).

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Лідер рок-гурту «Muse» Метью Беллами зізнався: Музика — це невідредагована частина тебе .

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Жарко Петен запевняв: Здорове суспільство стерпить навіть нездорову критику .

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Багатьом знайомі влучні слова Сократа: Заговори, щоб я тебе побачив .

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Арістотель говорив: Ясність — головне достоїнство мови .

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Кожна людина має право на свій внутрішній — нехай і який мікроскопічний — безлюдний острів , — писала Емма Андієвська у своєму романі.

« »

Готово

Постав лапки в реченні з цитатою

Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий — зорі. Що кому , — розмірковував Довженко.

Римський імператор Клавдій попереджав: Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, що говориш .

Олесь Гончар писав: Письменник усе має чути, вбирати, акумулювати в собі ...

Генії не бувають щасливі, бо, за словами Ніцше, на вершині завжди самотньо .

Все можна виправдати високою метою — та тільки не порожнечу душі (П. Тичина).

Надія — найпрекрасніше почуття. Воно ніколи не вмирає , — повторював персонаж повісті Стівена Кінга «Ріта Гейворт і втеча з Шоушенка».

Давньокитайський мислитель і філософ Конфуцій стверджував: Досконала людина все шукає у собі, жалюгідна — в інших .

«Кузня логіки». Довіряй своєму мисленню й виплави шлях до правильної відповіді!

Прочитайте виразно за особами текст і виконайте завдання.

– *От чого не розумію, – говорила Марина Олексіїві, – так це, як можна писати вірші на замовлення? Пісні співати, вітати – це зрозуміло. Але вірші. Це ж не просто – сів і написав.*

– *За гроші все можна, – посміхнувся Олексій. – Навіть писати вірші. Та що там вірші! За добрі гроші можна й поему написати, і п'єсу, а за дуже великі –*

навіть роман у кількох томах.

– Але ж повинно бути натхнення, – заперечила Марина.

– Для привітальних віршів? Не сміши! Це звичайна робота. Як і будь-яка інша. Нічого особливого.

– Без любові нічого не можна робити, навіть вірші писати (За О. Деркачовою).

А Доведіть, що текст має діалогічну форму. Поясніть правопис розділових знаків.

Б Визначте тему й основну думку тексту. Доберіть заголовок до тексту.

В А якої думки дотримуєтеся ви щодо порушеної проблеми? Обґрунтуйте свою позицію.

Тематичний блок «Складне речення та його ознаки. Складносурядне речення»

«Лінгвістична позиція». Відчуй магію синтаксису!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Лише у нас на Україні росте калина при долині! (М. Янченко). 2. І нехай сміється неспокійна річка, все одно на той бік я путі знайду (М. Хома). 3. Снігом замітає все: і поля, й дороги (І. Федішин). 4. Люди, ми маєм надію і віру, наше майбутнє будується тут! (С. Тарабарова). 5. У житті над нами владарує доля, єднає душі, пристрасть і любов (О. Монастирська). 6. Навмисно день цей настає і шалено біжить, ще не пізно нам змінити все життя в одну мить (О. Тополя).

А Визначте, які речення – прості, а які – складні. Обґрунтуйте свій вибір.

Б Випишіть складні речення, підкресліть у них граматичні основи.

«Синтаксичний телескоп». Досліди складні речення й вияви невидимі зв'язки!

Поміркуй, чому перше речення є складносурядним, друге – складнопідрядним, а третє – безсполучниковим. Обґрунтуй власну думку.

1. Вогонь вітер задув, але багаття ще довго тліє (А. Парфенов). 2. Коли ж наставав післяобідній час, ворона вилітала з гнізда і летіла низько над київськими

дахами на вулицю Боричів Тік (Г. Ткачук). 3. Вдарив грім, по кутках пішло гуркотом (О. Ульяненко).

«Мовний експерт». Продемонструй свої знання, розкриваючи таємниці синтаксису!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Guzeta Jewelry

(1) Бренд існує з 2016 року, його заснувала продюсерка та журналістка Валерія Гузема. (2) Виготовлення прикрас Валерія сприймала як хобі, та воно переросло згодом у повноцінний бренд з великою командою та власним виробництвом. (3) Дизайнерка займається створенням ескізів, а ювеліри вже втілюють це в життя. (4) Прикраси виготовляють зі срібла, білого та жовтого золота. (5) Також є вироби зі штучної замші (із сайту «The Villagy Україна»).

А Випишіть складносурядні речення. Визначте смислові зв'язки в них. Побудуйте схеми речень.

Б Яка роль складносурядних речень у мовленні.

Інтерактивна вправа. «Мозковий фєсєрверк». Запали танець стратегічного мислення у світі безмежних роздумів!

Щоб виконати завдання, скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом.

URL: <http://surl.li/iztbc>

QR-Code:

Завдання. З-поміж поданих складних речень виокреміть складносурядні.

Примітка. У вас є можливість зробити дві помилки. Максимальна кількість питань – 16, балів – 100. Час не встановлено, проте буде зазначено витрачені хвилини.

Відмінна робота!

13:04 Витрачено часу

100 Набрано балів

15 / 15 Відповідей на питання

Вибери складносурядне речення

Цвіте весняний сад, омийтий молодим сонцем і прикрашений першими весняними квітами; земля вбирається в зелені шати.

Цвіте сад, прикрашений першими весняними квітами, і омивається молодим сонцем, і земля вбирається в зелені шати.

Вибери складносурядне речення

Для вас це зайвий епізод, але для мене ж день думок, турбот.

Якщо для вас це зайвий епізод, то для мене ж день думок, турбот.

Вибери складносурядне речення

Я кричав їй, бо вона не чула.

Я кричав їй, але вона не чула.

Вибери складносурядне речення

Коли війнув вітер, захиталися віти дерев, згодом усі затихли.

То віє вітер, хитаючи віти дерев, то все затихає.

Вибери складносурядне речення

Коли війнув вітер, захиталися віти дерев, згодом усі затихли.

То віє вітер, хитаючи віти дерев, то все затихає.

Вибери складносурядне речення

У хмарах сурми заgrimіли, і бурі вдарило крило, і сонні хвилі зашуміли, і мертве море ожило.

У хмарах сурми заgrimіли, бурі вдарило крило, сонні хвилі зашуміли, мертве море ожило.

Вибери складносурядне речення

І зорями небо ніч вітає, і співами стрічає її соловей.

Зорями небо ніч вітає, співами і тьохканням стрічає її соловей.

Вибери складносурядне речення

Ліс дивився і шумів, доки все кругом жило, змагалось.

Все кругом жило, змагалось, і ліс дивився і шумів.

Вибери складносурядне речення

Сивітимуть знов у даліні високі могили, та віятиме вітер полиневим духом.

Сивітимуть знов у даліні високі могили, якщо віятиме вітер полиневим духом.

Вибери складносурядне речення

Шумлять перед дощем придорожні верби, та шумить городина.

Шумлять перед дощем придорожні верби, шумить городина.

Вибери складносурядне речення

Дахи будинків вкрились товстою білою ковдрою, коли випав сніг.

Випав сніг — і дахи будинків вкрились товстою білою ковдрою.

Вибери складносурядне речення

Зелений гай зацвів і зашумів, коли в гаю щось ніжно заспівало.

У гаю щось ніжно заспівало, і зелений гай зацвів і зашумів.

Вибери складносурядне речення

З праці радість, з безділля — смуток.

З праці виникає радість, а з безділля — смуток.

Вибери складносурядне речення

По пустелі лилася пісня, та шелестіли сухі піски.

По пустелі летіла пісня, шелестять сухі піски.

Вибери складносурядне речення

Не доля зустрілася, а спіткало горе.

Думав, що доля зустріне — спіткало горе.

Вибери складносурядне речення

Квітки розквітли восени, у хмарах сонце засміялось.

У хмарах вже сміялось сонце, і квітки зустрічали весну.

«Майстерність розуму». Розвивай своє логічне мислення й розв'язуй складні головоломки!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Анна штовхнула двері, і в обличчя їй сипнув холодними краплями різкий порив вітру (Н. Гурницька). 2. Маленьким круглим оком кит дивився на мене, а друге око, з іншого боку голови, мабуть, пильнувало парк і небо над ним (К. Бабкіна). 3. Черешня росла не так далеко від його лікарні, але це не мало значення (К. Москалець). 4. Чи то дощ налякав, чи набридло гратися в ката-мишку (С. Талан). 5. Десь на багнах озвалася найстарша жаба, а потім дружньо заграла вся їхня оркестра (В. Шкляр). 6. Панцерник стояв у саду, і діти, стоячи на ньому, струшували з дерева осінні яблука (Т. Прохасько). 7. Може, Петро Бредович щось

не так зробив або сказав, чи я ненароком комусь якої прикрасі завдала (О. Дерманський). 8. Велика перерва ще не скінчилася, але в їдальню ми не встигнемо (В. Берот).

А Спишіть складносурядні речення в такій послідовності: а) з єднальними смисловими зв'язками; б) з протиставними смисловими зв'язками; в) з розділовими смисловими зв'язками; г) зі зіставними смисловими зв'язками.

Б Підкресліть граматичну основу речень, побудуйте схеми.

«Режисер граматики». Створи власний мовний мелодійний орнамент!

Спишіть речення, уставляючи потрібну букву, і виконайте завдання.

1. Тут не було пішохідних доріжок і Габр тр(е, и)маючись за поручні став об(е, и)режно спускатися вниз по сходах (Я. Мельник). 2. Дощик сіявся курячий проте хмари щільно обклали небо (В. Шкляр). 3. Давай я заст(е, и)лю тобі ліжечко а ти піди вмийся (С. Талан). 4. Михайлик потягнувся до пульта і вагончики уповільнюючи рух зуп(е, и)нилися (Г. Вдовиченко). 5. Сп(е, и)речатися з другом не було жодного бажання але його показна в(е, и)селість неабияк дратувала (А. Нікуліна).

А Підкресліть граматичні основи. Побудуйте схеми речень.

Б Чим ускладнено перше й четверте речення? Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

В Виконайте синтаксичний розбір одного на вибір речення.

«Художник пунктуації». Доповни стиль новим декором!

Спишіть спочатку речення, у яких між частинами треба ставити тире, а потім – у яких треба ставити кому. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Таня діловито зайшла до вагона і двері зачинилися (І. Цілик). 2. Ще кілька днів і вона зникне (А. Нікуліна). 3. Душа душі мовчанкою озветься і вдарить грім весняний на грозу (Г. Чубач). 4. Я вашу кару бачила у сні і розчинився сіллю лютий гнів (І. Доленник). 5. У кожного своя доля і нам її не змінити (С. Талан). 6. Приведи трьох друзів і отримай путівку нагору! (О. Дерманський).

Інтерактивна вправа. «Мозкова гімнастика». Розвивай свою увагу, пам'ять і стратегію мислення!

Скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом, щоб виконати завдання.

Завдання. Віднови зміст речення, вписавши слова замість пропусків.

URL: <https://learningapps.org/view31122381>

QR-Code:

Складним називається , у якому є або граматичних основ. Складне речення, частини якого з'єднано за допомогою (сполучних слів) та інтонації, називають . А якщо частини з'єднано без сполучників (сполучних слів), то це – речення. Складні сполучникові речення поділяються на та . речення мають за змістом частини, а - та .

Тематичний блок «Складнопідрядне речення»

«Режисер пунктуації». Доповни текст ритмом і виразністю!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Йому здалося наче, чоловік на тому кінці тихо пирхнув (М. Кідрук).
2. Кучерява завірюха мов її і не було, утекла з-під капелюха і завіяла чоло (В. Божко).
3. Та вже на вулиці збагнув куди, й шлях проляже (В. Лис).
4. Перший понеділок коли про пари можна забути до осені (А. Нікуліна).

А Спишіть речення, виправляючи допущені пунктуаційні помилки. Назвіть підрядні частини й слова, які вони пояснюють.

Б Підкресліть сполучні слова як члени речення.

«Пекельна логіка». Створи смачний коктейль за допомогою стратегічного мислення!

Складіть порадник для ласунів напоїв, виконавши завдання.

Головна частина: *додайте до свого рецепту кокосове молоко та ананасовий сік; для справжньої насолоди поєднайте молоко й морозиво з медом; у блендері збийте ванільне морозиво й полуничний сік; у спекотні дні краще смакувати легкі напої; зверніть увагу на природну солодкість манго або персика; додайте до свого*

рецепту кокосове молоко та ананасовий сік.

Підрядна частина: *які освіжають і піднімають настрій; якщо подобається солодкий коктейль із тропічним смаком; що має приємний аромат і смак; щоб приготувати чудову комбінацію смаків; коли вибираєте фрукти для напою.*

1. [], (які). 2. (Якщо), []. 3. (Щоб), []. 4. (Коли), []. 5. [], (що).

А За допомогою поданих схем і частин речення побудуйте складнопідрядні речення.

Б Підкресліть граматичну основу. Визначте, сполучником чи сполучним словом приєднано підрядну частину до головної в цих реченнях.

В Намалюйте в схемах стрілки від головної частини до підрядної та надпишіть питання.

«Хореограф синтаксису». Прояви грацію й майстерність на мовному шоу!

Спишіть спочатку речення з підрядним часу, а потім – місця, дотримуючись правил пунктуації. Підкресліть сполучні слова як члени речення.

1. *Де холодні долоні серця як картонні знову змішують фарби в чорно-білому тоні (Є. Власова).* 2. *Коли зоря вечірня за хвилину пливла русалка над водою з'явитися могла (І. Доля).* 3. *Поки ти в кишені біля серця я жива (І. Клименко).* 4. *Його очі ковзнули по горбку де завжди на тлі призахідного неба і Дніпра вирізьблювались молоді акації (О. Лишега).*

«Мовний археолог». Презентуй свої уміння через розкриття таємниць синтаксису!

Випишіть речення з підрядними способу дії й ступеня. Обґрунтуйте свій вибір.

1. *Марк опустив очі та вступився в печиво з таким виглядом, наче воно перетворилося на кам'яне вугілля (М. Кідрук).* 2. *Дівчинці така мамина школа настільки подобалась, що вона майже перестала бігати гуляти на вулиці з подружкою Ніною (С. Талан).* 3. *Просто було таке відчуття, наче я пізнав частину іншої реальності чи паралельного світу (О. Деркачова).* 4. *Чим яскравіше день мій відгорить, тим більше світла до людей полине (Г. Чубач).* 5. *І почав робити вигляд, ніби наминає за обидві щоки (Л. Дереш).* 6. *Ридали так вони, що й вітер мав*

завити (І. Доленник).

«Режисер пунктуації». Створи мовну мелодію, яка зробить настрій чарівним і незабутнім!

Спишіть речення, розствляючи пропущені розділові знаки. Визначте вид підрядних частин. Підкресліть у головній частині вказівні (співвідносні) слова.

1. У прозорій блакиті її очей палахкотіло щастя ніби хтось раптом запустив святкові феєрверки (П. Кулакова). 2. Виноградне листя росло так густо що на сходинах не було жодної крапельки (А. Нікуліна). 3. Вітер свистів так що закладало вуха (М. Кідрук). 4. Гостя трималася так ніби вони з хлопчиком – давні друзі (Г. Вдовиченко).

«Пунктуаційний квест». Розпізнавай необхідні концептуальні позиції!

Прочитайте речення й виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. І хоч я вже зовсім не схожа на колишню школярку з передмістя, в мені часом прокидається оте неслухняне зухвале дівчисько (О. Думанська). 2. Було в цьому проханні щось неприємне так що я добряче побився з тими хлопцями і прийшов додому з розбитим носом (І. Роздобутько). 3. Усі на мить притихли так що стала чутною темрява по кутках (О. Забужко). 4. Хоч він і тішився власній неуразливості але випадкова зустрічна про неї точно не знала (Н. Матолінець). 5. Ми знову вирвалися на дощ, хоч обом нам варто було дощу остерігатися (В. Шевчук).

А Випишіть у зошит спочатку речення з підрядними допустовими, а потім – із наслідковими.

Б Розставте розділові знаки й побудуйте схеми до вписаних речень.

«Мовний детектив». Розкрийте таємниці синтаксису, щоб стати справжнім агентом граматики!

Прочитайте речення й виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Звідтоді я при кожній okazji розповідала як пандемія позбавила мене найдовшого в житті книжкового туру і що я з того туру зрозуміла (О. Забужко). 2. Коли пансіон було знайдено з'ясувалося що поруч немає де запаркуватися (Ю. Андрухович). 3. Тут і там його (місто) перетинають мости що ведуть куди

серце забажає (О. Луцевська).

А Спишіть речення, розставляючи розділові знаки.

Б Побудуйте схеми речень, визначте тип підрядності кожного з них.

«Теорія раціонального вибору». Прийми правильне рішення й переконай у своєму виборі!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Хоч багато у світі зла ніч не знищить мого тепла»* (І. Доленник).

2. *Навшпинячки так що й кроків моїх не було чутно наблизився я до Юліаниного обійстя* (В. Шевчук).

А Спишіть речення, розставляючи розділові знаки.

Б Доведіть, що зв'язок між частинами складного речення логічно виправданий і зрозумілий, виконуючи такі кроки:

1) розподіліть складне речення на окремі частини (прості речення);

2) визначте, які частини речення пов'язані сполучником (сполучним словом) та як саме;

3) визначте роль і зміст кожної частини у контексті речення;

4) переконайтеся, що зв'язок між частинами речення відповідає логіці та передає необхідну інформацію.

В Визначте вид складних речень. Накресліть схеми.

«Модельєр синтаксису». Створи вишуканий шедевр, щоб здивувати своєю оригінальністю!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

Доц завжди був найкращим часом, щоб ділитися таємницями» (А. Нікуліна)

А Змоделюйте зв'язок між частинами складного речення за допомогою комутативної діаграми, об'єкти якої позначаються вершинами (головна частина є початком вершини, підрядна – кінцем), а морфізми – стрілками між вершинами, що ілюструють відношення між частинами складного речення.

Б Визначте вид речення, накресліть схему. Обґрунтуйте відповідь.

«Лінгвістичний пазл». Зберіть картину мовного дослідження, розшифровуючи коди синтаксису!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, у яку вона вбрана, – ось формула ідеального твору мистецтва* (В. Дрозд). 2. *Я знаю, що він дивився на мене, запам'ятовуючи* (Ю. Андрухович). 3. *Треба було фотографуватися кожного разу, коли стаття писалася наново* (Т. Прохасько). 4. *Можливо, найбільша біда в тому, що нам буває важко у чомусь себе переконати* (О. Сайко).

А Побудуйте логічний ланцюжок про вид складнопідрядного речення, проаналізувавши зв'язок між його частинами за алгоритмом:

1) прочитайте речення, установіть кількість граматичних основ у реченні;
 2) виділіть головну й залежну частини;
 3) поставте питання від головної до підрядної частини;
 4) установіть функцію, яку виконує кожна частина складного речення (пояснює, з'ясовує, доповнює, порівнює, вказує на причину, умову, мету, наслідок, місце, час, спосіб дії і ступінь тощо);

5) визначте сполучники чи сполучні слова й з'ясуйте роль кожного з них у вираженні зв'язку між частинами;

б) установіть вид складнопідрядного речення за допомогою окреслених ознак.

Б Виконайте синтаксичний розбір одного на вибір речення за поданим алгоритмом.

Комутативна діаграма. Аналізуй і розвивай своє критичне мислення!

За допомогою діаграми комутативної категорії змодельуйте відношення між частинами складного речення: *З двох людей, що посварилися, винен той, хто розумніший* (В. Гюго). Доведіть, що речення є складнопідрядним з кількома підрядними. Накресліть схему речення.

З двох людей

що посварилися

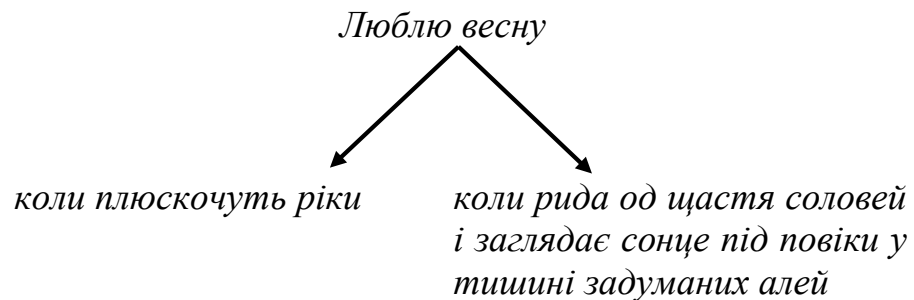
винен той

хто розумніший

Комутативна діаграма. Відчуй смак логічного мислення під час візуалізації зв'язків між частинами складного речення!

За допомогою діаграми комутативної категорії змодельуйте відношення між частинами складного речення: *Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида од щастя соловей і заглядає сонце під повіки у тишині задуманих алей* (В. Сосюра). Доведіть, що речення є складнопідрядним з кількома підрядними. Накресліть схему речення.

Тематичний блок «Безсполучникове складне речення»

«Лінгвістичний танок». Запали світ своєю мовною майстерністю!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Скільки вона його не просила – був невблаганний* (А. Хома). 2. *Кішка носилася вагоном, лиш миготів її чорнючий хвіст* (З. Мензатюк). 3. *Я знаю: все буде добре* (С. Вакарчук). 4. *Я до обіду ледь не заснув – зовсім не клювало* (М. Кідрук). 5. *Берегом моря йшов дід, вітер ворухив дермантиновий плац* (О. Ульяненко).

А Визначте смислові відношення між частинами безсполучникових складних речень. Накресліть схеми.

Б Доберіть до поданих безсполучникових складних речень синонімічні сполучникові.

«Мовні гравітації». Розкрий свій потенціал, невтомно долаючи мовні бар'єри!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Добра й ніжна людина здобуває шану, жорстока – лише багатство* (із

Біблії). 2. *На жаль, усі поради зводилися до одного: хочеш заробляти більше – відкривай приватну практику* (А. Сем'янків). 3. *Але мало мати щастя, з ним ще треба навчитися жити* (М. Кіяновська). 4. *Я знаю: все буде добре* (С. Вакарчук).

А Розподіліть безсполучникові складні речення за смисловими відношеннями.

Із рівноправними, незалежними одна від одної, частинами	Із нерівноправними, відносно залежними одна від одної, частинами

Б Підкресліть граматичні основи в реченнях.

Інтерактивна вправа. «Перший мільйон». Здійсни перші кроки до фінансового успіху!

Щоб виконати завдання, скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом.

URL: <https://learningapps.org/watch?v=pxe9omzy>

c23

QR-Code:

Завдання. Прочитайте речення й з'ясуйте, який розділовий знак пропущено. Оберіть правильний варіант відповіді.

<p>Гроза погримувала грізно _ були ми з нею тет-а-тет (Л. Костенко).</p> <p>А крапка з комою В кома</p> <p>С двокрапка Д тире</p>	<p>Тому на поле крізь туман густий Я все життя ходить не перестану _ Там цвіт ромашок до зими не в'яне (Г. Чубач).</p> <p>А крапка з комою В тире</p> <p>С кома Д двокрапка</p>
<p>Ледь-ледь промінчик у віконце блисне _ Вже білий день крокує по стерні...(І. Доленник).</p> <p>А крапка з комою В двокрапка</p> <p>С тире Д кома</p>	<p>Двоє кинулись кудись тікати _ двір був прохідний, мабуть, вони знали про це (Н. Бічуя).</p> <p>А тире В двокрапка</p> <p>С кома Д крапка з комою</p>

<p>Сюжет не новий _ пара під сяйвом місячним - жінки і чоловіка прекрасні образи... (І. Доленник).</p> <p>А двокрапка В кома</p> <p>С тире Д крапка з комою</p>	<p>Біля самої дороги проглянула купка молоденьких печериць _ далі хтось розбризкав по траві суниця _ на білій черешні соковито рожевіють ягоди (М. Стельмах).</p> <p>А крапка з комою В тире</p> <p>С двокрапка Д кома</p>
---	--

«Стиль пунктуації». Удосконалюй авторську модель письма!

Прочитайте речення, правильно їх інтонуючи, і виконайте завдання.

1. Дивовижна скрипка зазвучала вся земля у таїнстві мовчала (І. Доля).
2. Я не тримаю просто лети (О. Тополя).
3. Слова сильніші од думки вони матеріальні, наділені фізичною інерцією і легко можуть потягти думку за собою, як ледаче тіло кволу душу (О. Забужко).
4. Позичаєш чужі гроші віддаєш свої (О. Думанська).
5. Буковинське село вже напинало білі вітрила у ньому зацвітали морелі (З. Мензатюк).
6. Грегит замело не зійти з гори (В. Герасим'юк).

А Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

Б Виконайте синтаксичний розбір одного на вибір речення.

«Головний редактор». Розвивай авторську модель письма!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Назавтра газета сповістила вони розігнули решітку і з настанням темряви перелізли на дах а з нього стрибнули вниз на вулицю (Ю. Андрухович).
2. Спілі полуниці найсолодші в липні від них руки пахнуть, губенята липнуть (Г. Чубач).
3. На Нельку неможливо було сердитися вона була трохи наївна і дуже щира (О. Сайко).
4. Наша історія славна ще й звитяжними боями: упродовж тисячоліть відчайдушні козаки захищали Україну й усю Європу від дикої орди (О. Травневий).
5. Одним словом, було вирішено: йдемо до Блакитних печер (Н. Бічуя).

А Спишіть речення, розставляючи розділові знаки.

Б Доведіть, що всі речення – безсполучникові.

Тематичний блок «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку»

«Мовна суперпозиція». Вражай силою доведення власної позиції!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Я сказала, що не було краватки, і вона відразу поклала слухавку* (А. Хома).
2. *Знай: серце й досі палає, бо любов вибачає десятки років ночей на самоті* (О. Тополя).
3. *Край сонця уже огинає дах будинку, і діагональ світла поволі вповзає на тінистий внутрішній дворик, де розташована піцерія* (Л. Дереш).
4. *Сів на каменя й почекав, щоб пересвідчитися: тут нема нікого* (В. Шевчук).

А Змоделюйте комутативну діаграму для поданих речень, об'єкти якої позначаються вершинами (головна частина є початком вершини, підрядна – кінцем), а морфізми – стрілками між вершинами, що ілюструють відношення між частинами складного речення.

Б Доведіть, що речення є складними з різними видами зв'язку. Побудуйте схеми речень.

«Лабіринт синтаксису». Успіх – це не лише досягнення цілей, але й шлях до самовдосконалення!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. *Таня відчула, що в неї запашили щокни, але цієї миті двері вагона прочинилися* (І. Цілик).
2. *Хтось чекає на гостей, хтось стіл накриває, але кожен у душі свято це чекає* (І. Федішин).
3. *Доц закінчився, ми мовчки ступали по лискучому асфальту, у якому відбивалися наші кострубаті відбитки* (В. Шевчук).
4. *Поїзд давно рушив, і ми вже майже втратили надію, коли нарешті один довготелесий дядечко, дістаючи матрац з верхньої полиці, закримітив за ним у куточку жаринки очей* (З. Мензатюк).

А Випишіть складні речення із сурядним і підрядним зв'язком. Обґрунтуйте свій вибір.

Б Підкресліть у них граматичні основи. Побудуйте схеми до цих речень.

Комутативна діаграма. Удосконалюй майстерність логічно висловлювати думки!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

Коли вони ступили на невідому стежку гірського пейзажу, усі їхні щоденні турботи втратили цінність і залишилося лише відчуття пригодності й відкриття нового.

А Змоделюйте зв'язок між частинами складного речення за допомогою комутативної діаграми, об'єкти якої позначаються вершинами (головна частина є початком вершини, підрядна – кінцем), а морфізми – стрілками між вершинами, що ілюструють відношення між частинами складного речення.

Б Поясніть, чому між головними частинами складного речення коми не ставимо. Визначте вид речення.

Інтерактивна вправа. «Пунктуаційна гімнастика». Відчуй ритм розділових знаків!

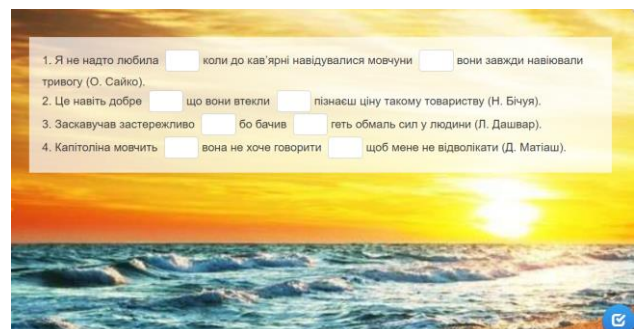
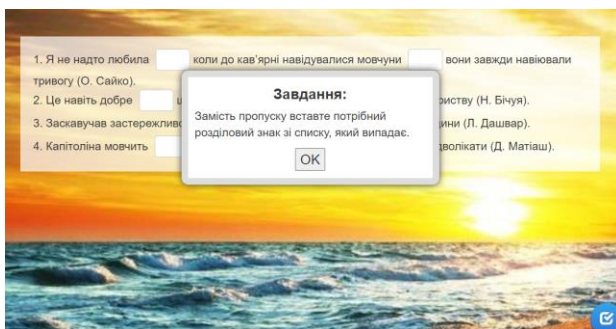
Щоб виконати завдання, скористайтеся поданим покликанням або QR-кодом.

URL: <https://learningapps.org/watch?v=pqii6amnv23>

QR-Code:

Завдання. Замість пропуску вставте потрібний розділовий знак із списку, який випадає.

«Синтаксичний пазл». Відчуй гармонію змісту й структури граматичної конструкції!

Розташуйте подані частини так, щоб утворилося складне речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Речення запишіть, обґрунтуйте вживання розділових знаків.

<p><i>скоро все навкруги огорнуть сірі сутінки, загустіють до чорного екрана</i></p>	<p><i>який фатально виникає завжди після того</i></p>
<p><i>як кіно закінчується</i></p>	<p><i>низьке сонце ще освітлювало місто та вже попереджало</i></p>

«Менеджер пунктуації». Уміння керувати – ключ до успіху!

Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. Доберіть до кожного речення схему. Обґрунтуйте свою відповідь.

<p><i>Тато розповідав страшні історії його голос перебивав барабанний дріб дощу а Ліза відчувала себе найщасливішою у світі (А. Нікуліна).</i></p>	<p>[]: [], (щоб).</p>
<p><i>Гроші за своєю природою повинні крутитися не буває людей які потребують їх менші ніж інші (А. Сем'янків).</i></p>	<p>[], [], а [].</p>
<p><i>Дивну дитячу мав вдачу потребував щоб його хвалили (В. Шевчук).</i></p>	<p>[], [], (які).</p>

«Лінгвістичний експлорер». Досліджуйте таємниці синтаксичних одиниць.

Прочитайте текст і виконайте завдання 1–2 до нього (окремі розділові знаки пропущено).

(1) Факуяма мав рацію, це справді виявився «кінець історії»_ людство «вийшло» з неї цілком добровільно, відмовившись її помічати, як маленька дитина,

котра затуляє очі долоньками і каже, що «Бабая немає». (2) І хоч історія й далі продовжує вирувати довкруги вулканічною лаврою, трансформуючи нам життя на рівні як цілих суспільств, так і наших особистих мікросоціальних бульбашок, ми дедалі менше й гірше розуміємо логіку її процесів_ у нас нема для них слів. (3) А те, для чого нема слів_ для людської свідомості не існує (За О. Забужко).

1. Двокрапку пропущено між частинами складного речення з різними видами зв'язку.

А 1

Б 2

В 3

2. Відповідає схемі (хоч), []: [] речення.

А 1

Б 2

В 3

Тематичний блок «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності»

«Галактика синтаксису». Поринь у гравітаційну систему синтаксичних одиниць!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Andre Tan – історія, яка мотивує

Певно, ви часто чули думку: щоб досягти мети, треба бути рішучим і наполегливим. Але слова завжди не такі вагомі, як реальні приклади. Таким прикладом є Андре. Думаєте, що дизайнер – легка професія? Що бренд одягу створюється без зусиль? Помиляєтеся. А якщо ми скажемо: «Андре Тан чистив рибу на базарі, шив шкіряні штани для байкерів, працював, де тільки можна, щоб вистачало на навчання»? Може, важко повірити, але це так. Його однолітки не розуміли дивного для хлопця захоплення шиттям. Родина, хоч і не створювала перепон, але не вірила в успіх хлопця. Він починав ще дитиною, малюючи ескізи до уявного журналу моди, далі – пішов на гурток крою та шиття, а потім вступив на навчання, хоч і спочатку не за тією спеціальністю. Ми переконані, що бодай одна людина, хто читає цей текст, провела паралель зі своєю життєвою історією. І що ж, після випуску прийде омріяна слава і визнання? Рожеві мрії! Знали б ви, скільки злетів і падінь було на шляху талановитого дизайнера. Саме

такі люди, як Андре, нагадують, що отримати професію – не значить досягти успіху. Треба марити тим, що ти робиш! Не боятися ризикувати! Модельєр малював свої колекції ночами, не раз знищував уже готові малюнки та робив з чистого аркуша. Зараз ми, студентство, знаходимося в тій ситуації, коли усе ще попереду. Кожен з нас може стати професіоналом своєї справи, багатим і успішним. Але треба знати, що стоїть по той бік гарного життя: безсонні ночі, нервові напруження і ймовірність втратити все, що є в одну мить. Але історія Андре Тана надихає вірити у свої сили. Він – один з найбільших знаних українських кутюр'є, зірка *Ukrainian fashion week*. Його покази відбувалися у світових столицях моди, а одну з колекцій презентувала сама Періс Хілтон. ...Маємо надію, що ця історія дійсно зможе надихнути вас, дорогі студенти, до віри в себе і нових звершень. Якщо хлопчина з Харківської області став відомий усьому світові, чому б нам не робити кроки вперед? (За О. Серажим).

А Чи відчували ви труднощі в його сприйнятті? Поділіть усно текст на абзаци (укажіть початкові речення). Поясніть, чим зумовлений ваш поділ. Випишіть тематичні речення.

Б Поміркуйте, що виражає заголовок – тему чи основну думку?

В Якому типу мовлення відповідає текст? Визначте його структурні компоненти.

Г Випишіть складні речення. Підкресліть граматичні основи. Визначте їх вид. Побудуйте схеми.

«Мовний археолог». Розкопайте скарби лінгвістики тексту через аналіз його структури!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Я справді стою на самому краєчку якогось пірса. Морська вода внизу піді мною саме того кольору, що називають «морською хвилею». Я відчуваю, що вона страшенно глибока. У ній немає нічого – вона сповнена самої себе, вона є товщею. Втім, її поверхня гладесенька і майже нерухома. Раптом вона, вода, збурюється, починає вирувати, рости і здійматися. Ще мить – і я опинюся в ній. Вода накриває мене з головою і забирає в себе – вглиб і далі вглиб. Мене розпирає від її підводних

течій і захвату. Це значно краще, ніж літати. Це значно краще, ніж будь-що інше. Я не зможу знайти слів для тієї радості. І найголовніше: я починаю дихати (За Ю. Андруховичем).

А Назвіть виділені засоби міжфразового зв'язку й поясніть їхню роль.

Б Простежте, як розвивається думка в поданому тексті. Визначте вид міжфразового зв'язку.

В Поміркуйте про наслідки необережного поводження з водою. Обґрунтуйте відповідь.

Г Виконайте синтаксичний розбір складного речення «Ще мить – і я опинюся в ній».

«Феєрверк ідей». Запали мислення в калейдоскопі незвичайних уявлень!

Прочитайте подане текст і виконайте завдання.

А перед муром – фрагмент викладеної вже річковими кругляками дороги. Дорога починається знизу посередині картки, веде в лівий верхній кут, огинаючи високу похилу кедрову сосну, і зникає знову ближче до середини – звичайно, зверху. При кінці дорога піднімається під таким кутом, що служить одночасно тлом знимки. Весь час мур справа, а зліва – вузький канал з порожніми бетонними берегами. Ще лівіше, вже за каналом, вмістився лиш кусочок високого дощаного настилу, на якому стоять кілька пляжних лежаків і бочівок зі струнками ялівцями (За Т. Прохаським).

А Визначте тип і стиль мовлення.

Б Визначте вид і засоби міжфразового зв'язку. Обґрунтуйте доцільність використання й виражальні можливості цих засобів.

В Випишіть складнопідрядні речення. Виконайте синтаксичний розбір одного з них.

ДОДАТОК Г 3

**ЗРАЗКИ ВПРАВ НА ФОРМОВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО
КОМПОНЕНТА МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Тематичний блок «Пряма й непряма мова»

«Мовленнєвий дизайн». Удосконалюй навички грамотно будувати думку!

Складіть і запишіть речення з прямою мовою, використавши наведені вислови відомих людей і самостійно дібравши слова автора. Накресліть схеми речень.

1. *Мудрий не той, хто знає багато, а той, хто знає потрібне* (Пуало Коельйо, бразильський письменник). 2. *Велич людини – у її здатності мислити* (Блез Паскаль, французький письменник і математик). 3. *Навчання без роздумів – даремне, роздуми без навчання – небезпечні* (Конфуцій, давньокитайський філософ). 4. *Найбільша розкіш – це насолода розуміння* (Леонардо да Вінчі, італійський художник і письменник). 5. *Те, що в тебе виходить найкраще, і є твоє покликання* (Арнольд Бейссер, американський письменник).

«Архітектор синтаксичних конструкцій». Твори гармонійні мовні споруди, де кожен елемент має своє місце й роль у структурі висловлення!

Складіть усно за поданими схемами речення, які б містили правила дорожнього руху, поведження з небезпечними предметами або під час повітряної тривоги.

1. А: «П», – а.
2. «П, – а, – п».
3. «П, – а: – П».

«Мовленнєвий тренажер». Розвивай свої комунікативні навички!

Завершіть речення однією з цитат Ліни Костенко і запишіть.

1. *Проявляти сміливість і рішучість у своїй здатності протистояти труднощам, долати страхи – внутрішня сила, яку необхідно розвивати самостійно, адже*
2. *... , тому задля уникнення тенденції сприймати все навколо через призму власних*

турбот, які займають багато нашої уваги, енергії та емоцій, необхідно розширювати обсяг знань, інтересів, уявлень та коло спілкування.

Вислови Ліни Костенко:

«Мужність не дається на прокат».

«Люди, як правило, бачать світ у діапазоні своїх проблем».

«Архітектор красномовства». Створи виразне й переконливе висловлення!

Доповніть висловлену думку (1, 2, 3) однією з цитат Ліни Костенко і запишіть. Згадайте, як називаються такі коротко сформульовані положення, істинність якого ви довели.

Вислови Ліни Костенко:

«І все на світі треба пережити, бо кожен фініш – це, по суті, старт».

«Поразка – це наука; ніяка перемога так не вчить».

1. Кожен наш досвід, вдалий чи невдалий, є частиною життя. Навіть якщо ми зіткнулися з труднощами – це не означає кінець, а навпаки – нова можливість покращити себе та досягти більшого успіху. Відповідно, практичні вміння й навички наголошують на важливості витримки й нашої здатності адаптуватися до змін.

2. Життя постійно рухається вперед; і кожна ситуація, навіть якщо вона здається складною чи безнадійною, може стати вихідним пунктом для нових можливостей і досягнень. Тому необхідно не втрачати надії, коли важко, а розглядати кінець як початок реалізації мети.

3. Успіх не розкриває всіх можливих варіантів досягнення кращого результату, а навчає лише тому, що той певний підхід чи стратегія були ефективними в конкретній ситуації. Коли зазнаємо невдачі, ми аналізуємо свої помилки й намагаємося зрозуміти, як уникнути їх у майбутньому. Тому перемога, хоч приємна і вагома, ніж поразка, та все ж таки не надає можливості нам зрости, вдосконалитися й стати сильнішими.

«Мовний лабіринт». Пройди через заплутані синтаксичні структури, щоб збагатити знання діалогічного мовлення!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

«Пані, – крізь зуби звернувся Він до буфетниці, свердлячи її всю вовчими очима, – цей пан щойно замовив страву. Подайте її!». Буфетниця не похитнулася: «А платити хто буде? Спочатку заплатіть». «Що-о-о?! – вибухнув Він. – Платити?! Я буду платити, ясно?! Але після того, як вони з'їдять!». «У нас так не буває, – ще твердіше заявила буфетниця. – У нас гроші сплачуються наперед!». «Та що це за у нас! – знову вибухнув Він. – Що це за правила? Ви знущаєтеся? Я не можу платити за kota в мішку! А якщо ваше їдло геть неїстівне?!». «Вас ніхто не просить його замовляти», – не здавала ані дюйма своїх територій буфетниця (За Ю. Андруховичем).

А Перепишіть текст у формі діалогу. Прокоментуйте розділові знаки.

Б Знайдіть у тексті фразеологізми, поясніть їхнє значення. Побудуйте й запишіть складні речення, в основі яких мають бути фразеологізми з тексту.

«Мовний коректор». Перетвори знання на потужний інструмент для мовної грамотності!

Прочитайте текст і відредагуйте його.

Марина вперше глянула на викладача уважно... Коли він захоплюється й пише формулу за формулою, то забуває, що ми вже давно не розуміємо, про що йдеться, бо тоді говорить сам для себе, а не для нас. Смішний, у крейді. Крейда на костюмі, носі, щоках, волоссі. Такий зворушливий! І дуже дитячий. І як він здатен пам'ятати всі ті формули, бо ж он – пише без жодних листочків і підручників.

Повторіть останню формулу, дівчино! Олексій Степанович кивнув Марині.

Марина почервоніла

Я?

Так. Ви. А то ви так «уважно» слухали.

Я... я... я не знаю, Марина почервоніла, шукаючи на списаній дошці ту останню формулу, і ніяково посміхнулася.

А чому ви посміхаєтеся?

Ви замастили носа крейдою.

Що???

Дівчата розреготалися (За О. Деркачовою).

«Фахівець красномовства». Розкрий глибину взаємодії між людьми через діалогічне мовлення!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

– *Мамочко, я знаю, що мені заважає в навчанні, – розсудливо промовила дочка. – Я не вмю зосередити свою увагу. Сидячи над підручником, раптом починаю думати про інше, увага переключається, і тоді читаю механічно, нічого не розуміючи.*

– *Помічала це в тебе. Уважність – ознака сили волі. Отже...*

– *Отже, я безвольна?*

– *Силу волі можна в собі виховати. Тільки треба цього дуже захотіти.*

– *Я думаю, мамо, що насамперед треба поставити перед собою мету. Моя мета – бути відмінницею в навчанні. І треба змусити себе бути уважною, щоб досягти цієї мети. Мамо, ось побачиш, я знайду в собі силу волі! Знайду!* (За О. Донченко).

А Прокоментуйте розділові знаки в діалозі.

Б Побудуйте діалог із подругою/другом про ваші бажання, які плануєте досягти найближчим часом (дванадцять–чотирнадцять реплік).

В Складіть порадику для своїх молодших братиків і сестер «Як стати успішним у навчанні».

«Кулінар мовлення». Приготуйте власний рецепт успіху!

Розгляньте ілюстрацію й виконайте одне на вибір завдання.

А Чи погоджуєтеся ви із життєвим досвідом багатьох поколінь нашого народу: «Хто рано встає, тому Бог і дає»? Обґрунтуйте відповідь.

Б Доведіть або спростуйте думку «Ефективне управління часом надає більше можливостей для планування й розвитку бізнесу або збільшення продуктивності». Відповідь аргументуйте прикладами.

В Побудуйте й запишіть діалог, використавши фразу, зображену на ілюстрації (дванадцять–чотирнадцять реплік).

«Майстер слова». Використай свою унікальну здатність висловлюватися!

Прочитайте діалог між мамою та її дитиною й виконайте завдання.

– *Лесику, ну що мені робити? Я боюсь, – довірливо прошепотіла.*

– *Чого боїшся? – здивовано кліпнув Олесь. – Хто мене вчив не боятися змін?*

– *З роботи цієї йти боюсь. Здається, що тут все втрачу, а там нічого не знайду, – розгубливо опустила кутики губ.*

– *Ти давно хотіла змінити її, а тут така нагода, – по-дорослому зрезонував Олесь (За С. Гридіним).*

А Доповніть діалог репліками й словами автора.

Б Доведіть або спростуйте думку про те, що відсутність впевненості у собі ускладнює прийняття рішення й негативно впливає на досягнення мети. Аргументуйте прикладами з власного життя (усно).

В Напишіть невелике есе «Спілкування – крок до розв’язання проблемної ситуації».

Робота в парах. «Риторичний батл». Розвивайте навички спілкування в мовному двобої.

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Творчість – це єдине, що відрізняє нас від тварин. Будівництво затишного життя, заробляння грошей, успішна кар’єра, щаслива сім’я – усе це трапляється і в тваринному світі, але дещо по-іншому, по-звірячому. Тварина також шукає їжу, спить, розмножується, відпочиває, знову шукає їжу і, врешті, вмирає. Як і людина. Але людині дано право і дар творити. І в кожному з нас живе Бог, бо Він створив нас по своєму образу і подоби, отже, і ми всі можемо створювати. Треба лише розпізнати цей дар у собі, почути його. Як той подзвін з-під води (За В. Терлецьким).

А Оберіть роль, яка більше пасує вашій особистості: бізнесмен/бізнес-леді або митець/мисткиня.

Б Об'єднайтеся в пари (бізнесмен/письменник) і побудуйте діалог, в основі якого мають бути підтвердження або сумнів щодо висловленої думки в тексті.

В Розіграйте діалог перед класом.

Тематичний блок «Складне речення та його ознаки. Складносурядне речення»

«Граматичний конструктор». Будь креативним і склади своє унікальне речення!

Продовжте речення так, щоб вони були складними. Утворені речення запишіть, визначте вид кожного речення за складом граматичної будови.

1. Біля нашої школи відкрили нову піцерію, і 2. На день народження Тетяні подарували спортивний велосипед, але 3. Максим у вільний час займається плаванням, а 4. Улітку ми любимо відпочиваємо на морі, тому що 5. Місячне сяйво веселить темну ніч своєю загадковістю, 6. Яскраво сонце світить,

«Гіпотезна фортеця». Завойовуй знання через влучні гіпотези!

Доведіть або спростуйте думку про те, що поняття «складний» у граматиці й у житті – це ідентичні категорії. Наведіть приклади, які підтверджують вашу позицію.

«Майстер висловлень». Удосконалюй своє мовлення!

Складіть і запишіть речення, увівши до них подані цитати – вислови відомих людей.

1. *Я завжди говорив: уся правда в грамотно вибраному творчому кредо* (Сергій Жадан, український письменник). 2. *Освіта – це найпотужніша зброя, яку можна використовувати, щоб змінити світ* (Нельсон Мандела, найшановніший державний діяч світу, правозахисник і політик). 3. *Хто володіє інформацією, той володіє світом* (Натан Ротшильд, міжнародний банкір і бізнесмен). 4. *Досвід ніколи не помиляється, хибними бувають тільки наші судження, що змушують нас*

очікувати від досвіду такі явища, яких він не вміщує (Леонардо да Вінчі, італійський художник і письменник). 5. Чого ви уникаєте, те вас і переслідує (Карл Юнг, швейцарський психолог і філософ).

«Дизайнер мовлення». Відчуй смак синтаксису у творчому конструюванні!

Продовжте й запишіть біблійні приказки (за потреби скористайтеся довідкою). Визначте вид речень за будовою й смислові зв'язки між їхніми частинами.

1. Лінощі сон накидають, і
2. Туга на серці пригнічує людину, але
3. Ненависть розбурхує сварки, але
4. Лагідна відповідь гнів відвертає, а
5. Мудрий бачить лихо і ховається, а

Довідка: ...добре слово розвеселить; ...безумні йдуть і караються; ...слово вразливе підіймає; ...лінива душа голодує; ... любов прощає всі образи.

«Лінгвістична композиція». Вдосконалюй навички писемного й усного мовлення!

Складіть і запишіть речення до кожного малюнка, обравши одну із запропонованих схем до нього.

Не тільки [], а й [].

[], і [].

Або [], або [].

Хоч [], хоч [].

[], проте [].

[], але [].

[], а [].

«Кутюр’є синтаксису». Створи вишуканий шедевр на подіум мови, де речення – найяскравіше вбрання розуму, а розділові знаки – витончений аксесуар.

З кожної пари простих речень побудуйте складносурядні, запишіть їх і розставте розділові знаки.

1. Дослідження розширюють наші знання. Відкриваються можливості для розвитку нових технологій. 2. Організація часу збільшує продуктивність у роботі. З’являється вільна година для відпочинку й особистого розвитку. 3. Важливою частиною стратегії кібербезпеки є усвідомленість користувачів про ризики Інтернету. Усім необхідно навчитися уникати підступні плани шахраїв. 4. Успіх досягається наполегливою працею та здобутими знаннями. Шлях до перемоги – уміння долати труднощі.

«Лінгвістичний ренесанс». Відроджуй речення в новому світі!

Перебудуйте кожне речення, доповнивши його спільним для обох частин словом (спільними словами). Утворені речення запишіть. Чи залишиться кома між їхніми частинами? Знайдіть у реченнях синоніми, доберіть до них антоніми.

Зразок. Птахи співали свої мелодії, та вітер ніжно грався з листям дерев. – У лісі птахи співали свої мелодії та вітер ніжно грався з листям дерев.

1. Бриз лагідно супроводжував птахів, і жваві хвилі весело розмовляли з берегом. 2. Сонце заповнило небо світлом, і з’явилась яскрава веселка. 3. Дітям подобається подорожувати, і батьки запланували відпустку на морі. 4. Вечір був тихим, і місяць висвічував з-над хмар. 5. Відбулася нарада з партнерами, і ми розробили план роботи в команді.

Спільний проєкт. «Ситуативні виклики». Розвивай авторську модель письма!

Ситуація. Уявіть, що вас запросили в кампанію для створення важливого проєкту.

Мета проєкту. Розробка мобільного додатку для подорожей і геолокації.

1. Оберіть роль, яка більше пасує вашій особистості.
2. Об'єднайтеся в пари й виконайте завдання з таблиці щодо обраної вами ролі.

Вимоги. У тексті мають бути складні речення.

Роль	Завдання
Філолог	Написання назви й привабливого опису додатка, складання переконливих текстів для рекламних оголошень.
Контент-менеджер	Збір відгуків, рекомендацій, інформації про місця відпочинку, культурні об'єкти тощо.
Маркетолог-аналітик	Аналіз потреб аудиторії й розробка стратегій маркетингу; вивчення поведінки користувачів і збір даних для покращення додатку.
Дизайнер	Створення інтерфейсу, який буде зручним для користувачів і привабливим для використання

Тематичний блок «Складнопідрядне речення»

«Майстер діалогу». Поринь у світ креативного спілкування!

Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

– [], ()?

– [], ().

– (), [].

– (), [].

– (), []!

– [], ().

А Побудуйте діалог за ілюстрацією та схемами й запишіть його.

Б У кожному реченні визначте головну й підрядну частини, засоби зв'язку (сполучник/сполучне слово) між цими частинами.

«Творче конструювання». Відчуй задоволення від створення унікальних

речень!

Сформулюйте складне речення з підрядним означальним, яке схарактеризує взаємозв'язок між поняттями «трикутник» і «гіпотенуза».

«Фахівець красномовства». Креативно продемонструй фінансову грамотність!

Використавши ілюстрацію й слова з довідки, побудуйте діалог за допомогою складних речень, підрядна частина яких пояснює, з'ясовує або конкретизує головну.

Довідка: *рахунок, бюджет, заощадження, непередбачені витрати, інвестиції, ризик, кредит, акційні товари, дисконтні картки, купони на знижку, дохід, фінансове рішення, економія.*

«Вербальний феєрверк». Розкрий особистий потенціал через комунікацію! Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

А Доповніть поданий початок речення різними підрядними частинами відповідно до їх схематичних фрагментів і запишіть. Визначте вид складнопідрядних речень.

Б Сучасні технології мають великий вплив на світ і суспільство: смартфони й інтернет дозволяють людям спілкуватися, миттєво обмінюватися інформацією; електронні ресурси роблять навчання доступним, автоматизація змінює спосіб виробництва; смарт-технології в побуті полегшують життя; розробка електричних автомобілів не руйнує екологічну систему тощо. Проте серед переваг існують і виклики. Чому приватність і кібербезпека такі важливі? Сформулюйте свою думку складнопідрядним реченням.

«Ситуативні виклики». Будь упевненим і кмітливим у різних обставинах!

Ситуація. Уявіть, що ви берете участь у Міжнародному саміті щодо захисту прав дітей.

Мета. Розкажіть про соціальне (право на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення), політичне (свобода слова, самовираження), економічне (захист від експлуатації) або культурне (відпочинок, дозвілля) право дитини. Упорядкуйте свій виступ, доповнивши речення підрядними частинами так, щоб вони відповідали на зазначені в дужках питання. Визначте вид речень і побудуйте до них схеми.

1. Держава повинна створити умови для гідного життя маленьких громадян із того часу, (з якого часу?)
2. Найважливішими потребами, (коли?) ..., є вільний доступ до освіти та якісної медичної допомоги.
3. Один із основних принципів – інтерес дитини, (як довго?)
4. Особистість реалізується тоді, (коли?)
5. Щасливе молоде покоління виховується там, (де?)
6. Захист прав дитини має бути гарантованим, (де?)

«Композитор мовлення». Збагачуй мовний репертуар!

Перебудуйте речення на складнопідрядні з підрядними частинами часу, не повторюючи сполучники. Утворені речення запишіть, обґрунтуйте правопис

розділових знаків.

1. Я чекав на автобус, і почалася злива. 2. Закінчивши свої домашні завдання, можеш грати на комп'ютері. 3. Сонце сяде, і нам потрібно увімкнути фари на автівці. 4. Ольга відчинила двері й побачила свого тата у військовій формі. 5. Олег передивлявся стрічку на сторінці в мережі і згадував своє дитинство.

«Мовна суперпозиція». Шедеври народжуються у поєднанні творчості й наполегливості!

Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Головне – не захопитися снами так, щоб захотіти лишитися там назавжди (О. Деркачова). 2. Віра розкусила мене миттєво, наче на моєму лобі написана колишня професія (А. Кокотюха). 3. Ридали так вони, що й вітер мав завити... (І. Доленник). 4. Чим яскравіше день мій відгорить, тим більше світла до людей полине (Г. Чубач).

А Побудуйте комутативну діаграму для поданих речень, об'єкти якої позначаються вершинами (головна частина є початком вершини, підрядна – кінцем), а морфізми – стрілками між вершинами, що ілюструють відношення між частинами складного речення.

Б Порівняйте смислові відношення між частинами складних речень, визначте їх вид. Обґрунтуйте відповідь.

«Лабіринт гіпотез». Знайди вихід до нових ідей у безмежному морі гіпотез!

Прочитайте речення. Сформулюйте гіпотезу про те, як втрата лісів може вплинути на біорізноманіття в природі. Наведіть приклади, які підтверджують вашу думку.

Зменшення кількості лісів є причиною зменшення кількості видів тварин і рослин.

«Вихор гіпотез». Створи унікальну гіпотезу, щоб знайти магічну формулу успіху!

Прочитай речення й доведіть або спростуйте думку, використовуючи складнопідрядне речення з підрядним обставинним причини.

Навички будувати складні речення покращують якість формулювання

математичних висловлень.

Зразок. Здатність будувати складні синтаксичні конструкції позитивно впливає на формулювання теорем, оскільки розуміння зв'язків між частинами складних речень допомагає з'ясувати взаємодію елементів теореми, визначити шляхи доведення математичного твердження.

«Творче конструювання». Насолоджуйся своїм красним мовленням!

Сформулюйте складнопідрядне речення з підрядним обставинним причини, що описує взаємозв'язок між поняттями «площа» і «периметр», якщо

площа – це фізична величина, що визначає розмір поверхні, одна з основних властивостей геометричних фігур; міра множини точок, які складають поверхню або якусь її частину;

периметр – це сумарна довжина контурів, які обмежують геометричну фігуру на площині.

Обґрунтуйте відповідь.

«Симфонія розуму». Звучи в мелодії безмежних гіпотез, розвиваючи світ мислення!

Прочитайте речення. Сформулюйте гіпотезу про можливу причину того, чому до порад бабусі необхідно дослухатися. Аргументуйте власну позицію прикладами з життя.

Але бабусю не слухатися було неможливо, бо вона завжди мала рацію (О. Думанська).

«Творче конструювання». Вражай умінням висловлювати свої думки!

Сформулюйте складнопідрядне речення з підрядним обставинним мети, що пояснює, як визначити середнє арифметичне двох чисел. Обґрунтуйте думку.

«Граматичний конструктор». Удосконалюй комунікативні здібності!

Доберіть до поданих підрядних частин головні. Запишіть утворені речення. Назвіть засоби зв'язку між цими частинами.

1. Хай він прийде на зустріч, 2. ..., дарма що на моєму шляху перешкоди. 3. ..., хоч я втомлений. 4. Хоча це складне завдання, 5. ..., так що його зусилля показали кращий результат. 6. Незважаючи на обставини,

«Мовленнєвий конструктор». Додай естетики до власного стилю!

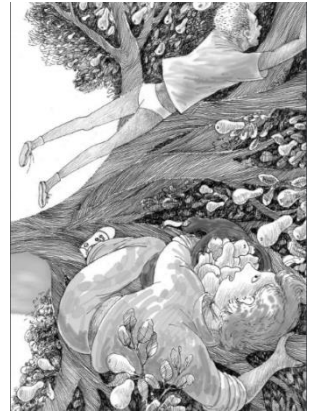
Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

А За ілюстрацією й поданими схемами складіть і запишіть речення.

[], (так що). (Незважаючи на те що), [].

Б Підкресліть головні й другорядні члени в реченнях.

В Над кожним словом напишіть, якою частиною мови воно є.

Тематичний блок «Безполучникове складне речення»

«Портрет особистості». Розкрий свою індивідуальність і поглиблюй знання про моду та стиль!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Чотири способи підстригати своє волосся

До минулої війни в Україні чоловіки та парубки знали аж чотири способи підстригати своє волосся: «у кружок», «до закаблука», «під скопку» та «під польку». «У кружок» підстригають волосся рівно навколо голови. Це щось близьке до «під макітру». Так підстригалися старші віком селяни на Чернігівщині. На Полтавщині, Київщині та Херсонщині старі люди підстригалися «під скопку»: над бровами волосся зрізується майже горизонтально, а на висках та потилиці залишається довшим. У цих же місцевостях була поширена мода стригтися і «до закаблука»: над чолом залишали волосся довші, а на потилиці коротше.

Молоді чоловіки та парубки по всій Україні і тепер підстригаються «під польку»: довге волосся з підстриженою та підбритою потилицею (За О. Воропаєм).

А Знайдіть і випишіть безполучникові складні речення. Поясніть правопис двокрапки.

Б А чи знаєте ви назву своєї зачіски? Які тенденції зачісок панують серед підлітків? Як зачіска може вплинути на настрій або самопочуття людини? Поділіться своїми думками та досвідом.

«Мозковий феєрверк». Запали танець мислення у світі безмежних роздумів!

Прочитай речення й виконайте завдання.

Ледачі руки – запорука бідності, рука дбайлива до збагачення веде (із Біблії).

А Доведіть або спростуйте твердження.

Б Виконайте синтаксичний розбір безсполучникового складного речення.

Тематичний блок «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку»

Спільний проєкт. «Тандем ідей». Розвивай навички спілкування й досягай командного успіху!

Завдання. Пригадайте видатних особистостей сучасності будь-якого виду діяльності (наука, політика, шоу-бізнес, мода, музика, література, мистецтво, спорт, ІТ-технології тощо) і складіть список прізвищ.

Оберіть улюбленого індивіда й об'єднайтеся в групи за вподобаннями. Використовуючи різні джерела інформації, напишіть есе про сильні сторони обраної вами особистості. Презентуйте результати роботи.

Вимоги. У тексті мають бути складні речення з різними видами зв'язку: сполучниковим (сурядним і підрядним), сполучниковим і безсполучниковим.

Робота в парах. «Гармонія граматики». Об'єднайте свої таланти, щоб додати унікального відтінку вашій творчості!

Використовуючи вебзастосунки («Conceptboard» <https://conceptboard.com/>), «Canva» (https://www.canva.com/uk_ua/grafiky/intelekt-karta/ тощо), створіть колаж «Калейдоскоп складних речень», що відображає види речень та їх характеристики. Презентуйте ваш проєкт перед класом.

Тематичний блок «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності»

«Текстовий сканер». Відчуй глибину комунікації через спостереження й аналіз структури тексту.

Прочитайте висловлення й виконайте завдання.

Якось так вийшло – мої однокласники, всі до єдиного, чітко визначилися зі своїм майбутнім. Лиш у мене воно було якесь туманне. Ну, поїду за кордон, ну, звикнуся за два роки до всього чужого. А далі? Ніхто не застрахований від несподіванок... Передумає мамин чоловік мене утримувати або його бізнес накриється. І що тоді? Повертатися на історичну батьківщину? (За О. Думанською.)

А Укажіть «відоме» і «нове» в реченнях тексту. Поясніть роль такого членування для забезпечення зв'язності висловлення.

Б Яку проблему порушено в тексті. Чи може бути, на вашу думку, невизначеність щодо майбутнього можливістю для розвитку й самопізнання? Напишіть про свої плани на майбутнє. Чи готові ви до ризиків у разі непередбачуваних обставин?

«Текстовий магнат». Завойовуйте світ герменевтики через дослідження синтаксичних одиниць!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

А потім я переїхала в студентське містечко хоча мене туди ніхто не випихав. Таким було моє рішення. Мама зазирнула мені в очі: мовляв не вже так зле. Ти не маєш цього робити переконував мене мамин чоловік хіба тебе щось у нас не влаштовує. Мене звичайно все влаштовувало але я хотіла самотійності в усьому як вчила мене моя бабуся. Заможність часом сприяє лінощам писала вона в листі тому остерігайся звикати до багатства. У житті як на довгій ниві (За О. Думанською).

А Визначте тему й основну думку тексту, його тип і стиль мовлення.

Б Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки.

В Обведіть слова, які слугують засобами міжфразового зв'язку в тексті. Підкресліть тематичне речення прямою лінією, а ключові слова – хвилястою.

Г Висловіть власну думку щодо прочитаного тексту. Розкажіть, чому так важливо самореалізуватися.

Г Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою (усно).

«Текстовий сканер». Поміркуй над наслідками через спостереження й

аналіз тексту!

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Я мрію про подорожі, загадки, скарги і небезпеку. Але де те все знайдеш?! Хіба в комп'ютерних іграх. Спершу я так і робив – цілими вечорами кнопки натискав. То з роботами боровся, то з інопланетянами воював, то скарги шукав. Потім мене пробило: ну й дурня! Сидиш у кріслі, точиш чіпси, мов миша картон, працюєш лише пальцями, а вдаєш, що світ підкорюєш! І скільки ж нас таких по всьому світу? Мільйон? Більше? Сидимо, журіємо, вдаємо з себе героїв. Віртуальних. У разі небезпеки – клац! – перезавантажився і – знову на коні. Це, як на мене, принизливо... (За І. Роздобутьком).

А Визначте тип і стиль мовлення тексту.

Б Визначте тему, основну думку тексту. Чи погоджуєтеся ви з авторською позицією поданого тексту?

В Визначте вид і засоби міжфразового зв'язку. Назвіть ключові слова (словосполучення).

Г Комп'ютерні ігри – небезпечно чи корисно? Складіть і запишіть висловлення, звертаючи увагу на доцільність розподілу тексту на абзаци відповідно до його задуму й виражальні можливості різних засобів міжфразового зв'язку.

ДОДАТОК Д

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня

1. Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурні комунікації в галузі освіти», м. Хмельницький, 19 березня 2021 р., форма участі – онлайн. Тема доповіді: «Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект».

2. Міжнародна науково-практична конференція «Topical issues of practice and science», м. Лондон, 18–21 травня 2021 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Когнітивний напрям у навчанні синтаксису української мови».

3. Міжнародна науково-практична конференція «Current issues and prospects for the development of scientific research», м. Орлеан, Франція, 19–20 серпня 2021 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Проблема математичної компетентності учнів як ключової».

4. Міжнародна наукова конференція «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі», м. Кам'янець-Подільський, 11–13 жовтня, 2021 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Роль підходів до дослідження синтаксичних одиниць у процесі навчання української мови в базовій школі».

5. Міжнародна наукова конференція «Глобалізація й інтернаціоналізація філологічної науки», м. Кривий Ріг, 18 лютого 2022 р., очна форма участі. Тема доповіді: «Математична компетентність як лінгводидактична проблема».

6. Міжнародна наукова конференція «Світ мови – світ у мові», м. Київ, 27 жовтня 2023 р., форма участі – онлайн. Тема доповіді: «Математична компетентність як складник мовної особистості учня базової школи».

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня

7. Всеукраїнська науково-практична конференція «Нова українська школа й підготовка вчителя до забезпечення базової середньої освіти», м. Глухів,

29 жовтня 2021 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Математична компетентність» у контексті навчання української мови».

8. Всеукраїнська науково-практична конференція «Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців», м. Кривий Ріг, 21 квітня 2023 р., форма участі – онлайн. Тема доповіді: «Роль учителя-практика в підготовці бакалаврів-філологів».

9. Всеукраїнська науково-практична конференція «Слово вчителя (на пошанування Людмили Кожуховської)», м. Переяслав, 16 листопада 2023р., форма участі – онлайн. Тема доповіді: «Прийоми формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису».

10. Засідання круглого столу «Методи компетентнісного навчання української мови», присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича, м. Київ, 28 вересня 2023 р., форма участі – онлайн. Тема доповіді: «Аналогія як ефективний спосіб організації математичного мислення в процесі навчання синтаксису української мови».

Масові науково-практичні заходи регіонального рівня

11. Регіональний науково-практичний семінар «Інноваційний розвиток сучасної освіти: від теорії до практики», м. Кривий Ріг, 18 травня 2022 р., очна форма участі. Тема доповіді: «Категорія «мислення» як складник формування математичної компетентності здобувачів освіти в процесі навчання української мови».

12. Регіональна наукова конференція «Українське слово в науковому вимірі», приурочена до 90-річчя від дня народження професора Явір Валентини Василівни, м. Кривий Ріг, 28 лютого 2024 р., очна форма участі. Тема доповіді: «Спостереження над мовою як ефективний метод формування математичної компетентності учнів базової школи».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Наукові статті, опубліковані в наукових виданнях, унесених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Артеменко Л. І. Категорія «математична компетентність» у мовній освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: Педагогічні науки. Глухів. 2021. Випуск 3(47). С. 170–181. ISSN видання 2410-0897. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2021-3-47-170-181> URL: <http://visn-ped.gnpu.edu.ua/index.php/uk/home1/66-visnyk-hlukhivskoho-natsionalnoho-pedahohichnoho-universytetu-imeni-oleksandra-dovzhenka-2021-vyp-3-47>
2. Артеменко Л. І., Бакум З. П. Підходи до вивчення синтаксичних одиниць української мови в основній школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України*. Київ : Міленіум, 2021. Вип. 32(1–2022). С. 191–203. ISSN видання 2309-9763. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32> URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/259467>
3. Артеменко Л. І. Дидактичні засади формування математичної компетентності учнів у процесі навчання українського синтаксису. *Освітній вимір*. 2024. ISSN видання 2708-4612. DOI: <https://doi.org/10.55056/ed.657>
4. Артеменко Л. І. Методи, прийоми й засоби формування математичної компетентності здобувачів освіти в навчанні синтаксису української мови. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2023. Вип. 95. С. 5–11. ISSN видання 2311-5491. DOI: <http://dx.doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2023.95.01> URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/nc-95>
5. Артеменко Л. І. Критерії, показники формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Серія «Психологія». Серія «Медицина». 2024. Вип. 3(37). С. 72–83. ISSN видання 2786-4952. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-72-83](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-72-83) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/10014>

Наукові статті в наукових періодичних виданнях інших держав, які включено до переліку міжнародних наукових і наукометричних видань

6. Artemenko L. Psychologiczne podstawy kształtowania kompetencji matematycznych dziewiątej klasy (uczniów) w nauce języka ukraińskiego. *Roczniki Pedagogiczne*. 2023. Vol. 15, № 2. P. 163–178. ISSN видання 2080-850X. DOI: <https://doi.org/10.18290/rped23152.10> URL: <https://czasopisma.tnkul.pl/index.php/rped/article/view/239>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Бакум З., Артеменко Л. Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : зб. наук. пр., м. Хмельницький, 19–20 березня, 2021 р. / Хмельницький національний університет, кафедра слов'янської філології. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2021. Вип. 9. С. 12–17. URL: <https://ksf.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/10/2021-1.pdf>

8. Артеменко Л. І. Когнітивний напрям у навчанні синтаксису української мови. *Topical issues of practice and science* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–21 травня 2021 р. London, Great Britain, 2021. P. 384–386. DOI: <https://doi.org/10.46299/isg.2021.i.xxvi> URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=cB8vEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA384&dq=info:Aa-5D0SkpbAJ:scholar.google.com&ots=VRf65Aquvs&sig=hONsjNqgJkTeIZQujkwAYrm33pE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

9. Артеменко Л. І. Проблема математичної компетентності учнів як ключової. *Scientific Collection «InterConf»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20

серпня 2021 р. Orléans, France: Epi, 2021. Issue 71. P. 85–90. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2021.009>

10. Артеменко Л. І. «Математична компетентність» у контексті навчання української мови. *Нова українська школа й підготовка вчителя до забезпечення базової середньої освіти* : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. м. Глухів, 2021 р. / МОН України; Департамент освіти і науки Сумської ОДА; Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. Ч. I. С. 155–161. URL: <http://gnpu.edu.ua/>

11. Артеменко Л. І. Математична компетентність учнів у процесі навчання української мови: філософський аспект. *Українська мова і література в школах України*. Київ : «Педагогічна преса», 2021. № 5. С. 3–6.

12. Бакум З. П., Артеменко Л. І. Формування математичної компетентності в навчанні синтаксису української мови: система вправ. *Всеосвіта* : вебсайт. 2024. URL: <https://vseosvita.ua/library/bakum-zp-artemenko-li-formuvannia-matematychnoi-kompetentnosti-v-navchanni-syntaksysu-ukrainskoi-movy-systema-vprav-797037.html?rl=3909426>

Публікації, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

13. Артеменко Л. І. Категорія «мислення» як складник формування математичної компетентності здобувачів освіти в процесі навчання української мови. *Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах* : збірник науково-методичних праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. Вип. 8. С. 10–12. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8506>

14. Артеменко Л. І. Роль учителя-практика в підготовці бакалаврів-філологів. *Модернізація змісту освіти в підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Кривий Ріг, 21 квітня 2023 р. / Міністерство освіти і науки України, Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. С. 12–15. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7071/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%202023_%D0%9A%D0%9F%D0%9C%D0%A2%D0%9E.pdf#page=13

15. Артеменко Л. І., Березовська-Савчук Н. А. Навчання синтаксису української мови в умовах дистанційної освіти: допрофільний рівень. *Сучасні тенденції методики навчання: мовно-літературна царина* : колективна монографія / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2023. С 71–97. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/7077> URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7077>

16. Артеменко Л. Аналогія як ефективний спосіб організації математичного мислення в процесі навчання синтаксису української мови. *Методи компетентнісного навчання української мови* : зб. матеріалів кругл. столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича, м. Київ, 28 вересня 2023 р. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки НАПН України, Відділ навчання української мови та літератури. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 101–104.

УКРАЇНА

**СПЕЦІАЛІЗОВАНА ШКОЛА № 194 «ПЕРСПЕКТИВА»
ОБОЛОНСЬКОГО РАЙОНУ МІСТА КИЄВА**

Висл. № 127 від 29.06.2023р

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Артеменко Любові Іванівни
за темою «**Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі
навчання синтаксису української мови**»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Адміністрація спеціалізованої школи №194 «Перспектива» підтверджує, що впровадження 2022–2023 н.р. проводився педагогічний експеримент за результатами дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії (011 Освітні, педагогічні науки) Л. Артеменко за темою «Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови».

Розроблена методика є важливою в сучасному освітньому середовищі, оскільки визначає шляхи реалізації мети мовно-літературної галузі, спрямованої на розвиток компетентної особистості, яка вміє мислити, логічно й точно висловлювати думку в усній і письмій формі, вільно комунікувати в усіх сферах суспільного життя. Актуальність дослідження Л. Артеменко аргументовано проведеною апробацією та отриманими позитивними наслідками.

В основу методики з опертим на освітнє законодавство України покладено підходи: особистісно орієнтований (людиноцентричний), діяльнісний та компетентнісний.

Особливість методики формування математичної компетентності здобувачів полягає в урахуванні мотиваційно-ціннісного (розуміння важливості висловлюватися точно й послідовно), когнітивного (опанування нормами літературної мови), логічного (формулювання логічно обґрунтованої думки) та комунікативного (оволодіння сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації) компонентів у системі знань.

Дисертаційна праця містить методичні рекомендації, які уможливають одночасне залучення учнями й ученицями граматичної будови складних синтаксичних конструкцій та опанування математичними здібностями через цифровізацію сучасних технологій (розвивальних, критичного мислення, проблемної ситуації), методів (спостереження й аналіз складних синтаксичних одиниць, метод вправ, лінгвістичної інтуїції, проєкції) і прийомів навчання мови (заміна одних синтаксичних конструкцій іншими; редагування складних речень; моделювання схем на основі самостійно складених речень; перебудова синтаксичних конструкцій; комонування складних синтаксичних конструкцій за схемами, синтаксичний розбір складних речень із використанням алгоритму; побудова гіпотези, комутативної діаграми, теорії категорій; кластеризація) за допомогою вебсервісів («Learning.ua», «Canva», «Twiddla», «Генератор QR-кодів», «Groupboard», «Powtoon» тощо). Запропоновано систему вправ, яка сприяє розвитку способів мислення, критичного мислення та удосконаленню усного й письмного мовлення.

Результатами експерименту доведено, ефективність апробованої методики та підтверджено гіпотезу дослідження.

Висновки про впровадження експериментальної перевірки теоретичних узагальнень та запропонованої методики формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови обговорено на засіданні педагогічної ради спеціалізованої школи №194 «Перспектива» (протокол від 27.06.2023 р. № 10).

Директор школи

Віталій КОСАЧЕВИЧ

**КРИВОРІЗЬКА ГІМНАЗІЯ № 90
КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КГ № 90 КМР)**

вул. Кокчетавська, 1А, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50055,
тел. 0671025659, e-mail: school-90@ukr.net Код СДРПОУ 20221281

Від 18.06.2023 № 01-03/80
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Артеменко Любові Іванівни
за темою «Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі
навчання синтаксису української мови»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційної роботи здобувача кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету Л. Артеменко впроваджено в освітній процес Криворізької гімназії № 90 та реалізовано в межах дисципліни «Українська мова», що викладається для учнів/учениць 9 класу.

Актуальність методики формування математичної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису української мови полягає в оновленні наукового погляду та стратегії навчання через упровадження встановленої у світовому просторі сучасної компетентнісної теорії.

В основу розробленої методики покладено сучасні підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний) і такі принципи, як: активності й самостійності (залучення здобувачів і здобувачок до активної участі в процес навчання, сприяння їхньому самостійному мисленню та розв'язанню завдань); практичності (використання учнями й ученицями здобутих знань у реальних ситуаціях); індивідуальності (врахування потреб та особистих можливостей кожної дитини); інтерактивності (взаємодія між учителем, учнями й самими учасниками освітнього середовища); системності (засвоєння знань про мову як єдину систему); комунікативний (розвиток навичок спілкування; формування поглядів і поведінки під час комунікування); текстоцентризму (використання текстів різних типів задля розуміння граматичної будови мови в контексті реальних мовленнєвих ситуацій, здатність висловлюватися в різних жанрах і стилях); свідомості (усвідомлення дітьми необхідності формування компетентної особистості для соціалізації в суспільстві).

Л. Артеменко створила систему вправ на розвиток логічного мислення, які містять заповнення таблиць задля розуміння структури складного речення; порівняння синтаксичних конструкцій та їх зв'язків; складання алгоритмів, гіпотез; побудову тез і логічно обґрунтовані висновки, що позитивно впливає на грамотне формулювання власних думок із застосуванням різних видів складних речень.

Використання результатів наукових розвідок Л. Артеменко та реалізація ідей формування математичної компетентності учнів під час навчання синтаксису української мови позитивно позначалися на знаннях, уміннях і навичках, способах мислення та поглядах дітей, що підтверджено високими показниками оцінювання. Статистичні результати експерименту засвідчили ефективність і доцільність упровадження запропонованої методики в процес навчання мовної підготовки здобувачів закладів загальної середньої освіти, про що було обговорено на засіданні педагогічної ради (протокол від 30.05.2023 № 26).

Директор:

Ян Довгий

**ВІДДІЛ ОСВІТИ ВИКОНКОМУ ТЕРНІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ У МІСТІ РАДИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ЛІЦЕЙ № 77 КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

50089, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв Маршальків, 45а, e-mail: kty.kolo@gmail.com
Ідентифікаційний код: 25840053

12.06.2023 № 252

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Артеменко Любові Іванівни

**«Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання
синтаксису української мови»**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційної роботи здобувачки наукового ступеня доктора філософії (011 Освітні, педагогічні науки) Л. Артеменко впроваджено в освітній процес Криворізького ліцею № 77 Криворізької міської ради через апробацію методик формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови.

Запропонована методика Л. Артеменко є актуальною, оскільки спрямована на розв'язання завдань сучасної освіти: всебічний розвиток та соціалізація особистості здобувачів в умовах глобальних змін і викликів.

Розроблена методика характеризується реалізацією оновлених підходів, технологій, методів та прийомів, що вплинуло на покращення успішності навчальних досягнень дев'ятикласників і дев'ятикласниць через зростання зацікавленості у навчанні; засвоєння синтаксичних одиниць задля правильного їх застосування під час мовленнєвої діяльності; оволодіння математичними вміннями і навичками засобами логічного, аналітичного та критичного мислення.

Окрім того, у межах дослідження Л. Артеменко окреслено категорії об'єктивного оцінювання математичної компетентності учнів 9 класів у процесі навчання синтаксису української мови: критерії та показники (аксіологічний – усвідомлення необхідності математичних умінь як засобу стратегії, оформлення думки, передавання інформації або обміну інформацією, розв'язання проблемних ситуацій, досягнення певної мети; гносеологічний – система знань, що характеризує обізнаність синтаксичної теорії й оволодіння математичними навичками; технологічний – здатність мислити, робити логічно обґрунтовані висновки в засвоєні знань із синтаксису як системи одиниць комунікативної діяльності; інтелектуальний – інтегрування математичними вміннями під час комунікування).

Л. Артеменко підготовлено систему вправ, яка містить матеріал, спрямований на формування математичної компетентності та розвиток мовної особистості здобувачів і здобувачок, що зобов'язує до мислення, аналізу, узагальнення, висловлення власної думки, самостійного прийняття рішень; сприяє виробленню відповідних умінь і навичок та їх реалізацію за допомогою завдань різного типу.

Результати наукових розвідок Л. Артеменко засвідчили наявність позитивної динаміки рівня сформованості математичної компетентності учнів і учениць та заслуговують на подальше впровадження в процес навчання синтаксису української мови.

Директор КЛ № 77

Вікторія ДЕГТЯРЕНКО

КРИВОРІЗЬКИЙ ЛІЦЕЙ №113 КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

вул. Віктора Очерклевача, 39-А, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50042,
тел. (097)699-38-29, school_113@ukr.net, код ЄДРПОУ 33355408

16.06.2023 № 346

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Артеменко Любові Іванівни
на тему «**Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання
синтаксису української мови**»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Педагогічне експериментальне дослідження апробовано та впроваджено в освітній процес Криворізького ліцею №113 Криворізької міської ради протягом 2022–2023 н. р. здобувачкою наукового ступеня доктора філософії Л. Артеменко на уроках української мови в 9 класах.

Дослідження Л. Артеменко характеризується осучасненням змістом навчання синтаксису української мови. Особливістю полягає в опануванні учнями та ученицями логічного, математичного і критичного мислення, що є важливим для побудови точного й зрозумілого вираження думки під час комунікування в багатьох сферах життя.

Запропонована методика формування математичної компетентності учнів і учениць ґрунтується на засадах Концепції «Нова українська школа» та вимогах до обов'язкових результатів навчання Державного стандарту базової середньої освіти. В основу дисертаційної роботи покладено підходи: особистісно орієнтований (розвиток індивідуальних особливостей, інтересів та здібностей дітей), комунікативно-діяльнісний (формування мовної й комунікабельної особистості), компетентнісний (поєднання інтелектуальних і творчих можливостей здобувачів і здобувачок (уміння порівнювати, зіставляти, узагальнювати, конкретизувати, систематизувати, аналізувати, прогнозувати, аргументувати, спростовувати, мислити тощо) під час засвоєння складних синтаксичних одиниць).

У процесі навчання синтаксису української мови враховано систему методів за способом взаємодії вчителя й учнів і рівнем пізнавальної діяльності здобувачів, що поєднує зовнішні (організація й самоорганізація; керування й контроль тощо) і внутрішні (логіка мислительної діяльності; стимулювання, мотивація й цілеспрямованість здобувачів і здобувачок; види і рівні пізнавальної діяльності) аспекти навчання.

Л. Артеменко розробила систему вправ з урахуванням компетентнісного підходу. Навчальні матеріали спрямовано не лише на поглиблення знань учнів та учениць із синтаксису української мови, а й на формування їхніх математичних здібностей.

Результати проведеного дослідження засвідчують ефективність застосованої методики та досягнення мети дисертаційної роботи. Педагогічною радою обговорено результати експериментальної перевірки знань, умінь дев'ятикласників і дев'ятикласниць із синтаксису української мови та продуктивність апробованої методики Л. Артеменко (протокол від 16.06.2023 №10).

В.о. директора

Тамара ЄВДОКИМОВА

Осокорівський заклад повної загальної середньої освіти
Нововоронцовської селищної ради
ЄДРПОУ 21303029
вул. Свободи, 15 с. Осокорівка Бериславського району
Херсонської області, 74210
E-mail: osokorivka_school@ukr.net

Вих. №51 від 09.06.2023 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
АРТЕМЕНКО Любові Іванівни
на тему «Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі
навчання синтаксису української мови»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2022–2023 навчального року в Осокорівському закладі повної загальної середньої освіти Нововоронцовської селищної ради проведено педагогічний експеримент за створеною методикою здобувачки наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Л. АРТЕМЕНКО з теми «Формування математичної компетентності учнів 9 класу в процесі навчання синтаксису української мови».

Актуальність апробованої методики полягає в оновленні змістового наповнення навчання синтаксису, що сприяє формуванню компетентного мовця, розвитку мислення, творчих здібностей, пізнавальної активності та самостійності здобувачів, передбачених задекларованими чинними державними документами, а саме: Державним стандартом базової середньої освіти, Концепцією «Нова українська школа», Програмою з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів.

Дослідження Л. АРТЕМЕНКО містить теоретичні засади та практичні напрацювання, спрямовані на розвиток та формування математичної компетентності дев'ятикласників і дев'ятикласниць. Зміст методики передбачає сукупність взаємопов'язаних сучасних технологій (критичного мислення, проєктів, ігрової та дослідницької діяльності, проблемного навчання, онлайн-технології), ефективних методів (спостереження над функціонуванням синтаксичних одиниць, метод вправ, проблемного викладу, креативні, робота з інтерактивними онлайн-платформами), специфічних прийомів (конструювання складного речення, моделювання структури складного речення, алгоритмізація, побудова гіпотез, аргументоване висловлення думки тощо).

У межах означеної методики навчання синтаксису розглянуто крізь призму логічного, аналітичного, критичного мислення. Л. АРТЕМЕНКО запропонувала систему вправ, спрямованих на засвоєння функційності одиниць синтаксичного рівня та оволодіння учнями математичними навичками (аналіз, зіставлення, узагальнення, виділення головного з-поміж другорядного, виділення проблеми, припущення, систематизація, аргументація, моделювання, прогнозування).

Результати дослідження Л. АРТЕМЕНКО щодо формування математичної компетентності учнів і учениць під час навчання синтаксису української мови підтверджують ефективність розробленої методики та заслуговують на подальше впровадження в практику закладів загальної середньої освіти України (протокол від 31.05.2023 року № 7).

Директор

Олена ЖМУРСЬКА